DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

TB 908 (489) Bid.
1844. Bd. 19.

84-1-19.

Bidrag

til

Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand.

i

oeconomisk Henseende.

Foranstaltet, efter Kgl. Befaling, ved Landhusholdningsselskabet.

Nittende Stykke,

Nye Mariboe Amt.

Af

Joh. Phil. Hage.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

1844.



84-1-48

Nye Mariboe Amt.

Beskrevet,

efter Opfordring af det Kgl. Landhusholdnings-Selskab,

af

Joh. Phil. Hage.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. D. Qvist, Bog- og Nodetrykker,

Badstuestræde Nr. 124.

1844.

Hode Mysteries Hunt.

Indhold.

		Lolland. Side	Falster. Side
	Oversigt	3.	216.
1.	Jordernes Beskaffenhed	32.	236.
2.	Kilder, Indsøer, udtørrede Vande, Moser og Vige	42.	243.
3.	Klimatet	47.	252.
4.	Udskiftning. Fordeling af Jorderne. Udstykning. Følgerne deraf	50.	255.
5.	De almindeligste og mest gængse Dyrkningsmaader. Varigt Græsland	64.	263.
6.	Sommerstaldfodring. Indvendinger derimod	76.	269.
7.	Gjødningsmidler. Grønsværens Afbrænding	79.	271.
8.	Studes og Køers Anvendelse til Markarbeide	90.	275.
9.	Agerdyrknings-Redskaber	93.	277.
10.	Raae og tilforn udyrkede Jorder	101.	283.
11.	Omsorgen for god Saaesæd	103.	284.
12.	Mindre almindelige Sædarter, Foder- og Handelsplanter	104.	288.
13.	Sygdomme hos Kornet. Aarsagerne dertil. Midlerne derimod	111.	293.
14.	Regler for den Grad af Modenhed Kornet bør have, naar det høstes, for at blive bedst Handelsvare eller Saaekorn	114.	295.
15.	Kornvarernes Beskaffenhed. Deres Tørring og Forædling	115.	297.
16.	Produkternes Afsætning	122.	301.
17.	Hvre. Markfred. Hegn	129.	307.
18.	Kvægavl. Meierier	132.	309.

		Lolland. Side	Falster. Side
19.	Hesteavlen	145.	317.
20.	Faareavlen	152.	322.
21.	Haugevæsenet	157.	329.
22.	Skove. Træplantning. Tørvemoser	160.	334.
23.	Huusfliden	167.	341.
24.	Udmærkede Landmænd	173.	345.
25.	Landoeconomiske Selskaber	176.	176.
26.	Landeiendommenes Priis. Arbeidslønnen. Vinæringsveie	191.	347.
27.	De Grene af Landvæsenet, som efter Stedforholdene især fortjene Anbefaling	199.	356.
28.	Det Særegne, der kunde tjene andre Egne til Efterfølgelse eller Advarsel	204.	358.
29.	Hvad der i Almindelighed ansees for at kunne gavne Amtet, med fortrinligt Hensyn til dets Localitet	206.	360.

Lolland.

Folang.

Overfigt.

Nye Mariboe Amt bestaaer af de to store Øer Lolland og Falster med hosliggende Smaaøer, samt den lille Øesamling nord for Lolland, der udgjør Feiøe Birk. Amtets Størrelse er 30,584 □ Miil. Tilligemed Bogøe under Præstøe Amt, Møens Herred, udgjør Amtet et Stift under Navn: Lolland-Falsters Stift.

Amtet er det sydligst beliggende i Kongeriget og har mod Nord Sjælland, hvorfra det skilles ved Søen mellem Smaalandene, mod Øst Møen, mellem hvilken Øe og Falster Grønsund gjør Skjellet; mod Syd skiller Østersøen det fra Tydskland; mod Vest ligger Langeland nærmest, hvorfra det skilles ved Langelands-Belt. Selv er Amtet deelt i to store Dele ved Guldborg-Sund, der som en dyb og deilig Flod slynger sig mellem Lollands og Falsters smukke Kyster. Denne naturlige Deling vil det være rettest at tage Hensyn til ved Betragtningen af Amtet; thi om der end er megen Lighed i Beskaffenheden af disse to Øer, er dog Uligheden kjendelig i mange Henseender.

Lolland,

den vestligste og største Ø, er mellem Øst og Vest, fra Sundbye til Albuen 7¾ Mile lang, og strækker sig fra 0°42′ til 1°37′ v. L. f. Kjøbenhavn; mellem Nord og Syd er den største Udstrækning 3½ Miil, omtrent fra 54°38′ til 54°58′ n. B.; smallest i denne Retning er Landet mellem Bandholm-Bugt og Rødbye Fjord, omtrent 2 Miil. Mod Nord gjør Bugten ved Bandholm et Gab mellem den nordøstlige og nordvestlige Deel af Øen; mod Syd og Vest skjære de to store Fjorde, Rødbye- og Nakskov Fjorde sig vidt ind i Landet og danne en Mængde Øer og Holme, Bugter og Vige. Landet er fladt og lavt og har næsten overalt stærklerede Jorder. Den største Høide findes i det østlige Hjørne af Nørreherred i Birket Sogn, hvor den lille Bakkesamling ved Ravnsbye stiger paa den største Høide indtil 142 Fod over Havet. Fra disse Bakker falder Jordsmonnet jævnt af til alle Sider, og danner en næsten vandret Flade, indtil det atter, mod Sydøst, hæver sig i nogle jævne Rækker fra Fuglse til Nyskæd. Imellem disse to svage Bakkestrog findes de to store Indsøer: Mariboe- og Al-Søe, sydvestlig for Høiderne i Birket Sogn de to næststørste Søer: Vesterborg- og Pederstrup-Søe. Disse Søers Afløb danne de største Aaer, nemlig Halsted-Aae, der udspringer fra Vesterborg-Søe og falder ud i en Bugt af Nakskov Fjord, samt Huusaaen, der kommer fra Mariboe-Søe og falder ud i Bandholm Bugt, tæt ved Toldstedet Bandholm.

Kysterne ere næsten overalt meget lave og flade, og hæve sig saa ubetydeligt over Havet ved daglige Vande, at de mange Steder ere underkastede hyppige Oversvømmelser; dette er især Tilfældet med den største Deel af de mange Holme, der ligge i og udenfor Rødbye Fjord. Foruden de nævnte to store Fjorde, danner Stranden adskillige smaae Vige paa det Meste af Kyststrækningen; dog ere disse sjelden dybe nok til at tjene som Ladepladse. — Grunde omgive Kysterne overalt, dog især mod Syd, hvor den farlige Grund,

Rødsand, strækker sig fra Rødbye Fjord til Falsters Odde. Igjennem Grundene skjærer imidlertid Strømmen adskillige Løb og danner saaledes adskillige gode Havne, hvoraf Nakskov har den bedste og dybeste, mindre gode ere de sydlige Havne ved Rødbye og Nystæd, til hvilke Jydseilingen er forbunden med Vanskelighed ad de Render Strømmen skjærer i Rødsandsgrund. Langs med den nordre Kyst i forskjellig Afstand fra Landet, findes seilbart Vand, dog ikke i noget bredt Farvand, og begynder imellem Lolland og Feiøe, strækker sig Nord om Landet til det mod Øst danner Guldborg Sund.

Lolland har kun lidt af Tørvejord, de største og bedste Moser findes imellem og ved Bakkerne i Birket Sogn; derimod er det vel forsynet med Skov, og denne ligger ikke i enkelte store Strøg, men er godt fordeelt over hele Landet, og bestaaer især af Eeg og Bøg. Det hele Skovareal udgjør henved 23700 Tdr. L., Øens Størrelse er 21,6423 □ Mile eller 217,118 Tdr. Land. Efter Morvilles Beregning skulde dette Areal bestaae af:

Skov	41,720 Tdr. L.	eller omtr.	19,2	pCt.
Moser	3,138	— — —	1,5	—
Søeplan	2,796	— — —	1,3	—
Ager og Haardbunds-Eng	169,444	— — —	78,0	—

eller efter Fradrag af Søeplanen 214,320 Tdr. Land; men da Skoven efter det Statistiske Tabel-Værk ikkun er opgivet til 23698 Tdr. L. som det nærværende Areal*), maae omtrent 18,000 Tdr. Skov være roddet, og da blive at tage til Arealet af Ager og Eng, hvorved dette stiger til 187466 Tdr. L., eller til fulde 86 pCt. af hele Arealet, derimod gaaer Skovarealet ned til 10 pCt.

Landet er inddeelt i fire Herreder, nemlig:

Musse Herred	mod Østen	7,4418	□ Miil.
Fuglse —	. . . . .	5,6278	— —
Sønder —	i Midten	4,5108	— —
Nørre —	mod Nordvest	4,0619	— —
		21,6423	□ Miil.

*) Fredskovarealet er efter Bergsøes Statistik 18268 Tdr. Land.

med 5 Kjøbstæder og 68 Landsogne, der ere beliggende i

Musse Herred 3 Kjøbstæder: Mariboe, Nystæd og Saxkjøbing og . . . . . 21 Landsogne

Fuglse — Rødbye og . . . . . 20 —

Sønder — har ingen Kjøbstad . . . . . 14 —

Nørre — Nakskov og . . . . . 13 —

Beliggenheden af disse Kjøbstæder er meget heldig, de fire af dem ere Søestæder, og Mariboe, hvor Amtstuen for Lolland findes, ligger omtrent midt i Landet. Feiøe Birk hører under Falsters Amtstue.

Lolland er i Landets Matrikul skyldsat for:

Ager og Eng Hartk. pr. 3409. 1. 2. 0. uprivil. 17989. 1. 1. 2½.

Skovskyld . . . . . 96. 3. 3. 0. — 105. 6. 3. 0.

Mølleskyld . . . . . 20. 3. 0. 0. — 74. 2. 2. 0.

Det hele Ager og Engs Hartkorn er altsaa 21,398. 2. 3. 2½.; Skovskylden 202. 2. 2. 0. og Mølleskylden 94. 5. 2 0.

Dette Hartkorn er herredsviis fordeelt saaledes:

	Ag. og Eng.	Skovsk.	Mølleск.
Musse Herred. pr. Hartk.	1029. 1. 3. 0.	— 49. 3. 1. 2.	— 13. 3. 0. 0.
upr. —	5343. 2. 0. 0½.	— 49. 2. 3. 2.	— 33 3. 0. 0.
	6372. 3. 3. 0½.	— 98. 6. 1. 1.	— 46. 6. 0. 0.
Fuglse Herred pr. Hrtk.	1026. 6. 2. 1.	— 30. 2. 0. 0.	— 7. 0. 0. 0.
upr. —	4421. 2. 0. 0½.	— 25. 1. 4. 1.	— 18. 1. 2. 0.
	5448. 0. 2. 1½.	— 55. 6. 1. 1.	— 25. 1. 2. 0.
Sønder Hrd. pr. Hrtk.	571. 2. 3. 0½.	— 11. 7. 1. 0.	— 0. 0. 0. 0.
upr. —	4187. 7. 2. 0.	— 22. 0. 1. 1.	— 11. 6. 0. 0.
	4759. 2. 1. 0½.	— 33. 7. 2. 1.	— 11. 6. 0. 0.
Nørre Hrd. pr. Hrtk.	781. 6. 1. 1½.	— 4. 7. 0. 1.	— 0. 0. 0. 0.
upr. —	4037. 5. 3. 1½.	— 8. 7. 0. 2.	— 11. 0. 0. 0.
	4819. 4. 1. 0.	— 13. 6. 1. 0.	— 11. 0. 0. 0.*)

*) Efter Bruuns statistiske Tabeller er derimod Hartkornet en Deel anderledes, for Musse Herred 6282. 7.; — Fuglse Herred 5494. 4.; — Sønder Herred 4882. 6.; — Nørre Herred 4560. 0., hvilket bliver for Fuglse og Sønder Herreder 170 Hartkorn mere, og for Musse og Nørre Herreder 349. 1. mindre end det Statist. Tabel Værks Opgivende; altsaa i det Hele 179 Tdr. Hartkorn for lidt.

Dette Ager og Engs Hartkorn skulde, ifølge Bruuns statistiske Tabeller, ligelig fordeelt paa Arealet, udgjøre for Musse Herred 7, 8 Tdr. L.; Fuglse Herred 8, 2; Sønder Herred 7, 7 og Nørre Herred 8, 2 Tdr. L. paa hver Td. Hartkorn. I Gjennemsnit for hele Lolland 8, 3 Tdr. L. paa Td. Ager og Engs Hartkorn; men da her som andre Steder en Deel Jord, der er ansat til Skovskyld, bruges som Ager eller Eng og omvendt, er den her fremsatte Beregning ikke paalidelig. Lægger man derimod Skovskylden til Ager og Engs Hartkornet, kommer man til det Resultat, at der paa hele Lolland paa hver Td. Hartkorn kommer 9, 9 Tdr. L., hvilket er det ringeste Areal til Hartkornet nogen Provinds har i Danmark. Lægger man altsaa Skyldsætningen til Grund for Bestemmelsen af Jordens Beskaffenhed, skulde Lolland have det frugtbareste Jordsmon; men efter Taxationen, ifølge Fr. 1ste Oct. 1802, er dette ikke Tilfældet; thi efter denne er hver Td. L. paa Lolland i Gjennemsnit vurderet til omtrent 59 Rbd., og staaer saaledes tilbage for Langeland, hvor hver Td. L. paa samme Maade er ansat til 68 Rbd., og for Fyen med Ansættelse af 66 Rbd. *)

Det privilg. Ager og Engs samt Skovskylds Hartkorn udgjør tilsammen . . . . . 3505. 5. 1. 1.

Deraf hører under de 5 Kjøbstæder:

Marieboe	55. 6. 3. 2.
Nyestæd	80. 7. 1. 2.
Sarkjøbing	15. 4. 2. 2.
Rødbye	291. = 2. $2\frac{1}{2}$.
Nakskov	111. 6. = $\frac{1}{2}$.
	555. 1. 3. 0.

under Præstegaardene drives nu for Tiden:

Ager og Engs Htk. .	407. 3. 2. $0\frac{3}{8}$.
Skovskyld	0. 6. 0. $1\frac{2}{3}$.
	408. 1. 2. $1\frac{1}{24}$.
	963. 3. 1. 1.
Lateris	2542. 2. = =

*) See nærmere herom Stat. Tab. Værk 2det Hefte VII.

Transport 2542. 2. = =

samt contr. Ager og Engs

Hartkorn . . . . . 25. 7. = 1.

Skovskyld . . . . . 0. 3. 2. 0.

434. 4. 0. $2\frac{1}{2}$. *)

Under de complette og ucomplette Hovedgaarde omtr. 2542. 2. = =

Af det prilvilegerede Hartkorn svare altsaa:

Hovedgaardene omtrent . . . . . 73 pCt.

Kjobstæderne — . . . . . 16 —

Præstegaardene — . . . . . 11 —

Hovedgaardstaxten er fordeelt mellem 36 complette Hovedgaarde, hver med Middeltal Hartkorn 63 Tdr., samt 8 ucomplette med 46 Tdr. hver**). Disse Hovedgaarde høre for største Delen under Lehn, hvoraf der forholdsviis findes det største Antal paa Lolland; paa Langeland er vel Hartkornet, der hører derunder, forholdsviis noget større, men det er ikke deelt imellem saa mange Besiddere. Paa Lolland hører der af Ager og Engs samt Skovskylds Hartkorn 11527 Tdr. 4 Skpr. under Lehn og Stamhuse, eller lidt over 53 pCt. af samme Hartkorn for hele Landet. Lehnene ere 4 Grevskaber og 3 Baronier, nemlig:

Grevskabet Knuthenborg med priv. Htk. Ager og Eng 209. 4. 3. 2.

— Skovskyld . . . . 5. 7. 3. 1.

— Molleskyld . . . . 10. = = =

contr. dito Bondergods 1765. 3. 3. $1\frac{1}{2}$.

— Skovskyld . . . . 32. 5. = $2\frac{17}{60}$.

Tiender: mat. Htk. . . . . 440. 3. = =

tiendeyd. dito 4400. 2. 3. 1.

2464. = 3. $\frac{47}{60}$.

— Christiansholm priv. Htk. Ager og Eng 121. = 3. $\frac{7}{8}$.

— Skovskyld . . . . 3. = 1. =

— Molleskyld . . . . 2. 3. = =

contr. dito Bondergods 1140. 4. 1. $1\frac{5}{8}$.

Lateris 1267. = 1. $2\frac{1}{2}$.

*) Velvillig Meddelelse af Hr. Amtsforvalter Kammeraad Eller.

**) Statistisk Tabelværk, 2. Hefte, XIV.

	Transport	1267.	= 1.	$2\frac{1}{2}$.
	contr. Skov= og Mollesk.	7.	4. =	$2\frac{11}{16}$.
	Tiender: mat. Htk.	161.	3. 3.	2.
	tiendeyd. dito 1888. = =	1.		
		1436.	= 2.	$1\frac{3}{16}$.
Grevskabet Christiansfæde	priv. Htk. Ager og Eng	248.	4. 1.	2.
	— Skovskyld	12.	3. =	2.
	— Mollesk yld	1.	= =	=
	contr. dito Bøndergods	1704.	6. =	$2\frac{1}{2}$.
	— Skov= og Mollesk.	15.	6. 3.	$1\frac{30}{60}$.
	Tiender: mat. Htk.	507.	2. =	1.
	tiendeyd. dito 4458. 1. 2. 2.			
		2189.	6. 3.	$\frac{13}{60}$.
— Hardenberg=Reventlov:				
	priv. Htk. Ager og Eng	351.	6. 3.	$2\frac{1}{4}$.
	— Skovskyld	22.	6. 3.	1.
	— Mollesk yld	7.	= =	=
	contr. dito Bøndergods	1596.	2. =	$1\frac{1}{48}$.
	— Skov= og Mollesk.	17.	1. 1.	$2\frac{1}{2}$.
	Tiender: mat. Htk.	427.	2. =	=
	tiendeyd. dito 3701. 3. 2. 1.			
		2422.	3. 1.	1.
Baroniet Guldborgland:	priv. Htk. Ager og Eng	104.	4. 3.	$1\frac{3}{4}$.
	— Skovskyld	10.	3. 3.	$1\frac{1}{4}$.
	contr. Bøndergods . .	1041.	2. 1.	$2\frac{3}{4}$.
	— Skov= og Mollesk.	14.	7. 1.	$1\frac{1}{2}$.
	Tiender: mat. Htk.	163.	7. 2.	2.
	tiendeyd. dito 1569. 4. 1. =			
		1335.	2. 1.	$0\frac{1}{4}$.
— Juellinge:	priv. Htk. Ager og Eng	168.	7. 1.	2.
	— Skovskyld	1.	5. 2.	1.
	contr. dito Bøndergods	847.	= 3.	$2\frac{3}{4}$.
	— Skov= og Mollesk.	4.	= 2.	$2\frac{11}{24}$.
	Tiender: mat. Htk.	40.	3. 3.	=
	tiendeyd. dito 1158. 6. 2. =			
		1062.	2. 1.	$2\frac{5}{24}$.

Baroniet Sønderkarle:	priv. Htk. Ager og Eng	235.	=	1. 1.
	— Skovskyld	6. 6.	=	=
	contr. dito Bøndergods	1225.	=	2. $\frac{1}{8}$.
	— Skov- og Mølleskt.	4. 6.	3.	2.
	Tiender: mat. Htk.	100.	7.	2. 1.
	tiendeyd. dito 1821. 1. 2. 2.			
		1574.	6.	1. $1\frac{1}{8}$.
Stamhuset Engeltofte:	priv. Htk. Ager og Eng	97.	=	2. 1.
	— Skovskyld	7.	4.	1. 1.
	contr. dito Bøndergods	423.	1.	2. $2\frac{1}{4}$.
	Tiender: mat. Htk.	57.	1.	1. 2.
	tiendeyd. dito 741. 6. 1. 1.			
		585.	=	= $\frac{1}{4}$.

De complette Godser, som ikke henhører under foranførte Besiddelser, ere følgende:

Kjærstrup og Bremersvold:				
	priv. Htk. Ager og Eng	144.	2.	2. 2.
	— Skovskyld	6.	4.	1. 1.
	contr. dito Bøndergods	890.	4.	1. $1\frac{1}{4}$.
	— Skov- og Mølleskt.	4.	1.	= $\frac{1}{2}$.
	Tiender: mat. Htk.	75.	7.	1. 1.
	tiendeyd. dito 1067. = 1. 2.			
		1131.	3.	2. $2\frac{3}{4}$.
Fuglsang og Prierskov:	priv. Htk. Ager og Eng	99.	3.	3. $2\frac{1}{4}$.
	— Skovskyld	=	1.	1. 2.
	contr. dito Bøndergods	559.	4.	= $\frac{1}{4}$.
	— Skov- og Mølleskt.	8.	=	= =
	Tiender: mat. Htk-	131.	4.	2. =
	tiendeyd. dito 1548. 5. 3. 1.			
		798.	5.	3. $1\frac{1}{2}$.
Gammelgaard	priv. Htk. Ager og Eng	42.	7.	= 2.
	— Skovskyld	4.	1.	3. $1\frac{1}{4}$.
	contr. dito Bøndergods	206.	2.	= $\frac{3}{5}$.
	— Skov- og Mølleskt.	=	2.	3. $\frac{1}{2}$.
	Tiender: mat. Htk.	61.	=	3. 2.
	tiendeyd. dito 444. 5. 3. 1			
		315.	6.	3. $\frac{1}{10}$.

Ullingeſøegaard	priv. Htk. Ager og Eng	36. 6. = =
	— Skovſkyld	= 6. 2. 2.
	contr. dito Bøndergods	369. 4. 1. 2.
	— Skovſkyld	4. = 1. $2\frac{5}{6}$.
	Tiender: mat. Htk.	64. 6. 3. $2\frac{1}{2}$.
	tiendeyd. dito 552. 6. 1. =	
		476. = 2. $\frac{1}{3}$.
Søllestedgaard	priv. Htk. Ager og Eng	67. = 1. 2.
	— Skovſkyld	2. 1. 2. 2.
	contr. dito Bøndergods	337. = 3. $2\frac{1}{8}$.
	— Skovſkyld	1. 3. 2. $\frac{1}{12}$.
	Tiender: mat. Htk.	26. 2. = 1.
	tiendeyd. dito 245. = 3. =	
		434. = 2. $1\frac{5}{24}$.
Rudbjerggaard	priv. Htk. Ager og Eng	100. 2. 1. 2.
	— Skovſkyld	1. 7. 1. =
	contr. dito Bøndergods	487. = = $\frac{1}{2}$.
	— Skov= og Molleſk.	10. 4. 1. $2\frac{1}{4}$.
	Tiender: mat. Htk.	96. 7. 1. 1.
	tiendeyd. dito 791. 3. 1. 1.	
		696. 5. 1. $2\frac{3}{4}$.
Baadesgaard	priv. Htk. Ager og Eng	64. = = 1.
	contr. dito Bøndergods	855. 2. 1. $1\frac{1}{2}$.
	— Skov= og Molleſk.	3. = 3. $2\frac{3}{4}$.
	Tiender: mat. Htk.	322. 2. 2. $1\frac{1}{2}$.
	tiendeyd. dito 2603. = 1. =	
		1244. 6. = $\frac{3}{4}$.

Disse complette Godser, saavelsom de ucomplette Hovedgaarde, ligge saaledes fordeelte i de fire Herreder:

	compl. Godser	med Hovedgt.	ucompl. Hovedg.	med Hovedgt.
I Musse Herred	14.	— 874. 4.	=	— =
= Fuglse —	9.	— 575. 5.	1.	— 74. =
= Sønder —	8.	— 449. 3.	1.	— 46. 5.
= Nørre —	5.	— 385. 2.	6.	— 250. 1.
	36.	med 2284. 6.	8.	med 370. 6.

Under de store privilegerede Gaarde drives saaledes i Alt omtrent 2655. 4. Hartkorn frit og ufrit. Det øvrige Hartkorn er fordeelt deels mellem de uprivilegerede Hovedgaarde, hvoraf der, foruden Parceller af udstykkede privilegerede Hovedgaarde, ere 6 med Hartkorn 255 Tdr. 6 Skpr.; deraf ligger 1 i Musse Herred med 16. 6.; 2 i Fuglse Herred med 91. 5.; 2 i Sønder Herred med 128. 1., og 1 i Nørre Herred med 18. 6.; deels mellem de egentlige Bøndergaarde og Huse, der besiddes enten som Selveiendom, Arvefæste eller Livsfæste.

Efter det Hartkorn, der ligger til hvert af disse Steder har det Stat. Tab. Værk sex Afdelinger; denne Adskillelse er vistnok meget rigtig for at give et Overblik paa hele Riget, da der i forskjellige Egne er stor Forskjel paa det Hartkorn, der regnes til at udgjøre en Gaard; paa Lolland kan man derimod neppe regne at en Eiendom under 4 Tdr. Hartkorn betragtes som en Gaard; men Bøndergaardene selv kan deles i de større og de mindre eller almindelige, hine i Gjennemsnit paa 10 Tdr. 2 Skpr.; disse paa 6 Tdr 1 Skp.; derfor vælges her en Inddeling i 5 Classer, hvoraf den 1ste indeholder Gaarde med 8 Tdr. og derover, den 2den fra 8 til 4 Tdr., den 3die slaaer Tabel Værkets 3die og 4de Classe sammen under Navn af Boelsteder (disse Eiendomme have i Gjennemsnit kun 2 Tdr. 1 Skp. Hartkorn hver); den 4de udgjør Husene med Jord under 1 Td. Hartkorn, og den 5te de jordløse Huse. Efter denne Inddeling finde vi da, at der paa Lolland er af:

	Selveiere.		Arvefæstere.		Livsfæstere.	
	Antal	med Hartk.	Antal	med Hartk.	Antal	med Hartk.
Større Bønder G.	131	= 1689. 7.	79	= 801. 0.	249	= 2246. 6.
Mindre —	277	= 1724. 0.	135	= 815. 0.	1419	= 8829. 1.
Boelsteder	314	= 711. 5.	66	= 155. 1.	216	= 217. 4.
Huse med Jord	432	= 200. 2.	116	= 42. 7.	2176	= 703. 5.
Jordløse Huse	371	=	55		593	=
	1525	= 4325. 6.	451	= 1814. 0.	4563	= 11997. 0.

Man seer strax at Livsfæsterne er det overveiende Antal og Arvefæsterne det ringeste. — Fordeler man Hartkornet ligeligt mellem alle Stederne i hver Rubrik, kommer der i Gjennemsnit paa hvert Selveiersted 2 Tdr. 6 Skpr.; paa hvert Arvefæstested 4 Tdr., og

paa hvert Livsfæste Sted 2 Tdr. 5 Skpr. Det indbyrdes Forhold mellem disse forskjellige Slags Besiddelser er, procentviis udtrykt*):

Hovedgaarde	13,5 pCt.
Selveiergods	20,0 —
Arvefæstegods	8,4 —
Fæstegods	55,5 —
Kjøbstædjorder	2,6 —

Sammenlignet med andre Provindser og Amter har Lolland omtrent samme Forhold med Hensyn til Hovedgaarde som Langeland, der i denne Henseende staaer øverst; i Selveiergods staaer det kun over Bornholm, Langeland og Sjælland; i Arvefæstegods kun under Bornholm, Sjælland og Ribe Amt; i Fæstegods kun under Langeland, hvor dette er 14 pCt. større; af Kjøbstædjorder er Lolland blandt de Provindser, der have det største Forhold, og staaer i denne Henseende lige med Møen og Veile Amt, men over alle de andre Provindser eller Amter.

Forskjellen mellem Antallet af Selveiere, Arvefæstere og Livsfæstere er saa stor i de fire Herreder, at det vil være tjenligt at betragte dem hver for sig i denne Henseende, saaledes har da:

Musse Herred	Selveiere. Antal	med Hrtk.	Arvefæstere. Antal	med Hrtk.	Fæstere. Antal	med Hrtk.
Større Bønder G.	9	98. 7.	2	26. 4.	35	333. 0.
Mindre —	3	16. 4.	0	0. 0.	769	4726. 4.
Boelsteder	19	32. 4.	0	0. 0.	36	58. 4.
Huse med Jord	19	10. 2.	0	0. 0.	802	225 1.
Jordløse Huse	68	0. 0.	0	0. 0.	198	0. 0.
	118	158. 1.	2	26. 4.	1840	5343. 1.
Fuglse Herred **)						
Større Bønder G.	25	328. 6.	9	94. 0.	86	797. 1.
Mindre —	96	551. 4.	31	220. 7.	294	1949. 4.
Boelsteder	129	319. 5.	8	14. 4.	18	41. 5.
Huse med Jord	100	42. 2.	1	0. 7.	347	105. 7.
Jordløse Huse	167	0. 0.	0	0. 0.	202	0. 0.
	517	1245. 1.	49	330. 2.	947	2894. 1.

*) Stat. Tab. Værk, 2 H. XIV.

**) Under dette Herred henføres Feiøe Birk, hvor der kun findes Selv-

Sønder Herred						
Større Bonder G.	25 =	342. 5.	62 =	609. 6.	85 =	748. 3.
Mindre —	80 =	519. 1.	22 =	146. 1.	202 =	1328. 6.
Boelsteder	36 =	73. 2.	20 =	29. 2.	40 =	78. 4.
Huse med Jord	90 =	43. 1.	70 =	21. 1.	552 =	229. 1.
Jordløse Huse	52 =	0. 0.	24 =	0. 0.	114 =	0. 0.
	283 =	978. 1.	198 =	806. 2.	993 =	2384. 6.
Nørre Herred						
Større Bønder G.	72 =	919. 5.	6 =	70. 6.	43 =	367. 2.
Mindre —	98 =	633. 7.	82 =	448. 0.	154 =	924. 3.
Boelsteder	130 =	286. 2.	38 =	109. 3.	22 =	38. 7.
Huse med Jord	223 =	104. 5.	45 =	20. 7.	475 =	143. 4.
Jordløse Huse	84 =	0. 0.	31 =	0. 0.	79 =	0. 0.
	607 =	1944. 3.	202 =	649. 0.	773 =	1474. 0.

Man seer heraf, at Selveiendom tager jævnt til fra Øst til Vest; thi vel har Fuglse Herred større Selveier-Hartkorn end Sønder Herred, men dette hidrører fra at Feise Birk er regnet hertil, dette fraregnet bliver der paa selve Lolland i dette Herred kun 187 Selveier-steder med Hartkorn 479. 2.

Mølleskylden udgjør, som ovenfor anført, for hele Lolland kun 94 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr., deraf har:

Musse Herred . .	46. 6. 0.	med 23	Veirmøller	og 2	Hestemøller.
Fuglse — . .	25. 1. 2.	— 18	—	— 2	—
Sønder — . .	11. 6. 0.	— 13	—	— 0	—
Nørre — . .	11. 0. 0.	— 15	—	— 3	—
	94. 5. 2.	— 69	—	— 7	—

Tilsammen 76 Møller. Af Vandmøller har Landet ingen.

Det matrikulerede **Konge-** og **Kirketiende** Hartkorn er omtrent lige stort, og Forskjellen er kun omtrent 35 Tdr. hiint er større

---

eiere. Fordelingen af Hartkorn, der er indbefattet under ovenstaaende, er mellem Stederne følgende: a) 7 Steder med Hartkorn 68. 6.; b) 73 Steder med Hartkorn 420. 7.; c) 98 Steder med Hartkorn 259. 3.; d) 53 Steder med Hartkorn 16. 7; e) 99 Jordløse Huse.

end dette; derimod er der noget større Uoverensstemmelse mellem det tiendeydende Hartkorn. Som overhovedet overalt i Danmark er Præstetienden den største; paa Lolland er den omtrent 100 Tdr. Hartkorn større end Kirketienden og omtrent 14 Tdr. større end Kongetienden. I ethvert af de fire Herreder især er Beløbet af det matrikulerede Tiendehartkorn følgende:

	matr. Kongetiende.	matr. Kirketiende.
Musse Herred	458. 0. 2. 2.	483. 7. 3. 2.
Fuglse Herred	398. 6. 0. 2½. . . .	398. 6. 0. 2½.
Sønder Herred	492. 0. 1. 0.	464. 6. 3. 1.
Nørre Herred	475. 7. 1. 0½. . . .	441. 5. 1. 2.
	1824. 6. 1. 2.	1789. 2. 1. 1½.

Det tiendeydende Hartkorn er i de samme fire Herreder:

	Konge Tiende.	Kirke Tiende.	Præste Tiende.
Musse Herred	5428. 5. 3. 1½.	5419. 6. 1. 0½.	5431. 1. 0. 0½.
Fuglse —	4750. 5. 0. 0½.	4670. 4. 3. 1.	4764. 4. 3. 2.
Sønder —	4164. 3. 1. 1.	4166. 5. 3. 1.	4159. 1. 3. 2½.
Nørre —	4161. 2. 2. 0½.	4161. 3. 2. 0.	4164. 7. 3. 2.
	18505. 0. 3. 0½.	18418. 4. 1. 2½.	18519. 7. 3. 1.*)

Det matrikulerede Tiende-Hartkorn er altsaa i Alt c. 3614. 1.
Deraf eie Lehnene den største Deel nemlig c. 2050. 2.
og offentlige Stiftelser . . . . . 241. 2.
——— 2291. 4.
som Privates Eiendom skulde altsaa være omtrent . . . . 1322. 5.

Af det tiendeydende Hartkorn eie Lehnene og Stamhuset Engestofte, efter Specificationen, der findes ovenfor ved Beretningen om disse Eiendomme, 19,739 Tdr. 2 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb.; de øvrige complette og ucomplette Hovedgaarde eie 8321. 2. 0. 1.

„For de Tiender under Landdistriktet, som deels eies i Forbindelse med Godser, deels eies særskilt, have Hævningsmaaden i 1840 været:

*) Det Stat. Tab. Værk. 2 H. 48 ff.

	Kongetiende.	Kirketiende.	Præstetiende.
1. Hvoraf Tienden for bestandig er afhændet til Yderne mod en fast, uforanderlig Penge-Afgift	308. 1. 3. $1\frac{1}{12}$.	275. 3. 1. $1\frac{1}{2}$.	28. 1. 2. $1\frac{1}{2}$.
2. Hvoraf Tienden under andre Vilkaar for bestandig er overladt Yderne	7341. 6. 1. 0.	8375. 1. 1. $1\frac{1}{2}$.	123. 5. 2. 2.
3. Hvoraf Tienden er overdraget Yderfor en vis Tid	2996. 0. 3. $0\frac{13}{14}$.	2709. 1. 1. $0\frac{2}{7}$.	21. 7. 0. 2.
4. Hvoraf Tienden ydes i Kjærven	1351. 2. 1. $2\frac{5}{32}$.	1398. 2. 1. $1\frac{7}{32}$.	21. 4. 2. 0.
	11997. 3. 1. $1\frac{83}{96}$.	12758. 0. 1. $1\frac{1}{2}\frac{13}{24}$.	195. 2. 3. $2\frac{1}{2}$.*)

Man seer at forholdsviis kun en meget ringe Deel af Tienden er afhændet for bestandig mod en uforanderlig Pengeafgift; denne Deel udgjør 611. 6. 3. $1\frac{1}{12}$, men at Tiende-Eierne dog ikke have været uvillige til at overlade Yderne Tienden for bestandig paa andre Vilkaar; Beløbet af dette Tiende-Hartkorn er nemlig: 15840. 5. 1. $0\frac{1}{2}$.; Accord paa en vis Tid er ifølge Ovenstaaende skeet med 5727. 1. 1. $0\frac{3}{14}$.; i Kjærven haves kun Tienden af 2771. 1. 1. $0\frac{3}{8}$.; men ønskeligt vilde det jo være, og snart vil det vel ogsaa skee, at paa denne Maade snart ingen Tiende mere svares.

Værdien af disse tre Korntiender i Penge maa naturligviis være interessant at erfare, og derom giver det Stat Tab. Værks 5te Hefte en Oversigt, beregnet efter Afgrøden i Aaret 1837; efter hvilke Regler denne Beregning er forfattet vilde blive for vidtløftig her at fremsætte. Herredsviis betragtet og sammenholdt med det ovenfor anførte Tiendehartkorn vil man kunne komme, om end ikke til et aldeles paalideligt Resultat, saa dog til et Begreb om Værdien af Bruttohøsten af Landets vigtigste Produkter.

*) Velvillig Meddelelse af Hr. Amtsforvalter, Kammerraad Eller.

Pengeværdien af	Kongetiende,	Kirketiende,	Præstetiende i
Musse Herred	9261 Rbd.	9350 Rbd.	9606 Rbd.
Fuglse —	7046 —	7158 —	8187 —
Sønder —	5874 —	6158 —	6238 —
Nørre —	7130 —	6494 —	7609 —
Herrederne	29311 Rbd.	29160 Rbd.	31643 Rbd.
Kjøbstæderne	945 —	483 —	1071 —
Hele Lolland	30256 Rbd.	29643 Rbd.	32714 Rbd.

Reducerer man de forskjellige Kornarter til Byg efter dette Forhold at 1 Td. Hvede er = 2 Tdr.; 1 Td. Rug, Ærter eller Boghvede = 1½ Tdr., og 1 Td. Havre = ⅔ Td. Byg, skulde Værdien i Byg pr. Td. tiendeydende Hartkorn i Gjennemsnit være:
af Kongetiende 4,9 Skpr.; Kirketiende 4,8 Skpr.; Præstetiende 5,3 Skpr.

Hele **Folkemængden** udgjorde den 18de Februar 1834 paa Lolland 46794 Mennesker, deraf kommer paa Kjøbstæderne 6218 Mennesker og paa Landsognene 40576 Mennesker. Den 1ste Febr. 1801 befandtes den at være 36688 Mennesker, hvoraf for Kjøbstæderne 4371; Tilvæxten i 33 Aar skulde saaledes have udgjort 10056 Mennesker, eller omtrent 28 pCt. Noget anderledes bliver Resultatet ved at betragte Folketallet i Kjøbstæderne og paa Landet hver for sig; Tilvæxten er nemlig meget større i Stæderne.

	1801.	1834.	Tilvæxt.
Mariboe	686 . . .	1235 . . .	549.
Nystæd	690 . . .	879 . . .	189.
Sakskjøbing	549 . . .	830 . . .	281.
Rødbye	776 . . .	1070 . . .	294.
Nakskov	1671 . . .	2204 . . .	533.
	4372 . . .	6218 . . .	1845.

Paa Landet var den derimod i

	1801.	1834.	Tilvæxt.
Musse Herred .	11452 . . .	13292 . . .	1840.
Fuglse — . .	7627 . . .	9817 . . .	2190.
Lateris	19079 . . .	23109 . . .	4030.

Transport	19079 . . .	23109 . . .	4030.
Sønder —	. . 6582 . . .	8039 . . .	1457.
Nørre —	. . 7854 . . .	9428 . . .	1574.
	33515 . . .	40576 . . .	7061 *)

Folketallet i disse fire Herreder beløb sig i 1834 saaledes paa hver □ Miil til:

	Uden Kjøbstæder.	Med Kjøbstæder.
Musse Herred	1800	2182.
Fuglse —	1744	1934.
Sønder —	1782	1782.
Nørre —	2321	2863.
Hele Lolland	1924	2190.

Hvad dernæst i denne Oversigt, der indskrænker sig til Oplysninger om det der *nærmest* angaaer Landvæsenet, især vil være interessant at kjende, er saavel det Antal Mennesker, som a) leve af Jordbrug, hvortil, som det Stat. Tab. Værk anmærker, bør henregnes de fleste Dagleiere; b) de som leve af Produkters Forædling, som Møllere, alle Slags Haandværkere o. s. v., og c) de Almisseynde, som disse Klassers Forhold til hele Befolkningen og indbyrdes i Landsognene. Det Stat. Tab. Værk har, under de forskjellige Rubriker, en dobbelt Inddeling; til den første regnes, foruden de Personer, der henhøre til den egentlige Familie, ogsaa directe Medhjelpere ved Haandteringen, Fuldmægtige, Svende m. fl.; til den anden henføres Tyendet. Begge disse Rubriker ere her sammenlagte for at give et klarere Overblik. Forholdet var i 1834:

*) Folkemængden i Lolland var Aar 1769. Aar 1787.

I Kjøbstæderne	2348 . . .	3920.
Musse Herred	9079 . . .	10582.
Fuglse —	5504 . . .	5996.
Sønder —	5463 . . .	5586.
Nørre —	6578 . . .	6905.
Paa Landet	26624 . . .	29069.
Med Kjøbstæderne	28972 . . .	32989.

See Begtrup, Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand paa Lolland Side 609.

i Musse Herred:	Jordbrugere . . .	8384	eller 63 pCt.
	Dagleiere	2476	— 18 —
		10860	eller 81 pCt.
	Industrielle . . .	1328	— 10 —
	Almisselemmer .	433	— 3 —
		12621	eller 94 pCt.
i Fuglse Herred:	Jordbrugere . . .	5736	— 58 —
	Dagleiere	1638	— 17 —
		7374	eller 75 pCt.
	Industrielle . . .	1157	— 11 —
	Almisselemmer .	352	— 3 —
		8883	eller 89 pCt. *)
i Sønder Herred:	Jordbrugere . . .	5150	— 64 —
	Dagleiere	1224	— 15 —
		6374	eller 79 pCt.
	Industrielle . . .	911	— 11 —
	Almisselemmer .	285	— 3 —
		7570	eller 93 pCt.
i Nørre Herred:	Jordbrugere . . .	5968	— 64 —
	Dagleiere	1327	— 15 —
		7295	eller 79 pCt.
	Industrielle . . .	1175	eller 12 pCt.
	Almisselemmer .	439	— 4 — **)
		8909	eller 95 pCt.

Med Hensyn til Almisselemmerne bør anmærkes, at Antallet er taget af det statistiske Tabelværks 1ste Hefte; ifølge samme

*) Søfolk, eller de, der ernære sig af Søen, ere ikke optagne i denne Beregning, da deres Antal er meget ubetydeligt paa Lolland; Musse Herred har nemlig kun 28; Sønder Herred 52; Nørre Herred 40; Fuglse Herred har derimod 284 eller 3 pCt. af Herredets Befolkning. Dette store Antal hidrører sandsynlig fra Feiøe Birk, der er indbefattet under dette Herred.

**) Ved alle disse Angivelser i pCt. ere der en lille overskydende Brøk, i Gjennemsnit udgjør Almisselemmerne 3,94 pCt.

Værks 5te Hefte er der, efter de 1837 foregaaende 5 Aars Middeltal, stadigt forsørget i:

Musse Herred . . . . . 342 Fattige.
Fuglse — . . . . . 259 —
Sønder — . . . . . 231 —
Nørre — . . . . . 385 —; dette er en betydelig Forskjel, som maa hidrøre fra, at der er opgivet hvormange Fattige, der forsørgedes den 18. Februar 1834, altsaa ogsaa dem, der, uden at have stadig Forsørgelse, nøde denne paa den Dag. Antallet af dette Slags Fattige beløb sig, efter samme Middeltals Beregning, til: i Musse Herred 100 Fattige, Fuglse Herred 56, Sønder Herred 55 og Nørre Herred 71; lægger man disse til de stadigt Forsørgede, kommer omtrent det samme Antal ud, der er beregnet foran.

At Landvæsenet er den Næringsvei, der beskjæftiger det overveiende Antal Mennesker paa Lolland, sees af ovenstaaende Talangivelse; men af Landvæsenet er igjen Kornavl den Green, der næsten udelukkende tiltrækker sig Landmanden; Kvægopdræt, Meieri og Skæferi ere underordnede Gjenstande for hans Opmærksomhed. Af Kornet er igjen Hvede, Byg og Ærter de Sædarter, han fortrinsviis lægger Vind paa, som de, der give det fordeelagtigste Udbytte paa Lollands Jorder.

Ligesom vi, under Beretningen om Tienderne, have seet et Overslag af Brutto-Høstens Værdi, ville vi her betragte Forholdet af den sædvanlige Udsæd og Fold af de vigtigste Kornarter, saaledes som det findes opgivet i det statistiske Tabelværks 5. Hefte, i danske Tdr.

		Hvede.	Rug.	Byg.	Vælgsæd.	Havre.
Musse Herred	Udsæd. .	3622 . .	3299 . .	6958 . .	3341 . .	4439.
	Fold . .	$6\frac{3}{4}$ . .	$6\frac{3}{4}$ . .	$7\frac{1}{2}$ . .	5 . .	$7\frac{3}{4}$.

Disse Fold svæve efter Opgivelsen fogneviis: for Hvede med 9 Fold i Godsted Sogn og 4 Fold i Musse Sogn; for Rug mellem 9 Fold (Godsted) og 5 Fold (Engestofte); for Byg mellem $9\frac{1}{2}$ Fold (Hunsebye) og 6 Fold (Maibølle og Bregninge); for Havre mellem 10 Fold (Fjelde) og 5 Fold (Bregninge); for Ærter mellem

$7\frac{1}{2}$ Fold (Hunsebye) og 4 Fold i 7 Sogne af Herredets 21 Landsogne.

		Hvede.	Rug.	Byg.	Vælgsæd.	Havre.
Fuglse Herred	Udsæd	2980	1465	5694	2544	3665.
	Fold	$7\frac{3}{4}$	$7\frac{1}{2}$	8	6	8.

Frugtbarheden i dette Herred er større end i de foregaaende, og stiger for Hvede til 10 Fold (Errindlov) og er i 5 Sogne som ringest 6 Fold; Rug ligeledes til 10 Fold (Nebbelunde); i eet Sogn (Askoe) kun 5; Byg angives til $10\frac{1}{2}$ Fold i Holebye, lavest til 6 Fold i Fuglse og Kronge Sogne; for Vælgsæd er den høieste Angivelse 8 Fold (Feiøe og Fæmøe Sogne), lavest $4\frac{1}{2}$ Fold i Thorslunde Sogn; Havre høiest 11 Fold i Holebye; lavest 5 Fold i Hellested.

		Hvede.	Rug.	Byg.	Vælgsæd.	Havre.
Sønder Herred	Udsæd	2763	1292	5140	2203	1999.
	Fold	8	$8\frac{1}{4}$	$7\frac{3}{4}$	5	7.

Vintersæden er i dette Herred endnu givtigere end i Fuglse Herred, hvorimod Vaarsæden giver mindre. For Hvede er den høieste Angivelse sogneviis, ligesom i foregaaende Herred, kun 10 Fold i Arninge, Dannemare og Tillitse, ringest $6\frac{1}{2}$ Fold i Vestenskov og Kappel; Rug høiest i Gurebye 11 Fold, falder ned til 6 Fold i Kappel; Byg angives i eet Sogn, Goslunde, indtil 16 Fold, men falder ned til 6 Fold i Vestenskov, Kappel og Stokkemarke; paa Vælgsæd er den høieste Angivelse 8 Fold i Skovlænge, ringest i Vestenskov, Kappel og Græshauge, nemlig 4 Fold; Havre angives høiest til 9 Fold i 13 Sogne, lavest til 6 Fold i 5 Sogne, i de øvrige 6 Sogne er Angivelsen 8 Fold.

		Hvede.	Rug.	Byg.	Vælgsæd.	Havre.
Nørre Herred	Udsæd	2843	1465	5694	2544	3665.
	Fold	8	8	$7\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	$7\frac{1}{2}$.

Hvedens Givtighed er den samme som i foregaaende Herred, Rugens og Byggets lidt mindre, Vælgsædens og Havrens derimod noget større. Hveden angives til at give 10 Fold i Kjøbelov og Vindebye, derimod ikkun $6\frac{1}{2}$ i Horslunde; af dette Herreds 13 Sogne er den høieste Angivelse 10 Fold af Rug i 4 Sogne, i 4 andre den laveste til 7 Fold; Byg angives i 3 Sogne til 9

Fold, laveſt i tre med 6 Fold; Bælgſæd angives høieſt i Nakſkov Landſogn og Brandersløv til 8 Fold, laveſt til 4 Fold i Kjøbeløv; Havre, høiſt i Sandbye til 10 Fold, laveſt i Horslunde til $6\frac{1}{2}$ Fold.

Ifølge disſe Angivelſer ſkulde der i almindelige Aar avles af 5 angivne Kornarter efterfølgende Antal danſke Tønder:

	Hvede.	Rug.	Byg.	Bælgſæd.	Havre.
Musſe H.	24448	22278	52185	16705	34402.
Fuglſe —	23095	10987	45552	15264	29320.
Sønder —	22104	10659	39835	11015	13993.
Nørre —	22744	13744	45825	12518	15427.
Landſognene	92391	57668	184397	55502	93142.
Kjøbſtædsj.	2664	2295	5928	2921	3125.
	95055	59963	190325	58423	96267.

Lægger man hertil det Ubetydelige der høſtes af Boghvede, omtrent 217 Tdr., hvoraf Intet avles paa Kjøbſtædsjorderne, ſaa udgjør det hele Beløb af Kornvarerne aarlig i Landſognene 483317 Tdr.

paa Kjøbſtædsjorderne 16933 —

500250 Tdr.

Hertil bør dog endnu føies Kartofler, hvoraf dog Avlen ikke er ſynderligt udbredt, da der gives Sogne, fra hvilke Opgivelſen lyder paa, at ikke een eneſte Tønde er lagt i Marken, og kun til disſe er her taget Henſyn. Af Kartofler og andre Rodvæxter udenfor Haugerne lægges almindelig:

	Tdr. Udſæd.	Fold.	Tdr. Høſt.
Musſe Herred	1338	9	13042.
Fuglſe —	1387	$8\frac{3}{4}$	12929.
Sønder —	593	9	5337.
Nørre —	1214	$8\frac{3}{4}$	10631.
	4532		41139.
Kjøbſtæderne	211	$9\frac{1}{4}$	1952.
	4743		43091.

Regner man 3 Tdr. Kartofler lig 1 Td. Korn, bliver der et Tillæg for Landſognene af . . . . . 13713 Tdr. Korn
og for Kjøbſtæderne af . . . . . 651 — —

i Alt 14364 Tdr. Korn,

og den hele Høst af Fødekorn, der i almindelige Aar avles paa Lolland, skulde derefter kunne anslaaes til . . . . . 514614 Tdr.

Drages fra dette Beløb den ovenanførte Udsæd for Landsognene, der i det Hele beløber sig til:

Hvede	12208 Tdr.	
Rug	7774 —	
Byg	23902 —	
Bælgsæd . . .	10364 —	
Havre	12160 —	
Boghvede . . .	32 —	
		66440 Tdr.

for Kjøbstæderne:

Hvede	288 Tdr.	
Rug	255 —	
Byg	608 —	
Bælgsæd	377 —	
Havre	325 —	
		1853 —
Udsæd af Kartofler, reduceret til Korn		1581 —
		69874 —

saa bliver igjen til Forbrug og Salg 444740 Tdr.*)

Af disse forskjellige Sædarter vil der paa hvert Menneske paa Lolland, efter Tællingen 1834, naar Udsæden trækkes fra Høsten, komme af: Hvede 1 Td. 6 Skpr.; af Rug 1 Td. 3 Fdkr.; af Byg 3 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr.; af Ærter og anden Bælgsæd 1 Td. og af Kartofler henved 1 Td. Af alle Slags Korn, med Undtagelse af Havre, men med Kartofler, reduceret til Korn, 8 Tdr. 3 Skpr.

Rapsavlen var vel ikke betydelig i 1837, da Materialerne samledes til femte Hefte af det Stat. Tab. Værk, og er nok siden temmeligt aftaget; men bør dog ikke forbigaaes her, da den i alt Fald kan tjene som et Supplement til Kornhøsten, da denne Sæd for det Meste træder i Stedet for Vintersæd paa den Ager den

*) I Begtrups Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand paa Lolland anslaaes Kornafgrøden til c. 400,000 Tdr.; Morville anslaaer den til 321942 Tdr.

saaes; i alt Fald beroves andre Sædarter en heel Deel Gjødningskraft. Det med Raps besaaede Areal var i 1837:

i Landsognene . . .	1876 Tdr. L.,	Høsten 7738 Tdr. Frø
paa Kjøbstædsjorderne	71 —	— 320 — —
	1947 Tdr. L. gav Høst 8058 Tdr. Frø.	

Høravlen er snarere til- end aftaget siden 1837, da den forholdt sig saaledes:

	Besaaede Tdr. L.	Avlet Frø.	Uheglet Hør.
Landsognene	553½ . . .	1620 Tdr. . . .	8253 Lpd.
Kjøbstæderne	17½ . . .	70½ — . . .	286 —
	571 . . .	1690½ Tdr. . . .	8539 Lpd.

Af Hamp dyrkes der kun lidt. I Pontoppidans danske Atlas fortælles, at der paa Lolland avles god Hamp, men slet Hør; nu burde det snarere hedde god Hør men ingen Hamp; thi efter oftciterede Værk var ikkun omtrent 15 Tdr. L. besaaet dermed; Høsten var lidt over 38 Tdr. Frø og 130 Lpd. uheglet Hamp.

For at give et Overblik paa Forholdet mellem Hartkornet og Udsæden af de vigtigste Kornarter, har det Stat. Tab. Værk en meget belærende Beregning, der her optages for Lollands Landsognes Vedkommende; men for at man kan gjøre sig et Begreb om denne Øes Forhold til andre Rigets Provindser, maa der tillige kastes et Blik paa dem.

For hver 100 Tdr. Hartkorn udgjør i Gjennemsnit Udsæden: af Hvede 59 Tdr.; dette er det næststørste Forhold i hele Kongeriget. Møen har den største Usæd heraf, nemlig 62 Tdr.; Falster følger efter Lolland med 53 Tdr. Ogsaa med Hensyn til Frugtbarheden staaer det næst høiest med 7½ Fold, Kjøbenhavns Amt har 7¾ Fold. Af Rug 37 Tdr., hvilket er den ringeste Udsæd af denne Kornart noget Amt eller Provinds har; Givtigheden af den, 7¼ Fold, er derimod den høieste. Af Byg er Usæden 115 Tdr., som er 15 Tdr. mindre end Sjælland i det Hele, men 4 Tdr. meer end Jylland i det Hele, skjøndt enkelte af dets Amter har en meget betydeligere Udsæd heraf; nærmest er Forholdet til Langeland med 114 og Falster med 116 Tdr. I Givtighed staaer derimod Bygget høiest paa

Lolland med $7\frac{3}{4}$ Fold, nærmest derpaa følger Kjøbenhavns Amt med $7\frac{3}{8}$ Fold, Langeland med $7\frac{1}{2}$ Fold og Falster med $7\frac{1}{4}$ Fold. Af Havre er Usæden 58 Tdr., den ringeste i hele Kongeriget; de nærmeste Provindser ere Falster og Møen med 78 Tdr.; det høieste Forhold har Viborg Amt med 317 Tdr.; hvad derimod Foldene angaae staaer Lolland og Langeland høiest med $7\frac{1}{2}$ Fold. Af Erter og anden Bælgsæd er Udsæden 50 Tdr., der er omtrent det samme Forhold som Sjælland i det Hele, langt under Møen med 117 Tdr. og Falster med 89 Tdr.; men igjen langt over Jylland i det Hele med 11 Tdr. og Fyen med 12 Tdr. Ogsaa i Givtighed staaer denne Sæd lige med Sjælland med 5 Fold, der omtrent er Middelforholdet i Riget, men under Langeland med $6\frac{1}{2}$, Falster med $5\frac{1}{4}$ og flere Amter. Af Kartofler er Usæden ikkun 22 Tdr., med Undtagelse af Falster med 19 Tdr., den ringeste i Kongeriget; Frederiksborg Amt har den høieste nemlig 316 Tdr. Derimod er Forholdet langt bedre med Hensyn til Foldene $8\frac{1}{2}$; thi heri staaer Lolland kun tilbage for Falster og Thisted Amt med 9 Fold, lig med Langeland og Ringkjøbing Amt, og over alle andre Amter.

Den hele Udsæd af de 5 vigtigste Kornarter er altsaa paa 100 Tdr. Hartkorn 319 Tdr.; dette er den mindste Udsæd nogen Provinds har paa lige Hartkorn. Aarsagen hertil er, som man af ovenstaaende Beretning allerede vil have erfaret, ikke den, at de saakaldte Handelsplanter dyrkes stærkt, heller ikke at Jorden fortrinlig benyttes til Kreaturhold, som vi strax skulle faae at see ved at betragte denne Green af Landvæsenet, men maa søges deri, at blandt alle Kongerigets Provindser har denne det mindste Areal til Hartkornet. I Forhold til Arealet kan Udsæden naturligviis være endog meget stor, skjøndt den er ringe i Forhold til Hartkornet.

En Sag, der er af større Vigtighed for Landmanden end Udsæden, er Beløbet af Høsten, og skjøndt det høie Hartkorn naturligviis ogsaa maa have Indflydelse paa Forholdet i denne Henseende, indtager Lolland dog heri en høiere Plads.

For samme 100 Tdr. Hartkorn udgjør nemlig Netto-Beløbet af Høsten (efter Fradrag af Udsæden) i Gjennemsnit:

Af Hvede	383 Tdr.
— Rug	231 —
— Byg	776 —
— Bælgsæd	200 —
— Havre	377 —
Paa 100 Tdr. Htk.	1967 Tdr. Korn.
Dertil Kartofler	165 —

I disse Angivelser af Udsæden og Høsten er, som ovenfor bemærket, Kjøbstædernes Avling udelukket; medtages denne, er Forholdet af Høsten noget fordeelagtigere. Kjøbstæderne medregnede er det indbyrdes Forhold mellem de forskjellige Kornarter af hver 100 Tdr., der saaes eller høstes, følgende:

	Udsæden er	Høsten er
af Hvede	18,29 pCt.	19,11 pCt.
- Rug	11,76 —	11,89 —
- Byg	35,89 —	38,77 —
- Havre	19,69 —	19,09 —
- Boghvede . .	0,05 —	0,04 —
- Bælgsæd . . .	15,73 —	11,10 —

Sammenlignet med Kongerigets øvrige Provindser med Hensyn til disse Sædarter, staaer Lolland øverst hvad Hvede- og Byghøsten angaae; disse to Kornsorter udgjøre tilsammen 57,88 pCt. af hele Kornhøsten; med Hensyn til Rughøsten staaer det nederst; til Havren kun over Møen. Bedre er Forholdet af Bælgsæd, hvori det provindsviis betragtet kun staaer under Møen, Falster og Bornholm; ufordeelagtigere bliver derimod Forholdet naar Sammenligningen skeer med Amterne i Sjælland; thi af disse staae de tre, Præstøe, Sorøe og Kjøbenhavns over Lolland i Bælgsæd-Avlen.

Næst en god Høst er Kornvarernes Priis det der meest interesserer Agerdyrkeren, og herom giver Capitalstaxten den paalideligste Oplysning. Gjennemsnittet af Capitalstaxterne for de 10 Aar, fra 1821 til 1830, var pr. Td.:

i forrige Aalholms og Mariboe Amter	Hvede. Rbd. Sk.	Rug. Rbd. Sk.	Byg. Rbd. Sk.	Havre. Rbd. Sk.	Hv. M. Rbd. Sk.	Gr. M. Rbd. Sk.
	4. 13.	3. 3.	2. 22.	1. 45.	3. 5.	2. 89.
Halsted Amt	4. 14.	3. 3.	2. 24.	1. 36.	3. 15.	3. 2.

I det paafølgende Aarti (fra 1831 til 1840) vare Gjennemsnits-Priserne stegne, og udgjorde for Lollands Amter:

	Hvede.	Rug.	Byg.	Havre.	Hv. Æ.	Gr. Æ.
	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.
Aalholms og Mariboe Amter	5. 2.	3. 68.	2. 73.	1. 71.	3. 54.	3. 8.
Halsted Amt	5. 1.	3. 73.	2. 70.	1. 68.	3. 52.	3. 18.

Skjøndt heraf vil sees, hvad iøvrigt er velbekjendt, at Priserne ere stegne i det sidste Aarti, kan man ikke deraf see den Forandring, der hvert Aar er foregaaet med dem, derfor anføres her Capitels-taxterne for de sidste fem Aar af de ti, sidstanførte Liste indeholder, nemlig Aarene fra 1836 til 1840.

Aalholm og Mariboe Amter.

	Hvede.	Rug.	Byg.	Havre.	Hv. Æ.	Gr. Æ.
	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.	Rbd. Sk.
1836	4. 66.	3. 67.	2. 85.	1. 91.	3. 56.	3. 4.
1837	3. 81.	3. 41.	2. 51.	1. 59.	2. 93.	2. 63.
1838	8. 23.	4. 43.	3. 38.	2. 14.	4. 8.	3. 41.
1839	6. 82.	3. 94.	3. 57.	2. 28.	4. 28.	3. 69.
1840	5. 26.	3. 91.	3. 55.	1. 89.	4. 19.	3. 60.

Halsted Amt.

1836	4. 62.	3. 56.	3. 7.	1. 93.	3. 84.	3. 33.
1837	3. 85.	3. 40.	2. 49.	2. 54.	2. 94.	2. 80.
1838	8. 31.	4. 46.	3. 40.	2. 18.	4. 16.	3. 60.
1839	6. 74.	4. 4.	3. 45.	2. 22.	4. 19.	3. 77.
1840	5. 13.	4. 8.	2. 58.	1. 87.	4. 9.	3. 70.

Kreaturholdet, Betingelsen for et godt Agerbrug, er som bekjendt af en modsat Natur; den ene Deel nemlig, der gjør Arbeidet, giver ikke selv nogen directe Indtægt, men foraarsager endog Udgift; den anden derimod afgiver baade directe Indtægt og forøger Frembringelsen af Korn og Foderurter. Begge Classer kræve lige stor Opmærksomhed; og i deres indbyrdes Forhold tyde de paa Landvæsenets Beskaffenhed.

I Februar 1838 var Forholdet af de vigtigste Huusdyr følgende *):

Musse Herred . .	5604	Heste . . .	955	Plagge og Fol	
Fuglse — . .	3403	— . . .	588	—	—
Sønder — . .	3062	— . . .	470	—	—
Norre — . .	3111	— . . .	419	—	—
	16080	Heste . . .	2432,	tilsammen	18512 Heste.

Regner man, at kun de Heste under 1ste Rubrik ere anvendte til Markarbeide, og sammenligner dette Antal med den ovenanførte Høst, saavel af alle Slags Korn, som af Raps og Hør, saa bliver Resultatet, at hver Arbeidsheſt har bearbeidet Jorden til, og høstet lidt over 30 Tdr. 5 Skpr. Sædevarer; af Kartofler og andre Rodvæxter lidt over 2½ Tdr. Vel maa der i det anførte Antal Heste være endeel Luxusheste; men paa den anden Side er intet Arbeide regnet af de 2432 Plagge og Fol, saa Forholdet blev neppe fordeelagtigere ved at drage hine fra og lægge ¼ eller ⅓ af disse — 6 til 700 Plagge — til Arbeidsdyrene.

Sammenholdt med Hartkornet kommer der:

	af alle Hestene	af Brugsheſtene
i Musse H.	1 paa hver = Td. 7 Skpr. 3 Fdkr.,	1 paa 1 Td. 1 Skp. = Fd.
i Fuglse	— 1 — — 1 — 2 —	1 — 1 — 4 — 1 .
i Sønder	— 1 — — 1 — 2 —	1 — 1 — 3 — 2 .
i Norre	— 1 — — 1 — 2 —	2 — 1 — 1 — 4 — 0 .
Middeltal	1 paa hver 1 Td. 1 Skp. 2½ Fdkr.,	1 paa 1 Td. 3 Skp. ¾ Fd.

Regnes alle Heſtene har Norre Herred det fordeelagtigste Forhold, dernæst Fuglse, Sønder og tilsidst Musse Herred; men tages blot Hensyn til Arbeidsheſtene, staaer Fuglse Herred øverst, derpaa Norre Herred o. s. v.

I Kjøbstæderne beløber Antallet af Heſtene sig til 558 Stkr.
Af Plagge og Fol . . . . . 31 —
589 Heste.

Sammenholdt med den anførte Høst kommer der paa hver Arbeidsheſt en Høst af 31 Tdr. af samme Slags Sæd som ved

*) See Stat. Tab. Værks 5. Hefte, S. 36 f., 158.

Landsognene er anført, og af Kartofler 3½ Tdr. Til Hartkornet kommer der en Hest paa omtrent hver Td. Hartkorn.

Hesteantallet paa hele Lolland er efter Ovenstaaende 19101 Stkr. Vil man nu vide, hvormegen Havre de kunne fortære af Landets Avl, bliver Svaret, at, efter Fradrag af Udsæden, slaaer Havrehøsten i Almindelighed kun til at hver Hest, Plag og Føl kan faae 4 Tdr. 3 Skpr. om Aaret.

Af Kvæg havde Lolland efter samme Optælling:

	Køer.	Tyre og Stude.	Ungkvæg og Kalve.
Musse Herred	6585	264	2293.
Fuglse —	5242	167	1774.
Sønder —	4433	99	1364.
Nørre —	5230	152	1427.
	21490	682	6858.

Tilsammen i Landsognene gamle og unge Hoveder 29030 Stkr.

i Kjøbstæderne: Køer 1006
Tyre og Stude . . 42
Ungkvæg 191
——— 1239 —

Tilsammen 30269 Hoveder.

Af samtlige Kvæghoveder kommer der i:

	Skpr. Fdkr.	Hartkorn. Td. Skp Fdk.
Musse H.	1 paa hver 5. 3., af Køer, Stude, Tyre	1 paa hver 0. 7. 1.
Fuglse —	1 — — 5. 3. - — — —	1 — — 0. 7. 2.
Sønder —	1 — — 6. 2. - — — —	1 — — 1. 0. 1.
Nørre —	1 — — 5. 2. - — — —	1 — — 0. 7. 0.
Middeltal	1 paa hver 5. 3½, af Køer, Stude, Tyre	1 paa hver 0. 7. 2.

I Kvæghold, hvoraf Forholdet med Hensyn til Fordeelagtigheden er det Modsatte af Hesteholdet, staaer Nørre Herred i begge Rubriker øverst, og Sønder Herred nederst. I Kjøbstæderne er dog Forholdet det fordeelagtigste; thi der holdes 1 Hoved paa hver 3 Skpr. 1 Fdk. Hartkorn.

Af Sviin og Grise havde Lolland:

Musse Herred	4142	Stkr.
Fuglse —	2343	—
Sønder —	2233	—
Nørre —	2502	—
	11220	Stkr.,

eller 1 Sviin paa hver Td. Hartkorn; 1 Sviin paa hver 2 Koer.

Af Faar og Lam.

Musse Herred . . .	12356	Stkr.	eller	1	paa c.	4	Skpr.	0	Fdk.	Hrtk.
Fuglse — . . .	9300	—	—	1	—	4	—	2	—	—
Sønder — . . .	7503	—	—	1	—	5	—	0	—	—
Nørre — . . .	7794	—	—	1	—	4	—	3	—	—
	36,953	Stkr.	Midtl.	1	paa	4	Skpr.	2	Fdk.	Hrtk.

Med Kjøbstæderne 1,530 var paa Lolland

hele Antallet 38,483 Stykker Faar og Lam.

Af Sviin har, efter denne Opgivelse, Musse Herred det fordeelagtigste Forhold, hvorpaa følger Nørre-, Sønder- og Fuglse-Herred. Ligeledes har Musse Herred forholdsviis det største Antal Faar og Lam, og efter dette følger i Orden Fuglse-, Nørre- og Sønder-Herred.

Biavlen er vel ikke af stor Vigtighed, men kræver dog Opmærksomhed som den, der kunde give især Huusfolk en god Indtægt. Antallet af Bistader var i Februar 1838, paa Landet 3936 Stkr. og i Kjøbstæderne 104, i Alt 4040 Stkr., desuden var i det foregaaende Aar optaget i Alt 2935 Stkr., der altsaa kan regnes som den aarlige Indtægt Lolland har af denne Avl. Vilde man antage at hvert Huus med eller uden Jord havde blot tre Bistader, vilde Antallet være over 11,000, og den hele Indtægt omtrent 8000 om Aaret, hvilket vilde afgive en god Indtægt for Huusmandsklassen.

De Kongelige Skatter udredes i Lolland som i andre af Kongerigets Provindser, det er derfor overflødigt at anføre dem her; derimod ville vi kaste et Blik paa et Par af de betydeligste Sogne- eller Commune-Skatter; Skole- og Fattigpenge, og sammenholde dem saavel med Folkemængden som Hartkornet i de forskjellige Herreder.

Efter Middeltallet af 5 Aar, fra 1832—36, udredes aarlig:

	Skolebidrag.	Fattigbidrag.
i Musse Herred . . .	4185 Rbd.	4035 Rbd.
i Fuglse — . . .	3685 —	3160 —
i Sønder — . . .	2350 —	2590 —
i Nørre — . . .	3606 —	3971 —
tilsammen	13826 Rbd.	13756 Rbd.

Skjøndt hele Beløbet af disse Afgifter ikke falder paa Hartkornet, giver det dog et Begreb om denne Byrde at see, i hvilket Forhold den staaer til det fulde Hartkorn i Landsognene, med Undtagelse af Tiendehartkornet. Af hver Td. Hartkorn er saaledes det omtrentlige aarlige Beløb af:

	Skolebidrag.	Fattigbidrag.
i Musse Herred . .	3 Mk. 13 Sk. . . .	3 Mk. 12 Sk.
i Fuglse — . .	4 — 3 — . . .	3 — 10 —
i Sønder — . .	2 — 15 — . . .	3 — 5 —
i Nørre — . .	4 — 9 — . . .	5 — 0 —

Fordeelt paa hele Befolkningen, som den var 1834, skjøndt disse Afgifter naturligviis ikke falde paa Alle og mindst paa dem der nyde Godt deraf, kommer paa ethvert Menneske i Landsognene:

	Skolebidrag.	Fattigbidrag.
Musse Herred . .	1 Mk. 14 Sk. . . .	1 Mk. 12 Sk.
Fuglse — . .	2 — 4 — . . .	1 — 15 —
Sønder — . .	1 — 12 — . . .	1 — 14 —
Nørre — . .	2 — 4 — . . .	2 — 8 —

Friægterne, som Bønderne have at forrette, er en af de Byrder, der stadig have været under Omtale, herunder hørte egentlig de nu afskaffede Ægter til Veiarbeide, de øvrige have i 1837, Hen- og Hjemreiser uberegnet, udgjort følgende Antal Miil:

	Sognereiser.	Konge- og Amtsreiser.	Tilsammen.
Musse Herred . . .	2088½	1400	3488½
Fuglse — . . .	1012	485½	1497½
Sønder — . . .	973½	324	1297½
Nørre — . . .	1483½	624	2107½
	5557½	2833½	8391 Miil.

Dette bliver for hvert 100 Tdr. Hartkorn af Sognereiser 31 Miil; Konge- og Amtsreiser 16 Miil, ialt 47 Miil; altsaa ikke fuldt en halv Miil for hver Td. Hartkorn om Aaret.

1.

Jordernes Beskaffenhed.

Øen Lolland er, hvad allerede Navnet antyder, et lavt, fladt og jævnt Land, der især ved den søndre og vestre Kyst hæver sig saa lidet over Havet, at den er udsat for jævnlige Oversvømmelser. Fra disse lave Kyster hæver Landet sig næsten umærkeligt mod Nord, hvor en lille Bakkesamling afbryder dets jævne Fladhed; ligeledes hæver Jordsmonnet sig, skjønbt til en meget ringere Høide og i fladere Bakker, i den sydøstlige Deel, fra Fuglse By til Nystæd. Betragtes Øen fra disse Høider seer man, den falder atter jævnt af til alle Kanter og ender sig i en flak Strand; herfra gjør dog Guldborgland — Landet mellem Guldborg Sund og Saxkjøbing Fjord — en Undtagelse; thi denne Deel af Landet, der tilforn synes at have udgjort en Ø for sig, og endnu skilles fra det øvrige Lolland ved et Engdrag, hvorfra Vandet løber saavel mod Nordvest som Sydost, bestaaer af en næsten vandret Flade, der ved ligesom at være skudt op af Havet, danner smaa Brinker paa 1—2 Alens Høide, tæt ved hvilke jævnlig findes dybt Vand. Overfladen af Jordsmonnet bestaaer i det Hele af Leer af forskjellig Beskaffenhed og Blanding med Muld, Sand eller Gruus, og er for det Meste fri for større og mindre Steen. Herfra gjør dog Egnen syd for Fuglsang Gaard en Undtagelse; thi paa et lille Strøg, fra Stranden og ind i Landet i vestlig Retning, ligge store Rullesteen oven paa Jorden i saa utallig en Mængde og saa tæt ved hverandre, at ingen Ploug kan komme imellem dem, og

det neppe endnu kan betale sig at skaffe dem bort. For Resten er Jordsmonnet paa Grund af dets ringe Høide over Havet og det ringe Fald, det har, temmelig stidt. Underlaget bestaaer for det Meste af Leer, kun sjelden af Gruus eller Sand; men næsten overalt findes, ofte tæt under Overfladen, Mergel af meget forskjellig Beskaffenhed. — Efter denne lille Udsigt over hele Øen ville vi betragte de enkelte Herreder og begynde med Musse Herred, saaledes som det beskrives af afdøde Justitsraad Ehrenreich*).

„I Musse Herred gives næsten alle Slags Jorder: sort Muld, rødt, guult og hvidt Leer, Sand og Mosejord, sidste tildeels blandet med Glimmersand. Afvexlingerne ere paa mange Steder meget hyppige, saa at ofte i een Mark findes flere Jordarter. — —"

„Da kun megen liden Jord gives, som kan henregnes til den som forstaaes under bedste Jord, saa giver jeg de bedste i Herredet Benævnelsen:

1. Meget god Jord $\frac{2}{6}$ af alt Pløieland, deraf bestaaer en Deel af:
   a) Leer- og sandblandet Muld;
   b) Sandblandet Leer med nogen Muld (for stiv Leer);
   c) Leerblandet Sand med nogen Muld (for løs Leer).
2. Middeljord $\frac{3}{6}$, deraf en Deel:
   a) Leerblandet Sand (for løs — mager);
   b) Mosejord, og
   c) Rydde- og Steenjord (mangler Consistens).
3. Ringe Jorder $\frac{1}{6}$, bestaaer af Sand-, Mose- og Myrejorder.

Underlaget er for største Delen Leer, dog findes der paa mange Steder Sand i betydelig Dybde. En Strækning fra Kragvig Strand over Sarkjøbing, Hardenberg, Fuglsang, Byerne Kjettinge og Freilef Jorder til Stranden sønden for Nykjøbing, findes ofte et Slags Kalk eller kalkblandet Kridt, i større eller mindre Dybde, hvilken, efter Retningen den tager fra Vest til Øst, sandsynlig staaer i Forbindelse med Kridt- eller Kalkbjergene paa Møen, da denne

*) Justitsraad og Godsforvalter Ehrenreichs Beretning til det Kongl. Landhusholdningsselskab, dat. den 6te Novbr. 1823.

Materie er omtrent den samme. Saavidt Gangen spores er Jorden paa de fleste Steder opfyldt med større Steen, hvor de ikke allerede ere bortførte. Af bemeldte Materie er saavel ved Hardenberg som ved Sarkjøbing forsøgt at brænde Kalk, der og er brugelig, men langtfra ikke saa god som Kalken ved Faxoe, der kan haves lettere; thi den Kalkjord, der haves paa Lolland, kan ikke opbrydes i faste Stykker, men maa formes som store Muursteen før den kan brændes.

Nogle Egne af Herredet ere flade, saasom Guldborgland, Grevskabet Hardenberg-Reventlov og Engestofte Godser. Høiere ere Egnene paa Godserne Fuglsang og Grevskabet Christiansholm, dog kan de høieste Steder neppe kaldes Banker, mindre Bjerge.

Af skadeligt Vand lider Jorden ikke, thi i Almindelighed ere tilstrækkelige Vandafledninger anlagte og holdes i Stand, men Bønderne forsømme i Almindelighed at grave fornødne Brakgrøfter.

Til at sætte Engene under Vand om Vinteren kunde flere Steder gives Leilighed, men afbenyttes ikke, deels fordi ingen Virkning spores derefter, deels fordi paastødende Eiere sætte sig derimod, naar Vandet trænger op til deres Agerjord.

Af Mangel paa Floder gives næsten ingen Leilighed til at lade Vand risle over Enge. Ved Hardenberg Hovedgaard anvendes denne Maade paa flere Enge i vaade Vintre med megen Nytte; men i de sidste Aar har ingen Vand i tilstrækkelig Mængde kunnet samles."

Til den Indberetning, hvoraf Ovenstaaende er anført, har Hr. Kammerraad **Frederichsen**, Forpagter paa Fuglsang og Prierskov, efter Redakteurens Anmodning, velvillig givet nogle Bemærkninger, forfattede i Marts 1842, som ere, sammenholdte med Justitsraad Ehrenreichs, meget belærende og oplysende, da de give et klarere Begreb om Forandringerne i de forskjellige Landvæsensgjenstande, der have fundet Sted i Løbet af omtrent 20 Aar. Hvad Gjenstanden for dette Afsnit angaaer kan Forandringerne vel ikke være synderlig store, det skulde da være med Hensyn til at bedre Foranstaltninger vare trufne til Vandets Afledning; men desuagtet ville disse Bemærkninger ogsaa i dette Stykke ikke findes overflødige, og anføres derfor.

„Jordernes Beskaffenhed er muldblandet Leer, med Undtagelse af Sognene Kjettinge, Breininge, en Deel af Herritslev og en Deel af Thorebye, hvor Sandet prædominerer. Underlaget er paa meget lidet nær Leer eller Mergel; dog findes ogsaa Strækninger, som af Ehrenreich ere beskrevne, hvor en blød Kalkmasse tjener som Underlag. Sand findes yderst sjeldent.

Jordsmonnet er, som overalt i Lolland, fladt, og kun i Egnen af Nystød falder det noget bølgeagtigt og gjennemskjæres af en Deel Torvemoser og lave Engstrækninger.

Tilvisse lide Jorderne overalt i Herredet af skadeligt Vand, som Følge af mangelfuld Afgravning. De nuværende Midler, som staae til Raadighed, at faae Mangelen afhjulpet ved, ere for bekostelige og vidtløftige, og lede til Standsning, der medfører ubodelig Skade for Landbruget. Den paatrængende Nødvendighed til, fra Regjeringens Side, snarest muligt at faae passende Foranstaltninger iværksatte til denne Mangels Afhjelpning, udtaler sig overalt; og det er som Følge heraf saare høiligen at beklage, at den forventende Anordning til nærmere Forskrifter med Hensyn til skadeligt Vands Afledning, ikke, i Medhold til Stændernes gjentagne Indstilling, alt er emaneret.

Af Mangel paa tilstrækkeligt Vand fra Kilder, Bække eller Aaer, vil Overrislings-Enge sjelden eller aldrig kunne anlægges."

Det er ganske naturligt, at paa et Land, der er saa fladt og med saa lavt et Jordsmon som Lolland, Vandet let kan blive til Uleilighed, og at Klagerne blive lydelige naar man har den meget regnfulde Sommer 1841 i frisk Minde; imidlertid ere de fra andre Dele af Landet ikke saa stærke, uagtet Jordsmonnet er vel saa stidt og leret som i Musse Herred, som Beskrivelsen af Fuglse Herred*) vil vise:

„Jorderne ere i Almindelighed stærk lerede, saavel Jordsmon som Underlag, og dette fordrer saavel den nøiagtigste som hurtigste Behandling, som Følge heraf til enkelte Tider en uforholdsmæssig stor Kraft, naar enten Foraarsluften eller for stærk Soltørre indfalder. Dette gjælder især med Hensyn til de Jorder, som ligge

*) Godsforvalter Lützens Indberetning, dat. Christiansfæde April 1842.

nærmest Stranden som til Byerne Askoe, Korterup, Veilbye, Thirsted, Vied, Gjerringe, Nebbelunde og overhovedet de til Rødbye Fjord grændsende Byer. De der ligge længere inde i Landet op til Østofte og Ryde Sogne bestaae mest af Skov- og Brudjord; men overhovedet er Jordsladen Leer eller i det Mindste dermed blandet, og har Underlag af Leer, som oftest Mergel. Jorderne ere af de sideste paa Lolland; men kunne dog, paa enkelte Dage nær, som ved stærk Skylregn og i Tøebrud, være frie for skadeligt Vand. Om Vandingsenge kan intet Spørgsmaal være; thi deels haves næsten ingen Enge, og det lidet der findes er for fladt."

Af samme Beskaffenhed som Fuglse Herred er Jordsmonnet i det Hele taget i Sønder Herred, og „ere for største Delen stærke Jorder med Underlag af Leer, som almindelig er beliggende 8—9 Tommer under Overfladen; paa den østre Deel findes vel Jordsmonnet noget mere sandblandet, men ikke destomindre gode Kornjorder, og almindelig af høiere Beliggenhed end Herredets øvrige og fleste Jorder, der snart alle ere flade og side, saa Vandet vanskelig og ikke overalt kan afledes saaledes som det burde, da Vandløbene dertil mangle det fornødne gunstige Fald mod Havet. Som Følge heraf kan, ihvor betydelige Engstrækninger, der endog findes, disse ikke overrisles, da Vandet ikke uden Skade for andre kan opstemmes." *)

„Da Jordsmonnet, som meldt, i Almindelighed er sidt, saa er en stor Deel deraf, især paa den søndre og vestre Kant af Herredet, meget udsat for Overskyllelse af Havet, eller det saakaldte Høivande, især ved østlige Vinde, hvilket foraarsager megen Skade paa samme. Desaarsag ligge mange betydelige Strækninger til bestandig Græsning. Nogle Steder kunde vel Jorderne ved Inddæmning befries for Høivande, hvor de ikke grændse til Stranden, og paa nogle Steder finde ogsaa større eller mindre Inddæmninger Sted." **)

---

*) Indberetning af Hr. Kammerraad **Wilhjelm**, Eier af Øllingegaard, Septbr. 1841.

) Indberetning af Hr. Cancellieraad, Birkedommer **Olesen i Vesterborg, August 1823.

Af de ovenstaaende Beretninger om Jordsmonnets Beskaffenhed vil man see, at den fra Øst til Vest bliver mere stærkleret, og efter de Angivelser i Oversigten af de Fold, der høstes, ogsaa frugtbarere. Denne Fremgang standser ikke i Nørre Herred, men naaer snarere sit høieste Maal; thi skjøndt alle Jorderne naturligviis ligesaalidt der som noget andet Sted ere lige gode, ere de dog vistnok i det Hele taget de bedste paa hele Lolland; thi ere Jorderne i Almindelighed af den Beskaffenhed, som Indberetningen *) fra Hr. Proprietair Thorsen til Asserstrup anfører: „Muldjord, blandet med Leer; Underlaget i Almindelighed Leermergel", saa er dette en fortrinligere Jord end i de øvrige Herreder, hvor den almindelige Mangel netop er tilstrækkelig Muld, skjøndt det ældre Pløieland, der efter Driftsmaaden i forrige Tider fik al Gjødningen, indeholder mere deraf, end de siden optagne Jorder. Hr. Thorsen anfører fremdeles: „af skadeligt Vand lide Jorderne intet, da Vandet er afgravet. Jorderne ere jævne. Vandings-Enge kunne her ikke anlægges, fordi Vandløbene om Sommeren ere tørre." Hermed stemmer nogenledes den mundtlige Forklaring, der meddeeltes Red. af Sognefoged Hans Mikkelsen i Abildtorpe: „Jorderne ere lerede, deels Skjørleer, der ansees for den fortrinligste Jord, hvori Vandet let synker, med Mergelunderlag, deels stiv Rødleer med rødlig, sandblandet Leerunderlag, der ikke tager imod Vandet. Agerskorpen er her undertiden kun 3 Tom. dyb, og maa med Varlighed og stærk Gjødning gjøres dybere. Iøvrigt ere Jorderne flade og side, lide derfor ved stærk og vedholdende Regn af Vandet." Heel forskjellig fra den øvrige Deel af Nørre Herred eller fra største Delen af Lolland er Jordsmonnet i det østlige Hjørne af dette Herred; her findes en Samling af undertiden temmelig steile Bakker, der indeslutte smaa Moser og Kjær. „Agerjordens Overlag er paa Bakkerne i Almindelighed sandet eller Sand og gult Leer, med et Underlag af Rødleer, der som oftest ligger Overfladen saa nær, at det ei vel kan undgaaes at pløie noget deraf op. I denne Tilstand give de kun et ringe Udbytte; men man har i den sildigere Tid med meget Held søgt at forbedre saadanne Jorder ved at paaføre udluftet Mose- eller Tørvejord. De øvrige Agerjorder indeholde

*) Forfattet i Septbr. 1822.

som oftest mere Muld, blandet med Leermergel og Sand, og have et Underlag af sandblandet Mergel.

„Jorderne lide paa dette Strøg mindre af skadeligt Vand, end mere sydlig og sydvestlig paa Landet. Vandings-Enge kunne formeentlig ikke med Fordeel anlægges, deels fordi Vandet ikke, uden Skade for Agerjorden, kan stemmes saa høit som dertil fornødent, og deels ere Engene i Almindelighed ikke af det Omfang og den Godhed, at det kan svare Regning at anvende de med et saadant Anlæg forbundne betydelige Omkostninger; man søger derfor heller at udtørre dem og benytte dem som Agerjord, saameget mere som de fleste Enge have et Underlag af Mergel." *) Disse Yttringer om Forbedring af Engene ved Overrisling give Vink om Retningen af Landvæsenet paa Lolland; at Engene ikke skulde være saa store, at de kunde betale Omkostningerne ved dette Foretagende, vilde være en meget gyldig Grund til at lade det være; hvad derimod Godheden af Engene angaaer, da var det jo netop for at gjøre dem bedre, Vandingen skulde skee, saa deres ringe Beskaffenhed skulde snarere være Opmuntring dertil; men Sagen er nok den, at man søger at skaffe sig saamegen Agerjord som muligt for at kunne avle megen Sæd, og naar det lader sig gjøre at omdanne Enge til godt Agerland, maa dette vel ogsaa være det Fordeelagtigste efter det Trin, Agerdyrkningen nu staaer paa.

Efter at have betragtet de forskjellige Herreder, giver Hr. Provst Rosod-Anchers Beretning**) et godt Overblik paa Lollands Jordsmon i det Hele:

„Jorderne ere i Lolland i Almindelighed lerede, paa de fleste Steder muldblandede; dog gives der og herfra Undtagelser, f. Ex. Egnen ved Nystæd, i Kjettinge Sogn, i Strandbyerne fra Vandholm til Birket, hvor de ere lette og paa nogle Steder sandede. Mergel findes paa de fleste Steder, ofte i den ringe Dybde af 1 Alen. Mergelen er meget forskjellig, deels Kalk-, deels Sand-, deels Leer-Mergel. Dog findes og paa mange Steder de i Lolland kaldte Uldjorder, d. e. lette, sorte, yderst porøse Jorder, ofte med et

*) Landinspecteur Mollers Indberetning, dat. Skjeltofte Novbr. 1841.
**) Dateret Østofte i August 1841.

dybt Underlag af Mergel. Jorderne ere i Almindelighed lave, side og jævne, dog ei anderledes end at Vintersæd, især Hvede, paa de allerfleste Steder kan lykkes. Langs Sokysten mod Nord ere Jorderne høiere, paa enkelte Steder, f. Ex. ved Ravnsby i Birket Sogn, bakkede. I de sidste 20 Aar er der gjort betydelige Fremskridt med skadeligt Vands Afgravning, saa at der for Tiden, naar de værende Vandløb holdes i tilbørlig Orden, ei kan befrygtes Skade af Vandet, undtagen paa de Steder, hvor Høivandet ved Strandkysterne jager Vandet tilbage over tilgrændsende Egne. Om Vandings-Enge haves ingen Erfaring; dog betvivles Muligheden af deres Anlæg paa passende Steder aldeles ikke."

En Mærkelighed ved Jorden paa Feiøe bør dog nævnes for at henlede Opmærksomheden derpaa og muligt faae Aarsagen dertil oplyst; det paastaaes nemlig der paa Øen, at Rotter ikke kunne leve der; nu er det vel bekjendt, at enkelte især mindre Øer savne et eller andet ellers almindeligt Dyr (f. Ex. Møen Muldvarpen), men at de ikke kunne leve der, om man fandt for godt at indføre dem, er i det Mindste godtgjort med Hensyn til Rotter paa Feiøe; thi det hænder ikke saa sjeldent at en eller anden af dem af Vanvare kommer til Øen, og dog spores de aldrig siden. Skolelærer Andreasen fortalte Red., som Bevis paa, at disse Dyr snart døde der paa Øen, at en Rotte, der var kommen fra Lolland imellem noget Brænde, smuttede ind i hans Lade, hvorover han ikke blev synderlig glad; men fandtes død der nogle Dage efter. Ligeledes blev det fortalt Red., at adskillige Bønder paa Lolland havde for Skik at hente Jord fra denne Ø for at lægge et Lag deraf i deres Lade, og at dette havde befriet dem for Rotterne.

Da det bør antages, at den nye Matrikel indeholder den paalideligste Veiledning til at erholde Kundskab om Jordernes Beskaffenhed, saa anføres her, efter det nylig udkomne første Hefte af Bergsøes „Den danske Stats Statistik", følgende Oversigt over Sognenes Areal af Ager og Eng; det nye Hartkorn, hvortil disse ere skyldsatte, og hvormange Tdr. Land, der omtrent i Gjennemsnit kommer paa hver Tde. af dette Hartkorn.

	Tdr. L. Ager og Eng.	Tdr. nyt Hrtk.	Tdr. L. paa hver Tde. Hrtk.
Musse Herred:			
Nystæd Sogn	4162	455	9.
Mariboe —	1661	151	10¾.
Sarkjøbing Sogn	3596	365	9¾.
Hunsebye —	4121	495	8¼.
Taars —	3610	373	9½.
Vigsnæs —	1535	163	9¼.
Maibølle —	3088	374	8¼.
Radsted —	5386	555	9½.
Vaabensted —	3664	376	9¾.
Engestofte —	1346	152	8¾.
Slemminge —	3369	375	9.
Thorebye —	9899	1030	9½.
Fjelde —	1256	136	9.
Dollefjelde —	1343	153	8¾.
Godsted —	1635	143	11¼.
Musse —	1501	153	9¾.
Bregninge —	1821	172	10½.
Kjettinge —	4627	542	8½.
Herritslov —	2823	289	9¾.
Øster Ulslov —	1729	190	9.
Vester Ulslov —	2869	297	9½.
	65011	6949	9¼.
Fuglse Herred:			
Rødbye Sogn	3353	283	11¾.
Rinesebølle Sogn	910	110	8¼.
Taagerup —	3170	314	10.
Olstrup —	2181	237	9.
Errindlov —	3974	368	10¾.
Thorslunde —	869	113	7½.
Fuglse —	3191	385	8¼.
Sædinge —	1373	175	7¾.
Nebbelunde —	2085	232	9.
Lateris	21106	2217	00.

	Tdr. L. Ager og Eng.	Tdr. nyt Hrtk.	Tdr. L. paa hver Tde. Hrtk.
Transport . .	21106	2217	00.
Holebye Sogn	1902	232	8.
Krønge —	1296	152	8½.
Bursøe —	1571	182	8½.
Hillested —	2671	289	9¼.
Skjørringe — . .	1974	234	8¼.
Tirsted — . .	2386	258	9¼.
Veilebye — . .	1412	182	7¾.
Østofte — . .	7388	810	9.
Fæsøe — . .	3241	348	9¼.
Fæmøe — . .	2013	203	9¾.
Askøe — . .	522	45	11½.
	46515	5161	9.
Sønder Herred:			
Aunede Sogn	1797	172	10¼.
Stokkemarke Sogn . .	7464	710	10½.
Tillitse — . .	3886	434	8¾.
Sollested — . .	2579	290	8¾.
Landet — . .	2888	297	9¾.
Gloslunde — . .	3091	244	12½.
Arninge — . .	2355	263	8¾.
Vestenskov — . .	3394	363	9¼.
Ryde — . .	2254	209	10¾.
Gurrebye — . .	1108	109	10.
Skovlænge — . .	975	107	9.
Dannemare — . .	2415	245	9¾.
Græshauge — . .	2103	226	9¼.
Kappel — . .	3503	336	10½.
Af Halsted — . .	1474	180	8.
— Vestenborg — . .	1384	157	8¾.
	42667	4349	9¾.

	Tdr. L. Ager og Eng.	Tdr. nyt Hrtk.	Tdr. L. paa hver Tde. Hrtk.
Nørre Herred:			
Nakskov Sogn	1678	187	9.
Utterslev —	3902	492	7¾.
Horslunde Sogn . .	5879	723	8.
Birket — . .	4161	463	9.
Vindebye — . .	1860	242	7½.
Af Halsted — . .	3465	443	7¾.
Branderslev — . .	2593	309	8¼.
Kjobelev — . .	4521	554	8.
Kirke Nørlunde Sogn	768	97	8.
Herridskirke —	1704	220	7¾.
Lille Løitofte —	969	113	8½.
Sandbye —	4990	626	7¾.
Af Vesterborg —	2231	254	8¾.
	38725	4727	8.

I Følge denne Angivelse skulde Nørre Herred have den bedste Jordbeskaffenhed, dernæst Fuglse, Musse og endelig Sønder Herred, som ellers regnes for det, der giver den bedste Hvede.

2.

Kilder. Indsøer. Vandløb. Udtørrede Vande og Moser.

Paa et saa lavt og fladt Land som Lolland, der er omgivet af Havet og i alle Retninger af Slettelande, kan man ikke vente at finde mange eller betydelige Kilder; dette er i visse Henseender et stort Savn, fordi Kilderne som oftest give det reneste og bedste Drikkevand; men i en anden Henseende bidrager det meget til Jords-

monnets Frugtbarhed, at Agerjorden er fri for Væld, som det her paa Landet vilde være vanskeligt og bekosteligt tilgavns at skaffe bort. Imidlertid savner Landet dog ikke ganske Kilder, hvoraf enkelte tilforn have været betragtede som Sundhedskilder; blandt disse udmærke sig især „tvende ypperlige Kildevæld ved Navn Thorslunde- og Thirssted-Kilde, hvis Navne af Thor og Thise give tilkjende, at de endogsaa fra hedenske Tider have været i god Anseelse. Særdeles den første, hvis Vand han (Mag. J. A. Dysel), efter Doctor Langes Maade, haver underkastet en chymisk Prøvelse, og fundet det endog bedre end det Roeskildske, som ellers er noget af det bedste i Danmark. Vandet af den sidste skal om Sommeren være fuld med et Slags Vandluus, som vel maae sies derfra, før det kan bruges. Men om de fleste Brønde gives et andet Begreb, nemlig at man hastig nok naaer Vand, ved at grave fem à sex Alen, dog ubestandigt Vand, som baade ved Sommerens Tørke og Vinterens Kulde, snart forsvinder, saa og et tungt, saltagtigt og jordblandet eller uklart Vand. Ikke bedre Dom fældes over de fleste Damme og aabne Vandstæder ved Landsbyerne. Aaer og Bække give vel her det bedste Vand, men de blive ikke allevegne bestandige. Hvorfor man paa nogle Steder noie opsanker Regnvandet til at kaage i, og bruger det andet ikkun til at toe og skylle med*). Foruden disse to Kildevæld findes der i Sønder Herred, saavidt vides, kun een eneste tæt ved Vesterborg Søe**)"; i Nørre Herred en i Halsted Bye og ved en Udflyttergaard fra Landet i Birket Sogn; i Musse Herred ere de meget sjeldne, og hvor de findes ubetydelige."

Næsten Hele Massen af fersk Vand ligger omtrent midt i Landet paa Skjellet mellem Musse og Fuglse Herreder, hvor de to store Indsøer Mariboe- og den meget mindre Alsøe, ogsaa Rogebolle- eller Ulriksdals Søe kaldet, findes; den Søe, der i Størrelse følger paa disse, er Vesterborg Søe i Skjellet af Nørre- og Sønder-

*) Pontoppidans danske Atlas 3, 240 efter en Afhandling af Mag. J. A. Dysel i Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin II.

**) Ved Gottesgabe findes en Sundheds-Brønd, kaldet Capelskilde, og derhos en Blok, i hvilken sankes nogle Penge, særdeles paa St. Hansdag, da Brønden besøges af Mange. D. Atl. 3. 317.

Herred. Disse Søer ere meget fiskerige, men Fiskeriet drives ikke stærkt og benyttes neppe saa meget som det burde, især udmærker sig Mariboe Søe, saavel med Hensyn til Fiskemængden, som Vandets Beskaffenhed; „Fiskeretten tilhører deels Mariboe Bye, deels Grevskabet Knuthenborg, deels Stamhuset Engestofte og Godset Søeholdt". At det bedste Brændeviin brændes i Mariboe, og at ingen anden af Lollands Kjøbstæder i den Henseende kan maale sig med denne Bye, skyldes efter Sigende det gode Vand i denne Søe. Vandmassen er i disse tre Søer ikke aftaget i de senere Aar, skjøndt deres Afløb danne de største Aaer i Landet, der jævnlig oprenses; derimod er dette Tilfældet med de andre meget mindre Søer, disse groe efterhaanden meer og meer sammen med Ror og Siv, og afgive en Deel af deres Størrelser til de tilstødende Enge; navnlig skeer dette med Pederstrup Søe, i hvilken Vandmassen i de senere Aar betydelig er aftaget. Foruden disse her nævnte Søer findes paa Christiansholms Marker den største Søe i Musse Herred, og en lille Samling af Damme i Bregninge Sogn.

Aarsagen til at Vandet er formindsket i nogle af Søerne tilskrives deels Mangel paa Snee om Vinteren i Forbindelse med tørre Sommere, dette skjønnes deraf at „Vandmassen, som indtil 1826 Aars Udgang, formedelst Tørke, var betydeligt aftaget, har igjen taget sit gamle Standpunkt, og findes i Overflodighed;*) deels at Vandløbene, som føre det skadelige Vand fra Omegnen til Søerne og fra disse til Stranden, nu ere betydeligt dybere og bredere end for en Deel Aar siden.**)"

De betydeligste **Vandløb** ere Halsted-Aae, der kommer fra Vesterborg Søe, gaaer i sydvestlig Retning paa Grændsen af Nørre- og Sønder-Herred og falder ud ved Sæbyeholm i en Arm af Nakskov Fjord. Fra samme Søe er et andet Afløb Drebye-Aae, dog meget mindre, i modsat Retning, men ligeledes i Skjellet af de nævnte Herreder, der falde ud i Vandholm-Bugten. Huns-Aae kommer fra Mariboe Søe og falder ud tæt ved Toldstedet Vandholm. Nordlig Retning har, foruden denne, Afløbet fra Pederstrup

*) Kammeraad **Friderichsens** Bemærkninger.

) Landinspecteur **Mollers Indberetning.

Søe og Marebeks Rende, begge i Nørre Herred, samt Sarkjøbing Aae, der kommer fra Hanemosen i Guldborgland, forener sig med Afløbene fra Moserne ved Hardenberg og falder ud i Sarkjøbing Fjord. Fra disse sidste Moser, eller maaskee snarere Engdrag, tager et andet Vandløb en sydøstlig Retning, forbi Thorebye, og falder imellem Fuglsang og Prierskov Gaarde ud i Guldborg Sund. Fuglse Herred har et Par Bække, der falde ud i Rødbye Fjord, ved Sødinge og Askoe; og Sønder Herred et noget større Vandløb, Ryde Aae, der fra Gammel Gaard tager en vestlig Retning ud i Nakskov Fjord. Adskillige af disse Vandløb ere tørre om Sommeren, og intet af dem er saa stort, at det kan tjene som Vandvei for Pramme.

Lolland har ingen store Mosestrækninger; de Moser der findes ere for det Meste fremkomne ved at det flade Jordsmon ikke danner naturlige Aflob for Vandet, der saaledes bliver staaende paa Overfladen og gjør Jorden suur; derfor ere de smaa Moser, der hyppigt fandtes rundt om i Landet for største Delen forsvundne ved Udskiftningen, der medførte at en stor Mængde Grøfter gravedes, og bleve til gode Agre og Enge, uden at dette just var Øiemedet for Afgravningen af Jorden, der vel egentlig kun gik ud paa at befrie den Agerjord, man den Gang havde, for det skadelige Vand. Ogsaa har ingen af Indberetningerne omtalt Udtørring af Søer og Moser; kun et Par af dem nævner denne Gjenstand. Cancellieraad **Olesen** sætter den i Forbindelse med Vandmassens Formindskelse og siger: „Det skjønnes ikke, at Vandmassen i de senere Aar saa saare betydeligt er aftaget; thi vel er ved den skete specielle Udskiftning adskillige Moser og Sumper udtørrede og tagne under Drift; men hvilket ved gode Brønde, almindelige Vandsteders Oprensning og bedre Vandsteders Gravning og Vedligeholdelse, denne Mangel betydeligt og aldeles kunde erstattes." Og Provst **Rosod-Ancher** yttrer sig herom saaledes: „Uden egentlig at udtørre Moser, ere dog paa flere Steder adskillige af disse komne under Ploven, i det de mange Vandløb, Landeveisgrøfterne m. v. har gjort dem dyrkbare, især til Vaarsæd." Imidlertid er der dog nogle Søer og Moser forsætlig udtørrede; Danske Atlas nævner en Søe ved Rørbek tæt ved Sarkjøbing, der nu er udtørret; ligeledes findes ved Christiansdal i Nørre Herred en Eng paa 40 Tdr. Lands Størrelse, som endnu

kaldes Søe af Menigmand. Ved Idalund i Musse Herred er, efter Hr. Forpagter **Fibigers** Opgivende, en Mose udtørret; „Tid efter anden udtørres endeel Moser, for efter Omstændighederne enten at forbedre Græsset i dem, eller anvende dem som Agerjord."*)

Af Moser er der saaledes for Tiden ikke ret megen Agerjord at vinde paa Lolland, derimod ligger der endnu store Strækninger af de saakaldte Saltninger rundt omkring de to store Fjorde, hvoraf betydeligt kunde vindes ved Inddæmning, og hermed er allerede gjort god Begyndelse. „Ved Afdæmninger, siger Kammeraad **Wilhjelm**, har man paa flere Steder med Held søgt at beskytte Herredets (Sønder Herred) lavere Egne for Oversvømmelse af Høivande fra Stranden. Den betydeligste saadan er ved Ohre Bye i Arninge Sogn, hvor en opført Dæmning paa 2—300 Alen, med fornødent Udløb for Ferskvandet og behørigt Sluseværk er opført. Denne Indretning vedligeholdes af Brugerne af circa 400 Tdr. Hartkorn, og vel omtrent 1000 Tdr. Land eller mere er ved samme blevet beskyttet for den tidligere jævnlige Oversvømmelse af Stranden. — Disse Jorder afbenyttes nu for en stor Deel til Agerjord, dog meest til Vaarsæd, da Ferskvandet om Vinteren tildeels oversvømmer dem, hvilket ogsaa, dog kun i meget vaade Sommere, kan indtræffe.

„Fra Stranden er ved Hovedgaarden Fredsholm ved Afdæmning indvundet 200 Tdr. Land, som synes at lønne Arbeidet ved i Tiden at blive en god Eng."

Kaster man et Blik paa Landkortet over Lolland, vil man strax see, at der findes mangfoldige smaa Vige især i Rødbye og Nakskov Fjorde, der tilsyneladende uden store Omkostninger kunde inddæmmes; dette vil vel ogsaa med Tiden skee, dersom en længere Række af gode Aar giver Landmanden Raadighed over Capitaler, der ikke fordeelagtigere kunne anvendes paa andre Maader til Forbedringer paa den opdyrkede Jord.

---

*) Landinspecteur **Møllers** Indberetning.

3.

Klimatet.

„Den Lollandske Luft ansees gemeenligen for at være mindre sund end andetsteds her til Lands, Marskegnene undtagne, hvor lige Aarsag synes at kunne drage lige Virkninger efter sig, forstaae den fede og fugtige Grunds idelige Uddampninger, særdeles om Høstens Tid, da det er meget sædvanligt, at febriliske Sygdomme her grassere, og hos nogle Patienter en Tid lang neppe lader sig fordrive. Ikke desto mindre haver den Lollandske Luft, i og for sig selv betragtet, men ikke det Lollandske Vand, fundet et Forsvars-Skrift ved den i Natur-Læren vel øvede Mag. J. A. Dysselss Pen."*) Af dennes physiske Observationer over Luften og Vandet i Lolland**) anføres her hvad Forfatteren siger om Klimatet, skjøndt hans Dom kun grunder sig paa Jagttagelser, der ere anstillede i et kort Tidsrum fra Februar 1756 til August 1757, og skjøndt Prof. Schouw (i Skildring af Veirligets Tilstand i Danmark) yttrer „at disse Jagttagelser ere saa godt som ubrugelige."

„Man har udraabt Lolland for en af de allerusundeste Danske Provindser; saa at naar en Udlænding bliver af Forsynet kaldet til Lolland, tager hans gode Venner Afsked med ham, som om han blev kaldet til de Dodes Land, og om den Lollandske Feber gjør man sig et Begreb, som om en inevitable epidemisk Sygdom; jeg kan ikke nægte, at jeg jo havde en hemmelig Frygt for Landet, da det behagede Gud at føre mig dertil; men da jeg nu har været der, hartad to Aar, kan jeg ikke noksom takke min Gud for et got Helbred, og kommer mig Landets Clima lige saa sundt for, som andetsteds hvor jeg har været. — — — Det der giver den bedste Grund til at domme om et Lands sunde eller usunde Beskaffenhed, ere de Egenskaber man finder 1) i Luften, som omringer os, 2) i Vandet som vi drikke; thi disse to, saakaldede Elementer, ere uden Modsigelse de fornemmeste Aarsager, der contribuerer til

*) Pontoppidans Danske Atlas. 3 D. 238.

**) Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin 2 B. 1758.

Sundhed og Sygdom. Om disse vil jeg, i Steden for at give vidtløftige Tanker tilkjende, meddele de Observationer, som jeg med mueligste Agtsomhed har gjort. — — — — Naar man nu ellers efterseer mine Observationer til hver Dag, skal man ikke andet kunne domme, end at den Lollandske Luft er lige saa sund, som andetsteds; ja jeg forsikkrer at den faldt mig mild og behagelig. Skulde der være noget at klage over, da maatte det være de stærke Taager, som her undertiden falder, og den jævnlige tykke Luft om For- og Efteraaret, som ofte kan holde ved i nogle Dage; men heftige og hastige Forandringer er Luften her ikke underkastet, hvilket Medici holder meget fordeelagtigt for Sundheden. Man skal finde at Varmens Af- og Tiltagelse har gaaet meget ordentlig og piano for sig; ingen hæftigere Forandring har vi haft 1756, end i Mai Maaned, da det fra den 6te til den 9de steeg 18 Grader, fra 42 til 60, og siden faldt ned til 45, og blev ved med Kulde i lang Tid."

Med denne Anskuelse af det Lollandske Klima stemmer Indberetningen fra DHrr. Forpagter Madsen paa Høibyegaard og Proprietair Dall til Sædingegaard af December 1841, der herom udtaler sig saaledes: „Da vi ikke ere i Besiddelse af meteorologiske Jagttagelser, anstillede her paa Øen, indskrænke vi os til den almindelige Bemærkning, at Klimatet her er temmelig fugtigt og koldt i de tre Aarstider; Sommeren i Almindelighed temmelig afvexlende med tort og fugtigt Veir; dog troe vi ikke at det er usundt, og kunne ikke give det bekjendte gamle Sagn i denne Anledning Medhold." — At Klimatet tilforn har været usundt, eller i det Mindste mindre sundt end andensteds i Danmark, kan vel ikke betvivles, det kunde ellers ikke have været saa almindelig antaget, og Mag. Dysfel, der paa Grund af 1½ Aars Veiriagttagelser frikjender det derfor, anfører dog selv; „at det er vist, at her regjerer en Hob Sygdomme i Landet, meest iblandt den gemene Almue, mere end andre Steder; men Spørgsmaal: om de ikke foraarsages meer ved Levemaaden end ved Luften? thi her grasserer ikke allene feberagtige Sygdomme, hvilke med en Slags Foie kan skydes paa Landets lave og sumpige Situation; men af lige Størrelse skal ikke noget Land vises, hvor Flod og Skjørbug har saadan Overhaand. Jeg staaer derfor i Tvivl, enten jeg, i at domme om Landets Sygdomme, skal skyde Aarsagen

paa Folket eller Landet; jeg kommer maaske til at domme som Borgmester von Bremenfeldt i Comoedien, at begge har Ret; saameget maa jeg sige til Trost for Fremmede, der skulde grue for at komme her, at her er adskillige, ja mange Udlændinge, især af mine Landsmænd Jyder, thi hvor findes ikke de? hvilke aldrig have været syge her i Landet. Saa meget maa jeg sige til Forsvar for Lollikerne, at de beboe et Land, der udfordrer største Varsomhed i Diæt." — At Luften nu er sundere kan maaske sandsynligst forklares deraf, at „den ved Udskiftningen foranledigede Udgravning, saavel som de i de senere Aar foretagne betydelige Skovhugst, har gjort Lollands Klima mindre fugtigt end i ældre Tider."*) Skjøndt Klimatet vel nu ikke længere kan antages at være farligt for Sundheden, kan det dog neppe betragtes som sundt, i det Mindste neppe i de sideste Egne af Landet, thi fra Sønder Herred anforer Kammerraad Wilhjelm, at Herredets side Beliggenhed udvikler om Sommeren mange Dunster, og om Vinteren bringer det megen Fugtighed i Husene; og dette kan neppe være sundt. De fleste Indberetninger skildre Luften som fugtig og kold; fugtigere er den vel end i de tilgrændsende Lande, men neppe har den i det Hele en lavere Varmegrad, om end Kulden netop paa Grund af Fugtigheden ofte er mere følelig. Hermed stemmer Landinspecteur Møllers Opgivende: „Klimatet er almindelig mere fugtigt, men mindre koldt end i Sjælland eller paa Langeland. Det er ikke sjeldent Tilfældet, at vi her endnu have Tøveir, paa samme Tid Jorden i Sjælland og paa Langeland er belagt med Snee og Is."

Om Klimatet, betragtet nærmest med Hensyn til Landvæsenet, giver afgangne Justitsraad Ehrenreich nogen Besked i Indberetningen af November 1822, saalydende: „Som et fladt Kystland maa man antage, at Klimatet er fugtigt, dog ikke koldt, men luunt, fordi det er fladt; men ei gunstigt for Landvæsenet. Vintrene ere meget forskjellige i Hensende til Frost og Snee, som oftest ustadige. Tørke hersker almindelig i Mai, Juni og Juli, sjelden læskes Jorden ved en Tordenregn, der dog ikke trænger dybt. I dette Aar (1822) faldt ingen Regn i henved 3 Maaneder. I Hosten

*) Provst Rosod Ancher.

er derimod Veiret som oftest foranderligt. Kolde Nætter med Nattefrost, derpaa Tørke er temmelig sædvanlig, og nedsætte Productionen til det Halve, hvilket især var Tilfældet i Aar." Hertil knytter Kammerraad Friderikſen paa Fuglſang følgende Bemærkninger, 1842: „Ofte forſinker det vaade Foraar Sædens Lægning og lægger Hindringer i Veien for Jordernes tilbørlige Bearbeidning, hvilket er saa saare nødvendigt, om Avlen maa lykkes. Ligeledes hindrer ofte et vaadt Efteraar Vinterſædens Saaning, og en vaad Sommer foranlediger Vanskelighed med Hensyn til Brakmarkens Behandling, da Jordernes Beſkaffenhed medfører, at de ei let udtørres efter overfyldt Væde.

„Man har i Almindelighed tørre Forſommere, saaſom fra midt i Mai til midt i Juli Maaned, i den ſidſte Halvdeel af Juli falder ſom oftest tilſtrækkelig Regn, og ikke ſjeldent saa overflødigt, at det meget generer Kløver- og Høehøſten. Man troer at have erfaret, at Kyſtbeboerne mere lide af Tørke, end Beboerne inde i Landet, fordi, ſom man ſiger, Havet trækker Regn- og Tordenbygerne til ſig. — I Foraaret lider man meget af den ſkarpe Østenvind, der især ſætter Vinterſæden og Kloveren tilbage i Væxten. Et farligt Onde er Foraarets Nattefrost, ſom paa de lerede Jorder trækker Vinterſæd og Kløverplanterne ud af Jorden, hvorved den hele Avl ofte total tilintetgjøres, i det Planterne bortdøe efter at være dragne ud af Jorden."

4.

Udſkiftning. Fordeling af Jorderne. Udſtykning. Følgerne deraf.

I moralſk og politiſk Henſeende kunde der være Adſkilligt at bemærke mod Udſkiftningen og Udflytningen af Gaarde og Huſe;

i oekonomisk Henseende, og kun denne er her Gjenstanden for Betragtningerne, ere Fordelene saa overveiende, vare, den Gang denne Sag begyndte at drives med Iver, saa klare, at de fordunklede alle andre Hensyn. — Udskiftningen havde ingen synderlig Fremgang i det forrige Aarhundrede paa Lolland; i Begyndelsen af dette Aarhundrede, da Begtrup samlede og udgav sin Beskrivelse af denne Provinds, var i Sønder Herred Baadesgaards Gods det eneste, der var udskiftet; i Fuglse Herred en stor Deel ei udskiftet tilhørende Grevskabet Knuthenborg, Høibyegaard, Lingholm og Rødbye Kjøbstæd; i Musse Herred ligeledes en stor Deel ei udskiftet, saasom Godserne Prierskov og Fuglsang, en Deel af Grevskabet Christiansholm og af de Hardenbergske Godser, med flere Eiendomme. „Er Lolland, vedbliver denne Forfatter, langt tilbage i sin Udskiftning, kan man og haabe, at den vil blive vel udført." Dette Haab er gaaet i Opfyldelse; thi medens der næsten fra alle andre Provindser føres Klage over en slet, uhensigtsmæssig eller mindre god Udskiftning, lyde Indberetningerne fra Lolland paa en god. Som Exempel paa en fortrinlig Udskiftning nævner Begtrup allerede Baroniet Guldborgland, Byen Radsted paa Krankerup (nu Hardenberg) Gods, endvidere Grevskabet Christiansfæde og den begyndte Udskiftning paa Grevskabet Knuthenborg. „Denne sidste lover at blive et Mønster paa en god Udskiftning," — herom mere siden. Grevskabet Christiansfædes Udskiftning ansees ikke længer blandt de fortrinligste; hvad der især i sin Tid hendrog den almindelige Opmærksomhed paa dette Foretagende var den dermed forbundne Overdragelse af Arvefæste-Eiendom, og den Klogskab, hvormed dette Anliggende blev udført.*) Om denne Udskiftning mælder Landinspecteur Møller følgende: „Da der ved Udskiftningen af Bøndergodset ikke er sparet paa Gaardenes Udflytning, og enhver Gaardbruger har faaet sine Agerjorder samlede paa eet Sted, saa antager jeg den for at være god, skjønt en Deel af Lodderne har faaet temmelig irregulære Figurer, ligesom der ogsaa kan udsættes, at Veiene have faaet alt for mange Bugter; men det maa derhos bemærkes at Udskift-

*) See herom F. A. Bergsoe's Grev Reventlov's Levnet, og Begtrup, Lollands Agerdyrkning.

ningen blev udført i Aarene 1786 til 1792, og er altsaa blandt de første i Danmark." Desuagtet er den ikke aldeles fuldført, thi der findes endnu en Bye under Grevskabet, Skodsebølle paa elleve Gaarde nemlig, som ligger i Fælledskab. „At denne Bye ikke er udskiftet hidrører formodentlig derfra, at Byen har en meget betydelig Mose, som formedelst dens flade Beliggenhed neppe vil kunne dyrkes; at den har et temmelig stort og simpelt Overdrev, som for saavidt det kunde dyrkes, fordrer mange Forbedringer, og at alle Beboerne ligge midt i deres gode Jorder. Af disse Grunde have ogsaa altid de fleste af Beboerne frabedet sig Udskiftningen. Iøvrigt er der ved Udskiftningen næsten udlagt ligesaa mange Huse med 3 Tdr. Land som Gaarde." *) Denne Bye og Maibølle Bye under Baroniet Guldborgland ere, „saavidt vides" de eneste der endnu ikke ere udskiftede; Byen Hjelm, der hører under Maibølle Sogn, var under Udskiftning 1841. „En meget antagelig Grund til Fælledskabets Vedligeholdelse i denne Bye er at den aldrig staaer tilbage med Skatter og Afgifter, at Bønderne drive Jorden vel og staae sig godt." Medens der paa den udskiftede Deel af dette Gods i den „fattige" Tid var Restancer, skal dette Sogn, der dengang laae i Fælledskab aldrig have staaet tilbage med Skatter og Afgifter.

Ikkun disse to Byer ere opgivne, hvor Fælledskabet endnu finder Sted, og dette forholder sig efter det statistiske Tabel-Værks 5 Hefte rigtigt hvad Ager og Eng angaaer; dette Værk har under Rubriken; „Jorder der ikke ere udskiftede af Fælledskab", foruden 2000 Tdr. Ager og Eng for Maribølle Sogn, hvorfra dog nu maa fraregnes Arealet for Byen Hjelm, i Fuglse Herred ikkun 60 Tdr. Land for Veilbye Sogn; i Sønder Herred 60 Tdr. for Kappel Bye og 90 Tdr. for Gloslunde; men har, besynderlig nok, ikke anført ovenomtalte Bye Skodsebølle i Landet (eller Ryde) Sogn. Af Ager og Eng skulde der altsaa paa Lolland, efter dette Opgivende, endnu 2210 Tdr. ligge i Fælledskab. Det for Sognene Veilebye, Gloslunde og Kappel anførte Areal, er formodentlig blot Eng, der for de to første støder til Rødbye Fjord og for det sidste til Nakskov Fjord.

*) Forvalter Lytzen paa Christiansfæde.

Derimod er der efter anførte Hæfte af Tabelværket en Deel Overdrev, Skov og Mose, som endnu laae i Fælledskab 1837.

	Overdrev. Tdr. Land.	Skov. Tdr. Land.	Mose. Tdr. Land.
I Musse Herred:			
Nystæd Landsogn	=	200	38
Herritslov Sogn	33	122	82
Maibølle —	100	=	=
Dollefjelde —	=	30	100
Musse —	"	"	98
Vaabensted —	=	=	10
Rasted —	20	30	20
	153	382	348
I Fuglse Herred:			
Fuglse Sogn	=	=	108
Krønge —	=	=	6
Thirsted —	=	50	=
Taagerup —	150	150	=
Errindlov —	418	78	=
Olstrup —	40	6	=
Fæmøe —	=	=	40
	618	284	154
I Sønder Herred: og i Nørre Herred i Birket Sogn kun	Intet =	=	15

I Alt skulde der altsaa paa Lolland endnu ligge i Fælledskab omtrent:

af Overdrev ..... 771 Tdr.
= Skov ..... 666 —
= Mose ..... 517 —

En af de bedste Udskiftninger, som tog Sted i Begyndelsen af dette Aarhundrede, er Grevskabet Knuthenborgs Bøndergods. Herom meddeler Begtrup den udkastede Plan, som fortjener at anføres:

„I Henseende til Godsets Udskiftning og Udflytningshjelpen bleve følgende Bestemmelser tagne, som Bønderne og vare villige til at indgaae.

1. Alle Hovedvandløb og Veie vil Greven selv besørge gravet, men Vedligeholdelsen og Gruuskjørslen skeer paa lovbefalet Maade.

2. Enhver Udflytter opbygger Gaarden paa det Sted ham anvises, og indgrøfter efter Anviisning en Have paa 4 Skpr. Land. Stuelængen sættes i Sønden

3. En Udflytter erholder alt nødvendigt saugskaaret Egetømmer, Støile og Vender af Bøge og Hassel. Og skal der sørges for at Fyrretømmer og Bræder anskaffes fra Norge og bekommes af Bønderne til nøieste Priis. En Udflytter bekommer i Bygningshjelp for et Fag nyt Stuehuus 14 Rbd., et Fag gammelt 7 Rbd. og et Fag Udhuus 3 Rbd., samt 2 Aars Eftergivelse af Hoveriafgiften.

4. For det udvendige Hegn bekommes $\frac{2}{3}$ af Bekostningen, og $\frac{1}{3}$ af Rydningsomkostningerne, efter Taxation af de dertil udvalgte Mænd.

5. Saa meget muligt tilstaaes Udflytterne Pileplanter til Grøfterne og Frugttræer til Haven.

6. Indboerne faae intet til Hegn og Grundforbedring, men frit, saugskaaret Egetømmer, Støile og Vender; dersom de opføre nogle nye Fag Huus.

7. Saavel Udflytterne som Indboerne, naar de vil bygge, frede og plante forsvarlig, erholde Forsikkring om, at deres Enke eller Søn ikke skal betale større Indfæstning end Fratræderen gav, til Opmuntring for deres anvendte Flid.

8. Saasnart Lodderne ere affatte, bliver enhver Lod afdeelt i mindre Lodder, efter den af Eieren foreskrevne Dyrkningsmaade.

9. Eieren vil sørge for at skaffe Bønderne godt Kloverfrø for Betaling, indtil de selv kan høste samme.

10. Samtlige Bønder betale, 5 Aar efter Udskiftningen er tilendebragt, gangbar Rente af den Kapital, som medgaaer til Udflytningen. Hvilken Afgift lignes paa hele Hartkornet.

11. Fra enhver Gaard udlægges en Huuslod, ligeledes udlægges Skolejord efter Anordningen.

12. Af en Huuslod paa $1\frac{1}{2}$ Td. Land bedste Jord efter Bonitering, nyder Gaardfæsteren aarlig 3 Rbd.

13. Bønderne forpligte sig til efter Udskiftningen at tøire alt Qvæget, og ei at lade deres Svin gaae løse endog paa deres

egne Marker. Antræffes sligt, betales uden videre Søgsmaal 8 Sk. til Fattigkassen.

14. Enhver Udflytter beholder i sin Fæstetid sin Gaards- og Haugeplads med 5—6 Fag Huus paa, hvori han sætter en Mand, der enten gjør ham bestemt Arbeide, eller betaler med Penge.

Hver Huusmand faaer 8 Fag Huus, opført efter Tegning og paa det bekvemmeste indrettet; ham er givet Bestemmelse for hans Arbeide til Hovedgaarden, og for Jordens Dyrkning paa hans Lod, men ham er og forsikkret, at hans Enkes anden Mand eller hans Søn skal faae Huset paa samme Vilkaar som han, naar Lodden dyrkes godt og Pligtarbeidet udføres forsvarligt. Paa mange Steder lader Eieren et gammelt Huus blive staaende og dertil lægges 2 à 3 af de forrige Haver, hvori enten en gammel Mand eller Arbeidsfamilie nedsætter sig."

Med Udskiftningen var i 1805 allerede saa vidt gaaet frem, at 120 Gaarde vare udskiftede og deraf 38 udflyttede. Om denne Udskiftning melder Provst **Rosod-Ancher** følgende, hvoraf sees, at et Haab Prof. **Begtrup** yttrer, at den vil blive et **Mønster** for en god Udskiftning, saa temmelig er opfyldt: „Udskiftningen, som i det ringeste i den nærmeste Omegn (paa Grevskabet Knuthenborg) omtrent var fuldendt i de to første Decennier af dette Aarhundrede, ansees i Almindelighed for at være vel udført, med en ret god Figur af de fleste Gaardslodder, og Gaardene, — hvis Jorder i Almindelighed ere samlede — ere sædvanligviis goot beliggende for Lodden; hvor Skov grændser til har Læ af denne ofte bestemt Gaardens Beliggenhed. Af 102 Gaarde i Østofte Sogn ere omtrent de 62 udflyttede, og nogle Gaarde ville af nye Fæstere vistnok blive udflyttede paa deres Lodder. De til Husene udlagte Jordlodder synes temmelig smaa, ofte kun af 1½ til 2 Tdr. Land geometrisk Maal, — for meget til at spade, for lidet til at holde Plovmand paa. De jordløse Huses*) Antal er meget betydeligt, og de mange Indsidderstuer ere ei uden Bekymring for Fattigvæsenet."

*) Efter det statistiske Tabel-Værks 3die Hæfte er der 99 jordløse Huse i dette Sogn, der har omtrent 738 Tdr. Ager og Engs Hartkorn.

Om Baadesgaards Godses Udskiftning beretter Begtrup: at „Beboerne er 86 Gaardmænd, hvoraf de 39 udflyttede. Huusmænd 96, hvoraf de fleste ere tillagte Jord ved deres Huse. Til Brug for Huusmænd er udlagt 4 Gaards-Lodder, hvorpaa er opført 15 Huse med 3—4 Tdr. Land paa hver. Paa Baadesgaards Gods er Udskiftningen overalt foregaaen, et Par Gaarde i Tjennemarke (Stokkemarke Sogn) undtagen. Den er overalt udført speciel, men Egnens Beliggenhed saa nær Stranden, som ofte naar Søen reiser sig, sættes under Vand paa store Strækninger, har forbuden paa de fleste Steder at samle en Gaards fulde Tillæg paa eet Sted, derfor er Agerlodden paa et Sted, Engen paa et andet og Græsningen paa det tredie Sted, nogle enkelte Steder undtagen, hvor det har været muligt at samle Alt. Dette er en Omstændighed, som er meget til Skade, og langt fra giver den Fordeel som det kunde, naar Alt var samlet." Saavidt Begtrup. — Sammenligner man nu Udskiftningens Tilstand i Sønder Herred 1805, da kun Baadesgaards Gods var udskiftet, med Tilstanden 1841, saa hedder det: „Herredet er, med Undtagelse af en By under Grevskabet Christiansfæde, udskiftet af Fælledskabet. I det hele taget kan den kaldes vel udført, da Lodderne efter Localiteterne, ere givne nogenlunde gode Figurer og oftest samlede paa eet Strø, naar undtages de Byer, som have havt betydelige Enge eller Udjorder ved Stranden, der kunne være udsat for Oversvømmelse, da i saa Fald flere Gaarde ere tillagte en saadan fraliggende Græsningslod." *)

I Aaret 1822 omtaler Justitsraad Ehrenreich Udskiftningen saaledes: „Udskiftningerne ere meer eller mindre hensigtsmæssig udførte, eftersom Vedkommende har villet anvende Bekostninger paa at udflytte Gaarde; i Almindelighed er der seet paa at hver Mand fik sin Ploiejord samlet paa eet Sted. Smaa Enge ere lagte med ind i Lodderne hvor de faldt, men hvor der fandtes større, indeeltes de i Englodder. Nogle Steder er hver Mand tildeelt en Skovhauge, men ofte ere Skovstrækninger udlagte til fælleds Græsning og Afbenyttelse for hele Byen, der sikkert ikke er at anbefale." Denne Mangel er for det Meste afhjulpen i Løbet af de sidste 20 Aar,

*) Kammeraad Wilhjelms Indberetning.

efter Kammerraad Friderikſens Bemærkninger til Ovenſtaaende, at „paa de fleſte Steder ere i de ſenere Aar de ſaakaldte Fælleds-Overdrev eller Græsninger udſkiftede mellem Mand og Mand."

Det ſees, at man paa Lolland er veltilfreds med Udſkiftningen og at den i det Hele er godt udført; der er fulgt den Regel, at forbinde Udſkiftning med Udflytning og, ſaavidt Jordsmonnet tillod det, at ſamle den hele Gaardslod paa eet Sted; kun nogle Enge og Overdrevsſtrækninger har man paa enkelte Steder ſeet ſig nødſaget til at lade endnu, enten henligge i Fælledſkab, men dette er ſom ovenfor viiſt ikke ret megen Jord, eller tildeelt i fraliggende Lodder.

Fordelingen og Udſtykningen af Jorderne.

Til forſkjellige Tider har der viiſt ſig Lyſt til Forandring af den Fordeling af Jorderne, ſom fra Arilds Tid har fundet Sted; ſaaledes ſøgte man i det 17de og Begyndelſen af det 18de Aarhundrede, enten at danne ny Herregaarde, eller dog forøge de ældre ved at lægge Bøndergaardes Jorder til Hovmarken; Størrelſen af Bøndergaardenes Jorder blev derimod den ſamme i denne Periode, forøgedes i det Mindſte ſjelden ved at ſlaae flere af dem ſammen; ſiden, iſær i Slutningen af det forrige og Begyndelſen af dette Aarhundrede blev det Skik mange Steder, at udſtykke Jorderne ſaa meget ſom mueligt, og denne Udſtykning traf baade Hoved- og Bøndergaarde. Krigen med Sverrig i Midten af det 17de Aarhundrede, der i alle Henſeender var ſaa ulykkelig for Danmark, ødelagde ofte hele Byer og gav derved Anledning til at adſkillige Herregaarde fremſtod, og det ſaameget ſnarere ſom det allerede inden den Tid var bleven om end ikke hyppigt, ſaa dog ikke ualmindeligt, at oprette Hovedgaarde af en Deel af Bøndergodſet. I Pontoppidans Danſke Atlas 3 Deel Side 255 nævnes følgende Landsbyer, hvis Jorder ere gjorte til Herregaardes Hovmarker: Aalſtrup, Baadesbye, Basſeballe, Brekorpe, Bogholdt, Gammelby, Hyd, Krogsbølle, Langholdt, Lille-Otterslov, Nørre-Sæby, Stroge, Tjæreby „og maaſkee flere, ſom ikke erindres." Nogle af diſſe Byer findes anførte i ſamme Værks Fortegnelſe og Beſkrivelſe af Herregaardene, og deraf anføres de Herregaarde, om hvis Oprindelſe deri gives Forklaring. Saaledes er da:

Haugaard ikke ældre end fra 1633, da den blev oprettet af tre nedlagte Bondergaarde.

Gammelgaard var tilforn en Landsby, Gammelby, der nedlagdes af Laurits Grubbe, død 1639, 79 Aar gammel.

Christiansdal, forhen Lundegaard, blev ødelagt af Svenskeu, og derved gaves Anledning til at lægge Nebeltorpegaard og flere øde Jorder under Lundegaarden, hvilket skete især 1686.

Baadesgaard blev oprettet i Midten af det 17de Aarhundrede af Hans Mikkelsen, Borgmester i Nakskov, der samlede de tre af Svenskeu ødelagte Byer: Baadesby, Langholm (Langholdt?) og Strøge.

Gottesgabe er oprettet af den nedlagte By Knubleby. Den tilhørte Kongen 1723, spiltes bort i et Lotteri og blev 1725 vundet paa Nr. 3076 af Major Carl Friederich von Plotz, der lod Bygningen sætte og Gaarden saa kalde.

Knuthenlund bygt af Grev Adam Christoffer von Knuth, som, af det Dannenskjoldske Gods, 1729 lod nedlægge Landsbyen Breskorpe og Uleholdtsgaarden, hvorpaa denne ny Herregaard blev grundet, „de forrige Beboere til lidet Gavn og Glæde."

Høibygaard staaer for c. 166 Tdr. Hartkorn, deraf er de 105 Tdr. 4 Skpr. for Jorder af Høiby og omgrændsende Byer, som 1718 bleve nedlagte. *)

Idalund under Grevskabet Hardenberg-Reventlow er vel en ny Gaard; men den hører ikke til dem, der ere fremstaaede ved en forandret Deling af Jorderne og anføres derfor paa sit Sted under det 10de Afsnit.

Efter den Tid man oprettede Herregaarde af nedlagte Bondergaarde, eller forøgede deres Jorder paa de mindre Nabogaardes Bekostning, kom en anden, da man udstykkede baade de større og mindre Gaarde. For en vidtdreven Udstykning af Jorderne er dog Lolland bleven forskaanet, og der er nu for Tiden ingen Grund til at befrygte en betydelig større Udstykning end den allerede foretagne; snarere er nu Landmanden igjen tilbøielig til at samle et større Areal, ikke just til Hovedgaardene, men til Bondergaardene. — Da

*) Hr. Kammeraad Ellers velvillige Meddelelse.

Jordernes Fordeling, hvad Herregaardene angaaer, omtrent er den samme nu som da afg. Prof. Begtrup forfattede sin Beskrivelse af Lollands Landvæsen, optages her, for at give et Begreb om de store Gaardes Areal, den Liste han har meddeelt.

„Lollands Hovedgaardes Areal af Ager og Eng, foruden Skov og Græsningsjorder, saaledes som de befandtes i Sommeren 1803."

I Musse Herred:

Durebygaard Ager og Eng	690 Tdr. L.	
Berritsgaard — —	796 —	
Prierskov — —	247 —	
Fuglsang — —	585 —	
Aalholm (Christiansholm) Ager og Eng	696 —	
Egeholm Ager og Eng	77 —	
Bramslykke — —	270 —	
Ulriksdal — —	252 —	
Engestofte — —	316 —	
Rosenlund — —	657 —	
Hardenberg (Krænkerup) Ager og Eng	654 —	
Idalund Ager og Eng	510 —) *)	
Nørregaard — —	400 —	
Nielstrup — —	577 —	
Knuthenborg — —	483 —	
Mariboe Ladegaard Ager og Eng . . .	437 —	
Musse Herred 15 store Gaarde (Bramslykke ikke medregnet) med et Areal af Ager og Eng under Hovedgaardene		7570 Tdr. L.

I Fuglse Herred:

Haverlykkegaard Ager og Eng	250 Tdr. L.	
Vandholmgaard — —	130 —	
Vaarskov — —	153 —	
Vinnitse — —	160 —	
Nedbølle — —	160 —	
Soholdt — —	639 —	
Lateris . .	1492 Tdr. L.	7570 Tdr. L.

*) Afg. Justitsraad Ehrenreichs Indberetning.

		Transport . . 1492 Tdr. L.	7570 Tdr. L.
Kjærstrup	Ager og Eng	456 —	
Bremersvold	— —	519 —	
Lungholm	— —	513 —	
Høbygaard	— —	864 —	
Sædingegaard	— —	418 —	
Dansted	— —	182 —	
Christiansfæde	— —	556 —	
Frihedsminde	— —	215 —	
Aalstrup	— —	323 —	
Parcel deraf	— —	55 —	
Med Undtagelse af denne Parcelgaard har altsaa Fuglse Herred et Areal af Ager og Eng under Hovedgaardene			5538 —

I Sønder Herred:

Gammelgaard	Ager og Eng	684 Tdr. L.	
Ollingesøegaard	— —	380 —	
Baadesgaard:			
a) Parcel 1 og 3	— —	316 —	
b) dito 2	— —	147 —	
c) dito 4	— —	85 — *)	
Rudbjerggaard	— —	408 —	
Gttesgabe	— —	225 —	
Fredsholm el. Fritsholm	Ager og Eng	190 —	
Sollestedgaard	Ager og Eng	385 —	
Knuthenlund	— —	579 —	
Drebygaard	— —	164 —	
Med Undtagelse af Baadesgaards Parcel Nr. 4. paa 85 Tdr. i Alt			3478 —
		Lateris . .	16586 Tdr. L.

*) Desuden er Parcellen Nr. 5 paa 96 Tdr. udstykket mellem 7 Bønder og 2 Huusmænd, og andre 79 Tdr. L. i flere Smaaparceller fordeelte mellem nogle Bønder og Huusmænd. Vegtrup S. 115.

Transport . . 16586 Tdr. L.

I Nørre Herred:

Pederstrup	Ager og Eng	802 Tdr. L.	
Skjeltofte	— —	340	—
Juellinge	— —	394	—
Haugaard	— —	244	—
Vintersborg	— —	361	—
Frederiksdal	— —	620	—
Asserstrup	— —	338	—
Marienborg, Parcel af Asserstrup, A. o. E.		186	—
Christiansdal	Ager og Eng	551	—
Sæbyholm	— —	775	—
		4611	—

I Alt paa Lolland 50 Hovedgaarde og store Parceller, med et Areal af Ager og Eng . . . . . 21197 Tdr. L. eller $\frac{1}{8}$ af hele Lollands Ager og Eng efter Morvilles Angivelse.

Af disse Hovedgaarde og Parceller af Hovedgaarde er der:

2	med	Areal	af	mellem	8	og	900	Tdr. Land.
2	—	—	—	—	7	-	800	— —
7	—	—	—	—	6	-	700	— —
8	—	—	—	—	5	-	600	— —
6	—	—	—	—	4	-	500	— —
9	—	—	—	—	3	-	400	— —
7	—	—	—	—	2	-	300	— —
9	—	—	—	—	1	-	200	— —

Bøndergaardene ere ikke synderlig udstykkede paa Lolland; Grunden dertil er fornemmelig, at der findes saa meget Fæstegods. Hvor Selveiendom er almindelig er derimod foretaget en Deel Udstykninger, „ved enkelte Gaarde kan være fraſolgt 10—15 Tdr. Land, men dermed er nu ophørt, og Enhver beholder nu helst al den Jord han har." *) Hvor Bøndergaarde ere solgte til Arvefæste med Ret til at udstykke, findes denne Ret ligeledes ikke sjelden benyttet. — Udskiftningen foranledigede iøvrigt nogen Udstykning af Jorderne; thi man fulgte de fleste Steder den Regel at tillægge Husene Jord,

*) Sognefoged Hans Mikkelsens mundtlige Meddelelse.

almindelig 2½—3 Tdr. Land, og til dette Øiemed nedlagdes og udstykkedes adskillige Gaarde. „Det Princip, at tillægge de i Byerne værende jordløse Huse hver 3 Tdr. Land Middeljord, samt at gjøre Husenes Antal lige med Gaardenes i Byen, er fulgt hvor det lod sig gjøre. Videre Udparcelleringer har ikke fundet Sted, som Følge af, at Alt, paa noget meget ubetydeligt nær, er Fæstegods." *) I Sønder Herred har ei heller synderlig Udstykning fundet Sted, thi „med Undtagelse af Baadesgaards Godses Beboere, som ere Arvefæstere, samt Fredsholm og Gottesgabe Godser, der ere solgte til Eiendom, er forsaavidt den øvrige Deel Fæstegods, og har derfor ikke megen Udparcellering fundet Sted. De fleste Udstykninger ere imidlertid foregaaede paa førstnævnte Gods, men ikke i nogen forurolignde Grad, saa at de flere derved etablerede Familier mangle Arbeide, hvilket ei heller er Tilfældet for det betydelige Antal Huusbeboere, som findes paa Fæstegodserne, hvor Forfatningen i Almindelighed er god." **)

Da Udstykningen ikke er vidt dreven, og hidtil ikke har fremkaldt et større Antal Mennesker end det, der kan finde stadig Beskjæftigelse, har Følgerne i det Hele taget været gode, og dette saa meget mere som den for største Delen har staaet i Forbindelse med Udskiftningen. „Dennes Gavnlighed, siger Justitsraad Ehrenreich, har viist sig paa mange Maader; Jorder ere blevne rensede for store Stene, som ere anvendte til Steengjærder, skadeligt Vand afgravet, raae Jorder opdyrkede. Jordernes bedre Behandling, saavelsom Kreaturers, ogsaa Folkemængdens Formerelse, kan tilskrives Udskiftningen. Den gamle 3-Vangsdrift er forandret til Kobbeldrift af 5—6 og 7 Marker, hvorved Dyrkning af Klever og senere Vikkehavre er indført paa de fleste Steder, hvor Udskiftnings-Sygdommen er overstaaet." Hertil kan føies hvad Provst Kofod-Ancher yttrer om denne Gjenstand: „Ved Udskiftningen, Brugen af Svingelploven og Hoveriets Ophør, er Hestebesætningen en Deel formindsket, hvorimod Qvægbesætningen tiltaget. Ved Udskiftningen

*) Justitsraad Ehrenreichs Indberetning om Musse Herred.
**) Kammerraad Wilhjelms Indberetning om Sønder Herred.

er en bedre Jordernes Drift og et bedre Kreaturtillæg blevet almindeligere."

Det er kun fra Grevskabet Christiansæde der yttres nogen Ulempe af Udstykningen; fra den østlige Deel yttrer Forvalter Lützen sig herom saaledes: „Paa Christiansædes Gods, især i Thirsted og Skjørringe Sogne, have en Deel af Bønderne modtaget Arvefæste paa deres Gaarde og med dem er foregaaet ikke ubetydelige Udparcelleringer, hvorved Folkemængden er tiltaget; nu derimod udparcelleres sjelden. Naar Hovedparcellen ikke er under 30—35 Tdr. Land og Parcellen ikke under 10 eller i det Mindste 6 Tdr. Land, have Følgerne været gode, men ellers bliver saavel Gaardens som Husets Tillæg for indskrænket til Hestehold for Gaardmænd og Kvæghold til Pløining for Parcellisten." En anden Ulempe ved Udstykning af disse Arvefæstegaarde anfører Landinspecteur Møller om den vestlige Deel af dette Grevskab. „Efterat Bønderne ere blevne Arvefæstere, ere mange Gaarde udparcellerede. De fleste af de fra Gaardene solgte Jorder bestaae i fraliggende Enge og Græsningslodder, som bebygges og opdyrkes som Agerland, og for saavidt kunne Udstykningerne antages at være gavnlige, da slige Jordstykker blive fordeelagtigere benyttede og Folkemængden bliver forøget; men hvor Udstykningen er skeet saaledes, at der kun er 3 Tdr. Hartkorn tilbage til Hovedparcellen, anseer jeg den for at være skadelig; thi Hovedparcellisten skal selv forrette alle Kjørsler, alt Veiarbeide o. s. v. af Gaardens oprindelige Hartkorn; han skal svare alle Skatter og Afgifter (alt imod Regres til Eieren af Biparcellen), og dog kan han kun holde halv Besætning imod forhen og har kun de halve Indtægter imod før. Godtgjørelsen, som han skal have hos Biparcellisterne, er i deres Skjøder i Almindelighed bestemt til en Ubetydelighed, som han sjeent eller aldrig erholder."

5.

De almindeligste og mest gængse Dyrkningsmaader. Varigt Græsland.

Naar Agerdyrkningen er kommen over det første Trin, som er at skaffe Agerdyrkeren de nødvendige Fødemidler han selv bruger, gjør Jordsmonnets Beskaffenhed sin Eiendommelighed gjældende med Hensyn til Anvendelsen enten fornemmelig til Kreaturhold eller Sædavl, til Valget af de Sædarter, der dyrkes meer end til eget Brug og til Behandlingen af Agerjorden. Erfaringen i en Række af Aar vil give Landmanden adskillige Vink i denne Henseende, hvilke han følger saalænge Forholdene ikke meget forandre sig, oftest uden at kunne gjøre Rede for Grundene dertil. Der ligger saaledes, som ved alle Erfarings-Sætninger, noget Rigtigt i enhver Driftsmaade, der er egen for en vis Egn, hvilken Mænd, der nedsætte sig i Egnen med Fordom eller Trods imod — som gammel Slendrian — almindeligviis med Tiden antage som den fordeelagtigste. Det er saaledes, hvad Lolland angaaer, saavidt vides fra Arilds Tid, antaget, at det er et Kornland, og fornemmelig skikket til Hvede. Frembringelsen af denne Sædart til største Fuldkommenhed og Mængde er Gjenstanden for Landmandens særdeles Opmærksomhed, og derfor see vi paa Lolland den særdeles Omhyggelighed for Brakmarkens Behandling; thi Hvedeavlen er det, hvorom det Hele dreier sig. Denne Betragtning har ikke forandret sig med den store Forandring i de øvrige Forhold, Udskiftningen foraarsagede; Hveden bliver den fornemste Sædart enten Marken er inddeelt i 3 eller 10 Skifter.

„Landets ældre Jordbrug, siger Begtrup, som endnu findes meget almindeligen paa Østkanten, var Jordens Inddeling i tre Marker; een Mark med Hvede, een med Byg og een i Udlæg, som betyder Brak. Af Udlægget eller Brakmarken indtoges et Stykke til Ærter. Denne Inddeling har man søgt efterhaanden

at forandre, saa at de fleste Byer have fire Marker: een til Hvede, een til Ærter, een til Byg og een i Udlæg. Ved dette Skridt er man ikke bleven staaende. Bonden er i de mere velhavende Egne, og hvor Udskiftningen har været tidligere begyndt, bleven opmærksom paa, at det var ham tjenligere at inddele sin Jord i fem Marker, da derved et større Areal blev besaaet, et mindre derimod i Udlæg." Denne sidste Inddeling fulgtes snart af 6 og 7 Marker, som den nu for Tiden almindeligste, og endog til en Inddeling af 8—10 Marker. En anden Inddeling af Markerne blev nemlig nødvendig ved Udskiftningen, da Fælledsgræsningen faldt bort og en Deel af Agerjorden maatte anvendes til Sommergræsning eller Høslet; men Antallet af Markerne blev afhængig af det større eller mindre Engtillæg Gaardene fik; derfor findes der nu saa stor en Forskjel i Markinddelingen og dermed forbundne Sædskifte, og begge forandres ikke sjelden; „naar en Bonde finder, at hans Drift ikke er tilstrækkelig lønnende, tager han fat paa en anden." *)

Efter denne lille Indledning ville vi anføre Indberetningernes egne Ord om denne vigtige Gjenstand, og begynde med: Justitsraad **Ehrenreichs** om Musse Herred:

„Den mest gængse Drift af fem Marker er:

1. Reen Brak;
2. Hvede eller Rug, undertiden begge Dele,
3. Byg eller Ærter,
4. Ærter eller Byg,
5. Havre og Rug; Nogle saae Klover.

Disse have i Almindelighed en Skovgræsning, hvor Kreaturene fødes kummerlig nok om Sommeren.

Sex Marker:

1. Reen Brak,
2. Hvede eller Rug,
3. Ærter eller Byg,
4. Byg eller Ærter,
5. Havre og Rug,
6. Klover.

*) Mundtlig Meddelelse af Forp. **Fibiger** paa Berritsgaard.

Syv Marker. De 6 første Aar ligesom ovenfor, det syvende ligger Marken i Almindelighed til Græs.

„Afvigelser herfra ere ikke sjeldne, men dog ubetydelige, og fremkomme af, at der undertiden saaes flere Slags Korn i een Mark. Nogle have gjort Forsøg med at saae Vikkehavre i et Stykke af Braken; men opgivet det igjen.

„Regelmæssig Vexeldrift med Brakfrugter er ingensteds indført. Bønderne troe det kunde være godt nok, men holde dog ved det Gamle, som de forstaae og er mageligere.

„Naar undtages dette Grevskabs (Hardenberg-Reventlovs) Hovedgaarde, ere alle øvrige forpagtede, og saaledes er intet forbedret Landbrug at haabe, da Forpagterens Hænder ere bundne, og Forpagtningstiden for kort.

„For Indførelsen af Vexeldrift med Brakfrugter og Staldfodring paa Hovedgaardene lægger Landboe-Lovgivningen Hindringer i Veien."

Til denne Beretning for 1822 knytter Kammerraad **Friderikſen** (1842) følgende Bemærkninger:

„Kløveravl og et Slags Vexeldrift uden Staldfodring er i de senere Aar meget tiltaget og sjelden tages uden een Gang i Omgangen 2 langstraaede Halme efter hinanden. Kreaturene holdes nu meget bedre end tidligere. At saae Vikkehavre i en ringe Deel af Brakmarken, for hermed at staldfodre nogle Heste, eller med Oxæget at afstøres paa Marken, har paa mange Steder faaet Indgang, skjøndt ikke i den Grad man maatte ønske. Som Følge af Fæsteforholdet staaer Landbruget her storligen tilbage i Sammenligning med den vestlige Deel af Landet, hvor Selveindom prædominerer." Ved denne sidste Bemærkning synes Forf. ikke at have tænkt f. Ex. paa Guldborgland.

En noget afvigende Bemærkning om Sædskiftet give DHrr. Forpagter **Madsen** paa Høibygaard og Proprietair **Dall** til Sædingegaard, saalydende:

„Naar Talen er om den mest almindelige Markinddeling og Dyrkningsmaade, antages den at være 7-Marksdeling med følgende Drift:

Enten:		eller:	
1.	Grønjordshavre,	1.	Brak, gjødet til
2.	Brak, gjødet til	2.	Vinterſæd,
3.	Vinterſæd,	3.	Byg,
4.	Ærter,	4.	Ærter,
5.	Byg,	5.	Byg eller Havre,
6.	Klover,	6.	Klover,
7.	Græs.	7.	Græs.

„Naturligviis gives herfra mange Afvigelſer. Nogle Bønder have 1½ Bygmark og kun ½ Havremark, og andre have en Delemark, for derved at formere Udſæden med et Hjælpeſlykke til ordentlige Kornmarker; i denne haves da en Deel med Vikkehavre, der ſædvanlig opfodres grøn. Som Exempel paa Sædfølge paa ſtørre Gaarde, nævne vi det, der bruges paa Høibygaard, nemlig for de ſtore Marker:

1. Brak,
2. Vinterſæd,
3. Klover,
4. Byg,
5. Ærter,
6. Havre,
7. Klover,
8. Græs.

For Delemarken:

1. Grønjordshavre,
2. Brak,
3. Vinterſæd,
4. Kartofler og Vikkehavre,
5. Byg,
6. Klover.

Paa Sædingegaard, de ſtore Marker:

1. Grønjordshavre, tildeels reolet,
2. Brak,
3. Vinterſæd,
4. Bælgfrugt, ubetydelig Kartofler,
5. Byg,

6. Klover,
7. Græs.

De mindre Marker:

1. Reolet Grønjordshavre,
2. Brak,
3. Vintersæd,
4. Byg,
5. Sammenblandet hvid, rød Klover og Thimothei-Græs.
6 og 7. Græs.

Reen og velbehandlet Brak er ligesaa almindelig som dens Uundværlighed paa stærke Jorder er erkjendt."

En ualmindelig Afvigelse fra Driften i hele Lolland, nemlig 2—3 Kornafgrøder efter den rene Brak, gjør den dygtige Bonde Hans Olsen, Udflytter fra Sædinge Bye, hvis Sædskifte er følgende:

1. Brak,
2. Hvede,
3. Klover,
4. Byg,
5. Ærter, Vikker, Kartofler,
6. Havre og Byg,
7. Klover. *)

Drage vi længere mod Vest, dog endnu i Fuglse Herred, finde vi den samme Markinddeling som i Musse Herred med sex eller fem Skifter. „Driften, siger Forvalter Lytzen, er i Almindelighed:

1. Reen Brak,
2. Hvede og lidt Rug,
3. Ærter, Bønner og Kartofler,
4. Byg,
5. Klover med Thimothei-Græs og hvid Klover,
6. Græs og tildeels Havre.

*) Mundtlig Meddelelse af Gaardmand Hans Olsen.

Afvigelserne herfra ere hos Enkelte:

a) At der i Nr. 1 saaes en Deel med rene Vikker til Afgræsning, saa betids, at Jorden kan faae 2—3 Ploininger til og ved Sædens Lægning. Denne Sæd kan nemlig saaes tidlig efter Driften, og man troer at have erfaret, at herved tabes intet paa Vintersæden.*) Indtræffer et vaadt Aar, føres Vikkerne i Stalden, i Fald man ikke kan oppebie bedre Veir, eller efter Omstændighederne nedploies det; dette skeer stundom ogsaa med Boghvede.

b) Andre have kun 5 Marker, hvorved Nr. 6 falder bort; Enkelte saae da Hør i Nr. 4 efter Kartofler, hvortil gjødskes. Dette lader sig imidlertid ikke godt udføre uden af dem, der have tidligt Græs, som Saltning, eller af dem, der have udlagt $\frac{1}{6}$ til Græs for nogle Aar; men hertil udfordres at Jorden maa have Gjødskekraft, thi man har kun sjelden godt Græs i 3die Aar. Med denne Drift er det heller ikke uden Exempel at Nr. 1 behandles tildeels som Halvbrak og tildeels besaaes med Vikker paa den omhandlede Maade; men Halvbrakken behandles da ikke som i ældre Dage, da den ikkun gav Sultføde for de forskjellige Kreaturer, især Faar og Gjæs, til langt hen i Sommeren, der foranledigede i tørre Aar, at den neppe kunde og aldrig betids eller godt blive behandlet til Sædetid. Nu derimod kommer man ikke paa Halvbrakken før Kloveren næsten er færdig til at slaaes. Med hele Besætningen afgræsses den da, og Plougen følger daglig efter. Det er bleven fundet bedre ikke for hurtigt at ploie anden Gang, men derimod anvende Harving flere Gange, da dette befordrer en hurtigere Forraadnelse af Grønsværen, ogsaa ploier man første Gang ikke for dybt.

„Det maa bemærkes, at Brakmarkens Behandling her paa Egnen er blevet til en Samvittigheds-Sag, som Grunden til en god Høst hele Rotationen igjennem."

---

*) Dette er lige imod andre Indberetninger, hvorom mere i det Efterfølgende.

Hr. Petersen paa Skalse, Feise Sogn, driver sine Jorder paa denne Maade:

1. Reen Brak,
2. Hvede,
3. Byg,
4. Rød Klover, afgræsset,
5. Rug,
6. Byg udlagt med
7. Klover til Slæt og
8. Græsning.

Strax vestlig for Christiansfæde Gods i Sønder Herred see vi den almindeligste Drift var noget forskjellig; thi her var, da Beretningen indsendtes i 1823, en Inddeling i 5 Marker almindeligst, hvoraf en Brak- og en Græsmark og tre til Kornafgrøde, hvilket maa være et temmeligt udmattende Sædskifte; dog bør bemærkes, at hvor dette fandt Sted havde Gaarden Græsning paa Saltningerne. „Dyrkningen er meget forskjellig efter Egnens og Jordsmonnets Beskaffenhed. I Almindelighed haves:

1ste Aar Udlæg (Brak),
2det — Hvede og lidt Rug,
3die — Ærter og lidt Havre,
4de — Byg med Klover, hvorefter udlægges til Græsning.

Hvor der ikke haves Saltninger inddeles derimod Lodderne i 7 à 8 Kobler, og dyrkes sædvanlig saaledes:

1. Udlæg,
2. Hvede og Rug,
3. Byg,
4. Ærter og Havre,
5. Byg med Klover, og udlægges derefter til Græsning.

„Andre derimod tage en Grøde mindre, og bruge da den vistnok bedre Dyrkningsmaade med Bælgfrugter, Vikkehavre o. s. v. til Grønt-Foder, og derefter Byg med Klover. Vexeldrift med Brakfrugter bruges ikkun paa enkelte Steder, hvor Jorderne ere noget løse og sandede; Brugerne af de stærke Jorder, som ere almindelige i Herredet, vil have bemærket: at Hveden, som er Hovedsæden,

taber sig meget og undertiden mislykkes ganske, naar den ikke lægges efter reen Brak." *)

Af efterfølgende oplysende Indberetning fra Hr. Kammerraad Wilhjelm fra samme Egn vil sees, at en vis Drift paa denne Egn endnu ikke er bleven almindelig; men at endnu Nogle holde ved den oprindelige før Udskiftningen. „Jordernes Drift i Herredet er meget forskjellig, tildeels efterson Beboerne have Engbund eller ikke. Imedens Nogle, der besidde Græsninger, saaledes have Agerjorden inddeelt i 4 Marker, hvoraf en til Brak, en Vintersæd, en Byg og en med Ærter og Klover, har den større Deel sædvanlig 8 til 10 Marker, hvoraf en anvendes til Heelbrak og en til Halvbrak, 2 med Vintersæd, 2 Bygmarker, en med Ærter og Havre og Resten til Kloverslæt og Græsning. Andre have igjen:

1. Heelbrak,
2. Vintersæd,
3. Ærter,
4. Byg med Klover,
5. Klover,
6. Byg,
7. Havre udlagt med Klover og Græs.

„Driften hos Bonden lader sig saaledes vanskelig bestemme, og han er altid tilbøielig til at forandre, hvorhos han vel oftest begaaer den Feil, at drive sine Jorder for stærkt. Den stærke, mindre muldrige Jord, i Forening med det nærliggende Leerunderlag, foranlediger at Jorderne, efter et Par Aars Henliggen med Græs, oftest taber dette og bliver mosgroet; Ploven sættes da igjen i Bevægelse deri for at fremkalde en ny Afgrøde.

„Var denne af Naturen gode Jord i bedre Kraft, mere muldblandet og bedre udgravet, vilde Græsvæxterne sikkert holde sig bedre, og Bonden efter en mindre Udsæd høste samme Qvantum Korn, ligesom Kreaturene staae sig langt bedre. Brakmarken holdes fortrinlig godt, og i saa Henseende spares intet Arbeide; faa Egne kunne vel fremvise den bedre, naar ikke meget vaade Aar forhindrer disse lerede Jorders Behandling.

---

*) Cancellieraad, Birkedommer Olesen.

„Brakfrugter antages skadende for den paafølgende Grøde og benyttes ikke. Hvad der kan ploies bruges stadigt under Ploven, uden at udlægges til varigt Græsland."

I Nørre Herred er 6- og 7-Marks-Driften den almindeligste, skjøndt ogsaa her er Dyrkningsmaaden forskjellig; kun deri er der ingen Afvigelse noget Sted paa Lolland, nemlig i en omhyggelig Behandling af Brakmarken, og i at henvende Opmærksomheden særdeles paa Hvedeavlen. Naar 6-Marks-Driften bruges er den i Almindelighed enten:

		eller:	
1.	Brak,	1.	Brak,
2.	Hvede,	2.	Hvede,
3.	Ærter,	3.	Byg,
4.	Byg,	4.	Ærter,
5 og 6.	Klover til Slæt og Græsning,	5.	Byg,
		6.	Klover.

„Nogle tage lidt Vikkehavre til Hestene og lidt i en tre Ugers Tid til Kvæget, samt ½ til 1 Tde. Land med Hør; Andre have ogsaa brugt at tage lidt Kartofler, men dette aflægges. Nogle Parcellister med 10—15 Tdr. Land drive undertiden Jorden saaledes: 1) gjødet Vikkehavre, 2) Vintersæd, 3) Klover, 4) Byg; eller i 5 Marker, og da Ærter mellem Vintersæden og Bygget og derpaa Klover i et Aar, eller ogsaa to Aars Klover. Paa en saadan Lod holdes ved denne Drift 2 Heste, 3 Koer, 2 Faar med Grøde. De staae sig godt, især naar de kunne sælge Melk og Flode i Nakskov." *)

Længere nord paa i dette Herred anføres „7-Marks-Delingen som den mest almindelige, og Sædfølgen er da enten:

		eller:	
1.	Brak,	1.	Brak,
2.	Hvede og Rug,	2.	Hvede og Rug,
3.	Byg,	3.	½ Ærter, ½ Byg,
4.	Ærter,	4.	½ Byg, ½ Havre,
5.	Byg,	5.	½ Havre, ½ Klover,
6.	Klover,	6 og 7.	Klover og Græs.
7.	Græs.		

*) Sognefoged Hans Mikkelsens mundtlige Meddelelse.

„Hvilken af disse Drifter der vælges, afhænger deels af Jordens Bonitet, deels af Engenes Beskaffenhed og Størrelse imod Agerjorden." *)

I ingen af disse anførte Forklaringer gives Oplysning om, hvor mange Gange Jorden ploies til de forskjellige Afgrøder eller hvor dybt der ploies; paa Red. Forespørgsel derom, gav Hr. Forpagter Fibiger paa Berritsgaard følgende Oplysning saavel herom som om Driften paa Guldborgland. Ogsaa i denne Egn af Lolland er den meget forskjellig, dog mest i 7 Marker og da enten:

1. Gjødet Brak, Jorden fældes om Foraaret, gives 3 Ploininger, 6 Tom. dybt til
2. Hvede, 1 Pl. til
3. Ærter, 3 Pl. til
4. Byg, 2 Pl. til
5. Havre og Rug,
6. Kloverslæt,
7. Græsning,

eller:

1. Brak,
2. Hvede og lidt Rug,
3. Ærter,
4. Byg,
5. ¼ Rug, ¼ Havre, ½ Klover,
6 og 7. Klover til Slæt og Græsning,

eller og:

1. Brak,
2. Hvede,
3. Byg,
4. ½ tidlige, ½ sildige Ærter,
5. ½ Rug, ½ Byg,
6. Havre,
7 og 8. Kloverslæt og Græsning.

Bonden fælder ikke gjerne sin Jord om Efteraaret, men udsætter dette helst til om Foraaret. Hans Grunde herfor er, at Jorden binder mere om Efteraaret, falder ved Vinterregnen meget sammen og barkes ved Forgaarstørren saa stærkt, at Vaarploiningen bliver vanskelig, naar anden nødvendig Ploining ikke tillader at benytte netop de Dage den er tjenlig, hvorimod den i længere Tid holder sig fugtig og er skjørere naar man lader Kloveren staae til Foraaret. Ogsaa paastaaer han, at 4 Ploininger giver mindre

*) Landinspecteur Møller paa Skjeltofte.

Sæd end 3. Dette modsiger Forp. Fibiger, som driver Berritsgaards Marker saaledes:

1. Gjødet Brak vinterlagt og 4 Pl. til
2. Hvede, 1 Pl. til
3. Ærter, 3 Pl. til
4. Byg,
5—6. Rød Klover med hvid Klover og Thimotei-Græs, (9—12 Pd. rød Klover, 4—5 Pd. hvid Klover og Thimotei-Græs),
7. brakkes om Foraaret $\frac{3}{4}$ Mark gjødet, 4 Pl. til
8. $\frac{1}{2}$ Hvede, $\frac{1}{2}$ Rug, 2—3 Pl. til
9. $\frac{1}{2}$ Byg, $\frac{1}{2}$ Havre,
10—11. Klover som ovenfor.

Til en sammentrængt Oversigt af Dyrkningsmaaden paa Lolland ville vi anføre hvad Provst Rosod-Ancher meddeler herom.

„At angive den meest gængse og almindeligste Dyrkningsmaade vil have sine Vanskeligheder, da denne saameget afhænger af, hvorvidt Engbund haves til Gaarden, i hvilket Tilfælde der gjerne haves en Kornmark meer og en Græsmark mindre og omvendt; dog er 7- og 8-Marks-Driften vel den almindeligste; i større Agerbrug ogsaa 9- og 11-Marks-Driften. Reenbrak til Hvede og Halv- eller Sommerbrak til Rug, er især hvad den Første angaaer almindelig i Lolland. Forstaaes ved Kobbeldrift, at Markerne ere indkastede og indhegnede hver for sig, at de drives i en fast bestemt Rotation med Heelbrak, da er Kobbeldrift almindelig i Lolland. I 7-Marks-Driften, som er den meest brugelige, hvor Eng haves, gjerne 4 Marker med Korn, 2 med Klover og 1 reen Brak; eller Driften gjennemskjæres f. E., Hvede, Byg med Klover, Klover at slaae og strax nedploie og behandle (Halvbrak) til Rug, Byg med Hvidklover og Græsfrøe, Græs, Brak. — I 8-Marksdriften tages gjerne 4 Marker med Korn, 1 til Slæt af Klover, 2 til Græs og 1 til Brak; eller Rotationen gjennemskjæres med Klover i Midten og Græsleie 2 Aar til Slutningen. Nogle Faa dyrke vel Brakmarken med Vikkehavre, stundom Ærter og Kartofler, men fortryde det som oftest bag efter, da Vikkehavren gjerne sætter Rod, Ærter og Kartofler ei kunne høstes tidligt nok til Brakmarkens tilbørlige Behandling, og alle Brakfrugter

tage en Deel af den Næring fra Jorden, som Hveden saa høilig kan behøve.

„Til varigt Græsleie udlægges Jordene ikke her; thi Lolland er intet Græsland, Bunden for tung, leret og kold."

Forinden Udskiftningen og Udflytningen af Gaarde laae der i Lolland store Strækninger til varigt Græsland, som den eneste Sommergræsning for Kreaturene efter den Tids Agerdyrkning; selv i 1822 lyder Justitsraad Ehrenreichs Meddelelse om, at „foruden de store Overdreve, flere Byer vare græsningsberettigede til, er senere flere tilkomne ved Skovudskiftninger i Følge Forordningen af 27. September 1815. Nogle ere igjen ved Byernes specielle Udskiftninger inddeelte til Ploieland, og Gaarde derpaa udflyttede; men mange store Strækninger ligge endnu i raa Tilstand til Græsning, især til Byerne under Grevskabet Christiansholm, saasom Grænge, Slosserup, Langet, Breininge, Freilev, Taagense, Herritslov og Øster Ulslov under Bremersvold. En Deel af benævnte Byer ere udskiftede, men har beholdt Fælledsgræsningen, hvoraf meget er god Jord." Nu er næsten al den Jord, som er skikket dertil, tagen under Ploug, og der viser sig saa megen Tilbøielighed til at opdrive Jorden at man, med Undtagelse af de i forrige Afsnit omtalte Overdrev, neppe vil finde Jorder, over hvilke Besidderen har Raadighed, der ikke ere optagne til Ploieland, hvor dette er mueligt. Men dette kan ikke skee ved en stor Deel af de Øer, der ligge i de to store Fjorder ved Nakskov og især ved Rødbye, og desuden ved det meget flade Jordstrog Saltninger kaldede, langs med disse Fjorder, fordi de hyppig ere underkastede Oversømmelse ved Høivande. Til Unytte henligge imidlertid disse flere Tusinder Tdr. Land ikke, hvoraf Rødbye alene har et Tilliggende af over 1000 Tdr.; thi de yde en god og fyndig Græsning, og have, som ovenfor er viist, Indflydelse paa Dyrkningen af Agerlandet.

6.

Sommerstaldfodring. Indvendinger derimod.

Af det foregaaende Afsnit om Jordernes Drift vil det allerede være klart at Sommerstaldfodring ikke er almindelig paa Lolland, skjøndt man af den Omstændighed, at Jordsmonnet ikke er skikket til langt Græsleie, og derfor meget ofte ploies, skulde antage den for næsten nødvendig for at skaffe tilstrækkelig Sommerfoder til Kreaturene. Dette Savn synes ogsaa at føles af Adskillige, og har bevæget dem til enten at inddele Lodden i flere Marker for derved at erholde nogen mere Græsning, eller at dyrke nogen Havrevikker m. v. til Aftøiring eller Staldfodring. Brakmarken, der dog Intet bar, uden de smaa Græsspirer, der ere Faarenes eneste Sommerføde, synes her som andre Steder tjenligst til Avling af disse Fødemidler; men, som vi ovenfor have seet, opgives snart denne Benyttelse af Brakmarken, fordi den efter de Flestes Mening skader den paafølgende Hvedeafgrøde for meget til at erstattes af det vundne Sommerfoder. Skjøndt altsaa Foderurter ikke paa denne Maade skaffes tilveie er dog Sommerstaldfodringen i jævn Tiltagende med Heste og Ungkvæg, Koerne holdes derimod meget sjelden paa Stald om Sommeren. Derfor er det vel at Beretningerne mere befatte sig med at fremhæve Indvendingerne mod Sommerstaldfodring end give tydelig Oplysning om, i hvilken Grad den finder Sted og Fordelene af den i Særdeleshed for Lolland. En Undtagelse gjør Provst Rosod-Anchers Indberetning herom:

„Sommerstaldfodringen har unægtelig tiltaget, og ansees tildeels nødvendig i en Provinds som har liden Engbund, intet Græs uden det kunstige, og kun lidet Tillæg af Jord til Bøndergaardene; dog er det sjeldent at Malkekoerne sommerstaldfodres, men oftest nogle Heste og Ungkvæg. Klover og Vikkehavre, som gjerne hertil saaes i smaa Indelukker nær Stalden, bruges almindeligt. — Hindringerne: Savnet af velindrettede Stalde."

Det er dog ikke paa de seneste Aar, at Staldfodringen tiltager; thi som den skildres i 1841, omtales den allerede i 1822 af Ehrenreich. „Sommerstaldfodringen, siger han, gjør i Almindelighed ingen Fremgang. Enkelte mere velhavende Bønder fodre nogle Køer og et Par Heste paa Stalden om Sommeren indtil Høsten er endt, med Vikkehavre og Klover. Indvendingerne af Bønder derimod indskrænke sig næsten alle til: „Det kan vi ikke overkomme." Af Andre udenfor Bondestanden ere Indvendingerne mangehaande efter Enhvers Synsmaade; men Hovedindvendingen dreier sig dog næsten altid derhen:

1. Om derved ogsaa opnaaes en høiere Production; tabes dog i Netto-Provenu ved større Udgifter.

2. At dertil udfordres en større Driftscapital.

3. At Bygningerne ikke have en dertil passende Indretning.

4. At Melk og Smør ikke bliver saa godt *).

5. At ugunstigt Veir om Foraaret kunde standse Fremvæxten af grønt Foder og Mangel deraf opstaae.

6. At Qvæget udsættes for Sygdomme, og at

7. det ikke lader sig forene ved Hoveriet, der binder til bestemte, benævnte Arbeider af Bønderne."

Fra en ganske anden Side betragter Kammeraad Friderikſen den ringe Fremgang Sommerstaldfodringen har, og som maa forundre Enhver, der lærer Lollikens Tænksomhed at kjende, seer hvor gjerne han gjør de Forandringer i Driften, han synes kunne betale sig, og anseer Sommerstaldfodring netop i høi Grad nødvendig paa Lolland paa Grund af den ringe Græsning og den store Kornavl. — „De af Ehrenreich gjorte Indvendinger, siger han, ere ensidige. Hovedindvendingen er, at Lolland er et kornproducerende Land, hvor Indtægterne af Korn med største Sikkerhed kan tages, og da Driften overalt er indrettet herefter, afskjæres Leiligheden til at faae Staldfodringsfrugter indlemmet i Sædskiftet. — — Forresten er

*) Dette betragter Forpagter Fibiger som Hovedindvendingen, og dette benægter Kammerraad Friderikſen. Saa modsatte ere endnu Meningerne, hos vore dygtigste Landmænd om en Sag, man skulde mene Erfaringen allerede tilstrækkelig havde afgjort.

der vist ingen Provinds, der mere egner sig for Sommerstaldfodring end Lolland: Klover og Vikker voxe frodig og sikkert, uden som i de andre Provindser at mislykkes i tørre Sommere, og da kunstige Vœrter, af Mangel paa Enge og Jordernes Utilbøielighed til at frembringe naturlig Græsvœxt, stedse maae tjene til Kreaturenes Nœring, burde disse med mere Indsigt og Oeconomie afbenyttes."

Som bekjendt skulde det netop være en af de store Fordele ved Sommerstaldfodringen, at Kornavlen forøgedes ved den større Mængde Gjødske, der frembragtes, og den høiere Cultur Jorderne bragtes til ved den omhyggelige Behandling af Staldfodrings-Urterne; men som man seer af Ovenstaaende antager en Landmand, der ingenlunde viser sig som nogen Fiende deraf, at den vilde formindske Kornavlen; og dette er en saa almindelig antaget Mening paa Lolland, at derom dreie sig nœsten alle Indvendingerne. Det vilde altsaa være ufornødent at anføre alle Indberetningernes Ord om denne Sag, vi indskrœnke os derfor til det dHrr. **Madsen** og **Dall** sige derom.

„Sommerstaldfodring bruges i Reglen ikke iblandt Bønderne og heller kun sjelden paa større Gaarde, og da kun i Forbindelse med Græsning og tildeels Tøiring paa Marken. Det antages meget almindelig, at de ved Staldfodrings-Systemet paa mange Maader forøgede Drifts-Omkostninger ingenlunde erstattes ved en forholdsmœssig høiere og varig Netto-Indtœgt, ligesom det er en af Flere gjort Erfaringssag, at Vintersæden, der saaes efter Foderurterne, i den om Sommeren dyrkede Brak giver mindre Straae og især mindre Kjœrne, end efter den rene Brak, maaske tildeels en Følge af den uafbrudte, anstrœngende Virksomhed, hvori Jorden ved hiint System holdes, der endog neppe nok levner Tid til at foretage den fornødne og saa vigtige Vandafgravning. Foruden endnu flere andre Indvendinger imod dennes Driftsmaade haves ogsaa den, som det forekommer os, velgrundede Frygt for at sættes i Forlegenhed derved, at de maaske endog med Vanskelighed saaede Staldfodrings-Vœrter mislykkes paa disse lerede Jorder i regnfulde og kolde Sommere."

7.

Gjødningsmidler. Grønsværens Afbrænding.

I det Hele taget viser den Lollandske Bonde ikke saa stor Omsorg for at skaffe sig megen Gjødske som den stærke Kornavl skulde lade formode. Han holder ikke ret meget Kvæg, og dette staldfodres i Almindelighed ikke; derfor er hans Mødding temmelig stærk blandet med Halm, der saaledes udgjør Hovedbestandelen af Gjødsken; til Ære for Lolliken maa dog anføres, at det ikke er almindeligt at han bruger Halmen til at hede sin Bagerovn med, som Skik er endnu mange andre Steder. Dertil kan Grunden maaske være, at Skoven er godt fordeelt paa Landet og at hans stærktindhegnede Marker give ham megen Brændsel, det er derfor „kun den allerfattigste Bonde, der heeder sin Bagerovn ved Halm." *) — Ganske ligegyldig for at formere Gjødningen er Bonden ikke, „den omhyggelige Bonde forsømmer ei at blande alt Affald i Gaarden, samt ofte noget Jord i sin Mødding, hvor Vand enten øses op paa hele Møddingen eller ledes ud over Engen, om denne haves i Nærheden. Asken af Vedet sælges eller forbruges i Huset, Asken af Torven kommer i Møddingen." **) Ligeledes benyttes Dyndet, som erholdes ved at rense Parker og Vandinger (Bystjøvler); „men da Mange bringe den strax ud paa Jorden og nedploier den umiddelbart derefter, uden at den har Vinteren over, ved at ligge tyndt spredt, tabt sin Sundhed, saa giver den ofte megen Ukrudt af sig." Paa Pederstrup saae Red. et Stykke Jord, der var gjødet med Dynd fra hosliggende Sø og beplantet med Kaal samme Aar; der viste sig intet Spor af det Ukrudt, som almindelig følger med Dyndet, og man forsikkrede at intet Saadant var bortluget. „At Beboerne nær Stranden føre Tang op, som de, naar den er tør,

*) Provst Kofod-Anchers Indberetning.

**) Samme Sted.

blande i Møddingen, er ei ualmindeligt; dog holder den sig længe i uforandret Tilstand."*) Dette er ikke en af den seneste Tids Forbedringer, thi allerede Vegtrup omtaler Brugen af Tang til Gjødning saaledes: „Nogle Landbrugere formere Gjødningen ved Tang fra Stranden, som kjøres op i Gaarden for at trædes i Stykker, siden skuffes den i Møddingen og blandes der med Gjødningen. — I Lolland ansees en Blanding af raadden Tang og Leer for den bedste Gjødske for Tørvejord, den bliver strax udspredt og nedploiet; derved bliver den løse Tørvejord sammenhængende, og kan for Fremtiden taale sædvanlig Gjødske."

Om Anvendelse af Kalk som Gjødningsmiddel taler kun een af Indberetningerne, og det endda kun som et Forsøg; Justitsraad Ehrenreich siger derom, at ved Grevskabet Hardenbergs Hovedgaarde er „gjort nogle Forsøg med at udstrøe brændt og tørlæsket Kalk paa tørvagtig Mosejord, samt at blande Kalk imellem Dynd. Virkningen er kjendelig, men det koster for meget." Herved er dog at mærke, at den Gjødning, som ikke betalte sig at anvende da Kornpriserne vare saa lave som i det 3die Aarti af dette Aarhundrede, maaskee nuomstunder ikke vilde findes for dyr. Dette kan saa meget mindre antages, som det paa de senere Aar meer og meer kommer i Brug, at anvende et med Kalken beslægtet Gjødningsmiddel — Mergelen til Jordernes Forbedring, der Alt vel beregnet neppe er bedre Kjøb end mange andre konstige, virkelige Gjødningsmidler. Thi et egentligt Gjødningsmiddel er Mergelen, som bekjendt ikke, skjøndt den paa de fleste Jorder viser sig som saadan i nogle Aar; istedenfor som virkelige Gjødningsmidler at forøge Jordens Kraft, er den blot et Middel til at bringe det Nærings-Stof for Planterne, der forefindes, i Bevægelse, og udtømmer altsaa snarere end forøger Kraften, og kan kun ved en betænksom Anvendelse middelbar tjene dertil. Det maa derfor forekomme noget besynderligt, at en Godseier opoffrer en Deel af sin Indtægt for at faae Fæstebonden til ene at drage Fordeel af den Kraft, der ved Merglingen sættes i Virksomhed, da han ved Fæstets Fratrædelse maaskee faaer Gaarden tilbage med udmerglede Jorder.

*) Samme Sted.

Dette see vi imidlertid er Tilfældet paa Christianssædes Gods, hvorom Forvalter **Lützen** meddeler følgende Oplysning: „I Almindelighed anvendes Mergel meget paa Brud-, Skov- eller Mosejord, 250 til 300 Cubikalen paa Tønde Land. At dette er saa meget almindeligt her, har Herskabet bidraget meget til, i det Fæstebønderne ved de simplere Gaarde afbetale en Deel af Fæstet ved at mergle Gaardens Jorder." —

Brugen af Mergel tiltager stærkt paa de senere Aar; i 1822 lød Indberetningen fra Justitsraad **Ehrenreich** paa, at „kun paa Grevskabet Hardenbergs Hovedgaarde er Mergling anvendt i det Store. Enkelte Forpagtere og Bønder har gjort nogle Forsøg, der dog indskrænke sig til nogle faa Tønder Land." Nu siger Kammerraad **Friderikſen** paa Fuglsang, at „Mergling synes at have faaet Fremgang især i den nordlige Deel af Herredet; men er langt fra at være almindelig." Hvorimod Forpagter **Fibiger** angiver, at den er stærkt i Tiltagende. „Man maa sikkert antage, at Landmanden, saavel i som udenfor Bondestanden, erkjender Nytten af Mergling, og Grunden hvorfor den ikke er meer almindelig er vistnok som oftest Mangel paa det nødvendige Forskud til at udføre Arbeidet. Paa mange store Gaarde mergles og især herfra haves Exempler paa Gavnligheden."*) Samme Udbredelse Merglingen har i Musse- og Fuglse-Herreder har den, og maaske i større Grad i Sønder- og Nørre Herreder, og ligeledes især paa sandede og opdyrkede Mosejorder. Herom siger Kammeraad **Wilhjelm**: „Saavidt bekjendt er her i Herredet ikke gjort Forsøg med kunstige Gjødningsmidler. Mergling derimod anvendes med Held af Mange og udbreder sig stedse mere, da Merglen findes overalt og meget nær Overfladen. De større Gaarde have givet Exemplet, og Bønderne erkjende nu dens Nytte, især paa de lösere og gamle Skovjorder." Fordeelagtigst med Hensyn til dette Foretagende lyder Provst **Rosod-Anchers** Indberetning: „Mangfoldige, ja de allerfleste Bønder have nu taget Exemplet af dem, der drive de store Gaarde, og mergle nu ofte en Mark om Aaret. Men temmelig ubekymrede for, hvordan Merglen er beskaffen, hvorvidt dens Hovedbestandele Kalk, Sand eller Leer

*) Dhrr. **Madsen** paa Høibygaard og **Dall** til Sædingegaard.

passer til Beskaffenheden af de Jorder, paa hvilke den føres, tage de ei i Betænkning at gjøre en Bekostning, der, som blot Jordblanding betragtet, neppe altid svarer Regning." Naar Bonden paa Guldborgland mergler, forklarede Forpagter Fibiger, forsøger han om Leeren bruser med Eddike, gjør den ikke det, forsøger han den med Skedevand og bruser den blot med dette, anseer han den tjenlig til sine Jorders Forbedring.

Owens Patentgjødning har baade været forsøgt og brugt paa adskillige af de større Gaarde, „Enkelte, deriblandt en af os, have nogle Gange anvendt Owens Patentgjødning 10—12 Tdr. paa en Tønde Land. Forsaavidt der mangler Gjødning til det Areal, der sædvanlig er bestemt aarlig at skulle gjødes, og anden almindelig animalsk Gjødning ikke kan tilveiebringes, antage disse Brugen af denne Gjødning fordeelagtig." *) — Dette vil med andre Ord sige: den Gjødning man almindelig kan give Brakmarken er tilstrækkelig til at frembringe saadanne Afgrøder, at ingen yderligere Gjødning vil kunne betale sig. Imidlertid synes dog dette at maatte beroe paa Kornpriserne; thi stod Bygget f. Ex. i 4 Rbd., Erterne i 6 og Havren i 3 Rbd., og antager man, at Gjødskning med 10 Tdr. Patentgjødning à 9 Mk. Tønden paa Tønde Land vilde give to Fold Byg og et Fold af de to andre Kornarter meer end om denne ikke var anvendt, saa vilde Udgiften til Patentgjødningen beløbe sig til 15 Rbd. paa een Tønde Land og den større Indtægt til 17 Rbd., eller en reen Fordeel af 2 Rbd. paa Tønde Land foruden den større Mængde Halm. Dette er naturligviis kun exempelviis fremsat, da vi ikke kjende til noget Forsøg, der er anstillet for at forvisse sig om hvilken Virkning denne Gjødning har paa Kornafgrøden og Græsningen i en Række Aar. Om dette Gjødningsmiddel har Hr. Owen velvillig meddeelt følgende Oplysninger:

„Da denne Gjødning paa Grund af dens Qvalitet og Priis nu bruges af Landmændene i det Store, og er erkjendt for hensigtsmæssig og fordeelagtig, idet den giver et godt Udbytte, naar den anvendes i Forhold til de forskjellige Jordsmons Beskaffenhed, tør jeg med Sikkerhed anbefale den til de Herrer Landmænds sær-

*) Dhrr. Madsen og Dall.

deles Opmærksomhed. Mange her i Landet, som have brugt den i 5 à 6 Aar, ere vel tilfredse med den, og vedblive at bruge den.

For at gjøre Enhver bekjendt med, hvad Patentgjødningen koster i de forskjellige Steder i Provindserne, har jeg udført nedenstaaende Calculation:

Naar 100 Tønder tages, leveres samme løst i Skibet, frit ombord for 8 Rbmk. pr. Td.	133	Rbd.	2 Mk. = Sk.
Fragten overhoved til hvert Sted i Danmark kan anslaaes til 1 Mk. à 1 Mk. 8 Sk. pr. Td.	25	—	= — = —
Broepenge og Bortbringelse ved Losseſtederne blive circa 8 Sk. pr. Td.	8	—	2 — = —
Gjennemsnits-Omkostningerne for Bort-transport fra Losseſtedet, indtil Marken, hvorpaa den skal anvendes	15	—	= — = —
	181	Rbd.	4 Mk. = Sk.

„Til en Tønde Land bruges almindeligen 8 Tønder (10 anseer jeg bedre); med 100 Tønder gjødes altsaa 12½ Td. Land, følgelig koster en Td. Land at gjøde med Patent-Gjødning 14 Rbd. 3 Mk. 3 Sk.

„Tages tillige Hensyn til, at man, ved at bruge Patent-Gjødning, er fri for den megen Vognslid og den lange og kostbare Tid, den almindelige Gjødnings-Maade udfordrer til at behandles, vil man neppe finde dette nye Gjødningsstof kostbart.

„Denne Gjødning, som kan nedharves med Sæden eller kort før, eller efter Saaening, strøes ogsaa ud paa Græsgangene med megen Fordeel, og kan bruges blandet med nogen tør Jord eller Aske, for at kunne naae længere; dog er dette ikke nødvendigt. Den beskytter for en stor Deel mod Jordlopper, Orme og Ukrud, bedre end den almindelige Gjødske. Endeligen maa jeg bemærke, at den virker langsomt og brænder ikke, men forbedrer Jorden ved gjentagen Brug.

„Siden denne Gjødning blev af mig først fabrikeret, i Aaret 1833, er der gaaet bort fra Fabrikken 115,000 Tønder, men hvoraf den største Deel er bleven udført til England og Norge; her i Landet var Forbruget i 1836 800 Tønder, og som nu er steget til 4000 Tønder aarligen, men hvilken Qvantitet aldeles ikke staaer

i Forhold til den store Nytte, som den danske Landmand kunde erhverve sig ved et større Brug deraf.

„For Dem, som ikke ønske at gjøre Prøve med 100 Tønder første Gang, ledsages nedenstaaende Priis-Courant, hvorefter Enhver kan behage at calculere.

Priis-Courant.

Kjøbes fra 1 til 50 Tdr. er Prisen, naar man henter Gjødningen paa Fabrikken, pr. Td. . . . . 1 Rbd. 3 Mk. = Sk.

fra 1 til 50 Tdr., leveret frit ombord, pr. Td.	1	—	3	—	8 —
fra 50 til 100 Tdr. dito dito	1	—	3	—	= —
fra 100 Tdr. og derover, dito dito	1	—	2	—	= —
fra 500 indtil 1000 Tdr., dito dito	1	—	1	—	= —
fra 1000 Tdr. og derover, dito dito	1	—	=	—	8 —

De første fire Priser ere beregnede paa 3 Maaneders Credit til bekjendte solide Kjøbere, hvorimod de to sidste ere pr. Contant.

„Naar Talen er om 1000 Tønder eller mere, vil imod Rentens Erlæggelse, gode Papirer eller Vexel-Obligationer imodtages i Betaling, og enhver Lettelse vises, som kan være baade Sælgeren og Kjøberen gavnlig.

„Emballage betales aparte, men tages tilbage mod en billig Godtgjørelse.

„Oplaget vil stedse blive forsynet og Ordres til alle Tider kunne udføres.

Kjøbenhavn, den 1ste Februar 1843.

Joseph Owen,
Store Kongensgade Nr. 248.

Testimonium.

„Til de øvrige Beviser paa denne Gjødskes Brugbarhed for Landmanden, som jeg af og til har ladet offentliggjøre, er jeg nu saa fri, at tilføie et fra Hr. Kammerherre Baron Rosenorn-Lehn paa Lolland, indeholdt i nedenstaaende Beretning til mig.

Som Fabrikant, der ønsker den størst mulige Afsætning paa sine Producter, maa jeg være Hr. Kammerherren særdeles forbunden for at have funden i ham en saa vægtig factisk Talsmand — og

Landvæsenet kan ikke andet end med Velbehag optage denne saa vel motiverede og nøiagtige Beretning over en Gjenstand, der altid bliver af særdeles Vigtighed for et agerdyrkende Land som Danmark. Vel kan der indvendes, at den Tid ei er fjern, at Patent-Gjødningen muligen ei bliver letteligen til at faae i de Qvantiteter, der forlanges — men naar Agerdyrknings-Chemien vil have udbredt sit Lys mere almindeligen, og have lært at alle Gjødningers Virkninger paa Plante-Livet opstaae, næsten uden Undtagelse, af de Gas-Arter de indeholde, saa ville kunstige Gjødninger under mangfoldige Skikkelser tilbydes Landmanden, og deres Fabrication vil aldrig holde op at blive Gjenstanden for den Handlendes Opmærksomhed.

Anvendelsen af Patent-Gjødningen i Landet ifjor, steg indtil 3100 Tønder, dog forbrugte een Landmand, der ikke ønsker at nævnes, og har en Gaard paa Kjøbenhavns Amt, alene deraf 1000 Tønder, og det jeg troer, til Rug. Dette Factum og vedføiede detaillerede Beretninger over denne Gjødnings Brug i en Række af 3 à 4 Aar ifølge systematiske Regler, synes at give Opmuntring til et større Forbrug heraf i Landet.

Kjøbenhavn, den 25de Februar 1840.

Joseph Owen.

Ourebyegaard, den 20de Febr. 1840.

Efter Deres Ønske giver jeg mig den Fornøielse, at meddele de Erfaringer, jeg har gjort ved Anvendelsen af Patentgjødsken i mine Marker her ved Ourebygaard; og for at gjøre Anvendelsen saa fuldstændig det er mig muligt, har jeg udsat det indtil nu, da Udtærskningen af den i 1839 efter Patentgjødske indavlede Sæd først er fuldendt.

Patentgjødsken er her siden 1836 anvendt, deels i de Marker, der høre til den egentlige Drift, saaledes at det Maal, ved Siden af de andre i Brakmarken, som gjødskes med almindelig Gjødske, alene giver 10 Tønder Patentgjødske, deels i en Delingsmark, som drives i 8 Lodder, hver paa circa 5 Tdr. Land.

Gjødsken udstroes med Haanden, det Halve naar Jorden er harvet til Sædeploiningen, og det andet Halve med Sæden.

Jorden i Markerne er en let, sand- og muldblandet Leerjord, omtrent ½ Alen dyb (med et rødleeret og sandet Underlag), stærkt blandet med Smaasteen; simpel Hvedejord, men fortrinlig Rugjord.

Et Maal er 13,500 □ Alen, altsaa omtrent 1 Td. Land geometrisk Maal. Et saadant gjødskes almindeligen med 20 til 22 Læs Gjødske af Møddingen, hvert paa circa 25 Kubik-Fod.

Hoveddriften er: Brak-Vinterkorn, Gjødske, Erter eller Byg. Byg eller Havre, Klover, Græsning; ialt 6 Marker. De Maal, som i disse Marker i Aarene 1837 og 38 have været lagte med Vintersæd efter Patent-Gjødske, have ikke i nogen Henseende, hverken efter Udseendet eller Udbyttet af Straae og Korn, været at skjelne fra de øvrige. — Afgrøden har været 12 Fold Rug; den i 1839 lagte Vintersæd staaer godt, som den øvrige Mark. — Bygafgrøden paa det Maal, som i 1839 bar efter Patentgjødsken, var fuldkommen som paa den øvrige Deel af Marken, baade i Straae og i Kjærne og gav 11 Fold.

Folden regnes efter Arealet.

Delingsmarken drives som ovennævnt i 8 Lodder: „Brak, Raps, gjødsket med 10 Tdr. Pat.-G. pr. Td. Land, Vinterkorn, Klover, Kartofler, gjødsket med 5 Td. Pat.-G. pr. Td. Land, Byg, Vikkehavre g. m. 5 Td. P.-G. pr. Td. Land, Rug." Marken blev første Gang i Driften gjødsket svagt 1829, bar derefter 3 Halme og udlagdes med Klover. 1836 indtoges den til Delingsmark.

I 1837—38 og 39 er altsaa høstet Raps, som har været vel voxet, men har kun givet ringe Udbytte, c. 5 Fold, da der, som almindeligt her paa Øen i disse Aar, er faldet Biller paa i Blomstertiden. Den i 1839 saaede Raps lover godt.

For at gaae ind i den forandrede Drift er der i 1837, 38 og 39, hvert Aar, saaet 1 Lod med Vikkehavre i 5 Tdr. Pat.-Gjødske pr. Td. Land. Den har baaret meget godt til. Ligeledes er hvert Aar lagt 1 Lod med Kartofler i 5 Tdr. Pat.-Gjødske pr. Td. Land, som har givet efter Middeltal 120 Tdr. pr. Tønde Land.

Efter Rapsen er i Aarene 1837, 38 og 39 saaet Rug. De to første Aars Sæd har givet god Afgrøde af Straae og 10 Fold Korn. Det sidst saaede tegner godt.

Efter Rugen er 1838 og 39 saaet Klover, det første Aar gav 4 Læs pr. Td. Land, det sidste tegner godt.

Efter Kartoflerne er 1838 og 39 saaet Byg, som har givet rigeligt Straae og 11 Fold Korn.

Efter Vikkehavren er 1838 og 39 saaet Rug, egentlig bestemt til Grønfoder. Den sidst saaede staaer godt, den i 1838 saaede benyttedes ei grøn; men blev høstet moden, gav godt Straae og 10 Fold Korn.

Da Forsøgene kun ere for en kort Række af Aar, saa kunne de vel ikke afgive noget bestemt Resultat; men med temmelig Vished kan det dog antages, at paa Jorder, som de her nævnte, vil 10 Tdr. Pat.-Gjødske vise samme Virkning som 20 til 22 Læs paa 25 Cubikfod hvert af almindelig Gjødske pr. Td. Land.

Efter nærværende Priser koster en Td. Land at gjødske med Patentgjødske her 15 til 16 Rbdlr. med Transporten.

Disse Forsøg agter jeg fremdeles at fortsætte Rotationen ud, og skal da gjøre mig en Fornøielse af, videre at meddele Resultatet.

Jeg vil i Løbet af Foraaret og Sommeren have Brug for omtrent 110 Tdr. Patentgjødske, hvoraf jeg tidligere skulde have de 50 Tdr., og i saa Henseende skal beordre en Skipper dertil, og beder derfor et saadant Qvantum holdt mig tilgode

Ærbødigen

(undert.) H. Rosenørn-Lehn.

S. T Herr Grosserer Owen i Kjøbenhavn.
Store Kongensgade Nr. 248.

S. T. Herr Grosserer Owen
i Kjøbenhavn, Store Kongensgade Nr. 248.

Jeg har havt den Fornøielse at modtage deres tvende behagelige Breve af 12te Decbr. f. A. og af 7de Jan. d. A., og maa bede undskyldt, at der, paa Grund af nogle Dages Fraværelse og endeel Forretninger er medgaaet længere Tid med det Førstes Besvarelse, end jeg havde ønsket.

Det er med Fornøielse at jeg opfylder Deres Ønske at meddele Dem Fortsættelsen af mine Erfaringer i Henseende til Anvendelsen af Patentgjødsken, og derved at kunne melde, at de sidste Aars Re-

sultater fuldkomment stemme med de tidligere forhen meddeelte og bekræfte den Mening hos mig, at Patent-Gjødningen maa ansees som et fortrinligt Gjødningsmiddel, og at det, anvendt paa den Maade, som af mig er angivet og i lignende Jordbund, viser en Gjødningskraft, der staaer i Forhold til almindelig Gjødske af Møddingen, som 10 Td. Patent-Gjødske til 20 à 22 Læs (paa 25 Cubikfod hver) pr. Tønde Land.

Som specielle Bemærkninger anføres, at jeg fremdeles i Aarene 1840, 41 og 42 er vedblevet at gjødske 1 Tønde Land i Hovedvintermarken med Patentgjødske, og at dette Stykke Land ogsaa i disse Aar har viist sig fuldkommen liigt den øvrige Deel af Marken, og at de Maal, der saaledes have været behandlede i den tidlige Deel af Rotationen, baade som 2det Aars Klover og som Grønning, have viist sig lige med den øvrige Deel af Marken.

I Delingsmarkerne, hvor endnu vedvarende den samme Drift indtil i Aar er fulgt, og hvor aldeles ingen anden Gjødske end Patentgjødsken er anvendt, har Avlen i de senere Aar, 1840, 41 og 42, paa enkelte Fald nær, enten høiere eller lavere, været fuldkommen svarende til de tidligere ommeldte Aar.

Da min Hensigt med at anvende Patentgjødsken i Særdeleshed var at komme i Drift ved Gaarden, og denne nu for største Delen er opnaaet, saa ophører jeg formodentlig med Anvendelsen deraf her, hvorimod jeg ved en anden Gaard agter at benytte den; og da Jordbunden ved denne er af anden Beskaffenhed end den her, nemlig mere leeret og stiv, saa skal jeg give mig den Fornøielse at mælde Dem Resultatet, naar jeg kan have sikker Erfaring.

100 Tønder vil jeg regne paa at kunne benytte i dette Aar, hvorom jeg da skal have den Fornøielse nærmere at mælde.

Ourebyegaard den 10de Januar 1843.

ærbødigen

H. Rosenørn-Lehn."

Ogsaa Gyps er der gjort Prøver med paa Klover og Ærter, „og naar man har havt gunstigt Veir herfor, har man mærket en betydelig stærkere Vext." Dette Gjødningsmiddel kan imidlertid ikke

henregnes til dem, der stadig benyttes, men kun som Forsøg, Enkelte have anstillet, snart med, snart uden det i Anbefalingerne lovede Held. Hos Grosserer **Owen** i Kjøbenhavn, fra hvis Gjødnings-Fabrik sælges adskillige kunstige Gjødningssorter, kan erholdes malet Gyps til 1 Rbd. pr. 100 Pd. i Fade paa c. 1000 Pd.

En Anvendelse af **Mergel**, hvorved den ikke føres lige paa Marken, omtaler Forvalter **Lytzen** saaledes: „Nogle opkaste Mergel, som efter at have været udluftet i flere Aar, blandes i Møddingen, hvorved overflødigt Møddingvand mindre spildes; ja paa samme Maade bruges gamle Jordvolde." Vedblive de gode Kornpriser endnu i nogle Aar, vil Landmanden sikkert henvende større Opmærksomhed paa at forskaffe sig kunstige Gjødningsmidler; thi skulde de noget Sted kunne betale sig, maatte det vel være paa Lollands Jorder, der drives stærkt med Kornafgrøder og ikke give ret meget naturligt Græs; men gode Kornpriser udkræves for at deres Anvendelse skulde kunne betale sig.

Jordskorpens **Afbrænding** anføres udført paa 3 Steder i Lolland, i Musse-, Fuglse- og Sønder-Herred med forskjelligt Held. „Jordskorpens Afbrænding, mælder Kammerraad **Friderikſen**, vides ikkun udført paa eet Sted, nemlig ved Hovedgaarden **Prierſkov**, hvor man, ved en Moses Opdyrkning og Udtørring paa c. 12 Tdr. Land, med Held udførte dette Arbeide, der rigelig har lønnet sig." Det andet Sted omtaler DHrr. Forpagter **Madſen** og Proprietær **Dall** saaledes: „Paa Grønsværsbrænding vide vi her kun eet Exempel, nemlig paa **Nøbøllegaard** i den næstforegaaende Eiers Tid, da Grønsværen afbrændtes paa en Gaarden tilliggende tørvagtig Mose, der siden efter har afgivet gode Kornafgrøder." Det tredie Sted fandt man ikke Foretagendet lønnende, efter Kammerraad **Wilhjelms** Beretning: „At forbrænde Grønsværen har hidtil ikke været forsøgt uden paa en Hovedgaard **Gammelgaard**, men det opgaves da Bekostningerne derved vare for store." Hvorledes Jordsmonnet var her, findes ikke anført, derfor tilføies, at det var paa en Mose, eller i alt Fald suur Eng; Fremgangsmaaden med Afbrændingen og Behandlingen af Jorden siden efter, findes desværre ikke omtalt ved nogen af disse tre Forsøg.

8.

Studes og Koers Anvendelse til Markarbeide.

Benyttelsen af Stude til Markarbeide har sin fornuftige Grund i de fleste Kvægracers sildige Udvikling; det synes nemlig rimeligt at benytte Dyrs Kræfter, fra den Alder af de formaae at gjøre noget Arbeide, indtil de ere udvorne, da man dog skal føde dem. Studes Anvendelse til Arbeide hører altsaa fornuftigviis hjemme i de Egne, hvor man opdrætter dem. Men selv der er det nok kun paa et saadant Jordsmon, hvor ogsaa de komme med, der kjøre med Stude, det i Grunden betaler sig at bruge dem til Markarbeidet. Det er derfor overraskende at høre, Stude i en Række af Aar ere anskaffede og brugte til Arbeide paa Lolland, hvis Jorder ere af den Beskaffenhed, at den gunstige Tid til Ploining kun varer kort; thi deraf skulde man slutte, det var dog fordeelagtigt alle Steder at ploie med Stude, da denne Drift, der hidtil var ukjendt, kunde vedligeholde sig der i en Snees Aar eller længere, uagtet man slet ikke finder det fordeelagtigt at tillægge Stude; det maa derfor tilføies, at det kun var een Godseier der indførte Driften med Stude paa nogle af sine store Hovedgaarde, og at denne ikke fandt Efterligning blandt andre Landmænd. „Ved tre af Grevskabets (Hardenberg-Reventlows) Hovedgaarde) bruges Stude. De slæbe Steen, kjøre Gjødske, men deres væsentlige Arbeide er at trække Ploug. Andre bruge ikke Stude." Dette er Alt hvad afg. Justitsraad **Ehrenreich** mælder om denne Sag; men Provst **Rosod-Ancher** anfører om disse Dyrs Arbeidsdygtighed, at „ved Hardenberg skal een Mand med 2 Par kjærnefødte Stude, altsaa med Skifte hver halve Dag, kunne ploie 1½ Td. Land om Dagen." Imidlertid varede Brugen af Stude ikke længere end Grev Hardenberg-Reventlow selv drev sine Gaarde; ved hans Død bleve de bortforpagtede, og Forpagterne solgte strax Studene. Driften med Stude kan derfor nu betragtes som ophørt.

Derimod er Opmærksomheden nuomstunder henvendt paa en dermed beslægtet Driftsmaade, nemlig Ploining med Køer; ikke paa de større Landeiendomme, der have saa stort Tilliggende af

Jord, at de kunne holde Heste, men paa Huuslodderne. Det er dog ikke saa meget Huusmændene som nogle Godseiere, der ivrig tage sig af denne Sag, og dette er intet godt Forvarsel; der møder ogsaa en betydelig Vanskelighed for denne Sags almindelige Udbredelse blandt Huusmændene, den nemlig, at deres Lodder almindeligviis kun ere paa omtrent 3 Tdr. Lands Størrelse, et Areal, der ikke er tilstrækkeligt til at holde 2 Køer paa ved en Drift, der skal give noget Korn til Salg. Indtil man altsaa faaer opfundet en saa arbeidsbesparende Ploug, at een Ko kan trække den, maa Ploiningen med Køer paa saadanne Smaalodder enten opgives, eller man maa see at faae to Huusmænd til at slaae sig sammen, hvoraf Følgen dog vil blive, at Køerne faae det dobbelte Arbeide — egentlig det firdobbelte, eller man maa forandre Driften saaledes, at Lodden kan give Sommer- og Vinterfoder til 2 Køer, og dette Sidste er, efter Sigende, hvad en Godseier, der varmest interesserer sig for Ploiningen med Køer, har grebet til, ved at foreskrive sine tiltrædende Huusmænd en vis Drift med Staldfodrings-Urter til Sommerfoder og adskillige Rodværter til Vinterfoder. Nu kan det vel ikke negtes, at 3 Tdr. Land gode Jorder kan frembringe det fornødne Foder til 2 Køer; men det kan neppe skee uden at Kornavlen saa godt som opgives, skal altsaa Huusmanden have sin Hovedindtægt af Lodden af Kornhøsten, saa skjønnes ikke rettere, end at en saadan Drift maa ødelægge ham, og da var unægtelig baade Koen og Ploiningen for dyrt betalt. Hvor Lodden derimod er saa stor, at der kan holdes 2 Køer paa den, falder naturligviis disse Indvendinger bort af sig selv, og Spørgsmaalet bliver da, om det er mere besparende at anskaffe og vedligeholde Avlsredskaber for at ploie med sine bedre fodrede Køer, end at betale Bonden — dette skee nu iøvrigt enten med Penge eller Arbeide ɔ: Penges Værd — for at faae Jorden lavet. Efter denne lille Indledning ville vi see hvorledes Forholdene ere i denne Henseende i de forskjellige Herreder. „I de senere Aar har Huusmændene efter det oeconomiske Selskabs Foranstaltning, paa flere Steder begyndt at dyrke deres Lodder med egne Køer. Sagen kan forresten ei faae almindelig Fremgang, da Huuslodderne ere overhovedet ved Udskiftningen udlagte for smaa til derpaa at holde

2 Køer, som er nødvendigt, naar Huusmanden selv skal kunne ploie."*) — „Paa Christiansfædes Gods, mælder Forvalter Lytzen, er een Huusmand, som dyrker sin Lod, 3 Tdr. Land, med Køer; han har saaledes drevet den i 2 Aar, mest ved Staldfodrings-Sager til Sommer og Vinter, men har hidtil havt knapt med at producere det Fornødne til Fodring, derimod bliver Arbeidet udført paa det Bedste. Dette lader sig sikkert gjøre med Fordeel, især naar Tillæget var 5—6 Tdr. Land. Her vilde det være meget ønskeligt, da mange Huusmænd og Parcellister have vanskeligt ved at faae ploiet, i det Mindste ikke uden efter Bondens Leilighed. — Dette Forsøg er endnu i sin Barndom, men her vil snart opstaae flere Forsøg." — Efter denne Beretning lader det til, at Sagen vil have Fremgang paa dette Grevskab, og derom kan neppe være nogen Tvivl i den nærværende Besidders Tid, der ikke sparer Overtalelser og Opoffrelser til at fremme det han antager for gavnligt for sit Gods; men dette maa formodentlig ogsaa til for at faae denne Drift i Gang, herpaa tyder efterfølgende Beretning fra Sønder-Herred fra Kammerraad Wilhjelm, saalydende: „Stude bruges aldeles ikke til Arbeide, og de Bestræbelser enkelte Godseiere have gjort for at formaae Huusmanden til at ploie med Køer ere ikke lykkedes. En Hindring herfor er væsentlig den, at Huuslodderne, almindelig 3 Tdr. Land, ere for smaa til at kunne holde 2 Køer, og at man ikke vil anvende Korn til disses Fodring om Vinteren, idet man ei indseer, at det forøgede Qvantum Melk og Smør dog tildeels vilde erstatte saadant. Stiftets landoeconomiske Selskab har tilsagt opmuntrende Understøttelse til dette Diemed, men denne søges ikke." I Nørre Herred er man fremmeligere med Hensyn til Fodringen af de Køer, der bruges til Arbeide; thi derfra mældte Sognefoged Hans Mikkelsen, „nogle Huusmænd have begyndt at drive deres Jorder med Koerne; disse malke ikke ringere derved, men faae da kogt eller skraaet Korn, eller Klid fra Mollerne." At Koerne skulde give mindre Melk ved Arbeidet er en af Indvendingerne mod at bruge dem til Arbeide, ved bedre Foder seer man heraf, denne Frygt er ugrundet, ogsaa Provst Kofod-Ancher siger, at „nogle faa

*) Kammerraad Friderikſen paa Fuglsang.

Huusmænd have begyndt at pløie deres Jordlod med deres Koer, uden at disse skal have sat af paa Melken. Forsøget er ei gjort i lang Tid nok, til at noget sikkert Resultat deraf kan uddrages."

Man seer altsaa, at denne Sag ikke endnu kan siges at være i Gang, thi den omtales blot som „Forsøg", som Noget der er „begyndt" paa; og mange Steder vil det vel blive derved.

9.

Agerdyrknings-Redskaberne.

I sin Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand i Lolland giver Professor Begtrup følgende Beretning om Agerdyrknings-Redskaberne: „Bønderne bruge i Almindelighed Træplouge, men disse gamle ubeqvemme Plouge vige efterhaanden som Velstanden tiltager, for Jernplouge. Paa den lollandske Ploug er Aasen sædvanlig 4 Alen lang; den kan drives op og ned ved tvende Kiler i Stjerten, hvorigjennem Aasen gaaer. Stjerten, her kaldet Haandvlet, er af Eeg. Løbet, her kaldet Saalen, er af tykt Jern 22 Tommer langt, og ved en Skrue fæstet til Hælen af Stjerten. Langjernet, siddende midt i Aasen, er dannet krumt som en Gartnerkniv mod Enden. Hjulene ere af forskjellig Høide, det der gaaer i Furen er 24 Tom. høit, naar det andet er 21 Tom. Muldfjellen gaaer et Qvarteer ud bag Plougen, men løber ikke længer i Jorden end Løbet (Saalen) naaer; bag til afrundes den, og naar den ikke tilstrækkelig omkaster Furen, sættes der en Stryger foroven. Plougen er svær, men gaaer stadig naar ingen Steen møder; man pløier med fire Heste og efter hver Ploug kan saaes om Dagen 8 til 9 Skpr. Korn.

„Endnu gives mange Bønder i Lolland, fornemmelig i Musse Herred, som bruge blot Træharver; nogle bruge Træharver med blot een Rad Jerntænder, i de mere formuende Egne af Landet bruges Harver blot med Jerntænder, deels sex-, deels ottebullede. Man har dem med stive Bulle, og andre, som ere indrettede til

at lukke sammen ved Hængsler paa den underste Side; den kan gjøres stiv naar forlanges, ved Kramper med Slaaer for. „Tromlerne ere sædvanlig meget lange, de bruges til Bygjord, naar den er kommen noget over Jorden, for at holde Fugtighed ved Jorden, og for at jævne den." —

Imidlertid var Svingplougen den Tid ikke ubekjendt; Eieren af Rosenbjerggaarden i Sønder Herred James Sommervell havde indført den engelske Ploug uden Hjul, og Hyppeplougen til Kartofler; ligeledes anføres, at „den unge Grev Reventlow og Baron Hardenberg have den Fortjeneste at de have indført i deres eget Avlsbrug bedre Agerdyrknings-Redskaber, og gjort Egnen bekjendt med Extirpatoren, Krogen, adskillige Hyppeplouge og Svingplouge af fremmed Opfindelse." Om det er disse Herrers Avlsbrug, der har givet Exemplet til den Udbredelse i det Mindste Svingplougen har erholdt, kan ikke sees af de meddeelte Beretninger, men saameget er vist, at den nu er den mest udbredte Ploug paa Lolland; det er den imidlertid først bleven paa den sidste Snees Aar; thi alle de ældre Indberetninger ere enige deri, at de gamle Agerdyrknings-Redskaber ere de almindelige. Saaledes hedder det f. Ex. fra Musse Herred: „Agerdyrknings-Redskaberne ere omtrent de samme som brugtes i de ældre Tider. Enkelte bruge Svingplougen, hvis Fortrin erkjendes af dem, der bruge den; men Bonden kan ikke gjøre den selv som den almindelige Ploug, og den koster derfor Penge, dette er Hoved-Indvendingen, og derfor udbredes den ikke. Extirpatoren er bekjendt, men bruges kun af Faa." *) Fra Sønder Herred lyder Svaret omtrent ligedan: „Dyrkningsredskaberne ere almindelig hos Bonden de sædvanlige danske Plouge og Harver, dog blive de engelske Plouge meer og meer almindelige og erkjendes fortrinlige især til middelmaadige og lette Jorder. De øvrige arbeidsbesparende Redskaber, saasom: Extirpatorer, Hyppe-Plouge, Kartoffelskjærer, Hakkelse- og Tærskemaskiner ere vel bekjendte og bruges paa adskillige større Gaarde, men ikke hos Bønder, for hvem Anskaffelsen ogsaa tildeels vilde være for kostbar." **) Mindst fordeel-

*) Justitsraad Ehrenreich.

**) Cancellieraad Olesen.

agtig er dog Indberetningen i denne Henseende fra Nørre Herred: „Avlings-Redskaber ere almindelige Lollandske Plouge, dog begynder Mange at bruge Engelske Svingplouge; iøvrigt bliver ingen af de nyere Arbeidsbesparende Redskaber, som ubekjendte benyttede." *) Ganske anderledes lyde Indberetningerne nuomstunder hvad især Svingplougene angaae; thi Extirpatoren er saa godt som aflagt, og om de andre arbeidsbesparende Redskaber ere Meningerne temmelig deelte; men der er en Lyst og en Iver for at lære Redskaber, der anbefales under dette Navn, at kjende, og man sparer ikke Udgift for at anskaffe sig dem og selv prøve dem. — „Svingplougen, især den **Amerikanske Ploug**, siger Kammerraad **Friderikſen**, er og vil om faa Aar blive ganske almindelig. — Extirpatoren er afskaffet hvor den har været indført, i dennes Sted er **Skarificatoren** med dens forskjellige Jern indført, og har selv hos Bønder faaet Erkjendelse som et fortrinligt Redskab. — Forbedrede **Harver** ere ogsaa paa mange Steder indførte." — Den **Amerikanske Ploug** er, efter Forpagter **Fibigers** mundtlige Meddelelse, den almindelige, men den er en Deel forandret i Bygningen, saaledes at Muldfjellen staaer mere lige op og ned, saa den mere gjennemskjærer og vender, end som ved den almindelige amerikanske Ploug løfter Ploiestrimlen; paa denne Ploug aftages Langjernet i enkelte Tilfælde og da sættes Hjul for. De øvrige almindelige Redskaber for Bonden er Ledharven med Jerntænder og Tromler; Extirpatoren bruges ikke synderlig og yndes ikke. Paa Berritsgaard bruges, foruden de ovennævnte Avlsredskaber, større og mindre Ledharver til 2—3 Heste, store trekantede Harver til 4 Heste, samt, dog kun i sjeldnere Tilfælde, Træharver, desuden Skarificatoren til 2 Heste, og undertiden Pigtromlen. Det er Hr. Fibigers Mening, at Plougen og de andre almindelige Redskaber ikke kan erstattes ved noget af de nyere, som blot kunne tjene til at lette Arbeidet; men at de neppe kunne betale sig selv for den større Agerdyrker. Enkelte Bønder have Tærskemaskiner, Rensemaskiner har de derimod ikke, men bruge Harpen og Skovlen. Saavidt Hr. Fibiger, og til hans Mening synes d.Hrr. **Madsen** paa Høibygaard og **Dall** til Sædingegaard at helde. Deres Ord

*) Proprietær **Thorsen** til Asseſtrup, dat. 12 September 1822.

ere: „Svingplougen fortrænger efterhaanden Hjulplougen, og hiins Fortrin naar den styres vel, fremfor de hidtil her bekjendt blevne Hjulplouge, erkjendes af de fleste Landmænd, og de gamle Fireheste-plouge blive Aar for Aar sjeldnere. Muld- eller Planeerplougen, Vandfure- og Hyppeplougen bruges saavelsom Exstirpatoren. Skarificatoren (maaskee rettere kaldet Cultivatoren, see Thaers Grundsætninger 3 D. § 127) er her ikke ubekjendt — Enkelte turde vel neppe undvære den. Men der ventes endnu bestandig forgjæves paa Opfyldelsen af de Løfter, som paa dette Instruments Vegne ere givne; thi hverken har det endnu gjort den almindelige Ploug overflødig, eiheller har det ved Arbeidsbesparelse bidraget til at Hestebolet kunde indskrænkes. Imidlertid nægte vi ikke, at dette Redskab, anvendt med Skjønsomhed, kan gjøre sin Nytte, dette dog fornemmelig paa lettere Jorder, og kun i Agre, der ere frie for Rod. Af nye Harver har det Oeconomiske Selskab i Aar (1841) besørget udloddet nogle Skotske. —

„Vi finde her Leilighed til at nævne de **Tærske-Maskiner** af støbt Jern, som forfærdiges hos Forvalter **Lytzen** paa **Christiansfæde**; disse Maskiner tærske Kornet godt, ere lette at transportere og indtage en saare liden Plads. De ere oprindelig construerede af en paa Grevskabet nu afdød, særdeles duelig Mekanikus **Wentzel**, men kunne fremdeles erholdes naar de bestilles hos Hr. Lytzen. Hellerikke forbigaae vi at omtale, at der ved Grev **Knuths** Virksomhed er bragt en **Hørberednings-Anstalt** i Stand ved Vandholm. Det der ogsaa i Aar anlagte **Jernstøberi** skyldes ogsaa denne Mands Lyst til at virke for almeengavnlige Foretagender." —

Naar vi forlade denne Kant af Landet, tage vi Afsked med den omtalte Fireheste-Hjulploug; thi denne findes nuomstunder næsten kun i det sydøstlige Hjørne af Lolland, en Egn der i det Hele taget for den Reisende synes at staae meget tilbage for det øvrige Land, skjøndt enkelte Godseiere, hvoriblandt Frue Kammerherrinde **Raben-Lewetzau** bør nævnes, i de senere Aar have anvendt Meget paa Godsernes Forbedring.

Efterfølgende Beretning fra Forvalter **Lytzen** giver den fuldstændigste Forklaring over Avlsredskaberne i Grevskabet Christiansfædes

østlige Distrikt, og naar det tilføies, at denne ikke gjælder dette Gods alene, men den hele Egn. „Her paa Grevskabet ploies alene med Svingplouge, som have været i Brug her henved 30 Aar og erkjendes for fortrinlige. Uagtet Jorderne ere stærke paa de fleste Steder, ploies de uden Besværlighed med 2 Lollandske smaae Bønderheste, ogsaa begynder det at blive almindeligt, at bruge Skarificatorer, saavel til Troning, som til Sæd samt til Brakmarkens Behandling, og dette Redskab ansees som velgjørende og besparende. Man har Skarificatorer til 2 og til 4 Heste, men foretrækker de sidste, da de give en mere eens dyb Ploining formedelst deres stadigere Gang og da de tage en Ager (5 Alen) i een Omgang, som særdeles anprises, især naar man bruger dem til Sæd.

„Da Jorderne ere stærke, bruges i Almindelighed engelske Ledharver med 8 eller 6 Bulle, ligesom her og bruges en let, stiv Harve til Troning. De Enkelte, som radsaae Bønner og lægge en større Mængde Kartofler eller dyrke Kummen, have dertil en egen Skuffel- eller Hyppeploug, med hvilken de kunne skuffe fra 9 til 18, og hyppe indtil 24 Tommers Brede med een Hest. En Karl og en lille Kjører expederer med dette Redskab, enten der renses eller der hyppes, omtrent 3 Tdr. Land om Dagen. Til Bønner og Kartoffellægning opbrækkes dog Furen eller Kammene med Svingplougen, hvorefter Bønnerne bredsaaes og tilharves, og Kartoflerne tildækkes med Plougen, hvilket sidste især er nødvendigt, naar der gjødskes i Raderne, der skeer paa den Maade, at der paa een Gang gjødskes i 5 Rader ved Afhakningen og Stroeningen. Gjødskes der til Bønner, bruges samme Methode ogsaa med Tildækningen med Ploug. Den omhandlede Hyppeploug bruges først ved Skuflingen og Hypningen, naar Sæden staaer i Groening.

„Tromlen er brugt mere her paa Egnen i de sidste Aar end forhen. Det var nemlig Tilfældet, at Trojorden ikke faldt godt for Harven; man kunde harve meget paa Klumperne uden at see nogen synderlig Virkning, men derimod stærkt Arbeide for Hestene. En svær Tromle*) blev anvendt efter eet Tænt (Tand), Klumperne som

*) Forvalter Lützen eier en saadan af Steen, der bruges meget, og ofte udlaanes.

bleve nedtrykkede, modtoge da Vædsken baade fra Unden og Oven, og faldt for Ploiningen til Sæd som den bedst behandlede Troejord. Herved sparedes megen unyttig Harving, og Troeningen fremmedes, i det man riskerede mindre ved at lade Jorden ligge nogle Dage til Torring; ogsaa blev Tromlen benyttet i Aar (1842) til Brakmarker, hvorpaa Harven ei heller kunde virke, dog uden Nytte fordi en vedholdende Regn siden indtraf og forbød al videre Behandling. Tromlen maa naturligviis have fornoden Vægt. Tidligere har den med Held været brugt til Jord, som behandledes til Hor; Jorden beholdt da den fornødne Vædske indtil man ansaae det for rigtigst at saae, fra 20de til 30te Mai.

„Her paa Egnen forfærdiges ogsaa Tærskemaskiner, hvoraf 17—19 Stkr. ere solgte til 300 Rbd. pr. Stk. De transporteres let paa 2 halvlange Vogne; men bruges meest paa Herregaarde, thi Bønderne have endnu deres Karle og Pundtærskere, dog have flere Bønder ogsaa kjøbt Tærskemaskiner, og Enkelte benytte dem tilleie mod 2 Rbd. om Dagen. Man tærsker om Dagen, med 3 Heste og 8, 9 til 10 Folk, hvoraf ikkun 2—3 behøve at være vorne, 20—30 Tdr. Hvede, 30—40 Tdr. Byg og altid mere Havre; ogsaa benyttes Maskinerne til Klover- og Horfrøtærskning. Med den kan man ogsaa forbinde en engelsk Hakkelsemaskine til de Tider der ei tærskes, ligesom man og kan forbinde med dem en simpel Skjættemaskine til Hor. Ligesaa kunde den og træde istedet for Hestemøllen eller Gangværket til en Qværn, men enhver af disse Dele til sin Tid. Den udvendige Deel af Maskinen har ogsaa været forbunden med et Paternoster, og man antager at det da kan bortføre ikke under 2000 Tdr. Vand i Timen.

„Det er sædvanlig Tilfældet at man paa de større Steder vander Kreaturene medens de staae i deres Toir ved Benyttelsen af en Vandvogn; dette har givet Anledning til at man har Exempel paa, at denne Vogn, med nogen Forandring, ogsaa er benyttet til dermed at udføre Møddingevand. Den rummer omtrent Indholdet af 60 Staldspande, og naar Vandet anvendes paa Jorden saa nær Møddingstedet som mulig, lader det sig let beregne, hvormeget der kan udføres paa en Dag. Den har i dette Diemed været benyttet af Flere. Det er en firkantet Kasse, som staaer paa 2 Hjul, trækkes

af een Hest og besørges af een Mand. Vil man vande Jorden, hænges bag paa en Træsie, og Vandet udlades af en Tud, Træhane eller et Hul, som blot stoppes med en Trætol af blødt Træ, hvilket sidste er det simpleste; men Tollen maa omtrent være ½ Alen lang for at bruges bekvemmere og hurtigere.

„Paa de større Gaarde benytter man oftest en Vandfureplong. Af dem her forfærdiges ere flere solgte. De gjøre deres Arbeide godt, presse Jorden saavel i Bunden som paa Siderne. Den spreder den paa Siderne oppressede Jord ved Vinger. Den er uden Hjul og behøver 4 Heste naar den skal gjøre sin Nytte, ligesom den da og skal betjenes af 4 Karle, som ere nødvendige for at de 2, naar der skal ploies dybere over en Ryg, kunne springe op paa den til Vægt. Man graver saameget med den om Dagen som kan kjøres i jævneste Skridt. Skovlen bruges alene til at rense Krydsene. Det skal være en stor Hovmark, som ei med een Ploug expederes paa een Dag, og det har sin store Fordeel, at man kan afgrave sin Jord førend Regn kommer, og hurtigere end ellers kunde skee.

„Saavel Hestemaskiner som Haandmaskiner har man her paa Egnen til Hørskjætning, og dertil en duelig Hørmand; men han behøvede at tages under Armen, da han har begyndt med Intet, og havt meget Uheld. Imidlertid er det arrangeret saaledes, at han har leiet en Hestemaskine, der til andre Tider bruges som Tærskemaskine, og denne har havt megen Indflydelse paa Høravlens Udvidelse. Ingen er meer end Hørberederen udsat for at miskjendes; men her kommer Bonden med sin hos ham selv røddede, tørrede og bragede Hør, lægger selv Hest til Maskinen, agerer Handlanger, og tager med Tilfredshed om Aftenen hvad der er bleven skjættet, hvad enten det er faa eller mange Lispund. Ikkun Tvende holde for, og der skjættes fra 2 til 7 Lpd., imellem 4 og 5 er det almindelige, om Dagen. Dette giver Bonden Anledning til at tænke over den Maade han har brugt ved Hørrens Behandling hos sig selv, og han gjør sig da Umage for at opdage, hvori Feilen eller Aarsagen kan stikke. Alle disse belærende Undersøgelser gjør han uden Mistanke til Nogen, og retter Feilen, enten ved det Begreb han har faaet eller ved tidligere at kalde Hørmanden. Folk udenfor Bonde-

standen levere derimod deres Hør i raa Tilstand til Hørberederens Behandling."

Der er, efter denne omstændelige Beskrivelse af de forskjellige Redskaber, kun lidet at tilføie; dog bør ikke forbigaaes en vigtig Omstændighed, der særdeles bidrager til Udbredelsen af nyttige Redskaber, der ikke tilforn have været kjendte, den nemlig, som Kammerraad **Wilhjelm** anfører, at „i det Hele ere Bønderne stedse villige til, hvad Redskaber angaaer, at prøve og optage alt Nyt, hvortil Exemplerne fra Herregaardene vel især bidrage." Blandt disse nye Avlsredskaber vinder Skarificatoren Bifald blandt Bønderne i Nørre Herred, og da de have tilegnet sig dette Redskab, have de givet den et dansk Navn: „**Langjernsplougen**". Den bruges blandt Andre ogsaa af Sognefoged Hans Mikkelsen i Abildtorpe, som har benyttet den saavel til at behandle sin Brakmark, som med Saaedækkejernene til at nedpløie Vintersæden, hvorpaa der harves med Jernharven. Iøvrigt ere Svingplougene og af disse især den Amerikanske de almindelige, ligesom Ledharven. Men man bliver ikke staaende ved de indførte Forbedringer, men er uafladelig betænkt paa nye Forbedringer ved de indførte; saaledes har, som ovenfor er anført den Amerikanske Ploug maatte undergaae nogle Forandringer for at gjøre den mere skikket til Forholdene, det samme er ogsaa allerede Tilfældet med Skarificatoren, som **begynder** at komme i Brug. „Man indretter dem med 2 Rader Knive, nemlig 3 i bageste og 2 i forreste Rad, og saaledes at de skjære Furen igjennem paa hver ottende Tomme. Knivene ere mindre krumme end paa de udenlandske. Til at trække dette Redskab bruges kun 2 Heste." *) Til en kortfattet og tydelig Oversigt af Gjenstanden for dette Afsnit ville vi anføre Provst **Kofod-Anchers** Ord: „Agerdyrkningsredskaberne ere i de senere Aar betydelig forbedrede. De allerfleste Bønder have alt længe brugt Svingplougene og erkjende disses lettere Træk for Hestene, deres Bekvemhed til at kunne med dem komme ned i Rener og Huulheder, hvor Hjulplougen gaaer over, men nægte derfor ei at de kræve en øvet og sikker Plougmand, dersom Furen ei skal blive bølget og altsaa af forskjellig Tykkelse. Skarificatoren deels

*) Landinspecteur **Møller** paa Skjeltofte.

med Vinge, deels uden Vinge begynder og at finde Indgang hos den duelige Bonde. Den sidste, som han passende kalder „Ristepluugen", bestaaende af 9 Langjern eller Knive, noget bøiede, bruges til paatværs at gjennemskjære Klover-Grønjords-Furen, der senere harves og derefter ploies 2 Gange til Sommerbraks-Rug. Mulplougen have og enkelte Bønder begyndt at anskaffe og benytte." Og hertil kan foies hvad Landinspecteur Møller siger: „Andre arbeidsparende Redskaber saasom Tærskemaskiner, Exstirpatorer, Skufle- og Hyppeplouge og Saaemaskiner, ere vel bekjendte, men bruges kun sjeldent og paa faa Steder."

10.

Raae og tilforn udyrkede Jorder.

Skulde det Spørgsmaal, om der findes raae eller uopdyrkede Jorder, været besvaret forinden Udskiftningen eller medens den var i Gang, kunde der have været Anledning til en vidtløftig og vistnok lærerig Besvarelse, nu derimod er der næsten Intet at melde herom, uden dette, at der vel gives en stor Strækning uopdyrkede Jorder paa den sydlige Kant af Landet, bekjendt under Navn af Saltninger, hvorom tilforn er meldt, men at disse Jorder ikke kunne komme i Betragtning her fordi de ikke ere skikkede til Opdyrkning forinden de engang i Tiden blive inddæmmede. Andre raae Jorder gives nu ikke længer paa Lolland, naar undtages „enkelte Smaamoser imellem Agerjorden", samt hist og her hvor „en enkelt lille Skov, som har staaet paa Bondens Lod er ryddet," disse Smaastykker opdyrkes efterhaanden, og man tager da i Almindelighed Havre af dem en eller to Gange indtil de brakkes og optages i den sædvanlige Drift; istedetfor Havre tages undertiden Hør. Men i 1822 var Forholdet endnu ganske anderledes, og Beretningen derom bør ikke forbigaaes, saameget mindre som det egentlig er efter Beretningen fra den Tid

de fleste andre Amtsbeskrivelser ere forfattede. „Som under 5te Post er anført, siger afgangne Justitsraad Ehrenreich, ligge store Strækninger uopdyrkede Jorder, uagtet en Deel deraf ere vel skikkede til at bære Korn.

„De Jorder derimod, som ved speciel Udskiftning ere udlagte til Ploieland, ere for det Meste alle opdyrkede.

„I Almindelighed bruge Bønderne at besaae Nyddejorden med Havre, derefter Vintersæd, Byg eller Ærter, om Jorden er leret, derefter Havre. Klover bærer denne Jord sjelden uden et passende Lag Mergel. Opdyrkes Skovjorder, give de første Aar en rigelig Afgrøde, men derfor begaaes som oftest den Feil at besaae dem med Straasæd saalænge de vil bære, hvorved de fordærves for mange Aar, og ikke uden Mergel ere at faae i Stand igjen.

„Mosejorder som opdyrkes ere næsten alle torvagtige med megen Syre, og derfor lykkes det mindre for Bønder at cultivere dem, da de ikke forsyne dem tilstrækkelig med anden Jordblanding og Brakgrøfter. Vinterkornet, som saaes deri, slaaer som oftest feil, og Sommerkornet er fuldt af Agerkaal og Pileurter.

„Opdyrkningen af raae Jorder har, naar undtages her ved Hardenberg, altid staaet i Forbindelse med et organiseret Agerbrug, som en Deel deraf. Ved Hardenberg er Gaarden Idalund paa 510 Tdr. Land aldeles opdyrket af raae Jorder. Arbeidet er skeet med Heste og Stude, hvilke Sidste deels der ere tillagte, deels skaarne Tyre fra Meierierne. Besætningen bestaaer, foruden Heste, af unge og gamle Stude, som naar de ere tillærte, sendes til andre Gaarde, af samtlige Hovedgaardes Ungkvæg, henved 200 Stkr. af forskjellig Alder."

Arealet af de uopdyrkede Jorder, som endnu henligge i Fælledskab, er anført under Afsnittet om Udskiftningen Side 53.

11.

Omsorgen for god Saaesæd.

Vi have i det 5te Afsnit seet, at Landmanden er omhyggelig i Behandlingen af Brakmarken, og dette maa have Indflydelse paa Beskaffenheden af Høsten; men det vil naturligviis ikke tilveiebringe reent og godt Korn, naar ikke samme Omhyggelighed anvendes paa Saaesæden, saa at denne er sund og reen. I denne Henseende yttre Indberetningerne sig fordeelagtigt om Lolland, skjøndt ikke allesteder i den Grad man kunde ønske og vente, og i faa Ord vilde man vel bedst udtrykke sig med Justitsraad Ehrenreich: „For reen Saaesæd sørges af de Fleste, dog ei med den fornødne Omhyggelighed. Stympereen er i denne som i flere Henseender tilbage; han saaer hvad han har." Da nu Stympernes Antal, i Løbet af de 20 Aar siden dette skreves, er aftaget, saa er nu Forholdet bedre, hvorfor ogsaa Kammerraad Friderikſen tilføier, at „for reen og god Sæd drages mere Omsorg i den senere Tid." At Bonden kan have reen Saaesæd, da han, som vi i et andet Afsnit have seet, sjelden har Rensemaskine, kan han fornemmelig takke Godseiernes Velvillie for; thi paa Herregaardenes Rensemaskiner, af hvilke fortrinlige haves paa Durupgaard, Berritsgaard og flere Steder, kan han uden Betaling faae sit Saaekorn tilbørlig renset. Ogsaa Kjøbmanden yder den mindre Gaardeier velvillig denne Tjeneste, saaat de Bønder, som boe i Nærheden af Kjøbstæderne og Vandholm, ikke have nogen synderlig Vanskelighed ved at skaffe sig reen Saaesæd. Denne Leilighed benyttes ogsaa i alle Egne af Landet; thi „saavel de Agerdyrkere, der have større, som de der have mindre Avlsbrug indsee tilfulde Nytten af at have godt og reent Sædekorn, og gjøre sig alvorlig Flid for at erholde dette, tildeels ved Brugen af gode Rensemaskiner. Ofte pilles, eller som det hedder her læsses Ærterne, undertiden af Bøndernes egne Folk i Vinteraftnerne, undertiden mod Betaling. De større Gaarde kjøbe ofte Saaerug fra Provstiet, og

den er derfor udbredt i Landet. Mange Landmænd erkjende ogsaa Nytten af stundom at skifte Saaekorn, og søge da helst at faae den fra Egne, hvor Jorden antages at være af lettere Bonitet."*) Men det er ikke blot til de egenlige Kornarter at Omhuen strækker sig, ogsaa andre Frøesorter beflitter man sig paa at erholde rene og gode, hvilket sees af Forvalter Lützens Indberetning: „Rensemaskiner (de Wenzelske) ere hensatte paa Grevskabets Hovedgaarde til Bøndernes frie Afbenyttelse, og disse bruge dem hvert Aar, samt søge ofte bedre Slags Sæd, saavel af Korn som Hør, hvilket sidste i de senere Aar er fornyet hvert 3die, 4de eller 5te Aar ved at forskrives fra Riga. Dette har især havt stor Indflydelse paa Høravlen." Ihvorvel der altsaa nu anvendes langt større Omhu for god Saaesæd end for en Deel Aar tilbage, er man dog dermed ikke saavidt som kunde ønskes. Bonden har vel sin Standharpe, men ikke Rensemaskiner, og benytter ikke som han burde den Leilighed, der altid velvillig gives ham til paa Hovedgaardene at faae maskinet sin Saaesæd."**)

12.

Mindre almindelige Sædarter, Foder- og Handelsplanter.

Det er vanskeligt at drage den rette Grændse mellem de almindelige og mindre almindelige Sædarter, naar man skal have en Udsigt over hele Riget; thi hvad der i et Amt eller en Provinds henregnes til Sidste kan i en anden være meget almindeligt. Næsten alle Indberetningerne have holdt sig til Handelsplanterne; men ogsaa om de egentlige Kornarter bør her gives nogen Underretning, for at kunne bestemme hvad man paa Lolland kan henregne til de

*) Dhrr. Madsen og Dall.
**) Kammerraad Wilhjelm.

mindre almindelige Vexter. For omtrent 100 Aar siden omtalte Pontoppidan i Danske Atlas de samme Kornarter, der nu dyrkes, og giver (3 D. 248 ff.) en temmelig noiagtig Beretning saavel om dem, som om adskillige Foderurter og Handelsplanter; blandt disse anføres, at „paa Tobaksplantning haver man begyndt at lægge Vind, særdeles paa Saxkjøbings Bymark", hvorom man nu Intet veed at sige. De Kornarter, der anføres i anførte Værk, ere Hvede, som „nokſom vides at være Lollands egentlige og allerbedste Afgrøde, ligesom derpaa lægges meest Vind." „Dernæst haver Lolland meget forud i Henseende til adskillige Arter Bælg-Korn, nemlig Erter, Vikker, Bønner og Lintser. Boghvede, som trives bedre i en ringere Grund, er der meget rar." — „Erterne, saasom en vigtig Deel af Lollands Frugter, ere af Farve tvende Slags, nemlig de graae, atter to Slags, nogle mindre, nogle større, som kaldes Lollandske Rosiner. Dernæst de hvide, som ere 3 Slags, nogle kaldes Kroriper eller tidlig modne, andre de store hvide Danske Erter, og andre Capsærter, hvilke sidste falde meget gulere ud end andre, saa og søde og behagelige at spise, formedelst deres tynde Skal. Endnu er her det tredie Slags, som falder bestandig grønne og gjemmes til Vinterspise, da de have Anseelse af at være nyligen vorne." Om de saakaldte Handelsplanter siges: „God Hamp avles her, men slet Hør, og af begge Dele ingen tilstrækkelig Forraad. Humle i temmelig Mængde, allermest og bedst ved Rasted. Af Dansk Kummen og Sennep avles en Deel. Ligeledes bliver den nyttige Kløversæd her meer ført i Brug, hvor man dertil haver særskilte Vænger."

Begtrup anfører fire Slags Hvede, nemlig: „laaden hvid Hvede, med og uden Skjæg, og bruun eller rød Hvede, med og uden Skjæg. Bonden saaer sædvanligen den hvide skjæggede Hvede, som holdes for at være den givtigste, men og snarere mislykkes, end den brune femerske eller holsteenske, som synes bedre at kunne udholde Vinteren og de skarpe Vaarvinde, den falder ei heller saa hastig om paa Marken og gaaer i Leie, den er længere og stivere i Straaet, og giver god Langhalm. Den hvide saaes paa de høieste Steder, og den røde eller brune paa de laveste. Hos Andre saaes blandet Hvede af hvid og bruun."

„Rug er i Lolland ingen Hovedsæd, undtagen paa de enkelte Steder, hvor Jordarten falder lettere. Der slaaes mest af den brune, Nogle elske meer den hvide, den holder sig renere for Heire og Klinte, men skal give mindre i Skjeppen.

„Af Byg saaes det toradede, og kun meget lidet af det smaa firradede, hvor Jorden falder let.

„Af Havre mest den danske hvide, dog saaes i de frugtbare Egne kun lidet deraf i Bygmarken.

„Ærter, mest de smaa graae, blandede med Vikker, fordi man troer, at de saaledes sjeldnere mislykkes. Af de store graae eller saakaldte vælske Ærter og hvide saaes ikkun lidet.

„Vikker alene saaes meget sjeldent. Af Bønner saaes noget lidet, mest til eget Brug. Lindsaavlen har meget aftaget, og er nu en Sjeldenhed. Boghvede saaes ikke, da Jorden er for leret. Paa Rapsæd have i de senere Aar flere gode Landmænd begyndt at lægge Vind. Nogle Kartofler lægges hist og her i et Hjørne af en Ager, men kun til Brug i Huusholdninger. Af Hør, Hamp, Kummen m. v. avles meget lidet; de Fleste maae kjøbe."

Ifølge det statistiske Tabelværks 5te Hefte dyrkes i alle Sogne paa Lolland: Hvede, Rug, Byg, Havre og Ærter; Boghvede er meget sjelden; i Musse Herred er den kun saaet i 2 Sogne, og Udsæden var i Alt kun 11 Tdr.; i Fuglse Herred i 3 Sogne, hvoraf det ene kun havde ¼ Td. Udsæd mod en Bygsæd af 224 Tdr., i Alt 10¼ Tdr. Udsæd i dette Herred; i Sønder Herred er der kun saaet 2 Tdr. deraf i et Sogn, og i Nørre Herred er der i Alt saaet 8 Tdr. 5 Skpr. i 3 Sogne, hvoraf de 8 Tdr. i Vesterborg Sogn. Hyppigere dyrkedes Rapsen i 1837, men dens Dyrkning er nu saa godt som ophørt; Red. saae paa sin Reise i 1841 kun to Rapsmarker, den ene ved Mariboe Ladegaard og et lille Stykke paa omtr. 2 Tdr. Land ved Nakskov; derimod havde i 1837 i Musse Herred af 21 Sogne de 14 nogen Rapsavl, de fleste Steder rigtignok høist ubetydeligt og i intet Sogn var der besaaet 80 Tdr. Land dermed; i Fuglse Herred var den noget mere udbredt, thi kun eet Sogn manglede aldeles Rapsen; det største Areal noget Sogn havde besaaet dermed var dog kun 71 Tdr. Land; stærkere var denne Avl i Sønder og Nørre Herreder, især i sidste; thi der var der

intet Sogn, hvor den jo fandtes, og den største Udsæd stiger til 112 Tdr. Land i første og 150 Tdr. i sidstnævnte Herred. Rapsavlen er altsaa stærkt tiltagen i de første 40 Aar af dette Aarhundrede, men derpaa saa at sige aflagt.*) Ganske anderledes forholder det sig med Høravlen, der er i jævnt Tiltagende. I 1837 var der kun 2 Sogne, Breininge og Vigsnæs, der ingen Høravl havde; i de andre Sogne var flere eller færre Tdr. Land besaaet med Hør. Størst var denne Avl i Fuglse Herred, som sees af denne Fortegnelse over Arealet, der var besaaet med Hør og Høsten af Frøe og uheglet Hør:

	Besaaet Tdr. Land.	Avlet Tdr. Frøe og Lpd. uheglet Hør.
Musse Herred . .	143½	421 . . . . . 1955.
Fuglse — . .	170½	518½ . . . . . 2419.
Sønder — . .	101	295 . . . . . 1575½.
Nørre — . .	128½	385½ . . . . . 2303½.
	553½	1620 . . . . . 8253.

Af Hamp dyrkedes, efter samme Kilde, kun høist ubetydeligt paa Lolland; i Alt baade paa Kjøbstædernes og Landdistrictets Jorder var ikkun 15$\frac{9}{32}$ Tdr. Land besaaet dermed, og disse gave et Udbytte af 38 Tdr. 3 Skpr. Frøe og 130¾ Lpd. uheglet Hamp. Ligesaa ubetydelig var omtrent Kummenavlen, i Alt ikkun 85 Tdr. 6 Skpr.

Efter denne lille Udsigt over Forholdet mellem de almindelige og mindre almindelige Sædarter, ville vi see hvad Indberetningerne sige om denne Gjenstand, og begynde med den Indberetning, der omtaler de egentlige Kornarter.

„Foruden de almindelige Sædarter og Foderurter dyrkes af Hvede den Magdeborgske; den skal give noget mindre Straae, men de, der anbefale den, paastaae den noies med ringere Jord og er givtigere end den her ellers almindelige brune Sort; dog have vi hørt flere Landmænd fraraade dens Dyrkning. Ikke Faa dyrke

*) Det hele Areal, der var besaaet med Raps i 1837, var 1946 Tdr. 3 Skpr. Land; deraf vare de 1641 Tdr. 1 Skp. L. besaaet med Vinter-Raps og gav 7436 Tdr. Frøe, 305 Tdr. 2 Skpr. L. med Sommer-Raps, og gav 622 Tdr. Frøe. Ved et saadant Udbytte er det intet Under man har aflagt denne Avl.

den hvide zeelandske Hvede formedelst dens Givtighed; mulig kræver den dog bedre Jord og tidligere Saaening end den brune; den er vanskelig at tærske reen. Nogle dyrke en engelsk Hvedesort, og Enkelte have forsøgt at dyrke Wittington-Hveden; vi have ikke hørt om noget ualmindeligt godt Udbytte af den, end mindre om de 300 Fold, som man ved dens Indbringelse fra England gav Haab om at den skulde give. Flere have dyrket Chevailler-Byg uden at have havt væsentlig Fordeel deraf, imedens Dyrkningen af denne Bygsort har medført den væsentlige Ulempe af en flere Ugers sildigere Høst end af det danske toradede Byg.

„Rapsæd dyrkes langtfra saa almindeligt som det var Tilfældet for nogle Aar siden; man er kommen til den Overbeviisning, at den ikke betaler sig, da den ved de mange Farer, den er underkastet, saa ofte mislykkes, hvorved Jorden bringes i saa slet en Tilstand, at det bliver kjendeligt paa alle de paafølgende Afgrøder i Rotationen. Nogle mene, at naar dens Dyrkning ophører nogle Aar, vil Mængden af dens værste Fjender, Insekterne, igjen aftage."*) Den samme Aarsag til den ophørte Rapsavl anfører Kammerraad Friderikſen: „i en Deel Aar har været dyrket Raps, der dog i de senere Aar næsten aldeles igjen er afskaffet, idet Misheld i Høsten har fundet Sted, især fordi en overhaandtagende Mængde Jordlopper indfinde sig i Efteraaret og afgnave Planterne efterhaanden som de komme frem, og Biller, der indfinde sig i Forsommeren, fortære Blomsten, hvorved Bælgsætningen tilintetgjøres." Endnu en Grund hvorfor denne Avl nu kun findes paa Hovedgaardene, og det endda kun i ringe Mængde, hos Bonden næsten slet ikke, er, efter Provst Kofod-Ancher, tillige „Mangelen af Foderet"; og denne vilde i en Provinds, der har saa ringe Høbjergning og kun holder en ringe Kvægbesætning til den stærke Kornavl, være tilstrækkelig til at gjøre det betænkeligt at anvende Jorden til Planter, der udtære Kraften af Jorden uden at bidrage noget til Gjødning. Denne, maaskee utidige Betænkelighed, nærer imidlertid Lolliken ikke; thi eftersom Rapsavlen er aftaget, er Høravlen til-

*) Dhrr. Madsen paa Høibygaard og Dall til Sæddingegaard.

taget, og „udbreder sig stærkt"*), saa at Landet nu holder sig selv med Hør, i det Mindste for største Delen. Saalænge denne Avl imidlertid, som Tilfældet er, indskrænker sig til, at „de fleste dyrke den til eget Forbrug fornødne Hør", og „enhver Bonde kun besaaer i Almindelighed henved et Par Skjepper Land"**), eller, som Landinspecteur Møller siger, at „paa at avle god Hør anvendes især megen Flid, dog saaer en Gaardmand sjelden mere end $\frac{1}{3}$ Tønde aarlig", kan den neppe være andet end gavnlig; thi Afsavnet af Halmen paa et saa ringe Areal kan ikke komme i Betragtning. Med Hensyn til denne Avl melder iøvrigt Forvalter Lützen, at Hørfrøet „i de senere Aar er fornyet hvert 3die, 4de eller 5te Aar, ved at forskrives fra Riga. Dette har især havt Indflydelse paa Høravlen. Forskjellen fra det danske Frø viser sig aabenbart i Hensende til Tave, Længde og Vægt, dog giver det rigaiske Frø mindre Frø."

„Kummen dyrkes enkelte Steder, dog ikke i det Store, saavidt os bekjendt."**) — „Derimod er Kummen-Avlen meget udbredt i dette (Østofte) Sogn, saa at mangfoldige Gaardmænd have et Kummenstykke i Marken, og Huusmændene have i Haver og paa Gaardspladse. Skolelærerne i Sognet, især Lund i Østofte, have Fortjeneste af Kummenavlens Udbredelse paa Egnen, hvilken Sidste som en Paaskjønnelse har modtaget et Sølvbæger af det herværende landoeconomiske Selskab. En Tønde Land, beplantet med Kummenrødder, fra Begyndelsen af hyppig vandet, vel reenholdt med Skuffelplougen og hyppet, giver næste Aar i Almindelighed 16 Tdr. Kummen, der, solgt til 10—11 Rbd. pr. Td., giver et betydeligt Udbytte. Efter eet Aars Afgrøde omploies Jorden og behandles til Vintersæd samme Efteraar som Kummenen er høstet i Juli Maaned." Ogsaa fra Sønder Herred berettes, at „enkelte Bønder have i de sidste Aar begyndt med Held at dyrke lidt Kummen, der har svaret dem saa god Regning, at den forhaabentlig vil udbrede sig."***) Dette vil saameget snarere skee, hvis den Anskuelse udbreder sig, hvad

*) Sognefoged Hans Mikkelsen.

**) Dhrr. Madsen og Dall.

***) Kammerraad Wilhjelm.

Forvalter Lützen anfører, „begynder at blive Princip: at Bonden støtter sin Existens paa meer end eet Punkt. Hidtil, eller ikke langt tilbage, trøstede man sig alene ved Kornskjeppen; men den har destoværre mislet meget i de sidste Aar, og dog maa den have Fortrinet."

Dyrkningen af Bønner er paa de senere Aar tiltagen, og skjøndt den allerede i meget lang Tid er bekjendt paa Lolland, kan den endnu henregnes til den mindre almindelige Avl; om denne gives følgende Beretning: „Bønnesæden har i den senere Tid udbredt sig meget her paa Egnen, formeentlig af følgende Grunde: at man af Ærter avler godt med 8 Fold paa Td. Land, naar man af Bønner sjelden avler under 8 og som oftest fra 12 til 16 Fold, ja endog derover; at man ved Radsaaeningen faaer Leilighed til at rense sin Jord, naar det ikke falder i alt for fugtigt Veir, og at Høsten ei er vanskelig, naar Bønnerne, efterat have ligget i faa Dage paa Skaaren, opbindes i Neeg og sammensættes som andet Korn i Hobe, hvilket som oftest bruges her. De kunne paa denne Maade staae paa Marken uden at fordærves, om det saa var til Frosten kom, helst naar de i saadant Tilfælde indsættes paa Stænge eller paa et luftigt Sted, og helst hensidde utærskede til Foraaret. Man saaer gjerne af Bønner 10—12 Skpr. paa Td. Land. Høstes Foderet godt er det ypperligt for Heste og Faar; dog give Bønnerne mindre Foder end velgroede Ærter." *)

Blandt de mindre almindelige Foderplanter kan endnu henregnes Kartofler, om hvis ringe Udbredelse er talt i Oversigten over Lolland; efter Indberetninger fra Nørre Herred tiltager imidlertid Dyrkningen af denne nyttige Foderurt. Derimod er Kløver ikke længer ualmindelig, tvertimod er den overalt optaget i Sædskiftet, og dyrkes nu endog til Udførsel; saaledes er der efter det stat. Tab. Værks 4de Hefte i 1838 udført 2716 Pd. Kløverfrøe og i 1839 6272 Pd.

*) Forvalter Lützen.

13.

Sygdomme hos Kornet. Aarsagerne dertil. Midlerne derimod.

Det er kun meget lidt Indberetningerne have om Sygdomme hos Kornet, hvoraf der maa drages den Slutning, at de ikke anrette nogen synderlig Skade, thi var dette Tilfældet, vilde det sikkerlig være fremhævet. De omtalte Sygdomme ere Rust og Brand; dog ere de ikke hyppige. „Undertiden har det vel hændet, at en Kornmark er bleven angreben af Rust eller Brand; dog kunne Sygdomme hos Kornet ikke siges at være almindelige. Herfra ere de 2 sidste Aar en reen Undtagelse med Hensyn til Hveden, der i Foraaret og Forsommeren har seet meget godt ud, men er kort før Udskridningen bleven angreben paa Bladene af en Slags Rust, der ogsaa har viist sig noget paa Straaet, og tilsidst med et guult Støv i selve Axet, som har foraarsaget at Kjærnen er bleven smaa og rynket, og at Udbyttet i det Hele taget langtfra har svaret til den tidligere Forventning. Man antager Paavirkning af det idelige vaade Veirligt gjennem Hvedens hele Vækstperiode som Aarsag hertil." *) Skjøndt denne Sygdom almindelig antages først at have viist sig i Aarene 1840 og 41, paastaae dog gamle Folk, at den har været sporet tilforn, og paa den lodne hvide Hvede skal den i ringe Grad være almindelig hvert Aar, efter Forpagter Fibigers Udsigende. „Brand findes sjeldnere paa Hveden, fordi Landmanden nu mere forsyner sig med reen og moden Sæd end i de ældre Tider, og man er tillige meget omhyggelig for at vaske den i Saltvand med ulæsket Kalk, som et mod Brand antaget sikkert Middel. Rusten derimod er den farligste Sygdom, og som ikke sjelden yttrer sig hist og her paa Hveden og Rugen, især paa den første. **)

*) Dhrr. Madsen og Dall.

**) Cancellieraad Olesen.

Hvad angaaer Aarsagerne til disse Sygdomme, give Indberetningerne ingen synderlig Oplysning, og hvad Branden betræffer erklærer man, at man ikke veed hvorfra den har sin Oprindelse; thi den Grund en Indberetning anfører, „at man har undladt at vaske Hvedesæden i Salt og Kalk" kan ingen Oplysning give herom; derimod anfører samme Beretning et Par Formodninger for medvirkende Aarsager til den, nemlig: „at det skal være erfaret, at naar Hveden saaes i udbaaren Jord, har dette derpaa Indflydelse, ligesom ogsaa naar Hveden, der saaes, ikke har været fuldmoden i Axet." *) — „Paalidelig Erfaring, siger Provst Rosod-Ancher, om Aarsagerne haver i det Mindste jeg ikke. Men da der kan hengaae flere Aar uden at disse Sygdomme spores paa de samme Jorder, der modtage aarlig den samme omhyggelige Behandling og omtrent det samme Quantum Gjødning i Brakaaret, saa maae man formode, at ikke Jordsmonnet, men derimod Veirliget er Aarsag til Kornets Sygdom. Efter de sidste Aars Erfaring synes den megen Regn med Kulde paa den Tid, da Sæden dræer eller befrugter, at være Aarsag til disse Sygdomme, især til Rusten. Hvad Brand i Hveden angaaer, da kan den, anvendt som Saaesæd, vel give Brand i Afgrøden; om Rust derimod betvivles det. Man vil have bemærket, at den saakaldte skjæggede Hvede er mest udsat for disse Sygdomme, og at derimod den tidligmodne, hvide, engelske Hvede sjelden angribes. Om den kraftigere Jordbund, som denne Sort Hvede nødvendigen maa saaes i, om den skal lykkes, hertil kan bidrage, tør jeg ei afgjøre."

„Aarsagen til Brand i Hveden, bemærker afg. Justitsraad Ehrenreich, er ikke bekjendt; Rust er noget hyppigere, og Aarsagen dertil er efter min Erfaring: 1) kold Sotaage, 2) hastig Solstin og Hede efter nogle Dages Regn, 3) Berberisser, hvor disse endnu findes." Hertil føier Kammerraad Friderikſen, at Rust findes i fugtige Aaringer, mest paa Mose- eller nye opdyrkede Jorder, og fremkommer uden Tvivl ved Planternes Forkjølelse, ved Overgang fra Kulde til Varme i Veirliget, eller ved Uddunstningernes Standsning i Planter, ved samme Overgang i Forening

*) Forvalter Lützen.

med vaadt Veirligt." Vaade Aaringer antages af Alle som Aarsagen til Ruften; men desuden anføres ogsaa, at den snareſt indfinder ſig naar Hveden falder tidlig, hvilket ſkeer letteſt paa los Jord; ligeledes har man ogsaa bemærket, at „det Vinterkorn, som staaer paa høiere og for Blæſten aabne Marker er mindre udsat for dette Onde, end det, som staaer i Læ bag Skove, Hækker o. ſ. v." I Overeensſtemmelſe hermed er, hvad Inſpecteur Møller anfører, at den ſtærke Hvede og Rug, saa og den som findes paa Marker, der ere indeſluttede mellem Skove eller Hækker, ere meeſt udsat derfor. Det kan være meget muligt, at dette forholder ſig saa; men man maa vogte ſig for derfra at drage den Slutning, at indhegnede Marker foranledige denne Sygdom, og vel lægge Mærke til den Omſtændighed, at det kun er i meget ringe Grad man lider af dette Onde paa Lolland, hvor i Reglen alle Marker ere indhegnede med meget høie levende Hegn. — Foruden de anførte formodede Aarſager til Ruften anføres ogsaa, at Berberisſer paa flere Steder tilforn har foraarſaget denne.

Det eneſte Middel, der anføres, er imod Branden, og beſtaaer i at vaske Sæden i en Lage af Salt og ulæſket Kalk, saaledes at til 1 Td. Hvede tages 10 Potter Vand, 8 Haandfulde Salt og ¼ Skp. Kalk. Naar Anviisningen følges saaledes, som den findes i Bonden Abraham Olſens „Tilforladelige Underretning om, hvorledes man paa bedſte Maade ſkal behandle Hveden o. ſ. v.", ſkal dette i den Grad være virkſomt imod Brand, at man, for at bruge Forpagter Fibigers Ord, kan ſige: „Brand findes ikke."

14.

Regler for den Grad af Modenhed Kornet bør have, naar det høstes, for at blive bedst Handelsvare eller Saaekorn.

Landmanden paa Lolland er ikke meget for at høste Kornet tidlig; den almindeligste Mening er, at den fuldkomne Modenhed paa Roden giver, om end ikke det smukkeste, saa dog det vægtigste og til Saaefæd tjenligste Korn; derfor bruge Adskillige, at lade den Deel af Afgrøden, de bestemme hertil, staae nogle Dage længere, end det, der høstes til Salg; thi almindelig antager man, at Hveden bliver noget mørkere af Farve, og Bygget faaer brune Ender, naar den staaer indtil den bliver fuldmoden. Efter Forpagter Fibigers Udsigende høstes Hveden inden den bliver ganske fuldmoden; Rugen proves med Hatten; Bygget høstes naar det staaer i Rødme, eller som det kaldes rødkjølnet; Havren naar den er godt blandet; Ærter naar de 2—3 første Bælge ere hvide. Cancellieraad Olesen anfører, at „Kornets Modenhed bedømmes efter enhver kyndig Jordbrugers Skjønsomhed og uden nogen bestemt Regel; dog antager Bonden i Almindelighed, at naar Axene paa Vinterkornet hænge med Spidserne bør Sæden høstes. Bygget antager man tjenligt til Meining naar det er fuldvoxent og har nogle røde og hvide Striber, og Kjærnen altsaa endnu ikke er ganske haard, hvilket man benævner at den er i Rødkjølning. Havren ansees moden naar den hvidner i Toppen, og Ærterne naar Straaet begynder at lysne fra unden eller ved Jorden." Efterhaanden som Kjøbmanden antager at betale Kornet efter Vægt, troer man at finde sin Regning ved „at lade den blive saa moden som mulig inden den høstes, saafremt Aarstiden og Veirliget tillader det."*) Dette maa dog have en skadelig Indflydelse paa Farven af Kornet og vel

*) Landinspecteur Møller.

ogsaa virke noget paa Prisen, der erholdes; retteſt handler man da formodentlig ved at følge den af DHrr. Madſen og Dall anførte Regel, ikke at lade Sæden, navnlig Hvede, Byg og Havre, ſtaae til den er fuldkommen moden, da den derved taber i Farve, dog at undgaae at afhugge den ſaa tidlig, at den derved taber i Vægten.

Beſynderligt nok omtaler ingen af Indberetningerne den Forſkjel i Skjeppen, der maa være mellem tidligt og meget ſildigt høſtet Korn, ſkjøndt den, ved enkelte Kornarter iſær, maa være meget betydelig; Grunden til at dette vigtige Punkt er udeladt er vel, at der ingen Anledning er til denne Betragtning i det opgivne Spørgsmaal; havde dette tillige gaaet ud paa en Beſvarelſe af, hvilken Grad af Modenhed Kornet ſkulde have for at give den rigeligſte Høſt, vilde formodentlig adſkillige lærerige Bemærkninger og Erfaringer være fremſatte.

15.

Kornvarernes Beſkaffenhed. Deres Tørring og Forædling.

Landmandens Hovedindtægt paa Lolland er af Kornvarerne, og det er derfor iſær paa at avle Mængden af de Arter, til hvis Dyrkning hans Jorder iſær egne ſig, at hans Opmærkſomhed er henvendt. Af Afſnittet om Driftsmaaden vil det være oplyſt, at han anvender megen Omhu for at bearbeide det vanſkelige Jordsmon ſaaledes, at det kan give ham en rigelig Høſt; ligeledes er Sandſen vakt for at ſaae velrenſet Sæd, ſkjøndt ikke overalt i den Grad man kunde ønſke og vente, ligeſom man ogſaa ſøger, ſaavidt muligt, ved omhyggelig Udvaſkning af Saaehveden at forhindre Sygdom i Kornet; men desuagtet kunde Korvarernes indre Be-

skaffenhed, selv ved den bedste Høstmaade, være meget maadelig, og at kjende denne maa være af megen Vigtighed.

Meningerne om godt og slet Korn ere naturligviis meget forskjellige; Nogle antage det for godt, naar det blot er reent og ikke altfor smaat; Andre fordre desuden smuk Farve, god Vægt o. s. v., og disse forskjellige Anskuelser gjøre sig naturligviis gjeldende i Indberetningerne; efter nogle af dem skulde Kornvarerne være særdeles gode, efter andre lige det Modsatte. Vi ville først høre hvad Landmanden siger og siden Kjøbmandens Mening.

Først siger da Cancellieraad Olesen i 1823: „Kornvarerne ere af fortrinlig god Beskaffenhed. For sammes Rensning sørger almindelig enhver god eller de fleste Landmænd, deels ved Rensning paa Kornrensemaskine, ved Harpning og med Sold, deels ved Ukrudets Aflugning paa Ageren, og i Laden ved Tærskningen." Dette var da saa god en Besked man nogenlunde kunde ønske; men den gjelder desværre kun nogle enkelte, særdeles driftige Landmænd. Fra samme Tid lyder efterstaaende Beretning af Justitsraad Ehrenreich ikke fuldt saa gunstig, men den giver dog et bedre Begreb. „Kornvarernes Beskaffenhed, siger han, er meget forskjellig efter Jordbundens Beskaffenhed, Veirliget og Jordens Behandling. Det samme gjelder om Rensningen, hvortil følgende Aarsager angives.

1. Mangel paa gode Rensemaskiner. De ere for dyre for enkelt Bonde at anskaffe, og en Byes Mænd kan ikke blive enige om at anskaffe i Fælledskab.

2. Den indenlandske Kjøbmand betaler ikke det rene Korn forholdsmæssig til det urene. Han kaster Alt i een Bunke, og renser det selv, naar det skal føres til Udlandet.

3. Dorskhed hos Mange. Ingen kan tvinge Bonden til at luge sit Vinterkorn paa Marken, som, hvad Klinte angaaer, er det sikkreste Middel." Man seer at denne Beretning snarere søger at forklare Grunden, hvorfor Kornvarerne ikke ere saa rene som de burde være, end just at give nogen Oplysning om hvorledes deres Beskaffenhed er paa de forskjellige Jordsmon. Efter at have seet, at Kornvarerne for en Snees Aar siden af en kyndig Mand skildres som fortrinlig gode, af en anden som slet rensede og af forskjellig

indvortes Beskaffenhed efter Jordens Behandling og Beskaffenhed, ville vi af Landinspecteur Møller høre, at „Kornvarerne ere nu i det Hele taget bedre, end for 20—30 Aar siden, da der nu sees mere paa at saae reent Korn, ligesom ogsaa det Korn, som sælges, renses noget bedre." At det imidlertid neppe kan være synderligt bevendt med denne Rensning synes at fremgaae af hvad Provst Kofod-Ancher siger derom: „I Rensning af sine Kornvare til Leverance eller Salg staaer den lollandske Bonde tilbage, hvori Kjøbmanden for en Deel er Skyld; thi saalænge Kornet ei kjøbes efter Vægten og betales i Forhold til denne, men der for 128 Pds. Hvede kun gives 1 Mk. mere end for 120 Pds., og Bonden seer sit gode Korn at styrtes i Bunke med det slette, da er Opmuntringen til strengt at rense sit Korn ei stor." Vi finde her den samme Klage over den ringe Opmuntring fra Kjøbmandens Side, som i en Beretning for 20 Aar siden, og den fremkommer næsten i alle; men endnu faae vi ingen ret Besked paa Kornvarernes indre Beskaffenhed, men kun Bestyrkelse i den Anskuelse, at det er ureent Korn Bonden bringer til Torvs; thi der maa vel gjøres Forskjel paa det Korn, der i Almindelighed sælges fra en Bondegaard og det, der kommer fra en Herregaard. Dette sees tydeligt af Kammerraad Wilhjelms Beretning om denne Gjenstand: „Kornvarerne, siger han, ere her i Almindelighed gode, især fra Hovedgaardene, hvor disses tilbørlige Rensning vises høi Grad af Opmærksomhed. Hos Bønderne er denne Mening uheldig ikke almindelig, og Mange vedblive til Skade for Handelen at frembringe slet rensede Varer, og da Omstændighederne af fornødent Loftsrum, Mængde af Kornhandlere o. s. v., ikke tillade altid at gjøre den Priis-Forskjel, som burde være, finde ogsaa disse Kjøbere, uden at anspores til større Omhu." Det er imidlertid ikke alle Kjøbmændene, hvem denne Anke, over at de ikke gjøre tilbørlig Forskjel paa Kornet, rammer; thi det begynder at komme i Brug at kjøbe Kornvarerne ogsaa efter Vægten; ogsaa renere Sæd vil efterhaanden bringes til Torvs, „vel træffes endnu Klinte og Heire deri, men man kan med Vished antage, at dette Ukrud, ved den stedse omhyggeligere Rensning, Aar for Aar vil aftage. Den større Opmærksomhed paa Kornets Vægt og Godhed i det Hele, som Kjøbmanden nu udviser, vil ogsaa

bidrage sit hertil." *) Denne Forskjel paa Prisen, siger Forvalter Lützen, er den første Ansporelse til Kornets Forædling (Forbedring) i enhver Henseende."

Vi ville slutte Landmændenes Beretning om Kornvarernes Beskaffenhed med Kammerraad Friderikſens Ord: „Kornet er her i Landet desværre af ringere Beskaffenhed overhovedet, end i de andre Provindser, med hvis Korn det sjelden holder Vægt; den lerede Jord er formodentlig Aarsagen hertil. Skallen synes at være tykkere og Kornet mere mørkladent end f. Ex. i Sjælland. Paa Hovedgaardene renses Kornet saaledes, at det derfra er tjenligt til Udførsel; Bøndernes Korn renser Kjøbmanden forinden det skibes." Ogsaa denne Forfatter beklager, at Kjøbmanden ikke gjør tilbørlig Forskjel paa Kornets Vægt og Beskaffenhed, og betragter dette som den væsentligste Hindring for Fremgangen med Hensyn til bedre Varer. Det maa synes urimeligt af Kjøbmanden, at han tager mod de ringere Varer til samme Priis som de bedre; men Tingen er, at han har sin Fordeel paa en anden Maade, som vil sees af nedenstaaende Oplysninger, der ere Red. meddeelte fra et af de driftigste og betydeligste Handelshuse i Stiftet, og give den Forklaring om Kornvarernes Vægt, som vi savne i de foreſtaaende Beretninger. Brevet til Red. lyder i Udtog saaledes:

„Jeg har kjendt den lollandske Kornhandel siden 1824; fra det Aar og indtil 1830 vare samtlige Kornsorter langt bedre end de nu ere. Dette særdeles vaade Aar foraarsagede Misvæxt paa Lolland; man var om Efteraaret ikke noieseende med den Sæd, man lagde i Jorden, og Bygget, der blev saaet om Foraaret 1831, var slet, Heiren trivedes fortrinligt, og Landmændene have i Almindelighed ei gjort sig Umage for at faae den udryddet siden, ligesaalidt som med at saae, og følgelig producere Byg uden Blanding med Havre. Naar man undtager Aaret 1834, da alt Korn havde svær Vægt og var særdeles vel høstet, har de lollandske Kornvarer fra 1830 til Dato, med faa Undtagelser, udmærket sig ved Slethed i enhver Henseende, og skjøndt Mange nu bestræbe sig for en bedre Production, er der ikke store Udsigter til en radikal Reform, saa-

*) DHrr. Madsen og Dall.

længe Kornhandelen drives paa den nærværende Fod, d. e. saalænge Kjøbmændene, for at sælge Varer til Landmændene, afkjøbe disse deres Korn til eens Priis, hvad enten de ere slette eller gode. De høie Priser og den raske Afsætning paa alt Korn i de senere Aar har naturligviis ikke lidet bidraget til at ikke tilbørlig Bragen i Kjøb af Sædevarer har fundet Sted, og denne vil først indtræffe, naar Kjøbmændene paa de simple Kornvarer tabe saa mange Penge, at de nødsages til at vogte sig for at betale samme ligesaa dyrt som de gode. Dette Tilfælde er maaske i Aar indtruffet.

„Man har begyndt paa at dyrke en hvid Hvede med meget Held, og naar den bliver udbredt mere almindeligt, er det muligt, at den lollandske Hvedehandel vil faae et betydeligt Opsving. Denne Hvede, som formodentlig er en Blanding af polsk og skotsk, har i henved 16 Aar været dyrket paa Gaarden Aalstrup og udholdt alle Slags Vintre; den er meer meelrig og tyndskallet end de andre Hvedesorter og giver langt mere i Skjeppen. Hvor man har behandlet den godt har den været 6—8 pCt. mere værd end den øvrige lollandske Hvede.

„Den bedste Hvede leveres, hvad Bønderne angaaer, fra Rødby-Egnen, og kan i Almindelighed 124 Pd. holl. ansees som Gjennemsnitsvægt; Farven af denne Hvede pleier at være lysere end fra det øvrige Lolland. Fra de større Gaarde leveres de bedste og vægtigste Partier og næsten altid et Par Pund sværere end fra Bonden. Foruden ovenomtalte hvide Hvede, dyrkes her paa Landet den almindelige hvide Hvede, der adskiller sig fra ovennævnte Sort ved en noget hvidere Farve, større, men kantet Korn og tykkere Skal. Hvid Hvede veier i Almindelighed 2—3 Pd. mindre end rød Hvede af samme Qvalitet. Af røde eller gule Hvedesorter er i den senere Tid her indført Magdeborger- og Saale-Hvede, af hvilke den sidste dog findes at være for kjelen for vor fugtige, lave Jordbund. Den oprindelige lollandske røde Hvede bliver i Almindelighed noget vægtigere end begge disse Sorter, der imidlertid udmærke sig ved en tyndere Skal.

„Som den høieste Gjennemsnitsvægt for Hvede til Udskibning kan ansættes 128 Pd. holl. (c. 13 Lpd. 5 Pd.) for rød og 125 Pd. (c. 13 Lpd.) for hvid, det ene Aar med det andet; vi have

imidlertid skibet Hveden i heldige Aar til langt høiere Vægt, saaledes den røde 132 (13 Lpd. 12 Pd.) til 134 Pd. (13 Lpd. 15 Pd.), og endog i Aar (1841) et Parti hvid Hvede fra Grev Reventlow paa Aalstrup til 128 Pd. (c. 13 Lpd. 5 Pd.).

„Landets anden Hovedproduktion er Byg, af hvilket det almindelige torabede er næsten eneherskende, da det engang temmeligt udbredte Chevalier-Byg næsten reent er afskaffet af Landmændene, som ei passende til vort Klima, da det bliver for silde modent. I Aar have baade Bønder og større Gaardeiere meget almindeligt leveret Bygget til en Vægt af 110 (11 Lpd. 7 Pd.) à 111 Pd. (11 Lpd. 9 Pd.); dette afhænger imidlertid naturligviis ganske af hvorledes Kornet bliver høstet."

Af den Berlingske Tidende Nr. 238 for 1842, anføres den efter Lollands-Posten opgivne Vægt paa Kornvarerne i dette Aar, som har udmærket sig ved ualmindelig smukt og vægtigt Korn:

Hvede	130	—	133	Pd. holl. Vægt,	13	Lpd.	9	Pd.	—	13	Lpd.	14 Pd. dansk.
Rug	120	-	123	— — —	12	—	8	—	—	12	—	13 — —
Byg	112	—	116	— — —	11	—	10	—	—	12	—	1 — —
Havre	75	—	80	— — —	7	—	13	—	—	8	—	5 — —

Denne Vægt kan naturligviis ikke ansees for den almindelige; men giver dog et Begreb om Kornvarernes Beskaffenhed i et af de heldigste Aar.

Det er i det Ovenstaaende ofte nok omtalt, at Landmanden paa Lolland i Almindelighed ikke er omhyggelig for at rense sit Korn tilstrækkelig, og naar han ikke foretager dette første Skridt til Forbedring, eller paa Grund af Omstændighederne ikke finder det fordeelagtigt, er der saameget mindre Grund til at antage han skulde befatte sig med at tørre sit Korn; dette er vel ogsaa noget han gjør rettest i at overlade til Kjøbmanden, der kan gjøre det med langt større Fordeel. Imidlertid omtales dog Kornvarernes Tørring af Landmanden i en af Indberetningerne, Forvalter Lützen paa Christiansfæde siger nemlig, at „man her paa Hovedgaardene og hos Enkelte bruge nogle saakaldte Tørrevogne. En slig Vogn bestaaer af en af Fyrrebrædder sammenslaaet Kasse, saa bred at den godt kan gaae ind ad en Port; den er forsynet med fire Hjul eller Træskiver, hvorpaa man med een Hest lader den trække ud og ind. Heri kan

man foeltørre 4—6 Tdr. ad Gangen. Dette er imidlertid ikke endnu benyttet af den egenlige Bonde. De større Tørre-Indretninger haves ikkun hos Kjøbmændene, og saa vidt vides, paa Landet, ene paa Pederstrup." Det anføres her, at Kjøbmændene have Tørre-Indretninger; dette er imidlertid langtfra at være Tilfældet, med dem alle; thi efter Opgivende var der i 1841 ikkun 3 saadanne paa Lolland, de 2 i Nakskov og en paa Vandholm, en fjerde bebudedes i Saxkjøbing, og er nok nu kommen i Stand. Derimod er det vel temmelig almindeligt at Kjøbmændene foeltørre Kornet, og naar dette kan skee tilstrækkelig er det vistnok den allerbedste Tørring. Resultatet er nok dette, at „hvad Sædens Forædling og Tørring paa Tørremaskiner angaaer, da er dette noget som Bonden ikke befatter sig med, men overlader til Maltgjøreren, Molleren og Kjøbmanden,"*) og Brændeviinsbrænderen ikke at forglemme. Hertil er det da ogsaa Forædlingen indskrænker sig og det i Almindelighed ikkun til Landets eget Forbrug, dog med Undtagelse af Stivelse-Fabrikken ved Aalholm, der er af gammel Oprindelse, og, hvad der er en Sjeldenhed ved vore Fabrik-Anlæg, drives endnu, skjøndt, efter Sigende, uden Fordeel. Ligeledes udføres noget Hvedemeel fra et Par Møller, især fra Ourebye-Mølle til Kjøbenhavn og Norge.

Kornmøllerne ere iøvrigt, efter Opgivendet i det Stat. Tab. Værk fordeelte saaledes i de fire Herreder, og formale efterfølgende Antal Tønder Korn;

	Antal Møller	til Meel alene.	Antal Møller	til Meel og Gryn.	Møll.	til Gryn. alene.
Musse Herred	3 —	2600 Tdr.	21 —	21024 Tdr.	1 —	936 Tdr.
Fuglse —	= —	=	20 —	18950 —	= —	=
Sønder —	3 —	3420 —	10 —	7582 —	= —	=
Nørre —	= —	=	15 —	14976 —	3 —	100 —
	6 M.	6020 Tdr.	66 M.	62532 Tdr.	4 —	1036 Tdr.
Kjøbstæderne	3 —	2650 —	9 —	16500 —	= —	=
I Alt:	9 M.	8670 Tdr.	75 M.	79032 Tdr.	4 M.	1036 Tdr.

Lægges det Hele sammen, formale de 88 Møller om Aaret 88738 Tdr. Korn.

*) Landinspecteur Møller.

Efter samme Kilde formales aarlig til Brænderierne i Kjøbstæderne efterfølgende forskjellige Sorter Korn til Brændeviin:

	Formalede Lpd. Kornvarer.				Samlet Educt i 8° Brændev.
	Hvede.	Rug.	Byg.	Malt.	
Mariboe	78925	1298	2	10638	. . . 429437 Pot.
Nakskov	1732	=	=	1132	. . . 13225 —
Nystæd	17885	1329	113	9156	. . . 132369 —
Rødby	8209	440	637	1558	. . . 50876 —
Saxkbng.	15486	718	270	2414	. . . 89098 —
	112237	3785	1022	24898	. . . 715005 Pot.

Det er altsaa ikke en ubetydelig Deel Kornvarer — 151942 Lpd. — der medgaae af hvert Aars Høst til at frembringe Brændeviin. Den overveiende Mængde Brændeviin, over Halvdelen af hvad der tilvirkes i samtlige Kjøbstæder, frembringes i Mariboe, det skal tillige være det bedste, hvortil efter Sigende Vandet i Mariboe Søe bidrager det Meste.

Et Bagerie er i Sommeren 1842 anlagt paa Vandholm, saavidt vides for at bage Brød til Udførsel saavel som til Brug paa Stedet selv. De øvrige Bagerier drives kun til Landets egen Forsyning; det samme er nok ogsaa Tilfældet med Bryggerierne.

Det kunde maaske her være det rette Sted at omtale Forædlingen af Landets Produkter i Almindelighed; men det fremsatte Spørgsmaal tillader ikke ret vel dette, hvorfor det Lidet, der er at sige herom, vil findes under 23de og 26de Afsnit.

Produkternes Afsætning.

Da Lolland er en Ø, hvis Længde er knap 8 og Brede 3½ Miil, kan der intet Sted være saa fjernt fra Handelens Kongevei, Havet, at Afstanden fra det kunde gjøre Produkternes Afsætning vanskelig; men desuagtet lægger Naturen nogle Hindringer i Veien for deres lette Afsætning, paa hvilke Kunsten har maattet raade Bod. Den nærmeste Vanskelighed ligger i den lerede Jordbund, der netop paa den Tid den største Afsætning finder Sted, danner de sletteste og tungeste Veie, ad hvilke kun et ringe Læs kan føres til Torvs. De Lollandske Veie have derfor ogsaa stedse været i Orde

for deres Slethed indtil den nuværende Stiftamtmand, Kammerherre Jessen, med Iver tog sig af deres Forbedring, og endelig har bragt det saa vidt, at Hovedlandeveiene paa Lolland, ikke staae tilbage for andre Provindsers; derimod staaer der endnu meget tilbage at forbedre paa Sogneveiene, inden Landeveiene i det Hele kunne kaldes gode.

Af en „Beretning om Lolland-Falsters Stifts Hoved- og mindre Landeveie, deres Længde og Beskaffenhed i Aaret 1841, indgivet af Amtsveipikør Jessen til Stiftamtmanden, og velvillig meddeelt Red., anføres for Lollands Vedkommende følgende:

„A. Hovedlandeveie:

Mellem Sundbye Færgested og Nakskov Kjøbstæder Chaussee 7 Mile.

Mellem Sundbye Færgested og Nystad Kjøbstæder fra Sundbye-Nakskov-Veien til Nyestad: Chaussee $1\frac{3}{4}$ Miil.

Mellem Guldborg Færgested og Sundbye-Nakskov-Veien ved Sakskjøbing er anlagt som Chaussee paa enkelte Steder og andre Steder alene som Gruusvei, $1\frac{1}{2}$ Miil.

„B. Mindre Landeveie:

Mellem Nakskov og Rødbye, fra Hovedlandeveien ved Nakskov til Mariboe-Rødbye-Veien ved Store Sæddinge: Chaussee $3\frac{3}{4}$ Miil.

Mellem Rødbye og Nystæd, fra Mariboe-Rødbye-Veien ved Store Sæddinge til Hovedlandeveien ved Nystæd: Chaussee $3\frac{1}{4}$ Miil.

Mellem Nystæd og Mariboe, fra Nystæd-Rødbye-Veien ved Herritslev til Landeveien ved Mariboe: Chaussee $2\frac{1}{4}$ Miil.

Mellem Sakskjøbing og Nystæd, fra Sakskjøbing til Nystæd-Mariboe-Veien ved Fjelde: Chaussee 1 Miil.

Mellem Mariboe og Bandholms Skibested, fra Sundbye-Nakskovs Hovedlandevei til Skibestedet: Chaussee 1 Miil.

Mellem Mariboe og Rødbye, over Hillestæd og Store Sæddinge, fra Hovedlandeveien ved Mariboe til Rødbye: Chaussee $1\frac{1}{4}$ Miil.

Mellem Mariboe og Rødbye over Buursøeholte og Høibyegaard, fra Hillestedske-Mariboe-Rødbye-Vei til Rødbye: Chaussee $1\frac{1}{2}$ Miil.

Mellem Nakskov og Taars Færgested; deels Chaussee, deels Gruusvei $1\frac{1}{2}$ Miil.

Mellem Saxkjøbing og Ourebye Skibested. Gruusvei $\frac{1}{2}$ Miil.

„Recapitulation

af fornævnte Veilængder, som udviser hvormange Mile der ere chausserede og hvormange alene med Gruus belagt, men som dog ere lige med Chaussee at anse:

„A. Hovedlandeveie, som ere chausserede . . . . . $9\frac{1}{4}$ Mile.
dito dito alene med Gruus belagt . . 1 —
tilsammen $10\frac{1}{4}$ Mile.

„B. Mindre-Landeveie, som ere chausserede . . 15 Mile.
dito dito ligemed Chaussee at anse 1 —
tilsammen 16 Mile.

Anmærkning. Af Bandholms Skibevei bliver i Aar (1841) den nordligste Deel, som strækker sig imellem Kornmagasinerne ved nævnte Skibested brolagte i en Længde af 196 Favne."

Saavidt Beretningen, hvoraf man, ved at tage Landkortet for sig, vil see, at der nu findes gode Landeveie ikke blot imellem Kjøbstæderne, men ogsaa til de vigtigste Skibesteder: Bandholm og Taars Toldsteder samt Guldborg og Sundbye Færger. Det er ikke noget Ubetydeligt, der er skeet til Lettelse for Afsætningen af Landets Frembringelser ved dette faste og jævne Vei-Anlæg, af over 26 Miles Længde, naar man tager Hensyn paa Jordbundens Beskaffenhed og den Mangel, der de fleste Steder er paa tjenligt Veifyld.

Det Næste, efter gode Landeveie, til Udskibningen af Landets Frembringelser er Skibestedernes og Havnenes Beskaffenhed og Indløbet til dem. Heller ikke i denne Henseende er Lolland af Naturen synderlig begunstiget; den eneste naturlige Havn for større Fartøier er Nakskovs Havn, som denne Bye vistnok snarere end Beliggenheden ved de frugtbareste Herreder skylder sin Velstand. Største Delen af Landet er omgivet med Grunde, af hvilke især Rødsand-Grunden er til stor Hindring for Seilads til de to sydlige Kjøbstæder: Rødbye

og Nystæd. Ikke synderlig bedre forholder det sig med den nordlige Kyst, saa det egenlig kun er ved Nakskov Kjøbstad og Taars Færgested mod Vesten, og ved Guldborg Sund mod Osten, man uden synderlig Omkostning har kunnet danne gode Skibesteder, altsaa ved begge de yderste Ender af Landet. Et nærmere Afsætningssted omtrent midt i Landet er Mariboe; men da denne ingen Søekjøbstæd er, kunde den kun tage Deel i Udførselshandelen ved at forskaffe sig et Skibested, hvortil Vandholm var det bekvemmeste. Dette Punkt har derfor stedse været af Vigtighed for Lolland, og vil blive det endnu i høiere Grad ved de mange nyttige Forbedringer og Foranstaltninger, der ere foretagne paa den senere Tid; herom er Red. meddeelt følgende oplysende Beretning.

„Med Hensyn til hvad der i Lolland gjøres for at afhjælpe Handelen, og i Særdeleshed for at lette Udførselen af dets Hovedprodukt: Korn, staaer denne Provinds neppe tilbage for det øvrige Danmark, hvormeget der end er tilbage at gjøre. Tværtimod afgiver Lolland i denne Henseende et udmærket Exempel paa hvad en vel anvendt privat Virksomhed i det Større formaaer at udrette til det Heles Vel.

„Vi sigte her til **Havneanlægget ved Vandholm**, et Værk, der vil være det hæderligste Minde en Mand kan efterlade sig, og som ved sine gode Frugter vistnok hos vore Efterkommere vil staae som et skjønt Vidnesbyrd fra vor saa ofte haardt medtagne Tid om, at i den ogsaa ædlere Hensyn har gjort sig gjældende ved Siden ad smaalige Privatspekulationer. Dette Værk skulle vi her noget nærmere beskrive.

„Fem Fjerdingvei fra **Mariboe** Kjøbstad ligger, paa Grevskabet **Knuthenborgs** Grund, Toldstedet **Vandholm**, der er denne Byes eneste Udskibningssted. Indtil Aaret 1835 havde Kunsten endnu Intet gjort for at modarbeide de Vanskeligheder, som den af Naturen flade Kyst her, som andre Steder paa Lolland, frembød. Havde Kjøbmændene først faaet deres Varer transporterede fra Mariboe til Vandholm, maatte de med Vogne og Heste langt ud i Stranden, for at de der liggende Pramme kunde føre dem ud til Skibene, der laae omtrent en Fjerdingvei ude i den aabne Søe. De Vanskeligheder, som vare forbundne hermed, i Særdeleshed om Foraaret og

Efteraaret, bevægede Grevskabets daværende Administration til, paa den nuværende Lehnsbesidders Regning, at lade opføre en meget solid Skibsbroe paa 505 Alens Længde og 13 Alens Brede. Dette Arbeide, der skal have kostet 20,000 Rbd., bidrog ikke lidet til Handelens Lettelse. Kjøbmandens Varer kunde nu kjøres paa Broen til Prammene, og omvendt kunde det, der blev indført, indføres til Brohovedet ved Hjælp af Prammene.

„Den 1ste Januar 1837 modtog den nuværende Lehnsbesidder Grev Frederik Markus Knuth Grevskabets Bestyrelse. Denne kraftfulde, fordomsfrie Mand blev imidlertid ikke staaende ved det allerede Skete, og har i Stedet for at lade sig overvinde af de mange Hindringer, som baade Naturen og Omstændighederne lagde ham i Veien, vidst at besejre dem ved sin utrættelige Iver. For at ophjælpe Mariboe Kjøbstads Handel, for hvilken den, i Sammenligning med Stiftets øvrige Kjøbstæder, lange Afstand fra Stranden, i Forbindelse med Lollands næsten uhelbredelige Veie, var et stort Tab, ansaae han enhver Lettelse ved Udskibningsstedet, og i Særdeleshed Anlægget af en Havn for at være af høi Vigtighed. Ifølge et Kongelig Privilegium var Grevskabet eneberettiget til at holde Pramme ved Bandholm. For at bortrydde den Hindring, som dette Privilegiums Bortfæstning lagde for hans Planer, udaccorderede han Vedkommende og overtog det selv. Da dette var skeet traadte Greven i Underhandling med de Handlende i Mariboe og tilbød dem: at ville indrette en bekvem Havn, og lade opmuddre et Indløb til samme af 25 Alens Brede, saa at 10 Fods dybtgaaende Fartøier kunde seile ind i Havnen; samt renoncere paa det Grevskabet tilhørende Pramprivilegium, hvilket hidtil havde givet en aarlig Netto-Indtægt for Grevskabet af 7—800 Rbd., imod at der blev oprettet en Broe- og Havne-Tarif, der kunde give ham 6 pCt. af de 20000 Rbd., som Broeanlægget i sin Tid har kostet og af de c. 14000 Rbd., som Havneanlægget, efter det gjorte Overslag, vilde beløbe sig til. Skulde det sidste Arbeide kunne udføres for et ringere Beløb end efter Overslaget, tilbød Greven derhos, 5 Aar efter dets Fuldførelse at aflægge dem et formeligt Regnskab, og skulde det da vise sig, at Tariffen havde givet ham en større Indtægt end bemældte 6 pCt., var han villig til at den blev nedsat til det rette Beløb,

samt at det formeget Oppebaarne anvendtes til Havnens Forbedring; hvorimod han i det modsatte Tilfælde, at Havneanlægget medtog en større Capital end efter Overslaget, selv ene vilde bære dette Tab.

„Med Glæde indgik Mariboe Kjøbstads Handlende denne Forening. Broe- og Havnetariffen har senere faaet Kongelig Sanction. I Foraaret 1841 paabegyndtes Arbeidet, hvis Udførelse var overdraget polytechnisk Candidat **Carlsen**, og ved Slutningen af samme Aar var det, uagtet den uheldige Sommer, allerede saavidt fremmet, at Havnen var færdig og Indløbet til samme opmuddret til 7 Fods Dybde, og det hele Arbeide vil saaledes efter Rimelighed være fuldført inden Efteraaret 1842.

„Dette Anlæg, der stadig har sysselsat og fremdeles vil sysselsætte en stor Mængde Arbeidere, og som ikke blot directe vil blive Mariboe og et stort Distrikt af Lolland til Gode, men vil ogsaa med Tiden faae en ikke ubetydelig Indflydelse paa hele Provindsens Opkomst, har allerede begyndt at vise sine velgjørende Virkninger. Bandholm, der tilforn bestod af en Deel Kornboder, udvider sig meer og meer, og frembyder for den Reisende et muntert og oplivende Skue. Saaledes har, efterat Havneanlægget var bestemt, den driftige Consul **Hage** i Nakskov, begyndt et Kornmagasin i Bandholm paa c. 16000 Tdr. Ligeledes giver dette Anlæg Anledning til et **Skibsværft**, i det en duelig Skibsbygger fra Troense ved Navn **Møller**, efter afsluttet Overeenskomst med Grev **Knuth**, vil nedsætte sig som Skibsbygger i Bandholm, hvor han allerede i Foraaret 1842 vil have 2 Fartøier paa Stabelen paa den til ham indrettede Bedding ved Havnen. *)

„Ogsaa tvende andre gavnlige Anlæg ved Bandholm skylde den nuværende Lehnsbesidder af Knuthenborg deres Tilværelse, nemlig: et **Jernstøberie** og et **Hørspingerie med Reberbane**. Hiint, der er det eneste i sit Slags i **Lolland-Falsters** Stift, findes i en smuk, stor og solid Bygning, opført i Sommeren 1841, og vil saavel give Bonden let Adgang til at faae sine Agerdyrknings-Redskaber forbedrede som være vigtigt for Skibsbyggeren; imedens

*) „Skibsbygger **Møller** har en Jagt paa Stabelen paa 500 Tdr. Korn, der skal løbe i Søen endnu i Aar." Berlingske Tidende for 1842. Nr. 238.

ligeledes dette vil være begge fordeelagtigt ved Afsætningen og Tilberedelsen af Egnens Hørproduktion.

„Samtlige disse Anlæg, der ere opstaaede i et saa kort Tidsrum, ville bestyrke hvad vi ovenfor have sagt om Vandholms Vigtighed og om det Fortjenstfulde og Patriotiske i Grev Knuths Bestræbelser.

„Vandholms Beliggenhed synes desuden at gjøre det fortrinsviis skikket til at være Anløbsstedet paa Lolland, naar en Dampskibs-Forbindelse mellem Lolland, de øvrige Øer og Flensborg kommer i Gang, hvad, saavidt vi vide, vil skee næste Aar."

Disse betydelige Forbedringer paaskjønnes af Landmændene og understøttes af Kjøbmændene, uden hvem det hele Foretagende vilde være til ringe Nytte, da det kun lidet vilde hjelpe der fandtes gode Landeveie og Skibesteder, naar der Ingen var, som vilde opkjøbe Produkterne i større Partier. I denne Henseende kan Lolland, hvad Kornvarerne angaae, ikke klage over Mangel paa Afsætning, thi „for Kornvarer og andre Avlsprodukter mangler ikke Afsætning, hvorimod denne er vanskeligere for Hollænderie-Produkter, da Kjøbmændene her ere utilbøielige til at handle med disse Artikler, hvilke derfor fra Hovedgaardene for største Delen forsendes til Kiel og Kjøbenhavn. Hvad Bondestanden producerer af Smør og Ost afsættes lettere i sine mindre Qvantiteter til Forbrug, deels paa Landet, deels i Kjøbstaden."*) Den samme Klage over Mangel paa Afsætning af „Uld, Smør og andre Fedevarer" føres fra den modsatte Kant af Landet**); men det er at vente, at en større Frembringelse af disse Varer vil foranledige Kjøbmændene til at skjænke ogsaa dem større Opmærksomhed; hidtil har Lolland kun været et Kornland, og dette vil det vel altid især blive; men ved den større Interesse, der nu skjænkes Meierierne, vil disse komme til at frembringe saa stor en Mængde Fedevarer, at Handelen med dem ogsaa vil blive lønnende, og da vil der ingen Vanskelighed være med Afsætningen af dem.

---

*) Kammerraad Wilhjelm.

**) Kammerraad Friderikſen.

„Af Hør og Hamp avles kun til Dens eget Forbrug, ei til Udførsel. Kummen finder Afsætning hos Brændeviinsbrænderne."*)

Af de øvrige Indberetninger ville vi her endnu blot anføre DHrr. Madsens og Dalls Ord om denne Gjenstand, som vi desværre ikke see os i Stand til saa udførligt at oplyse som vi ønskede og ved Anmodning til Kyndige have bestræbt os for: „Produkternes Afsætning er ikke forbunden med Vanskelighed. Det vigtigste Udskibningssted, der ligger nord paa Lolland, er Vandholm, hvis Havnevæsen, ved forhen nævnte Grev Knuths omfattende Virksomhed, modtager radical Forbedring. Kjøbmændene i Mariboe have her Kornmagasiner, og det driftige Handelshuus Puggaard & Hage holder her en Fuldmægtig. De særdeles betydelige Kornpartier, som af denne opkjøbes i Forbindelse med de heller ikke ringe Qvanta, som for Consul Bentzens Regning her opkjøbes, har bidraget betydeligt til her at hæve Kornhandelen. Syd paa Lolland ligger Skibestedet Kramnitz, et Par Miil fra Rødbye. De større Skibe ville meget nødig løbe an her, da Ind- og Udseilingen især for saadanne ofte er forbunden med Vanskelighed, hvilket formodentlig er en Hovedaarsag hvorfor ingen betydelig Kornhandler har nedsat sig i Rødbye. Kornet herfra bringes ikke over Kjøreveien til Kramnitz, der hertil ofte vilde være ufremkommelig; hvorimod det prammes dertil fra det nærved Byen liggende Næsbek."

17.

Vevre. Markfred. Hegn.

„Vevre og Markfred holdes strengt, og at opgive Vevret, saaledes som Tilfældet skal være i flere af Rigets Provindser, kjender

*) Provst Rosod-Ancher.

man ikke til efter Udskiftningen.*) Det er her et Særsyn naar en Mand ikke har sin Lod indfredet, og som oftest ere Markerne særligt fraskilte hinanden ved Grofter med Hegn. Til disse Hegn faaes det Fornødne fra den paa Volden værende Plantning, der i Almindelighed er af den canadiske Poppel eller saakaldte Graapiil, der ogsaa afgiver noget, skjøndt temmeligt simpelt Brændsel. Foruden disse Fordele deraf, er vel ogsaa den, at Kornet ofte finder Ly og Læ ved disse Plantninger; men hvor de ere saa særdeles hyppige som her, have de unægtelig ogsaa deres skadelige Side, ikke alene derved, at deres Rødder udbrede sig temmelig langt ind i Ageren, men ogsaa ved den Fugtighed, der ved dem vistnok ofte holdes længere indesluttet end ellers vilde være Tilfældet." **)

Omtrent paa samme Maade skildres Tilstanden paa Lolland i alle de Beretninger, der ikke indskrænke sig til en meget kort Besvarelse paa det fremsatte Spørgsmaal; imidlertid er det dog oplysende at høre flere tænkende Landmænds Mening om Nytten og Skaden af den Hegnings-Maade, der er almindelig der paa Landet. Alle Beretningerne, saavel de ældre som de nyere, ere enige i at rose den gode Markfred, som allevegne findes.

„Er der nogen dansk Provinds, siger Provst **Kofod-Ancher**, hvor der er fuldkommen Markfred, da er det Lolland. Hver Bonde holder ei alene et godt Udenskjels-Hegn om sin hele Lod, men har endog enhver Mark, han har, nøiagtig indhegnet. At see anden Mands Kreaturer paa sin Mark, endog i Avrets Tid, træffer kun med en og anden ligegyldig Bonde, som jo og her kan findes; men dette hører til de sjeldne Tilfælde. Derimod kan man, tvertimod alt godt Landpolitie, idelig træffe Huusmandens Koe, Faar og Gjæs drivende omkring paa Landeveiene for at hente deres Føde fra dennes Grøfter, til Besvær for de Veifarende og for de tilgrændsende Naboer. Det almindeligst brugelige Hegn hos Bonden er en Jordvold med et 8, 9—10 Qvarteers Dige, og Volden enten beplantet med høi- eller lavstammet Graapiil, eller og, hvor Hegning haves fra Skovhauger o. s. v., blot et Vindehegn, anbragt paa den bare

*) „Almindeligt Avre har aldrig existeret", siger Kammerr. **Friderikſen.**
) Dhrr. **Madſen og **Dall.**

Vold, som optages hvert 4de til 5te Aar, og afgiver godt Brændsel. Diget oprenses da og Volden forhøies og forsynes med et nyt Vindegjerde. I smukt at vinde eller flætte et saadant Hegn søger Lolliken sin Mester.

„Især i Nørre og Sønder Herred, hvor Egnen er mere skovløs, hersker Plantning af Pil paa alle Jordvoldene; men den holder Veiene fugtige, samler Fugle, tager Kraft af Nabo-Ageren, som der overskygges om Sommeren og holder Sneen paa om Vinteren og det tidlige Foraar."

Det er især den canadiske Poppel, der nu bruges til Plantning paa Grøftvoldene, og den vil formodentlig inden lang Tids Forløb ganske have fortrængt vore almindelige Piletræer, som ikke ere saa hurtigvoxende, men give langt bedre Ved og varigere Gjerdsel. „Plantningen af canadiske Poppeler, som her i daglig Tale benævnes Graapil, drives overalt med stor Iver; Bygningerne give sig i Frastand gjerne tilkjende ved den stærke Omplantning af disse Træer, der meget tjene til Beskyttelse for Tagene og Leervæggene mod Regn og Storm; ogsaa Veiene blive, til Skade for disse, mange Steder givne en Rad Pil i Udkanten mod Diget, som hvert 4de eller 5te Aar afstynes. Forøvrigt er det tvivlsomt, om Fordelen af denne Plantning er saa stor, som Bonden synes at antage, thi vel giver den ham først den fornødne Hegning og siden meget Brænde, men den foranlediger ogsaa at en halv Ager paa hver Side af Digerne frembære saare ringe og lidet Korn. Har en Bonde nu sin Jordlod inddeelt i 10 smaa Marker, hver paa 5 Tdr. Land, alle afskilte med levende Hegn af fornævnte Beskaffenhed, er det aarlige Tab paa hans Kornmarker ikke ubetydeligt, deels med dertil udkrævende Jord, deels med den ringere Afgrøde paa de nærmeste Agre, og endelig og ved den Mangel paa Luft og Sol, som herved foraarsages paa disse smaa, iøvrigt smukke, indhegnede Marker. En anden deraf flydende Omstændighed er ogsaa den, at Bonden aldrig holder sine Kreaturer tøirede, men lader dem løse i de indhegnede Marker, som utvivlsomt er til Tab." *) Denne sidste Omstændighed vil i deres Øine, som anbefale den løse Drift med Kvæget, neppe blive anseet for en Feil,

*) Kammerraad **Wilhjelm**.

men snarere for en af de betydeligste Fordele ved disse Indhegninger. Det synes iøvrigt, at Landets oplyste Landmænd ere af den Mening, at der hegnes altfor stærkt, og at dette paa flere Maader bliver til Skade for Kornavlen paa de mindre Lodder; saa ogsaa i denne Henseende viser sig de større Avlsgaarde som de fordeelagtigere.

18.

Kvægavl. Meierier.

„Da Lolland intet Græsland er, og Kornavlen er det, som skal ernære Landmanden, har Kvægavlen hidtil ei været skjenket den Opmærksomhed, som den vistnok fortjener."*) Kvægracen er liden af Vært, og, siger afg. Justitsraad Ehrenreich, efter dens Bygning ikke skikket til Fedekvæg; derimod mener Forpagter Fibiger, at den egenlig er mere skikket til Fede- end Malkekvæg. I ingen Henseende har den hidtil erhvervet sig nogen høi Rang. Efter en Slagters Opgivende er den almindelige Vægt af Landets egen Race i Slagtestand: en 4-aarig Tyr 22 til 24 Lpd. (Tællen 24 Pd.); en 3-aarig Kvie omtrent 14 Lpd. (Tællen 24 Pd.); en Koe 16 Lpd. (Tællen 32 Pd.) Den udmærker sig altsaa ikke ved Størrelse; men kunde derfor gjerne være godt Slagtekvæg. Som Malkekvæg er det temmelig godt;"**) melkerig er den just ikke; thi hos Bonden kan knap regnes 6 Potter Melk om Dagen af en Koe i den bedste Græsningstid, hellerikke kan Melken ansees som meget feed, da 20 Køer i Juni Maaned gave i Gjennemsnit omtrent 8 Potter hver om Dagen — altsaa c. 160 Potter — hvoraf kjernedes 8 til 10 Pd. Smør, som er 16 til 20 Potter Melk til hvert Pund Smør.***)

*) Provst Kofod-Ancher.
**) Inspecteur Møller.
***) Sognefoged Hans Mikkelsen i Abildtorpe.

Disse Koer vare godt vinterfodrede med Høe, Avner og noget Korn. Indtægten af en Koe paa Herregaardene, hvor der ikke fodres med Korn, regnes til 60—70 Pd. Smør og 32—48 Pd. Ost om Aaret; paa Berritsgaard, der har en Besætning af 160 Koer, kan om Sommeren sælges 100 Fjerdinger Smør, eller 35 Pd. af Koen. I Penge-Indtægt regnes 12 Rbd. Netto af hver Koe om Aaret. Huusmændene have her som allevegne den største Indtægt af Koerne; „der gives Huusmænd, der have 1 Pd. Smør om Dagen af een Koe." *) Skulde denne Angivelse maaskee end være lidt vel høi, viser den dog, at det ikke er Kvægracen der er Skyld i den ringe Indtægt, der haves af Koerne; men at Feilen ligger i Behandlingen. Bønderne have kun en meget ringe Indtægt af deres Koer; Mange kunne neppe forsyne sig selv med Smør, og Ost kjøbes stadig paa Herregaardene. De der kunne afsætte noget Smør faae det almindeligviis betalt 25 pCt. ringere end Herregaardene, paa Grund af dets slette Beskaffenhed.**) Melken opsættes hos de Fleste endnu under Loftet i Stuen; Enkelte have dog nu begyndt at indrette Melkestuer. Der holdes endnu kun et meget ringe Antal Koer i Forhold til Hartkorn og Areal; paa en Gaard, 5—8 Tdr. Hartkorn med 30—40 Tdr. Land, holdes fra 4 til 6 Koer, hvor der haves Saltninger holdes paa 60—70 Tdr. Land 10—12 Stkr. Dette bliver omtrent i Gjennemsnit 1 Koe paa 7 Tdr. Land; men desuden har hver Gaard 2—3 Unghoveder. „Kvægholdet er meget ulige alt eftersom Jorderne kunne benyttes til Pløieland eller ei, da man i første Fald foretrækker at besaae en uforholdsmæssig Deel deraf og ikkun bevarer lidet til Græsning. I Almindelighed have Alle en Klovermark til Slæt, men Udbyttet heraf gives til Hestene for at bespare Korn, og ikkun naar man har Engslæt strækker Høet til Kvæget, som ellers maa behjælpe sig med Halm og Avner, hvoraf man ogsaa oftest finder det magert paa Stalden."***) Koerne kælve første Gang naar de ere 3 Aar gamle, og Kalve tillægges blot for at erstatte Afgangen; Fedekalve opfødes derimod sjelden, da det

*) Sognefoged Hans Mikkelsen.
**) Forpagter Fibiger.
***) Kammerraad Wilhjelm.

ikke betaler sig. Marts og April er den almindeligste Kælvetid, dog lade nogle Bønder, der have større Høebjergning, Kælvingen skee noget tidligere. Interessen for Kvæget er imidlertid paa de seneste Aar vakt, som vil sees af det Efterfølgende, ogsaa hos Bonden, der søger at forbedre sin Besætning deels ved at kjøbe Spædekalve fra Herregaardene, som betales med 8 Mk., deels ved noget bedre Nøgt.

Efter denne korte Oversigt ville vi anføre hvad nogle af Indberetningerne fra de forskjellige Egne mælde om denne Gjenstand, og begynde med Musse Herred. „Kvægavlen, siger afgangne Justitsraad Ehrenreich, er hos Bondestanden i det Hele maadelig. Der gjøres Intet for at forbedre Racen. Kvæget er smaat; Ungkvæget fodres og passes slet, og kommer for ung til Tyren; især træffer dette de Byers Beboere, der have store Skovgræsninger, der give slet Foder. Kalvene komme for tidlig ud om Foraaret og gaae for silde ude om Efteraaret. Koerne malke ved godt Foder ikke slet.

„Antallet som holdes ved Bøndergaardene er meget forskjelligt, og retter sig efter Gaardmandens Evne, ikke efter Arealet, som ligger til Gaarden. De Gaardmænd, der endnu ere saa velhavende at de kunne svare hver sit,*) holde paa et Areal af 40 Tdr. Land, med 5—6 Tdr. Hartkorn, omtrent 5—6 Koer, 2 Kvier og 1 ad 2 Kalve, Enkelte nogle Stykker mere; men der gives ogsaa Mange, der ikke selv eie 2 Koer, og maae hjelpe sig ved at leie af Andre.

„I en Provinds som Lolland, hvor næsten alle Kjøbstad-Beboere have meer eller mindre Landbrug og holde selv Kvæg, hvor der er mange Kjøbstæder og flere Brændeviinsbrændere, der ved Spol feder Kvæg til Slagtning, er liden eller ingen Afsætning for Landmanden af fedt Kvæg. Til flere forskjellige Tider er her ved Grevskabet (Hardenberg) gjort Forsøg med at fede Stude, men det har ikke betalt sig.

„Hidindtil har det været uden al Tvivl, og er det endnu, at et rigtigt Antal Malkekoer i Forhold til Korn-Avlingen betaler sig bedst, derunder forstaaes 1 Koe paa hver 5 Tdr. Land; men kun Faa have over det halve Antal."

---

*) Denne Beretning er skreven i Aaret 1822.

Saaledes skildredes Forholdene for 20 Aar siden, og meget have de ikke forandret sig til det Bedre paa den Kant af Landet; thi, siger Kammerraad Friderikſen, „det af Ehrenreich meddeelte Svar erkjendes endnu overhovedet. Bonden holder sit Kvæg slet og anseer Kvægavl som en Bisag. Kvæget er smaat, græsses og fodres slet. Det bringes til Tyr i andet eller tredie Aar, efter Størrelsen. Kalvene opdrættes maadeligt og Koerne fodres ringe. Kloverhøet Bonden avler anvendes gjerne til Hestene for at spare paa Kornfodringen, og Hestene blive ogsaa om Sommeren tildeelte det bedste Græs, saa Bonden har kun sjelden meer end fornødent Melk og Smør til Huusholdningen. Ost kjøbes fra Herregaardene. Det er endnu uafgjort hvilken Kvægrace der er den bedste. Paa Hovedgaardene ere saavel Tyroler, Berner, Engelske som Holsteenske Racer prøvede, deels constante, deels blandet med indenlandsk Race; men igjen forkastet. Man synes i den senere Tid at være tilbøielig til at anseе Jydsk Kvæg som det mest skikkede til Forædling af Landets Race. Erfarenhed maa endnu afgjøre, om ikke den indenlandske Race er at foretrække, naar Opdrættet skeer med vedbørlig Valg og Omhue, og Kvæget fodres og græsses bedre end hidtil.*) I de sidste Aar synes man paa Hovedgaardene at vise mere Opmærksomhed for Kvægavlen i det man troer at være kommen til Overbeviisning om, at det vil kunne lønne sig at offre Korn og andet Kraftfoder for Kvæget."

Skjøndt Fremgangen, som sagt, ikke tydelig har viist sig endnu med Hensyn til Kvægavlen, seer man dog at det første Skridt er gjort ved at Opmærksomheden er henvendt paa den, og man er kommen til den Overbeviisning, at det kunde lønne sig at behandle Kvæget bedre en hidtil. Dette gjælder vel meest om de større Gaardes Besiddere; men det er ogsaa af dem Forbedringen i de fleste Retninger med Føie kunne ventes; og de virkelige Forbedringer,

*) Mange, siger Forvalter Lützen, have den Overbeviisning, at anvendtes der mere paa Opdrættet og den som Koe derefter fodredes som i andre Provindser vilde den give et dertil svarende Udbytte; og at den er bedst vandt til Jordbunden og Landets Beskaffenhed, som ei giver nogen overflødig Græsning. Dette er formodenlig Grunden, hvorfor man i Almindelighed holder sig til denne Race.

især saadanne, der ikke kræve store Forskud, gaae da snart over til de mindre Landmænd, naar disse ere komne saa vidt, at de med levende Deeltagelse beskjæftige sig med deres Dont; man træffer da ofte paa et saa practisk Greb paa Sagen, at de der mene, Alt skal læres i Skoler og af Bøger, med Studsen betragte Bonden. Et saadant Exempel forekommer netop i efterfølgende Beretning fra Fuglse Herred.

„Uagtet Jorderne ingenlunde ere rige paa naturligt Græs, der jo i Særdeleshed begunstiger Kvægavl, er denne dog ustridig i Tiltagende; man gjør sig Flid for at holde flere og bedre Køer, og man mærker Bøndernes Iver herfor derved, at de gjøre sig Umage for at skaffe sig Tillæg af bekjendte gode Malkekøer; vi kjende saaledes et Exempel her i Egnen paa at en Bonde, der har 7 Kvægshoveder, har sørget for at de alle nedstamme fra een Koe, der, foruden at være almindelig bekjendt for sin Godhed, har været tilkjendt Præmie ved det oeconomiske Selskabs Dyrskue. Man tillægger som oftest Kalvene selv for dermed i Tiden at erstatte Afgangen; dog anvendes der neppe den fornødne Bekostning herpaa. Kvierne kælve almindeligviis i det 3die Aar, som ansees for den rigtige Tid, naar man vil vente en god Malkekoe; men denne vil da, om den bestandig er fodret tilbørlig, Alt vel overveiet, have kostet henimod 30 Rbd.; og dog er man nødsaget til at forsyne sig med eget Tillæg, da saa saare Faa tillægge til Salg. Marts og April Maaneder ere den almindelige Kælvetid, med enkelte Undtagelser hos Landmænd, der have stor Høebjergning og som derfor lade det skee noget tidligere. Smør og Ost af skummet Melk ere de almindelige Produkter; Melk og Flode kan ikke sælges. Man tør vel antage at en god Koe, Huusholdningsbruget fraregnet, indbringer i Netto-Indtægt 12 Rbd. aarlig. Sveitserier bruges ikke. Man kunde eiheller med nogenlunde Sikkerhed regne paa stadig Afsætning af saadan Ost til en passende Priis; desuden haves der med saa gode Smørpriser, som de sidste Aars, formeentlig størst Fordeel af Hollænderie. Fedekvæg er ikke almindeligt. Det sædvanlige Antal Køer hos en Bonde, hvis Gaard har et Tillæg af 30 til 40 Tdr. Land, er 4—5 Stkr. og enkelte Unghoveder. Paa Høibyegaard, der har Arealtillæg af c. 800 Tdr. Land, holdes foruden Tillæg

160 Malkekoer. Paa Sædingegaard, med Arealtillæg af c. 400 Tdr. Land, holdes foruden noget Tillæg 80 Malkekoer." *)

Det samme Vidnesbyrd om at Opmærksomheden er henvendt paa Kvægavlens Forbedring, giver Kammerraad **Wilhjelm** fra Sønder-Herred: „Paa Hovedgaardene især, siger han, er man i den senere Tid langt mere opmærksom paa Kvægavlen end tidligere, og man anvender baade Omhue og Bekostning i saa Henseende. Ikke Ubetydeligt af Jydsk og Langelandsk Race er i de senere Aar indforskrevet. Landets egen Race, saaledes som den findes hos Bønderne, falder smaat; men ikke desto mindre fremviser den ofte meget gode Malkekoer. Hvad Kvægholdet angaaer, da er nogle Sogne langt forud for andre; her gives Gaarde paa 60—70 Tdr. Land, hvor der holdes 10—12 Malkekoer foruden Tillægget, medens andre Gaarde, som almindeligt paa 8 Tdr. Hartkorn, ikkun have 5—6—7 Koer, foruden Ungkvæg, hvoraf Enhver gjerne tillægger 1 til 2 Stkr. aarlig, og derved jevnlig sættes i Stand til at sælge et Hoved.

„Bonden sælger intet af Ost; af Smør derimod jevnlig, især i Forsommeren. Foruden fornødent til Huusholdningen er det mig bekjendt, at Enkelte have en Indtægt af 3—4 Rbd. aarlig pr. Koe; men den største Deel forbruger hvad der produceres.

„Huusmændene, der maae see deres Koe tilgode, afsætte ofte en Tid om Sommeren ikke Ubetydeligt af Smør, men Qvantiteten afhænger jo meget af Børneflokken." —

Der er i det Foregaaende Intet anført om Vinterfodringen, vi ville derfor her fremsætte et Exempel paa den bedre Fodring hos Bønderne i Nørreherred, meddeelt af Sognefoged **Hans Mikkelsen** og betræffende hans Besætning. Gaarden har et Tilliggende af c. 130 Tdr. Land Ager, 12 Tdr. Land Eng, 4½ Td. Land Eng og Mose, samt 4½ Td. Land Skov, og staaer for Hartkorn c. 21 Tdr.

Paa denne Gaard (oprindelig 3 sammenlagte Gaarde) holdes: 8 Heste, 3 Plagge 25 Tillægsfaar, 20 Koer samt 6 Stkr. Tillæg og Tyr. Denne Kvægbesætning fodres saaledes: Om Morgenen Kl. 6 Hvedehalm; Kl. 9 Byghalm og Høe blandet; Kl. 11 vandes og gives Avner; Kl. 2 Byghalm og Høe; Kl. 4 Smaller d. e.

*) Dhrr. **Madsen** og **Dall**.

Avner og Vand; Kl. 8 Hvedehalm. Naar Høet er opbrugt, gives i Steden for det, Hvedehakkelse med skraaet Byg eller Afharpning af Hvede, 1 Pd. til hver Koe om Dagen, og da gives Byghalm i Steden for Hvedehalm Morgen og Aften.

Uagtet Meierierne paa Lolland, i Almindelighed ikke indtage nogen høi Plads i Landvæsenet, findes der dog herfra Undtagelse især med Meieriet paa Aalstrup Gaard, under Grevskabet Christiansfæde. Ved Grev Einar Reventlows velvillige Meddelelser see vi os i Stand til at give en oplysende Beskrivelse af dette fortrinlige Meierie.

Aalstrup har et Areal af 420 Tdr. Land Agerjord, Eng mangler aldeles, og drives uden Hoveri, hvorfor der i Alt holdes en Hestebesætning af 28 Heste. Ved Grev Einar Reventlows Tiltrædelse af denne Gaard bestod Hollænderiet af 50 Malkekoer og 2 Tyre; denne Besætning er nu forøget til 110 Koer og 2 Tyre; men dette Antal agtes i Løbet af nogle faa Aar endnu at forøges med 10 Stkr. Koer. Kvægracen bestaaer af udsøgt Lollandsk blandet med Engelsk og Angelsk Kvæg, hvilket sidste foretrækkes fremfor det Jydske, der for en stor Deel mere er skikket til Slagte- end Malkekvæg. Ogsaa i Holsteen søges det Angelske Kvæg fortrinlig til Indskud i de bedre Meierier. Afgangen af Koerne, der paa faa Undtagelser nær, erstattes ved eget Tillæg, beløber sig til $\frac{1}{10}$ af Besætningen, eller 11—12 Stkr. aarlig. Tillægskalvene tages af de Koer, der ved Prøve — som senere omtales — have viist sig som de fortrinligste, ikke blot med Hensyn til Mængden, men fornemmelig til Smørret de yde, og vælges blandt dem, der ere kælvede senest i Februar Maaned, og foretrækkes de tidligere kælvede for de sildigere, da Kalvene ere bestemte at bringes til Tyren som Aarskvier i Slutningen af Juli Maaned, saa at de første Gang kælve i Mai Maaned, da de omtrent ere $2\frac{1}{4}$ Aar gamle. Det vilde falde for kostbart, naar man ved eget Opdræt, erstatter Afgangen, at lade Kalvene blive et Aar ældre, da man derved nødsagedes til at holde næsten ligesaa mange Malkekoer færre. Det er imidlertid en Selvfølge at Kalvene holdes godt, dog behøve de kun at erholde Koens Melk i faa Dage, derefter kunne de godt noies med afskummet Melk eller Kjernemelk, der dog maa varmes, og gives dem 2 Gange

daglig saameget de kunne drikke. Karrene, hvoraf de drikke, maae ofte vaskes, for at Melken ikke skal blive syrlig. Naar Kalvene ere 2 Maaneder gamle, begynde de at faae noget Høe, og de fravænnes ganske fra Melken i Juni eller Juli Maaned, efter deres Alder. De erholde da ikkun Grøntfoder med Tilgift af noget Høe, for at styrke Fordøielsen. Paa denne Maade holdes de Sommeren over paa Stald. Den paafølgende Vinter fodres de ligesom det øvrige Hollænderi, paa det nær at de kun erholde omtrent det Halve Korn mod Malkekøerne, eller omtrent 1½ Td. hver.

Det er ikke blot de Køer, der bruges til Tillæg, som kælve om Vinteren, den tidligste Kælving formenes i det Hele taget at være den fordeelagtigste, forudsat at Køerne fodres derefter og at de erholde den fornødne Kjærne. „Det er derfor, siger den ædle Greve, efter min Formening ønskeligst, at Kælvingen skeer i December, Januar og Februar Maaneder, seneſt i Marts; og vil den tidligere Kælving være i samme Forhold at foretrække, som man fodrer stærkere, og navnlig uden Tab for Sommer- og Øvresmørret."

Det er ovenfor antydet, at Kalvene tillægges efter de Køer, som ved Prøve ere befundne at være de bedste; denne Prøve indskrænker sig ikke til de Køer, der anſees for de bedste, men udstrækker sig til den hele Besætning, og dette er ogsaa nødvendigt for at komme til et afgjørende Resultat. Saa enige vel alle Landmænd maae være om det Ønskelige i at kunne tillægge Kalvene udelukkende efter deres virkelig bedste Hollænderkøer, er det dog sjelden der ved Valget kan tages Hensyn til andet end til den omtrentlige største Mængde Melk, enkelte Køer give; Beskaffenheden af denne Melk kommer derimod næsten aldrig i Betragtning, og det er dog fornemmelig den det kommer an paa ved alle de Hollænderier, der ikke afsætte Melken i raa Tilstand. Aarsagen hertil er vel blandt de mere driftige Landmænd den, at de foreslaaede Melkeprøve-Methoder ere altfor vidtløftige, ofte uoverkommelige, især ved de større Meierier. Det er derfor dobbelt interessant at see den Fremgangsmaade Grev E. Reventlow benytter for at lære sine Køers Beskaffenhed at kjende, og denne anføres derfor ordlydende.

„For at bedømme Køernes Godhed, og for derefter at kunne udskyde de Ringeste af Hollænderiet, ligesom vælge de Bedste til at

lægge Kalve til paa, har jeg 4 Uger efter Kælvingen prøvet Koerne ved at hensætte 5 Maal Melk af disse, efter først hver Gang at have maalt den. Det 6te Maal har jeg som nymalket Melk ladet komme i den Flode, der var afskummet af de 5 hensatte Maal, og har da ladet den kjerne. Jeg har ved denne Prove fundet, at de forskjellige Koers Melk langtfra ikke er lige smørholdig om Vinteren, og at den har varieret fra 13 til 9 Potter til 1 Pd. Smør; tillige har det Smør, der var kjernet af den fedeste Melk, været det fasteste.*) Jeg har saaledes endog fundet, at Koer, der med Hensyn til Melkens Mængde maatte antages for at være gode Malkekoer, dog med Hensyn til Smørudbyttet vare maadelige Koer. Ved denne Prove, der formedelst den tidlige Kælving, er foretaget paa Stalden, have de bedste Koer givet imellem 7 og 8 Pd. Smør (om Ugen), hvorimod jeg har havt enkelte, især i de første Aar, der ikke have givet fuldt 3 Pd. Middelvægten af samtlige Koers Smør, 4 Uger efter Kælvingen har forrige Aar (1841) været imellem 5 og 6 Pd. (om Ugen). Senere hen i Tiden proves Koerne paa Græsset blot ved at maale Melken til forskjellige Tider, for at kunne bedømme deres Vedholdenhed." Dette Produkt er meget stort og kunde ikke erholdes uden ved en udmærket god Fodring og Røgt; men denne erholder dette Meieri i en fortrinlig Grad.

Kvæget erholder om Vinteren to Gange Grovt om Dagen, nemlig til 2det og 4de Foder, der i Krybberne, vel blandet med Hakkelse, fugtes med Vand. Til Morgen- og Natfoder (1ste og 6te Foder) Halm, og endelig til 3die og 5te Foder, efter Vandingen, Avner eller Høe, hvorved bemærkes, at saavel ved Høe- som Kornfodringen tages Hensyn til den tidligere eller sildigere Kælving, og at Koerne derfor ere opstaldede efter den Orden, de skulle kælve. Naar Avnerne om Foraaret ere forbrugte, gives Høe istedetfor disse. Indtil Enden af Marts vandes der kun een Gang om Dagen, mellem det 2det og 3die Foder, derefter 2 Gange, nemlig ogsaa mellem det 4de og 5te Foder. „Til mit Hollænderi, bestaaende af

*) Det vilde været oplysende til at bedømme de forskjellige Racers Værd som Malkekvæg om der havde været bemærket hvilke, den hollandske, angelske o. s. fl. der gave den bedste og meste Melk.

Red.

omtrent 126 Høveder, Tyre og Ungkvæg iberegnet, forbruger jeg daglig 2 Tdr. Havre eller Blandingskorn af Havre og Byg, som jeg selv, ved Hjelp af en Hestemølle grøvter.*) Da jeg i en Deel Aar, forinden jeg begyndte at fodre med Korn, saavel som efter den Tid har holdt nøiagtigt Regnskab over mit Hollænderies Production, er jeg ved Sammenligning kommen til den Overbeviisning, at et Hollænderi for hver Td. Havre det saaledes erholder giver en forøget Smørproduktion af i det Mindste 1 Lpd. Smør pr. Td. indtil 3 Tdr. pr. Ko." Dette maa upaatvivlelig være den fordeelagtigste Maade at anvende sin Havre paa; thi regnes Smørret blot til 24 Sk. Pundet, faaer man, ved at fodre det op til Køer, idetmindste 4 Rbd. for Td. af Havre. „Lægger man hertil den forøgede Oste- og Valle-Produktion, samt Smørrets bedre Qvalitet, saa synes mig Fordeelagtigheden af Kornfodringen at være indlysende, selv uden at berøre den Indflydelse en saadan Fodring har paa Gjødningens Beskaffenhed saavelsom Mængde, der paa Landet som oftest er det eneste Middel til at vedligeholde og forøge Produktionskraften, der er den Fjeder, som driver hele Agerbruget, og som, idet den bidrager til at forøge saavel Korn- som Græsfrembringelsen, igjen indvirker paa Hollænderiet, og saaledes staaer i en vedvarende Vexelvirkning med Samme.

„Jeg anseer derfor Hollænderiernes fortrinlige Tilstand i Holsteen for at have bidraget mest til Eiendommenes Forbedring og høiere Værdi der fremfor her; ligesom jeg ogsaa antager, at Danmark, ved paa lignende Maade at forædle største Delen af det Vaarkorn, det nu udfører, vilde vinde saavel ved det forædlede Produkts høiere Værdi som og ved Eiendommenes herved forøgede produktive Kraft. Jeg vover ikke at have nogen bestemt Mening angaaende de forskjellige Kornsorters comparative Værdi, der maae naturligviis tages Hensyn til deres Priser, der ofte staae i et forskjelligt Forhold til deres Værdi som Fodringsmiddel; dog antager

*) Da Aalstrup kun har et Tilliggende af 420 Tdr. Land, bliver Besætningen 1 Kvæghøved paa hver 3 Tdr. 3 Skpr. Land; en meget stor Kvægbesætning især paa Lolland. Kjærnen beløber sig til et Ottingkar i Gjennemsnit til hvert Høved.

Red.

jeg, at 1 Lpd. Havregrovt er mere værd end 1 Lpd. Byggrovt, og at Havren giver det fineste Smør. Hvad Rodfrugter betræffer, da kjender jeg kun Kartofler af Erfaring, hvilke jeg baade har anvendt til Malkekoer og til Kreatures Fedning. De give megen, men tynd Melk, og kun lidet og daarligt Smør. 10 Tdr. raae Kartofler give, efter min Erfaring, ikke mere Smør end 1 Td. Havre, hvorimod omtrent $\frac{1}{3}$ mere Melk. Desuden er det Kvæg, der om Vinteren har erholdt Kartofler, efter min Erfaring, ikke saa vedholdende med at give Melk og Smør paa Græs, som det, der har faaet Korn. Tællen af Kreaturer, der ere fedede med Kartofler, er som bekjendt los og af ringere Værdi, hvorfor jeg antager, at dette Fodemiddel, givet som Hovedfoder, ikke har nogen fordeelagtig Indflydelse paa Kvægets Sundheds-Tilstand. Lægger man endnu hertil Vanskeligheden af at tilveiebringe og opbevare saa mange Kartofler, som maatte udfordres til Hoved-Fodrings-Middel for Landets Kvæghold, saa kan jeg ei andet end fraaraade denne brugt, som ikke svarende til dette Diemed, hvorimod jeg ikke nægter, at den, givet i smaae Qvantiteter til Koer, der ikke erholde Korn og kun lidet Høe, kan være at anbefale, især som oplosende Middel. Om Sommeren anseer jeg det fordeelagtigst at toire Koerne, saalænge Aarstiden tillader det, da derved unegtelig Græsning spares, og man altsaa kan holde et noget større Hollænderie paa samme Areal. Koerne vandes paa Stedet ved Hjelp af Karrer, der indeholde 32 Spande Vand til 18 Potter Spanden, to Gange daglig. Da Koerne i Toiret vænnes til at staae rolige paa Marken, indvirker dette fordeelagtigt paa Melkeproduktionen, især i den hede Sommertid. Flytningen skeer efter Omstændighederne 6—7 Gange daglig, og gives Koerne noget mere for om Aftenen. Til Toir bruges steenkultjæret Reeb, for at hindre Kvæget fra at æde det."

Skjøndt Meierie-Redskaberne ere de samme ved dette som ved andre gode Meierier, findes dog her en Afvigelse med Hensyn til Siebøtterne. Disse ere af Glas, og ere, hvad man neppe skulde formode, billigere baade at anskaffe og vedligeholde. De koste 3 Mk. 12 Sk. Stykket, og ere saaledes lidt bedre Kjøb end malede Træbøtter, der neppe kunne haves under 4 Mk. Stykket. Vedligeholdelsen af dem er derimod meget billigere end af Træbøtter, og

dette paa mange Maader; thi deels ere de lettere at holde rene og frie for Syrlighed end Træbøtter, og spare saaledes en Deel Arbeide, hvoraf Følgen er, at en Malkepige kan overkomme at malke et større Antal Køer — paa Aalstrup 22 Køer, medens en Pige i Holsteen har ikkun 18 Køer —, deels spares en Deel Ildebrændsel, da Glasbøtterne naturligviis ikke skulle koges, men holdes fuldkommen rene ved Vaskning i lunket og koldt Vand, og endelig ere de varigere. Pigerne have nemlig Tilladelse til at slaae, saavidt erindres, 6 Siebøtter itu om Aaret, uden at tilsvare dem, hvad der gaaer over dette Tal, maae de derimod betale; den hele Udgift til Vedligeholdelsen er altsaa kun 3 Rbd. 4 Mk. 8 Sk. om Aaret, og for den Betaling kan man neppe holde et Meieri paa 110 Køer vedlige med Træsiebøtter. Paa flere Steder i Holsteen skulle de imidlertid være afskaffede paa Grund af, at Melken snarere skulde blive suur i dem. „Jeg tilstaaer, at min Erfaring ei stemmer overeens hermed, da Melken hos mig har kunnet taale at henstaae fuldkommen saa længe som hos mine Naboer, der bruge Træbøtter og have holsteenske Meiersker."

Ogsaa med Hensyn til Lønningen af Personalet afviger dette Meieri fra den almindelige Skik, at give fast Løn. I dens Sted faae Malkepigerne en vis Sum af Brutto-Indtægten. Denne Lønningsmaade synes at have meget for sig nuomstunder, da den gammeldags Troskab mod Huusbonden meer og meer forsvinder, og Tjenesteforholdet sjeldent betragtes som et Familieforhold, men snarere som en Contract paa kort Tid, der ophæves efter Behag, naar en af Contrahenterne finder sig utilfreds med Eet eller Andet. Under et saadant Forhold, hvor Penge er traadt i Stedet for gjensidig Velvillie og Hengivenhed, maa Pengefordeel blive Ansporelse for Tyendet til at see paa Herskabets Bedste, og dette kan da bedst skee ved at lade Tyendet nyde Fordeel i Forhold til Indtægten; Noget der i sig selv er Billighed for, og som ved et Meieri især vil betale sig godt. „Hollænderi-Personalets Lønning skeer her paa følgende Maade: Meiersken erholder, foruden en aarlig Løn af 16 Rbd., 1 Rbd. for hver Td. Smør og 4 Sk. for hvert Lpd. Ost der produceres. Malkepigerne erholde, istedetfor den her brugelige faste Løn, tilsammen 3 Rbd. for hver Td. Smør. Rogteren,

der nødvendigviis maa være en udmærket dygtig og troe Karl, da Hollænderiets Udbytte for en stor Deel beroer paa hans Flid og Paapassenhed, erholder, foruden en Løn af 30 Rbd., 1 Rbd. for hver Td. Smør. Tilsynet paa Malkepladsen, der ved andre Meierier føres af en saakaldt Hollænder, er overdraget til ham, hvorved en Hollænder her paa Gaarden undværes, deels paa Grund af ovenanførte, deels fordi Glasbøtterne ikke, som Trøbøtter, kræve daglig Vedligeholdelse. Røgterens Medhjelper erholder en fast Løn af 30 Rbd. Desuden udfordres en Dreng til Hjelp ved Kvægets Vanding og Flytning saalænge det toires, hvis Løn for ½ Aar udgjør 8 Rbd. Hvad især Malkepigerne angaaer, der ingen fast Løn have, da kunne disse — der hver især malke 22 Køer, beregnede til ½ Td. Smør pr. Koe — tjene indtil 33 Rbd., hvilket ved første Diekast synes at være for meget, da en saadan Pige paa de Gaarde, der ikke bruge Kornfodring, ikkun malker 20 Køer, hvilke hertillands, under saadanne Forhold, intetsteds indbringer meer end ¼ Td. pr. Koe, og at der altsaa efter ovenstaaende Maalestok kun vilde tilkomme dem 15 Rbd. i Løn; ligesom og, at et Meieri under den sidste Forudsætning, for hver 5 Tdr. Smør, det producerer, har en Malkepige at koste, hvorimod under førstberørte kun for hver 11te Td. Smør —, saa kan jeg ikke finde denne Betaling for høi. I Holsteen har en Malkepige, der ikke har meer end 18 Køer at malke, 18 Rd. Cour., hvilket omtrent vil svare til den Løn jeg giver, naar der nemlig tages Hensyn til Køernes Antal, som malkes." Det vil falde Enhver i Øinene, at dette Meieri, ved den antagne hele Bestyrelse maa give en større Reen-Indtægt end paa almindelig Viis. Forudsat at der frembringes ½ Td. Smør af hver Koe, vil hele Lønningen beløbe sig, efter ovenanførte Lønningsmaade, til 359 Rbd.; efter den almindelige Skik vilde Lønningen til dette Meieri neppe blive under 200 Rbd., altsaa betaler Aalstrup mere i Løn 159 Rbd.; lægges hertil 3 Tdr. Havre ad 2 Rbd. 3 Mk. Td. for hver Koe, bliver den forøgede Udgift for Korn 825 Rbd., eller i Alt 984 Rbd.; men forudsat at et almindeligt Meieri kun giver ¾ Td. pr. Koe (og mere give de neppe paa Lolland) vilde man til Erstatning for den høie Løn og for Kjærnefoderet have en forøget Smørproduktion af 27½ Td. eller 6160 Pd.,

hvilke, beregnede til 24 Sk. Pundet, vil udgjøre 1540 Rbd., altsaa en reen Fordeel af 556 Rbd. eller 5 Rbd. pr. Koe, uden at regne det større Produkt af Ost m. v. samt Kosten til een Malkepige, der spares. Men da der uden Kjærnefoder neppe kunde holdes 110 Køer paa denne Gaard, bliver den rene Fordeel i alle Maader meget større.

19.

Hesteavlen.

Efter det, der er fremsat i de foregaaende Afsnit om Jordernes Beskaffenhed og om de brugelige Avlings-Redskaber, skulde man formode, at Lolland havde store og stærke Heste, og hvad Styrken angaaer er Formodningen rigtig; Størrelsen er derimod ringe. Hesteavlen har tilforn været høist ubetydelig; Hoveriet og Fire-Heste-Plougen krævede mange Heste til Jordens Dyrkning, og uagtet der tillagdes et ikke ringe Antal, kunde dette ikke forslaae til at erstatte Afgangen, og der indførtes derfor bestandig Heste, især fra Fyen og Langeland. „Man tør, siger Begtrup, maaskee, uden at regne for høit, ansætte denne Udgift for hver Bondegaard til 30 Rd. aarlig for Heste, som deels kjøbes, deels gjøres Bytte med." Dette var ikke en ringe Udgift; men den var nødvendig paa det Trin Hesteavlen stod dengang, thi Bonden kunde ikke selv forsyne sig med eget Tillæg naar han skulde holde nogle faa Køer, og disse kunde han dog ei ganske undvære. „Paa en Bondegaard holdes sædvanlig 10—12 Heste og 3—4 Køer." *) Dette altfor store Antal Heste er nu indskrænket, og i 1822 regnede Justitsraad Ehrenreich 8—9 Heste paa en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn, men beretter forresten, at Avlen er i Tiltagende, ikke med Hensyn

*) Begtrups Beskrivelse af Lolland, S. 709.

til Antallet, men til Beskaffenheden. Siden den Tid er Antallet end mere aftaget, saa man nu kan regne den almindelige Hestebesætning paa en Gaard, der gjør Hoveri, til 6—8 Stkr., hvor dette er afløst til 4—5 Stkr.; altsaa ikke det Halve mod hvad det var for omtrent 30 Aar siden. Det er imidlertid ikke altid Hestebesætningen indskrænkes strax efter Hoveriets Afløsning; paa Berritsgaards Gods, hvor Hoveriet for faa Aar siden blev afløst, holder hver Bonde endnu omtr. 8 Heste, men denne større Hestekraft benyttes i Almindelighed til Mergling, der er stærkt i Gang. Sandsynligviis vil det dog ikke vare længe inden dette for store Antal bliver indskrænket ogsaa der. I en Provinds, der ikke befatter sig med Hesteavl til Udførsel, og som i det Hele ikke er skikket til Tillæg af Kreaturer, er denne Formindskelse af Heste-Antallet et betydeligt Fremskridt til det Bedre, fordi det ringere Antal kan holdes bedre og maa være bedre for at kunne bestride Arbeidet. Man kan altsaa alene af denne Omstændighed med temmelig god Grund slutte, at Hesteavlen maa være i Tiltagende; dette bekræftes ogsaa af samtlige Indberetninger, hvoraf DHrr. Madsens og Dalls maaske giver den bedste Udsigt over denne Gjenstand. „Bøndernes Heste, siges deri, ere langt bedre end for en Deel Aar tilbage; den almindelige Størrelse er fra 9½ til godt 10 Qvarteer. Ved Bedækningen tager man især Hensyn til en føer og trivelig Slags, uden at Bønderne derfor kan siges at have det bedste Begreb om hvorledes en Hest bør være skabt for at opfylde dens forskjellige Øiemed. Bønderne see meget paa Bedækningspriisen, men ere dog villige til betale en Specie, naar Hingsten antages for god, hvoraf her i Egnen ere enkelte. Man bruger nu som oftest 2 Heste for Plougen, og dette vil sikkert om faa Aar blive endnu mere almindeligt. Med Opdrætten haves kun maadelig Indsigt; Folingstiden er ubestemt. Bedækningen skeer om Foraaret, meest efter Leilighed med Hensyn paa det strengere eller lettere Arbeide, som haves. Paa de større som mindre Gaarde er Tillæget kun til eget Forbrug, og en Bonde, som lægger til, har et undertiden to Føl, dog er dette ikke aarlig. En Arbeidshest koster omtrent 60 Rbd., dog sælger undertiden en Bonde en Hest af eget Tillæg til 100 Rbd. Fuldblodshingste yndes ikke, og Bønderne have kun lidet Begreb om Væddeløb. I det Hele har man temmelig

hurtig faaet Afsmag for den voldsomme Krydsning af Landracen med det herværende Fuldblod, og Iveren, hvor den har været for denne sidstnævnte Race, er mange Steder betydelig kjølnet, saa det er at vente, at den Tid ikke er langt borte, at man forener sig om at tage kraftigere Forholdsregler end hidtil til at conservere den gode Danske Hesterace og forbedre den ved sig selv."

Denne Indberetning er ikke den eneste som udtaler sig imod Forædlingen ved det engelske Fuldblod, men den giver ingen Grunde for „Afsmagen" for denne Forædling; disse træffe vi imidlertid hos Kammerraad **Wilhjelm**, som ogsaa giver en belærende Udsigt over Hesteavlens Tilstand. „Hesteavlen, siger han, er i de senere Aar gaaet frem, men lader dog meget tilbage at ønske. Bonden har langt bedre Heste end tilforn, som ogsaa er nødvendigt naar han vil bruge Svingplougen og indskrænke Antallet saaledes som skeet er fra 8—10 Stkr. til 4—6 Stkr. Imidlertid tillægges her ingenlunde de fornødne, men mange indføres aarlig fra Fyen og Jylland. De opstaldede Fuldblodshingste vakte i Begyndelsen, da Prisen paa Halvblodsheste stod høit, nogen Interesse, men denne tabte sig snart — Hopperne ere uskikkede til denne Blanding. Arbeidshestene her have om Foraaret i de stærke Jorder strengt Arbeide, uden at de derfor gives forholdsmæssig bedre Foder hos Bønderne; graae Ærter skaaret i Hakkelse imellem Halm og Kløverhø er deres Kost, og ofte, naar Ærterne ere lidet bælgsatte, et meget ringe Foder. Landets indfødte Race er ikke af nogen Størrelse, men stærkbyggede, haardføre og nøisomme Dyr; da de hos Bønderne alt begynde at trække lidt i det 3die Aar, sættes de herved tidlig tilbage, og Omhyggelighed for Kreature i det Hele synes mig findes ikke hos Lolliken, ventelig en Følge af at han aldrig har erfjendt godt Kreaturopdræt for en god Indtægtskilde. Hvad her er en følelig Mangel paa er gode Hingste af jydsk og fyensk Race, men da Bonden Intet vil give for en Bedækning, vil Ingen holde Hingste; det er ham snart ligegyldigt hvilken Hingst han faaer til sin Hoppe, blot den har nogen Størrelse og han kan faae bedækket for Intet. De indførte Fuldblodshingste have i saa Henseende maaskee mere skadet end gavnet, da Lysten til at holde gode nationale Beskelere er gaaet aldeles tabt, idet de Faa, der interessere sig herfor og have Evne til at holde Hingste, enten

see alene i Blodet det Gode og Fortrinlige, eller i al Fald forholde sig rolige saalænge denne Fuldblodslyst varer. Vil man fremme et bedre Hesteopdræt hos Bonden, da maa saadant skee ved gode National-Hingste; deres Hopper ere uskikkede til en Blanding med Fuldblodet, og giver et heelt maadeligt til Arbeide udueligt Tillæg, imedens en god dansk Hingst bevirker et fremadgaaende forbedret Arbeidstillæg.

Indvendingerne med Anvendelsen af Fuldblodet skulde efter dette være, at det er uskikket til at forædle Landets Race, og at Afkommet, Halvblodsheстene, ikke kunne noies med det Foder som Landets egen Race, ved det strenge Foraarsarbeide der forefalder. Hvad den første Indvending angaaer, da er det ikke let for Nogen, der ikke har seet mange Halvblodsheste efter Lollandske Hopper, at benægte Rigtigheden deraf; thi det er muligt at det forholder sig saa, skjøndt det er ikke rimeligt, at den Lollandske Hesterace, der maa have meget tilfælles med især langelandske og fyenske Heste, da der stedse er indført et ikke ringe Antal af dem, skulde være den eneste i Danmark, der ikke var skikket til at forædles ved Fuldblodet, men som sagt muligt er det; de ikke faa gode Halvblods-Heste, tillagte paa Lolland, vi have seet, kunne stamme af Jydske, Fyenske eller andre Hopper, der ere indførte, saa benægte Rigtigheden af det Fremsatte tør vi ikke. Hvad den anden Indvending angaaer, at den forædlede Hest behøver kraftigere Foder end den uædle, da er dette en Sætning, der vel kun benægtes af vore lærde Veterinairer; dette er imidlertid en vigtig Indvending, thi det er ikke blot medens det strenge Arbeide staaer paa, at den forædlede Hest trænger til Kjærnefoder, den kan egenlig aldrig ganske undvære det. Men da den lollandske Bonde sparer saa meget som muligt paa Kjærne til sine Heste, og derfor er i Vane med at fodre stærkt med Kloverhø o. desl., saa er han vistnok bedst tjent med en mindre ædel Hesterace, indtil han finder det fordeelagtigere at holde færre, store og stærke Heste, der fodres godt, end flere og mindre Heste, der noies med ringere Foder. Meget muligt, ja høist rimeligt er den høit forædlede Hest ikke saa skikket til Plougarbeidet som den uædle, langsommere, men noisommere; og neppe vil man vel i Længden finde sin Regning ved at tillægge dem paa Lolland eller paa de andre frugtbare Kornøer; men dette

gjælder vistnok om Hestetillæg af hvilkensomhelst Race. Hestene blive for dyre for den lollandske Bonde; Alt vel beregnet vil han vistnok staae sig bedre ved at give 60 til 70 Rbd. for en god fyensk eller sjællandsk 5-aars Hest, end selv lægge den til. At imidlertid Hestetillæg i det Smaa undertiden kan betale sig ogsaa paa Lolland, derpaa haves mange Exempler; saaledes solgte to Bønder paa Grevskabet Christiansfæde i Mai Maaned 1841 hver et Aarsfol, som betaltes det ene med c. 80 Rbd., det andet med 83 Rbd. De vare begge faldne efter Fuldblodshingsten Drone paa Pederstrup og kjøbte af Forpagter Müller paa Christiansfæde, vare i August Maaned fuldt 10 Qv. store og bleve da tilkjørte. Med alt det har Fuldblodet ingen almindelig Yndest hverken blandt de større eller mindre Landmænd. Kammerraad Friderikſen, som selv holder en Halvblods-Stodhingst, yttrer sig om Lollands Hesteavl saaledes: „Hesteavlen er i Tiltagende, og Forædlingen skeer ved engelske Halv- og Fuldblods-Hingste; men Resultatet af denne Forædling synes ikke at være saa lovende som man havde ventet. De ædle og forædlede Heste fordre stærkere Kornfodring, og skjøndt de i Lethed overgaae Landets Race, synes de dog ei at kunne holde ud med disse, især under lige Fodring ved strengt Arbeide. Landets Race er kraftfuld og haardfør, men gjerne forliden af Vext. Ved Svingplougens Indførelse og ved Hoveriets Afskaffelse formindskes Hesteantallet, hos Bonden, ikke sjelden til det halve Antal. I samme Forhold som Antallet formindskes, forbedres Opdrættet, og her tillægges nu mange gode Heste."

Det falder noget besynderligt, at høre saa stor Anke over de forædlede Heste af Landmænd næsten allevegne fra; Fuldblodshingstene omtales som om de havde ødelagt Danmarks Hesteavl, og man synes ganske at glemme Klagerne over dens Forfald i lang Tid før der var tænkt paa at indføre Fuldblodet. Hvorfra, fristes man til at spørge, kommer denne Utilfredshed med denne Hesterace? Den har dog frembragt Afkom, der er solgt til Priser, som aldrig tilforn er givet for danske Heste, og man erkjender dette Afkoms Fortrin i mange Henseender. Den sidstanførte Beretning giver formodentlig Nøglen til Gaaden: „Denne Forædling synes ikke at være saa lovende som man havde ventet." Man har nemlig ventet, at en

Krydsning med hvilkensomhelst Fuldblodshingst og hvilkensomhelst Hoppe af Landracen skulde raade Bod paa alle de Ufuldkommenheder, der fandtes ved den danske Hest — man ventede at avle lutter feilfrie Heste ved at benytte Fuldblodet, i denne Forventning er man naturligviis bleven skuffet, og i Stedet for nu at ærgre sig over at man kunde have saadanne urimelige Forventninger, ærgrer man sig over de uskyldige Dyr, der dog have gjort deres Bedste til at bøde paa „Danmarks forkvaklede Hesteavæsen". Naar den første Uvillie faaer sat sig, og man vænner sig til at nedstemme Fordringerne noget, vil man formodentlig blive mere tilfreds med de forædlede Heste, og sindige Folk vil nok komme til at indsee, man maa give Tid, naar man vil naae det forønskede Maal, og at en fortrinlig Hesterace dannes hverken paa 10 eller 20 Aar af en udartet og forkrøblet. Det er imidlertid ikke Alle, der fordømme Forædlingen ved Fuldblodet. „Hesteavlen, siger f. Ex. Forvalter Lützen, er her (paa Grevskabet Christiansfæde) meget forbedret ved forædlede Hingster, hvilke Bønderne afbenytte paa de billigste Vilkaar af Herskabet, ligesom dette ogsaa paa billige Conditioner sælger dem bedre Folhopper. Her er altsaa Hesteavlen i Tiltagende." Foruden disse Midler til Grevskabets Hesteavls Forædling bør endnu et andet, meget vigtigt, nævnes, det nemlig at udsætte Præmier for de bedstfodrede eetaars Føl. Denne Foranstaltning vil vistnok med Tiden vise sig som et af de allervigtigste til at frembringe store Heste. Det kan nemlig kun lidet nytte i Længden, at give fri Bedækning af gode Hingste; thi er ikke en god Røgt af Afkommet forbundet dermed, vil det forædlede Afkom snart igjen udarte, og naar Godseieren efter en Tids Forløb seer, at alle de store Omkostninger med Anskaffelsen af dyre Hingste ikke synderlig har hævet Hesteavlen paa hans Gods, og derfor ophører med at holde Hingste til Brug for Bønderne, synker Hesteavlen snart ned igjen til dens forrige Tilstand. Er derimod et forbedret Hestehold forbundet med den frie Bedækning, og opmuntres Bonden til at fodre sit Føl godt, saa vil Forbedringen snart blive kjendelig. En Præmie paa 40 Rbd. for det bedst fodrede og røgtede Aarsføl paa hele Godset, og 25 Rbd. for det næstbedste, har allerede virket overmaade heldigt i de faa Aar den har været uddeelt. De ovenfor

nævnte Føl, som bleve betalte hver med c. 80 Rbd., havde begge vundet Præmie i Foraaret 1841, og bleve strax efter Fremstillingen solgte til denne gode Priis. Et saadant Resultat af det første Aars gode Fodring kan ikke andet end være opmuntrende for Bonden til at udstrække den til alle sine Føl for Fremtiden, og til i det Hele at fodre og regte sine Heste bedre end han hidtil har været vant.

„Den almindelige Fodringsmaade, forklarede Forpagter **Fibiger**, var hos Bønderne en Havrekjærv til 8 Heste om Dagen — omtr. 2½ Td. i 20 Dage — indtil Juul; Ærtefoder i Hækken og lidt Kloverhøe; i Ploietiden gives tillige Ærter." — „Haves nok af Klover og Høe, siger Sognefoged **Hans Mikkelsen**, fodres ikke med Havre eller anden Kjærne før i Ploietiden, da Hestene faae Ærter og Byg." Dette er, som man seer, just intet stærkt Foder, og ved et saadant kan man ikke vente store Resultater af den forædlede Hesteavl. Denne indskrænker sig ogsaa næsten kun til de Godser, der holde Fuldblods- og andre forædlede Stodhingste; af disse findes paa Pederstrup Claudesley (rød) og Drone (bruun); paa Juellinge en rød Fuldblodshingst efter Moses, og paa Berritsgaard har siden 1833 staaet opstaldet den høitforædlede graa Hingst Gaberlunzi, som i 1841 blev forflyttet til Ødegaard, hvor Baron **Rosenørn-Lehn** har anlagt et lidet Stutteri. Denne Hingst bedækkede i 1841 nogle og fyrgetyve Hopper; og man kan regne, at 20—30 Føl er faldet efter den om Aaret. Føllene arte godt med Hensyn til Bygning og Størrelse, „men de fleste ere graae. Godsets Bønder erholde fri Bedækning; for Andre ere Springpengene 10 Rbd. for hver Hoppe."*)

Besynderlig nok synes der næsten at være større Interesse for den forædlede Hesteavl paa Smaaøerne, der udgjøre Fejøe Birk, end paa selve Lolland; saaledes holder Hr. **Petersen** paa **Skaløe** en velbygget forædlet Hingst efter Candidat, der søges meget af Fejøes Beboere; og paa den lille Ø **Rogøe**, hvor der kun er to Gaarde, traf vi paa to Halvblodsføl, faldne efter Fuldblodshingstene paa Pederstrup, hvorhen Eierinden skikker sine Folhopper til Bedækning; skjønt dette er forbunden med ikke ringe Ulejlighed.

---

*) Forpagter Fibiger.

I 1838 var Antallet af Fuldblodsheste 8 Stkr.; og af Plagge og Føl: 1 Fuldblod og 120 Halvblod, desuden 90 Stkr. Halvblodsheste. I Alt 219 Stkr. Fuld- og Halvblodsheste af alle Aldre. Dette Antal er naturligviis meget tiltaget siden ved den fortsatte Benyttelse af Fuldblodshingstene.

20.

Faareavlen.

„Faarearten er maadelig, med kort Hale og strid Uld. Faarets Føde er usel hos Bonden. Hele Sommeren igjennem maa det ernære sig paa Brakmarken, hvor de undertiden ere saa udpinede af Sult, at de neppe kan holde Livet. Jo mere Faarene pines, desto bedre for Brakmarken, som af Faar og Gjæs kan holdes saa reen for Græs, at Jorden er ofte saa bar som en Landevei. At malke dem er ikke brugeligt, som ved saa maadelig Græsning ei heller kunde have Sted. Det sædvanlige Vinterfoder er Ærtehalm. I Lammetiden gives dem utorskne Ærter, som de holde meget af, eller og Høe." *) Skjøndt der er foregaaet betydelig Forbedring med Faareavlen er den her beskrevne Art dog endnu den almindeligste hos Bønderne, og det er først i de sidste Aar ogsaa disses Faar ere blevne forædlede ved en Blanding med Southdown-Racen, men især ved Dishleyerne. I Godhed ere saaledes Faarene paa den senere Tid tiltagne, nemlig hvad Bygning, Uldmængde og Beskaffenhed angaaer, i Antal ere de derimod aftagne, i det Mindste hos Bønderne, siden Udskiftningen. Paa Hovedgaardene er Faarestammen langt mere forædlet, og det i forskjellig Retning, deels ved Anskaffelsen af gode sjællandske eller femerske Faar, men dog især ved engelske Væddere af Dishley og Southdowns Race, deels ved Indførelse af Merinos-

*) Begtrups Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand paa Lolland S. 713.

Faar fra Mecklenborg, tildeels ogsaa fra Holsteen. Denne sidste Race anvendes imidlertid nu aldrig til Forædling af de Faar, der bruges til Slagtning og til at give Bonden Uld til Huusbrug, men hører altid til de større Skæferier, hvoraf adskillige i de sidste Aar ere anlagte paa enkelte Hovedgaarde.

Det hele Antal Faar og Lam af Spansk eller forædlet med andre Racer, udgjorde, efter Tællingen i Februar 1838.

	Spansk Race.	Forædlede Faar.
i Musse Herred	755 Stkr.	645 Stkr.
i Fuglse —	414 —	1170 —
i Sønder —	25 —	225 —
i Nørre —	188 —	1446 —
	1382 Stkr.	3186 Stkr.

Man seer heraf, at ikkun et meget ringe Antal af Landets Faar indtil den Tid var forædlet, nemlig ikke engang et Faar af 10; og af spanske Faar ikkun et af henved hvert 30te. Siden den Tid er imidlertid baade de fiinuldede Skæferier tiltagne og især er Forædlingen ved de engelske Faar bleven udbredt og udbreder sig stedse mere, da Bønderne ere komne i Gang med at kjøbe forædlede Væddere paa Herregaardene. Af disse Blandingsfaar haves hos Bønderne høist 3 Pd. Uld af Faaret i to Klipninger,*) paa Herregaardene derimod imellem 3 og 4 Pd., der betales omtrent med 3 Mk. Pundet; af Lam kan man regne eet paa hvert Faar, skjønt mange føde to. Paa de store Gaarde holdes gjerne saa mange Faar som kan holdes paa Brakmarken, Bønderne i Musse Herred holde omtrent 10 Stkr. foruden Grøde paa hver Gaard. Paa Berritsgaard holdes 300 Stkr. Faar, hvoraf den ene Halvdeel er fiinuldede Mecklenborgske, og den anden Halvdeel en Blanding af Femerske og Dishley; til disse kjøbes Væddere til Stammens videre Forædling. Af de fiinuldede haves omtrent 2½ Pd. Uld à 4 Mk. 4 Sk., af Blandingsfaarene 3—4 Pd. à 3 Mk.**)

Beretningerne om Faareavlen ere ikke synderlig udførlige, og give mere en oplysende Oversigt over dens Tilstand i det Hele, end

*) Sognefoged Hans Mikkelsen.

**) Forpagter Fibiger.

udførlig Underretning om den i det Enkelte. Vi ville see hvad et Par af de udførligste sige om denne Gjenstand. „Med Undtagelse af meget enkelte Landmænd er det ikkun hos de her til Amtet indkomne Mecklenborgere at der holdes Skæferier, og navnlig fiinuldede (Merinos). Om ikke Andet, vil formodenlig den i de sidste Aar saa betydelig faldne Priis paa denne Uld, imedens den danske forbedrede er stegen til 3 Mk. pr. Pd., tilbageholde Udbredelsen af denne Faarerace. Flere af de større Gaarde og næsten overalt Bønderne have derimod en lille Faareflok, oprindelig af indenlandsk Race, men nu igjennem flere Aar blandet med engelske Racer. Ved dette Faarehold kommer Græsset i Brakmarken til Nytte, og naar dette ophører, træder et Stk. Græsland, som Kvæget tidligere har afædt, i Stedet. Ved Bortlodning af Dishley-Væddere, i Almindelighed indkjøbte fra det Clasfenske Fideicommis paa Falster, har Amtets oeconomiske Selskab søgt at virke til forædlet Faareavl. Saavel af denne som af Southdowns-Racen, og undertiden iblandet hinanden udleiede afdøde Grev **Conrad Reventlow** paa Frihedsminde, Væddere til Bønder for ringe Betaling, hvorved der er fremstaaet en uldrigere og kjødfuldere Faarerace. Faarenes Sommerstaldfodring vides ikke at være i Brug, ei heller Faarefoldningen."*) Det er ikkun paa **Pederstrup** Foldningen omtales som brugelig. Herom yttrer Landinspecteur **Møller** sig saaledes: „Faarefoldning bruges ikke, eller dog kun paa Pederstrup. Gjødningen af Faar ansees for at være den fletteste animalske Gjødning der haves til Agerbrug, derimod har den viist sig særdeles virksom paa de Enge ved **Pederstrup**, hvor Faarefoldning har været brugt." Der kan neppe være nogen Tvivl om at denne Anvendelse af Faar maa vise sig **virksom** saavel paa Engene som paa Faarene, især dersom disse sættes i en Fold paa en suur Eng om Efteraarsnætterne.

Af **DHrr. Madsens** og **Dalls** Beretning synes det ikke som om der var nogen Fordeel ved de fiinuldede Skæferier, hvorimod Forædlingen ved Dishleyfaaret omtales som i god Gang alt i flere Aar; fra Sønder Herred lyder imidlertid Beretningen modsat. „Paa flere af de store Gaarde her i Herredet holdes ikke ubetydelige

*) **DHrr. Madsen** og **Dall.**

Skæferier af fiinuldede Faar, hidbragte fra Mecklenborg og Holsteen, og synes Resultatet tilfredsstillende for disses Eiere. Hos Bønderne vedbliver man at holde paa den gamle almindelige Stamme med strid Uld, men af en ret god Slagterace.*) Nogen Blanding med Dishleyer og enkelte Steder med Southdowner er i de senere Aar paabegyndt; men da Bondens Faar i Almindelighed hele Sommeren ikkun forundes hans, stedse med kort Tidsfrist ploiende Brakmark til Græsning, saa er Foden knap og Resultatet ringe. Bonden holder sædvanlig 10—12 Faar, hvoraf han sælger 6—8 Stkr. Lam, Resten forbruger han selv, ligesom ogsaa al Ulden, der ikke er af stor Betydenhed, da Faarenes simple Føde, saavel Sommer som Vinter, kun afgive en ringe Uldvæxt. Da mange Faar i de senere fugtige og regnfulde Sommere ere bortdøde paa den side Eng, er disses Antal for Tiden mindre end tilbage i Tiden."**)

Efter hvad her er anført er det temmelig klart, at Faareavlen ikke hidtil har staaet paa noget synderligt høit Trin, og at Faaret ikke i Almindelighed er bleven, eller endnu bliver behandlet med Omhue og Kjærlighed — thi den man sulter ude og inde kan ikke siges bliver behandlet saaledes — heller ikke er der just nogen Grund til at vente, at denne Avl vil vise sig i nogen høi Grad fordeelagtig; thi at de nys indførte Skæferier synes at give et tilfredsstillende Resultat, er intet afgjørende Beviis for at de ere særdeles passende for Lollands side Jordbund. Man maa nemlig ikke glemme, at Hornkvæget omtrent er bleven behandlet med samme Haardhed som Faaret paa Lolland, og at et velpasset Skæferi kan vise sig fordeelagtigere end et sletpasset Meieri, er intet Beviis paa at Landet mere er skikket til hiint end til dette; men er kun endnu et Exempel paa, hvorledes Kunsten kan seire over Naturen. Hellerikke bør man gjøre sig nogen stor Forventning om Faareracens Forbedring hos Bønderne, dersom disse vedblive at behandle deres Faar paa samme Maade som hidtil, og ikke lade sig skuffe af de heldige Følger af den første Krydsning; thi vedbliver man med den samme slette Rogt som hidtil, og mener man har gjort nok for Fareavlen ved

*) Denne Faareart kaldes af Bønderne Gedebukkefaar „reent ud sagt".

) Kammerraad **Wilhjelm.

at have anskaffet en Disbley-Vædder, saa vil man uden Tvivl, til Trods for denne Forædling, efter nogle Aars Forløb atter have en Faareflok af de samme „Gedebukkefaar", man havde tilforn. Dette siges naturligviis ikke til Belæring for den erfarne Landmand, som meget vel veed at Anskaffelsen af en udmærket Hingst, Tyr eller Vædder ikke er det eneste Fornødne for at danne en fortrinlig god Heste-, Kvæg- eller Faarestamme. Der kan vel egenlig ikke være Spørgsmaal paa Lolland, om Meieri eller Skæferi er det fordeelagtigste, udelukkende vil vel neppe nogen af dem være det; det rette Forhold mellem Koer og Faar vil rette sig efter Localiteten. Denne Sætning kan tjene som Overgang til Kammerraad Friderikſens Beretning, saalydende: „Man foretrækker ikke enten Skæferier eller Meierier paa de større Gaarde; men holder et passende Antal af hver Sort især. Den Græsning, der er tjenlig for Meieriet benytter man hertil, den ringere anvender man til Faarene. Siden den fine Uld er falden saameget i Prisen, er man uenig om hvilken Faarerace bedst betaler sig. Det fine Faar holdes langt lettere end det grovuldede, men dette giver for Tiden et større Udbytte, da den grove Uld er mere søgt og giver Lam, tjenlige til Slagtning.

„Den keitede og feilagtige Indretning med vore Uldmarkeder maa absolut bidrage til at trykke Prisen paa den fine Uld, da det ganske staaer i de faa Kjøberes Magt, at forenes om Prisen paa det mindre betydelige Qvantum, der kommer til hvert Marked. Dersom al Uld fra Sjælland og Øerne blev samlet til eet Marked i Kjøbenhavn, vilde dette ikke saa let blive Tilfældet. Mange andre Grunde tale for, at Kjøbenhavn, skjøndt i andre Henseender ikke det bedste Sted, hvortil man bør sende sine Varer for at faae dem afsatte, er den rette Plads for Danmarks Uldmarked." Vi ere herved komne ind paa en Gjenstand af stor Vigtighed for alle Skæferi-Eiere, som det var ønskeligt maatte blive bedre drøftet end hidtil er skeet. En hensigtsmæssig Ordning af Uldmarkederne i hele Landet kan ikke andet end være Skæferi-Eierne magtpaaliggende.

21.

Haugevæsenet.

„I hele Landet spores, at man fra ældre Tider har opelsket Frugttræer med megen Flid, og ved mange Gaarde findes ikke ubetydelige Frugthauger, hvorved meget spares paa Maltet. Imidlertid bør ikke forties, at Frugthaugerne ved Gaardenes og Husenes Udflyttelse er aftaget, da de gamle Hauger ere blevne ødelagte, og i de nye er kun lidet blevet plantet. Ja man har endog oprydet Frugttræer og brændt dem, formedelst Dyrheden paa Ildebrand. Men da den lollandske Bondekone er vant til at benytte Frugter i sin Husholdning, og veed, hvor stor Nytte samme medfører, har man god Grund til at formode, at den forrige Lyst igjen vil vaagne hos Udflytterne til at lægge Vind paa Frugthauger. Det Meste, som nu plantes er Kvædeblommer og Morel-Kirsebær. Af Kjøkkensager grøn og hvid Kaal, Gulerødder og Petersillie, Log m. v., have saavel Gaardmænd som Husmænd det Fornødne.

„Ved Baadesgaards Gods er det ved det Kongl. Rentekammers Foranstaltning gjort let for Godsets Beboere, at gjøre Anlæg til gode Frugthauger; thi hvert Aar blev sendt fra de Kongl. Planteskoler store Partier af Frugttræer, som bleve uddeelte til Udflytterne uden Betaling, og til Indbyggerne mod meget ringe Betaling, og for at Plantningen kunde skee betids og rigtig, blev Plantningen foretaget af den ved Godset holdende Gartner. Ved de fleste Udflyttergaarde findes derfor paa dette Gods gode Anlæg til Frugthauger, der alt have baaret i nogle Aar."

Denne Beretning af Professor **Begtrup** (S. 707) giver en Anskuelse af Haugevæsenets Forfatning, som den omtrent er endnu; thi det er først i de sidste Aar der er vakt nogen større Opmærksomhed for denne vigtige Deel af Jorddyrkningen hos Bondestanden, og denne indskrænker sig paa mange Steder til Forskjønnelse af Haugerne ved Anlæg af Blomsterbede. Dette er en smuk Begyndelse

til en forbedret Haugedyrkning, og man kan med Grund antage, den vil med Tiden føre til en større Opmærksomhed ogsaa for andre Grene af den blandt Bønder og Huusmænd, for hvilke sidste Haugerne kunde og burde være af stor Vigtighed. Besynderligt nok er det dem, der have de mindste Jordlodder, og hvem det maatte være mest magtpaaliggende, at den blev dyrket med den største Omhyggelighed for at kunne ernære dem, som vise mindst Interesse for Haugevæsenet og have de mindste Hauger. Gaardmændene, hvis Hovedindtægt Agerbruget altid maa blive, have dem almindeligviis større, og størst ere de, hvor de næsten kun ere en Luxusgjenstand, nemlig ved Herregaardene. Det er ogsaa fornemmelig Herremændene, hvem man skylder de Hauger, der endnu findes ved Bøndergaardene, og eftersom Godseieren har havt Sands for Haugevæsenet, seer man bedre eller slettere Bønderhauger. Ja endog Tvang har været fornøden fra Godseierens Side for at fremme Haugedyrkningen; men har da ogsaa heri viist sig som et daarligt Middel til at fremme noget Godt. Man vil derfor ikke undres over, som Justitsraad Ehrenreich skriver, at „Haugedyrkningen ikke udbreder sig meget. Om Bønderne endog forpligtes — som her er Tilfældet — til Haugedyrkning, Frugttræers Plantning, Humleanlæg, Kartoffelavl o. s. v., skeer det dog ikke, eller for ufuldkomment." Skjøndt Sandsen for Haugedyrkningen er tiltagen paa de senere Aar, er man dog ikke kommen saa vidt, at Landet forsyner sig selv med de fornødne Kjøkkenurter; thi endnu have Beboerne af Hasselø en temmelig god Afsætning paa deres Varer paa Lollands Markeder. Det er især Træfrugter man lægger Vind paa, og af disse fornemmelig Æbler og Blommer; Pærer og Kirsebær ere sjeldnere. Af Humle haves ikke altid til eget Forbrug, dog er dette som oftest Tilfældet; enkelte større Humlehauger findes hist og her; saaledes har Forpagter Fibiger paa Berritsgaard en Humlehauge paa omtr. 4 Skpr. Land, af hvilken i Almindelighed avles 2 Skpd. Humle om Aaret. Men saadanne Hauger findes ikke, som i Fyen, hos Bønder og Huusmænd, hvem en saadan Humlehauge omtrent vilde kunne ernære, men kun ved de større Gaarde, hvor den ikke er af saa stor Vigtighed.

Man seer altsaa, at Haugevæsenet endnu langtfra ikke har hævet sig til det Punkt, man kunde med Billighed forvente, end sige til den Grad af Fuldkommenhed, man kunde ønske. I denne Anskuelse vil man formodentlig bestyrkes ved at see, hvad Beretningerne fra de forskjellige Egne af Landet fremføre. „Haugedyrkning, siger saaledes Kammerraad **Friderikſen**, staaer tilbage i (Musse) Herredet. Paa Baroniet **Guldborgland** ere mange gode Frugthauger, i sin Tid tilplantede efter Godseierens Foranstaltning.*) Herfra afsættes en Deel Frugt, tildeels meget god, til Skippere, som fra Guldborg Færge opkjøbe samme. Til de Gaarde, som enten ikke have tilplantede Hauger eller som endnu blive udflyttede, besørger den nuværende Besidder (Kammerherre, Baron Rosenorn-Lehn) Hauger anlagte og tilplantede paa Størrelse af c. 4 Skpr. Land. Ligeledes lader Eieren af Fuglsang og Prierskov Godser (Kammerherre Neergaard, Amtmand i Præstøe Amt), hvis Bondergods i den sildigere Tid er udskiftet, alle Bønderhauger anlægge og tilplante med Frugttræer, fra 16 til 24 Stkr. Æble- og Pæretræer til hver Gaard. Kjøkkenurter og Humle avler Bonden til Huusbehov; Intet til Salg. Paa de andre Godser er Haugevæsenet, som anført, tilbage, som Følge af, at Godseierne hermed, som i saa meget Andet, lader Bonden skjøtte sig selv."

Fra Midten af Landet lyder Efterretningerne noget bedre fra Hr. Provst **Kofod-Ancher**: „Haugedyrkningen er hos Bønderne her paa Egnen i Opkomst; Bøndernes, d. e. Gaardmændenes, Hauger kunne vel i Almindelighed antages at være fra 2 til 4 Skpr. Land. Kjøkkenurter og Træfrugter er det, som dyrkes; for Blomster haves kun eet eller et Par smaa Bede. Haugefrøet deels avles, deels kjøbes. Frugttræerne poder Bonden gjerne selv. Ved Haugedyrkning alene vides Ingen her paa Egnen at ernære sig. Een Huusmand i Østofte Sogn er en duelig Gartner, et Par befatte sig lidt med Gartneriet. Humle avles til eget Forbrug."

Af ringere Betydning synes Haugevæsenet at være i Sønder-Herred; Dyrkningen indskrænker sig til eget Forbrug; ved nogle af

*) Bønderne paa Baroniet have smukke Hauger, hvortil hjelper, at de faae Træerne frit fra Planteskolen paa Berritsgaard. Forp. Fibiger.

Herregaardene ere Haugeanlægene betydelige; hos Bønderne meget forskjellige, og vel nærmest 1 Skp. Land.*) En større Interesse for disses Anlæg og Beplantning med Blomster og Træer er i de senere Aar kjendelig hos Bondestanden, og ret gode Frugttræer findes saa vidt i de fleste Hauger." **) Omtrent paa samme Trin staaer Haugevæsenet i Nørre Herred; med Hensyn til Forskjønnelse, forklarede Sognefoged Hans Mikkelsen, var den i Tiltagende, men ellers ikke. Haugerne anlægges ikke større end tilforn og ere ved Gaardene fra 2 til 4 Skpr. Lands Størrelse, ved Husene derimod kun 1 Skp. Land. Frugttræerne ere især Æbler, Blommer, mindre af Pærer; lidt Humle findes paa de fleste Steder, dog ikke altid saa det forslaaer til eget Brug.

22.

Skove. Træplantning. Torvemoser.

Skovene paa Lolland ere af betydelig Udstrækning og særdeles vel fordeelte. Vel er der stor Forskjel paa Skovarealet i de fire Herreder; men Beliggenheden af Skovene er dog saadan, at der ikke findes synderlig store, skovløse Strækninger. Omegnen af de to store Fjorde, eller Strøget fra Rødby-Egnen til den vestlige Kant af Nørre-Herred er den Egn, hvor den mindste Skov findes, dog selv paa dette Strøg findes adskillige Smaaskove. De største Skovstrækninger findes øst paa Landet i Nærheden af Guldborg-Sund, og fra Midten af Lolland til den nordlige Kyst. Rigeligst er Mosse- og slettest Nørre-Herred forsynet med Skove, af hvilke største Delen ligger under Grevskaberne og Baronierne. Anførte efter deres

*) Dette er dog neppe den almindeligste Størrelse, snarere den ringeste. Red.

**) Kammerraad Wilhjelm.

Udstrækning i Tdr. Land ere de beliggende i efterfølgende Jurisdictioner:

Christiansfæde Birk	3540	Tdr. Land.
Knuthenborg —	3103	— —
Christiansholm —	2909	— —
Hardenberg-Reventlow østre Birk 2555		
vestre — 228		
	2783	— —
Guldborgland Birk	2321	— —
Fuglsang og Prierskov Birk	1541	— —
Juellinge Birk	1116	— —
	17313	Tdr. Land.

Hertil kommer endnu andre private Skove i

Musse Herred	259	Tdr. Land.	
Fuglse —	2808	—	—
Sønder —	1733	—	—
Nørre —	1200	—	—
	6000	—	—
Private Skove i Alt	23313	Tdr. Land.	
De Kongl. Baadesgaardske Skove	385	—	—
Altsaa i Alt paa Lolland af Skove	23698	Tdr. L. *)	

Dette Areal er dog betydelig større end det til Fredskov udlagte Jord; thi dette udgjør i Følge Bergsøes Statistik 1ste Hæfte ikkun 18268 Tdr. Land, eller 5430 Tdr. Land mindre end den Strækning, der endnu er bevoxet med og benyttes til Skov. Efter dette Skrift udgjør Fredskoven følgende Størrelse i de forskjellige Sogne:

I Musse-Herred.

Nystæd Sogn	1100	Tdr. L.	Slemminge Sogn	37	Tdr. L.
Sarkjøbing Sogn	309	—	Thorebye —	2600	—
Hunsebye —	679	—	Fjelde —	80	—
Taars —	367	—	Godsted —	181	—
Vigsnæs —	545	—	Musse —	58	—
Maibølle —	670	—	Bregninge —	34	—

*) Det Stat. Tab. V. 2det Hæfte.

Radsted Sogn . .	1139 Tdr. L.	Kjettinge Sogn .	822 Tdr. L.
Vaabensted Sogn .	325 —	Herritslov — .	29 —
Engestofte — .	250 —	Øster-Ulslov Sogn	306 —
		I Alt . . .	9531 Tdr. L.

Ikkun de 3 Sogne: Mariboe, Dollefjelde og Vester-Ulslov, skulde, efter ovennævnte Kilde, ingen Jord have udlagt til Fredskov.

I Fuglse Herred:

Taagerup Sogn . .	63 Tdr. L.	Fuglse Sogn . . .	403 Tdr. L.
Errindlov — . .	342 —	Sædinge — . . .	25 —
Nebbelunde — . .	46 —	Hillested — . . .	126 —
Holebye — . .	40 —	Skjørringe Sogn .	820 —
Krønge — . .	611 —	Østofte — .	1100 —
			3576 Tdr. L.

Dette Herred har, foruden de under Fæjøe Birk hørende Øer, 7 Sogne, i hvilke ingen Jord findes udlagt til Fredskov, nemlig Rødbye, Ringsebolle, Olstrup, Thorslunde, Bussøe, Tirsted og Veilebye.

I Sønder Herred:

Aunede Sogn . .	33 Tdr. L.	Ryde Sogn . . .	980 Tdr. L.
Stokkemarke Sogn	1030 —	Dannemarre Sogn	149 —
Tillitse —	474 —	Græshauge —	40 —
Sollested —	197 —	En Deel af Halsted	96 —
Vestenskov —	157 —	— — Vesterborg	457 —
			3613 Tdr. L.

Følgende Sogne anføres uden Fredskov-Jord, nemlig: Landet, Gloslunde, Arninge, Gurrebye, Skovlænge og Kappel.

I Nørre Herred:

Utterslov Sogn . .	60 Tdr. L.	Branderslov Sogn	74 Tdr. L.
Horslunde — . .	340 —	Sandbye —	31 —
Birket — . .	297 —	En Deel af Halsted	135 —
Vindebye — . .	214 —	— — Vesterborg	387 —
Kjøbelov — . .	10 —		
			1548 Tdr. L.

I følgende 4 Sogne findes intet Fredskov-Areal; Nakskov, Kirke-Nørlunde, Herridskirke og Lille Loitofte.

Skjøndt der altsaa skulde være 23 Sogne paa Lolland, der ingen Fredskov have, ere de fleste af disse dog ingenlunde blottede for Skove, og vil vel neppe saa snart blive det; thi i Almindelighed holder Lollikken meget af Træer, odelægger ikke gjerne uden at plante igjen, og antager at det betaler sig at benytte Jorden til Skov.

Høiskoven paa Lolland bestaaer for største Delen af Eeg og Bøg; men det er især ved Egeskovene denne De udmærker sig; „den Lollandske Jordbund, skriver Begtrup, synes at være fortrinlig skikket til Eeg. Landet har ulige mere Ege- end Bøgeskov, og Opvæxten af Egen er frodigere end den unge Opvæxt af Bøg." Dette gjælder især om den vestlige Deel af Landet, hvor „Skovene bestaaer af Eeg, nogen Lind og Bæveraſp, hvorimod de østlige Skove tillige afgive det til Gavntræ uundværlige Bøg." *) Foruden disse Træarter voxer der „en stor Deel Aunbøg og den lille Ahorn, men samme fredes ikke, da Bønderne hugge dem Gjærdsel;" **) til disse af Naturen frembragte Træer, er paa de senere Aar kommen nogle Smaaskove af opelskede Naaletræer paa Grevskaberne Christiansæde og Knuthenborg. Den Høiskov, som findes er i det Hele vel vedligeholdt, og neppe findes noget Sted aldeles forhudlede Fredskove. „Skov, skriver Kammerraad Friderikſen, gives i Overflødighed, og der afsættes aarlig store Partier af Brænde- og Skibstømmer, saavel til Søe-Etatens Brug, som til private Skibsværfter." Dette tyder paa at man, endog i de Aar da andre Provindsers Skove blive haardt medtagne, har viist en ualmindelig Skaansel selv mod de private Skove paa Lolland, og derfor kan vedblive at drage den store Fordeel, som Egetræer, der give Tømmer af de større Maal, unegtelig give.

Den særegne Driftsmaade Grevskabet Christiansædes forrige Besidder afg. Statsminister, Grev Reventlow indførte med sine Skove, og som omstændelig findes fremsat i A. F. Bergsøes Priisskrift om denne Hædersmands Virksomhed, vækker en naturlig Interesse for at komme til Kundskab om den nuværende Beskaffenhed og Behandling af disse Skove; men herom give Beretningerne

*) Kammerraad Wilhjelm.
**) Begtrup.

desværre ingen synderlig tilfredsstillende Oplysning, og den de give synes at bekræfte den almindelige Mening, at disse Skove ikke længer kunne lignes med hvad de have været.

For Grevskabets østre Distrikt, der har det største Skovareal, giver Forvalter **Lützen** følgende Beretning: „Paa dette Distrikt har Herskabet over 2000 Tdr. Land med Skov, saavel til Bygningstømmer og Gavn, som til Brændsel; og for saavidt Overskoven er afdreven er der igjen besaaet og beplantet bestandig for over 50 Aar tilbage. Her er den deiligste Ungskov, især af Eeg og Bøg, ligesom i mindre Forhold af Fyr og Gran. Her holdes aarlig Auctioner, ved hvilke Enhver kan blive tilfredsstillet med det Fornødne, men hvad Grevskabets Bønder angaae, da kjøbe de ikke meget Brænde, da de have deres meste Brændsel af Plantningerne paa deres Markskjel. Jøvrigt er Affætningen god, saavel til Udengodses, som til Kjøbstæderne. En betydelig Mængde af Udhug sælges især, hvilket er en Følge af den plan- og forstmæssige Behandling, som her vilde være for vidtløftig at behandle, og har ei heller her sin Plads." Fra Pederstrup-Egnen, det vestlige Distrikt af Grevskabet, lyder Beretningen endnu kortere, og siger kun ganske tørt: „Her gives megen Skov paa Egnen, men den meste er ung. De gamle Træer paa den nuværende ældste Skov, blev afdreven for omtrent 50 Aar siden. Det fornødne Brænde og Gavntræe har dog hidtil været at erholde, men til temmelig høie Priser."*) Om Priserne paa Brænde m. m. giver kun Provst **Kofod-Ancher** nogen Oplysning. Skov-Effecterne skriver han, betales i Almindelighed godt, Bøgebrændet 5 til 8 Rbd. pr. Favn, efter dets Beskaffenhed; den saakaldte Udhugst sælges i Holke fra 10 til 15 Mk. pr. Læs, og noget ringere efter Beskaffenheden."

Fornden de egentlige Skove findes paa Lolland mangfoldige saakaldte Skovhauger af flere Tdr. Lands Størrelse; i mange af disse ere de store Træer skovede, men Opvæxten fredes almindelig, saa der findes god Ungskov, der kan afgive en Deel Gavnved og noget Brændsel og Gjerdsel. Om disse melde Kammerraad **Wilhjelm** følgende: „Til mange Bondergaarde i Herredet henligge gode Skov-

*) Landinspecteur **Møller**.

hauger af flere Tdr. Lands Størrelse, hvoraf ikke faa, som henhøre til Arvefæste- eller Eiendoms-Steder, have ret god Egeoverskov og de øvrige i Almindelighed god Hegningshugst." De Skovhauger, som henhøre under Godserne, og hvoraf især findes mange paa Knuthenborg Grevskab, blive nu ved Fæsteforandring i Almindelighed enten afdrevne og opdyrkede, eller indtagne til Fredskov. *) Denne Fremgangsmaade er uden Tvivl den fordeelagtigste; thi hvad der mange andre Steder kunde tale for deres Vedligeholdelse, at de nemlig give Kreaturerne, der gaae ude om Efteraaret, god Læe for Regn og Storm, falder bort paa Lolland og Falster, hvor saa godt som alle Diger ere stærkt beplantede, saa der paa enhver Mark findes Læe.

Der herskер i Almindelighed god Fred paa Lollands Skove, og de behandles nuomstunder i Reglen med stor Skaansomhed, saavel af Godseier som Bonde. Den Tid er nok overhovedet allevegne forbi, da Skovene bleve mishandlede; ved Indskrænkning af de vidtloftige Skovstrækninger, der henlaae til Græsning, og hvor Fredning altsaa var umulig, er der vakt større Lyst til at behandle det Overblevne saaledes, at det kan give en stadig, aarlig Indtægt. Der er saaledes Udsigt til at Skovene paa Lolland, Aar for Aar ville stige i Værdi, og at Egeskoven, som i en vis Periode skal have forringet sig betydelig, igjen vil komme til at fremvise forrige Tiders Overflodighed paa Tømmer til Flaadens Brug.

Da Landet, som ovenfor viist, er saa rigelig forsynet med Skov og der selv paa Bøndernes Lodder findes mangfoldige gode Skovhauger, kan **Plantning** af Smaalunde ikke være af den Nytte som mange andre Steder i Danmark; dette maa vel være Grunden til at de paa Lolland ikke ere hyppigere. „Plantning af vilde Træer sees ikkun hos de større Skoveiere; hvad Bonden derimod planter paa enkelte til Dyrkning uskikkede Steder er den saakaldte Graapiil eller canadisk Poppel, der snareſt kommer til Nytte, ikke alene som Hegning og Brændsel, men ogsaa som Bygningsmaterial af Bjelker og Sparrer, hvilket denne hurtigvoxne Træart alt paa 10 ad 15

*) Provst Kofod-Ancher.

Aar kan afgive." *) Hvad her anføres om Sønder Herred gjælder ogsaa om Nørre Herred, hvor enkelte ufrugtbare og meget side Pletter Jord med Fordeel benyttes paa denne Maade og med samme Træer; længere øst paa Landet trænger man mindre til disse Plantninger, paa Grund af den megen Skov der findes.

Med **Tørvemoser** er Lolland ikke saa rigelig forsynet som med Skove; dog har det, netop paa Grund af disse, tilstrækkelig af Tørveskjær. De største og bedste Moser findes i Birket og Stokkemarke Sogne; men ogsaa har især den østre Deel af Musse Herred en heel Deel Tørv; i ringere Mængde og almindelig af slettere Beskaffenhed ere de paa den sydvestlige og vestlige Kant af Landet. Fra Musse Herred lyder Beretning herom, at „Tørv haves paa flere Steder i Overflødighed." **) Om Fuglse Herred siger DHrr. **Madsen** og **Dall**: „Tørvemoser ere ikke ualmindelige; dog benyttes disse kun til eget Forbrug, da det er Fæsterne, i hvis Besiddelse de fleste Tørvemoser ere, forbudt at sælge heraf. Den Vestphalske Methode at behandle Tørven paa, kjendes ikke her." Fra Sønder Herred melder Kammerraad **Wilhjelm**: „Af Tørveskjær findes saare lidet i Herredet, og af god Tørv ikkun nogle faa Steder i indskrænket Omfang." Dette gjælder dog kun om den sydlige Deel af Herredet; thi i den nordlige ligger Stokkemarke Sogn, der tilligemed Birket Sogn i Nørre Herred, ere de eneste paa hele Landet, som sælge nogen betydelig Mængde Tørv til Kjøbstæderne. Om Nørre Herre siger Landinspecteur **Møller**: „Tørveskjær findes i Birket Sogn, saavel til eget Brug som til Salg."

---

*) Kammerraad **Wilhjelm**.

) Kammerraad **Friderikſen.

23.

Huusfliden.

„Nød driver fattig Kone til at spinde", siger Ordsproget, og dette bekræftes ved at kaste et Blik paa de Egne, hvor den største Huusflid i Almindelighed findes. Det er Nøden, der driver til det første Skridt, og det er, som et andet Ordsprog siger, om det første Skridt det gjælder. Da nu Lollands Bondestand i det Hele taget kan kaldes velhavende, kan man i Reglen ikke vente at træffe nogen stor Huusflid hos den. Klagerne i denne Henseende ere da ogsaa mange og gamle; men der yttres dog tillige noget Haab om, at en større Driftighed ogsaa heri vil vise sig, og dette Haab begrundes paa den Omstændighed, at Høravlen meget betydeligt tiltager, og at ogsaa Uldproduktionen er i Tiltagende ved de uldrigere Faareracer, hvormed den oprindelige Stamme forædles. Tilforn maatte en stor Deel af den Hør, der skulde forarbeides, forskrives fra Kjøbenhavn*), nu er snart det Modsatte Tilfældet; thi nogle Bønder have begyndt at sælge „endeel heglet og uheglet Hør til Kjøbmanden, og hvoriblandt findes ret gode Varer." **) Det gjør naturligviis en stor Forskjel for Bonden, om han skal give sine Penge ud eller han skal tage dem ind for Hør; i første Tilfælde falder det ikke saaledes af sig selv at tage fat paa Spinderokken, end i sidste, at anvende en Deel af det, der er avlet hjemme, til Husets Forsyning. Dette maa vel tildeels være Aarsagen, hvorfor hidtil en ikke ubetydelig Mængde Dynevaar og Lærred er indført, især fra Fyen; thi skal man endelig kjøbe, er det langt nemmere at kjøbe Tingene færdig, saa man kan kan bruge dem strax, end blot at kjøbe Stoffet, hvoraf det skal gjøres. Under saadanne Forhold er det neppe at tænke paa, at træffe Foranstaltninger til at „Huusflids-

*) Kammerraad **Wilhjelm**.

) Landinspecteur **Møller.

Frembringelserne skulde gaae meer i Handelen"; det Første, der bør attraaes, er snarere at formaae Bondestanden til at frembringe til egen Forsyning; naar dette er skeet, og naar Huusfliden er bleven udbredt og stor i den Deel af Bondestanden, der ikke har Raad til at beholde og henlægge det, den frembringer, naar der altsaa viser sig et Overskud af Huusflidens Frembringelser, først da er der at tænke paa Handel med saadanne Sager. Men at der er lange Udsigter hertil vil et Par af Beretningerne klart lægge for Dagen. Vel kan den første Beretning, vi ville anføre, ikke gjælde som noget paalideligt Vidnesbyrd for Huusflidens Tilstand nuomstunder, da den er skreven for en Snees Aar siden; men vi ville dog begynde Udsigten over denne Gjenstand med den, og siden see om Forholdene have forbedret sig i den Grad, at man har Grund til at vente stor Forandring i den nærmeste Fremtid. „Huusfliden, siger Justitsraad **Ehrenreich**, er meer end maadelig hos Bondestanden. Noget Vadmel, lidet Hvergarn til Klæder, Lærred og Strømper forfærdiges, men, Strømper undtagen, ei tilstrækkelig til eget Brug. For Tiden sees intet Middel, der er virksomt til at vække Huusfliden i saadan Grad, at Varerne kan blive en Gjenstand for Handelen, og det vil altid blive et Spørgsmaal, om saadant nogen Tid vil kunne opnaaes; flere vigtige Grunde frembringe denne Tvivl." Hvilke disse Grunde ere, anføres ikke, men efter hvad der, som siden vil sees, er gjort for at fremme Huusfliden, uden større Held end hidtil, kan Tvivlen godt forsvares. Tyve Aar derefter fortæller Kammerraad **Friderikſen** os nemlig, at „med Huusfliden er det ikkun ringe bevendt i den Egn. Bonden lader ved sit Huuspersonale forarbeide Toier til eget Brug. At fremskynde Huusflidens Fremme har været Formaalet tidligere for et Industri-Selskab, og i den senere Tid for det landoeconomiske Selskab, ved herfor at udsætte Præmier, men dette har Lidet eller Intet frugtet. Den eneste Maade, hvorved denne Erhvervsgreen synes at kunne fremmes, vilde, efter min Mening, være, at der ved Skolerne blev indrettet Læreanstalter, hvor Pigebørnene kunde øves i Syning og andre dermed i Forbindelse staaende Arbeider. Som Følge af Hoveriet have Fruentimmerne hidtil været formeget medtaget til Markarbeide, og ere herved blevet uskikkede til Sysler, der egne sig for deres Be-

stemmelse; og det har ei sjelden været Tilfældet, endog til Hove, at man har seet Bondens Kone holde paa Plougen. Efterhaanden som Hoveriet afløses og ved Svingplougenes Indførelse, hvorved der til Ploiningen ogsaa spares Folk, ophører denne Skik; og i det man synes at spore, at Bonden — skjøndt paa Fæstegodserne seent — tilegner sig mere Agtelse for sig selv, vil man haabe, at hans kvindelige Personale ogsaa vil faae Sands for hvad der svarer til dets Bestemmelse, og som Følge heraf lægge sig mere efter den egenlige Huusflid. Den tiltagende Høravl synes ogsaa at stadfæste denne Formodning." Vi ville naturligviis ikke indlade os paa at drøfte den Sætning, at Huusfliden ikke ret vel lader sig forene med Fæsteforholdet, da denne Besiddelsesmaade af Jordeiendom er bleven til et besynderligt Slags politisk Partispørgsmaal, der ivrigt forsvares, naar Talen er om at indføre et friere Contraktsforhold, og ligesaa ivrigt angribes, naar Talen er om Indførelse af Selveeiendom. Langt mere oplysende vil det være at see, hvad andre kyndige Mænd mene om Huusflidens nærværende Tilstand, og af Hr. Provst Rosod-Ancher faae vi da den Besked, „at den kan vel antages at være i nogen Fremgang, men er ei endnu hvad den kunde og burde være. Hverken Vadmel eller Lærred produceres her til Salg, ja ei engang til eget Forbrug. Kjøbmændene hente en Mængde Lærreder paa de fyenske Markeder, som den lollandske Almue kjøber. Et Hørsvingeri, som i Fjor (1840) blev anlagt paa Vandholm, vil befordre Høravlen paa den nærmeste Omegn, og forhaabentlig ogsaa Huusfliden. Væverstuer i Bondergaardene, saaledes som i Fyen og Jylland, kjendes ei her. Fabriker gives her i Lolland ingen af." Hvad her siges om Væverstuer i Bondergaardene er maaske ikke ganske nøiagtigt, og maa vel forstaaes saaledes, at det er ualmindeligt hos Bønderne at finde Væve, som benyttes, ikke til Livets Ophold, men som Huusflids-Redskab. Antallet paa saadanne Væve er, efter det stat. Tab. Værk, rigtignok ikkun ringe, men de findes dog; saaledes er der i Musse Herred 17, hvoraf de 13 i Slemminge Sogn; i Fuglse Herred 46, hvoraf 28 paa Feiøe; i Sønder Herred 22, hvoraf det største Antal, 11, findes i Kappel Sogn, og endelig i Nørre Herred ikkun 20, deraf de 9 i Vesterborg Sogn. I dette Herred, hvor Selveiendom har

i over en Menneskealder været mest almindelig, og hvor Velstanden er størst, skulde man, efter Kammerraad Friderikſens ovenfor anførte Anskuelse om Grunden til den ringe Huusflid, kunne vente den allerstørste Huusflid, hvilken da vel maatte give sig tilkjende i alt Fald ogsaa ved Vævning; men dette forholder sig ikke saa efter de indkomne Beretninger; „Lærred og Dynevaar, fortalte Sognefoged Hans Mikkelsen, især fyenske, kjøbes af Gaardmænd og af dem, der sætte Boe." Det staaer sig omtrent ligedan i Sønder Herred. „Huusfliden er saavidt langt tilbage, og der produceres aldeles Intet til Salg af uldne eller linnede Varer, for hvis Afsætning dog gives megen Leilighed, da ikke ubetydeligt heraf af de Handlende indforskrives fra Fyen. Imidlertid har dog Høravlen i de senere Aar udbredt sig meget, og man haaber den skal tiltage. Afsætning af Hør, som før har været betydelig for Kjøbmændene, er nu næsten aldeles ophørt, og ved hvert Huus og Gaard seer man nu aarlig Udsæd af Hør eller Hamp. Af Hvergarn, Vadmel og Lærred forarbeides eiheller ubetydeligt, hvilket godtgjøres ved den Mængde Vævere, der overalt findes paa Landet, og snart Alle have deres gode Udkomme. De senere heldigere Aar for Landmændene have vel paa den ene Side bidraget til en større Virksomhed i saa Henseende, og Mange ere derved satte i Stand til at forbedre og udvide deres Boe, samle Udstyr til opvoxende Børn m. v.; men paa den anden Side har derved, hos den mere Velhavende, Klædet begyndt at fortrænge Vadmelet, og Sirts o. desl. Hvergarnet. De lange Vinteraftener benyttes ikke som de burde af Karle og Drenge, men sædvanlig dræbes disse ved Søvn til Fodertid, og de flere Forsøg, Mange have gjort for at opmuntre til Virksomhed, ere ikke lykkedes."*) At denne Opmuntring til Mandfolkenes Huusflid er hidtil mislykkedes, forklarer efterfølgende Beretning af Hr. Forvalter Lützen paa en temmelig overbevisende Maade, og gaaer i det Hele med en saa eiensynlig Lyst og Udførlighed ind paa denne Gjenstand, at der ikke kan blive Stort at tilføie.

„Huusfliden gaaer ei ud paa mere end til eget Forbrug. Dette gjælder i Almindelighed med Hensyn til Bondekonen, med Piger og

*) Kammerraad Wilhjelm.

Pigebørn, og for saavidt maa Huusfliden kaldes god, da de tillige ikke sjelden tage Deel i Markarbeidet. Den større Hør- og Uldavl giver dem fuldt op at bestille, og herom vidner hos de Vindskibelige, hvad man seer saavel af Uldent som Linned i Huset. Hvad der sælges af disse Produkter skeer i Almindelighed i raa Tilstand. Huusbonden, Karlen og Sønnerne indlade sig sjelden paa meer end Forfærdigelsen af egne, mindre Avlsredskaber; men herfor have de og Fordring paa Undskyldning. Agerdyrknings-Arbeidet er her strengere end i nogen anden Provinds. Vi ville see hvorledes en lollandsk Bonde benytter Tiden, i det Mindste paa denne Egn, med sin Karl ved Siden af sig selv. I Almindelighed begynder Arbeidet ved Solens Opgang, og ender ved dens Nedgang, med Hakkelseskjæren, Ploining, Hegning, Graven, Merglen og Tærsken, hvilket Alt gjælder næsten hele Aaret omkring, og især maa Høsten ikke forglemmes, der medtager i det Mindste den halve Nat. Man spørger nu: kan en Karl efter dette strenge Arbeide 1 à 2 Timer om Aftenen være oplagt til at gjøre Skeer, Træskoe o. s. v., naar han mangen en Gang har arbeidet i raa og kold Luft en heel Dag. Dette synes virkelig formeget forlangt; man taler ikke om hvad enkelte Individer kunne udrette. Her er Avlsvæsenet Hovedsagen, hvortil bør føies Ordsproget: at Lollands Ploining og Helvedes Pine har ingen Ende. Vi bør altsaa i vor Dom om Huusfliden af de Arbeidsføre være betænksomme og billige; her ligger den og paa en Maade udenfor Beboernes Næring naar den paa andre Steder er nødvendig for deres Existens. Og sæt endog Karlen havde Lyst til at anvende disse Par Timer paa sligt Arbeide, vilde det neppe betale Lyset, som han maatte have, eftersom Fruentimmerne nødvendig maa have for sig Lyset, der staaer i en saakaldet Lysemoder og om hvilken de sidde. Det eneste Mandfolkene maaske især burde opmuntres til var at strikke deres egne Strømper. Det forholder sig derimod anderledes naar man seer hen til de ørkesløse Fattiglemmer og de opvoxende Børn, der endnu ere skolepligtige. Af disse kunne man fordre større Huusflid, hvilket ogsaa paatænkes af de nye Forstanderskaber, men dog med Betænkelighed, fordi man saa meget mangler en Arbeidsanstalt. Dette vil vel Tiden raade Bod paa, og imidlertid maa man tye til den gjældende Lovgivning

for Fattigvæsenet, som dog ikke stiller En aldeles blot for at virke i det benævnte Øiemed. Det er imidlertid ikke uden Exempel, at Bonden paaskjønner sin Karls Huusflid, skjøndt det er sjelden, hvilket maa ligge i Karlens indre Drift, og hans Opoffrelse ved at forrette sin daglige Dont, der i Almindelighed medtager al den Tid, som ikke er indrømmet til Søvnen.

„Hvad der er sagt om Gaardmanden, kan ogsaa som oftest anvendes paa Huusmanden; han kan nok blive træt af Dagens Byrde naar man lægger Mærke til, at han skal spadsere til og fra sit Arbeide, stundom ¼ Miil. Naar han kommer hjem, kan han for Træthed ikke komme til at tænke paa Huusflid, uden naar Nødvendigheden byder ham at søge Pleilen for at tærske sit eget Korn. Huusflid af Huusmanden kan man saaledes ikkun opmuntre til, men ei fordre. Med Hensyn til Konen, da spinder den virksomme tidlig og silde, og forretter i Mandens Fraværelse hans Arbeide ved Huset, foruden sine huuslige Sysler. Det er ikke godt ganske at sætte sig ind i disses Stilling; stundom udrette Enkelte meer end man med Billighed synes at kunne fordre. Her maa Opmuntring og ikke Bebreidelse anvendes. Desuden have vi her de fornødne Haandværkere af hvert Slags, som deraf have deres Næring, og som saaledes ville hindre Huusflid i Almindelighed, naar andet Arbeide derved opgaves.

„Vi have endnu tilbage at gjøre os bekjendt med hvad Tid Tjenestefolkene paa Herregaardene kunde have tilovers. Hvad Pigerne angaaer, da levnes der dem sikkert ingen Tid til Arbeide for dem selv; de begynde deres Arbeide, især Malkningen, Kl. 2—3—4 om Morgenen, og ender først den sildige Aften, og ere derhos om Vinteren saa vel forsynede med deres bestemte Spind, at næsten intet Øieblik levnes dem til deres eget Arbeide; ikkun Løverdag Aften have de fri, saavelsom Søndagen, forsaavidt der kan blive Tid tilovers fra Malkning, Kogning o. s. v. Meget anderledes forholder det sig med Karlene, der ere fremfor Bondens Karl fri for Hakkelseskæren, Grøftegraven og Tærsken, og om Vinteraftenerne henslumre de mangen Time, som unegtelig bedre kunde anvendes. Dog skal det ogsaa være Tilfældet, at de paa sine Steder anvende Tiden til

nyttige Arbeider, som at væve Grimer o. s. v. De have og fremfor hos Bonden sin egen Stue med Lys og Varme.

„Det skulde i alt Foranførte ligge, at Huusfliden i Lolland aldrig vil eller kan ventes i Forhold til de andre Provindser i Almindelighed, og det vil af de benævnte Aarsager ogsaa have sin Tid inden Huusfliden bliver større end den er, uagtet Opmuntring dertil gives fra mange Sider."

24.

Udmærkede Landmænd.

Skulde Besvarelsen af det Spørgsmaal, om der findes udmærkede Agerdyrkere i en vis Egn, tjene til at give nogen særdeles Oplysning om Landvæsenets Tilstand, maatte den ikke indskrænke sig til en blot Opregnen af Navnene paa disse Mænd og deres Foretagender, men maatte give, enten en udførlig Beskrivelse af hele deres Avlsvæsen i de mangfoldige forskjellige Retninger, saavelsom Grundene for deres Fremgangsmaade; eller de forskjellige Grene af Landvæsenet maatte være særskilt fremhævede, og en fortrinlig Fremgangsmaade, Anvendelse eller Forbedring i hver enkelt af disse fremsat. Men saadanne Oplysninger ere ikke lette at tilveiebringe. Man henvender sig nemlig for at erholde dem helst til de mest udmærkede Landmænd, altsaa til dem, der ere saa at sige Parter i Sagen, de opfordres til ikke blot at bedømme, men endog offentligt at rose, og for denne Selvroes krymper altid den ædle Mand sig. Derfor giver vel ogsaa Beretningerne saa saare liden Oplysning i denne Henseende, og hvor Spørgsmaalet ikke kortelig afærdiges med den korte Besked: „Det mangler ikke paa gode, tænksomme Jordbrugere, og unegtelig har de gode Exempler ikke lidet bidraget til Agerbrugets Fremgang i de senere Aar"*) — hvor

*) Kammerraad Wilhjelm.

det som sagt ikke saaledes forbigaaes, der undviges det, som af DHrr. Madsen og Dall, paa denne Maade: „Ligesom vi af flere Grunde i Almindelighed antage det mindre heldigt, ligefrem at betegne enkelte af en Egns Landmænd, som udmærkede fremfor alle Øvrige, skulle vi ogsaa holde for, at dette i sig selv er overflødigt, da disse allerede ville være bemærkede, og af Offentligheden noksom fremhævede som udmærkede, for hvilket vi mene, at de fremdeles uden Skade kunne gjælde. Desuden holde vi os overbeviste om, at netop de Mænd, som vi maatte have størst Anledning til at fremhæve, helst ville være saadan rosende Omtale foruden."

Paa en anden Maade behandles denne Gjenstand af Andre, som Kammerr. Friderikſen, der giver en Forklaring over Grundene hvorfor der ingen udmærkede Landmænd findes i Egnen. Hans Ord ere disse: „Af udmærkede Agerbrug findes ingen; der er neppe over 2 Gaarde i Herredet, der ere større end almindelige Bondergaarde. Herredet bestaaer ene af samlede Godser, Hovedgaarde og Bondergaarde, og da de første hidtil alle have været drevne ved Hoverie, har intet fortrinligt Agerbrug herved kunnet opstilles. Hoveriet er nu for det meste afløst i de sidste Par Aar, og Hovedgaardene ere bortforpagtede, tildeels til unge, velhavende Mænd, saa man tør vente, at Forandring til det Bedre, i det mindste forsaavidt Hovedgaardene angaaer, snart vil indtræde, og at der navnlig vil blive lagt fortrinlig Vind paa at fremme Hollænderiernes Opkomst, der, som tidligere bemærket, hidtil ganske har staaet tilbage. Med Bondens Fremskridt til nogen væsentlig Forbedring i denne Retning, har det endnu lange Udsigter; han tager neppe Exempel fra de større Gaarde, Hovedgaardene (dog har dette været Tilfældet med Svingplougenes Indførelse, hvorfra ved Gaardene Fuglsang og Prierskov blev givet Impulsen), og Godseierne interessere sig alt for lidet for Agerbruget i Almindelighed og for Fæsterne i Særdeleshed, for at der fra denne Side skeer noget til at fremhjelpe Bonden til en mere udmærket Dyrkning af sin Lod. Godseieren eller dennes Forvalter seer alene paa at faae en god Indfæstning ved en Bondegaards Overdragelse i Fæste, og naar Bonden har udredet denne

*) Kammerraad Wilhjelm.

sin Indfæstning, sætter han sig i den gamle Slendrian, som hans Formand, uden at tænke paa selv i et godt Aar at faae Noget tilovers, stolende paa, at om et misligt Aar indtræffer, er Afgiften til Herskabet ei høiere, end at han enten med sin Restance kan faae Henstand, eller ved at skille sig ved en Hest eller andet Kreatur, selv om dette er uundværligt, dermed kan dække den stedfindende Underbalance." Efter denne Forklaring skulde det just ikke være paa nogen fordeelagtig Maade Agerdyrkerne udmærkede sig i Musse Herred. Den udtalte Dom er dog nok snarere streng end retfærdig, og det synes som om Forf. udelukkende havt den sydlige Deel af Herredet for Øie, der vistnok staaer længst tilbage paa hele Lolland; paa Baroniet Guldborgland passer i det Mindste Beretningen hverken paa Godseier, Forpagtere eller Bønder. Den staaer ogsaa i al for skarp Modsætning til efterfølgende Beretning af Provst **Kofod-Ancher**, til at man ubetinget bør antage den for den ene rigtige; dette kan den muligt være med Hensyn til hvad en saa dygtig og kyndig Landmand, som Kammerraad **Friderikſen**, fordrer af den, der skal fortjene Navn af en **udmærket** Agerdyrker, men i det Mindste ere Udsigterne til en bedre Behandling af Jorderne, neppe saa mørke, som de her skildres.

„Her i Egnen, siger Provst **Kofod-Ancher**, findes flere dygtige Agerbrugere, saavel iblandt Forpagterne som Fæstebønderne, hvis Opmærksomhed fornemmelig er henvendt paa at forøge Kornproduktionen ved Mergling, Vandafledning og en bedre Drift, befordret ved bedre Agerdyrknings-Redskaber. Ogsaa Kvægbesætningen forædles; med Skæferier vil det ei lykkes, det er paa flere Steder prøvet, men atter aflagt, da de side og fugtige Jorder ei ere passende for Faaret. Staldfodring for Ungkvæg og Heste er ei ualmindelig."

Vi ville slutte denne Oversigt med Hr. Landinspecteur **Møllers** Beretning, og det saameget heller, som vi deri finde anført i det Mindste een Mand nævnt som en udmærket Agerdyrker. „Udmærkede Agerdyrkere findes her i Egnen ingen af iblandt Bønderne, men derimod har Grevskabets Besidder, Kammerherre Grev **Reventlow** udmærket sig som Saadan; thi han er den som først har indført Brugen af Svingplougen, og ved at foranstalte Præmieploininger

iværksatte, betydelig forbedret Bøndernes Plougarbeide. Endvidere har han udbredt nye, for det Meste bedre Heste-, Kvæg-, Faare- og Svineracer; ogsaa har han ved sit Exempel gjort Bønderne bekjendt med Dyrkningen af forskjellige Slags Brakfrugter, saasom engelsk Hvidkaal, Runkelroer, adskillige Sorter Kaalraber, Kartofler o. s. v., og deraf uddeelt Frøe saavel til Gaard- som til Huusmændene, viist Brugen af adskillige forhen ubekjendte Agerdyrknings-Redskaber, saasom Exstirpatorer, Skarificatorer, forbedrede Harver, Tromler, Hyppe- og Skufleplouge; ladet nogle Huusmænd lære at afrette Kvæg til at trække Ploug o. s. v."

25.

Landoeconomiske Selskaber.

I Aaret 1809 stiftedes et Selskab under Navn af: „Det Lollandsk-Falsterske Selskab til Oplysningens og Industriens Fremme." Retningen af dette Selskab vil bedst læres at kjende af nedenstaaende „Fortegnelse" over de udsatte Præmier, som derfor her anføres:

Fortegnelse

paa de Præmier, som det Lollandsk-Falsterske Selskab til Oplysningens og Industriens Fremme udsætter for Aaret 1823.

1. For Flid i Agerbrug.
   a) For Gaardmænd, som med gyldige Beviser godtgjøre, at have paa den med deres Jorders Beskaffenhed meest overeensstemmende Maade, i Aaret 1823, brugt Vexeldrift og Sommerstaldfodring, udsættes 3 Præmier, nemlig:

   een paa . . . . . 100 Rbd. Sedler.
   een paa . . . . . 80 — —
   een paa . . . . . 50 — —

Til Vexeldrift udfordres, at Brakmarker dyrkes til Staldfodringsfæd eller Brakfrugter, saasom Vikker, Vikkehavre, Boghvede, Kartofler, Kaal, Roer, istedetfor at ligge i Brak, eller bruges til Sommergræsning, samt at Gaardens forskjellige Lodders Dyrkning indrettes saaledes, at de vexelviis bære Straaefæd og Bladfæd; til den første regnes Hvede, Rug, Byg og Havre; til den sidste: Ærter, Bønner, Vikker, Vikkehavre, Klover, Boghvede og de øvrige Brakfrugter.

Til Sommerstaldfodring udfordres, at Gaardens Besætning, især Heste og Qvæg, fodres i rene og luftige Stalde med grønt Foder hele Sommeren, i det mindste til Høsten, og om muligt indtil Ævret.

Betydelig Jordforbedring, saasom passende Mergling af flere Tdr. Land, de fornødne Vandgrøfters Gravning, Opførelse af levende Hegn, Pileplantning, samt at det voxende Korn vidner om nedlagt reent Sædekorn, især af Hvede og Byg m. v., vil forhøie Afkomsten til disse Præmier, efter det Forhold, i hvilket Æfkerens Landbrug kommer foranførte Angivende nærmest.

b) For Huusmænd, — hvortil med Hensyn til deres Jordlodder og regnes Skolelærere, — som paa lige Maade godtgjøre, at have brugt paa deres Lodder, overeensstemmende med disses Størrelse, Vexeldrift og Sommerstaldfodring, og anvendt andre af ovennævnte Forbedringer, udsættes ligeledes 3 Præmier, nemlig:

een paa . . . . . 50 Rbd. Sedler.
een paa . . . . . 30 — —
een paa . . . . . 20 — —

2. For Humlehaugers Anlæg.

a) For den største og bedste Humlehauge, anlagt i Præmieaaret ved Bøndergaarde, dog ei paa ringere Areal end 2 Skjepper Land, udsættes 3 Præmier, nemlig 2 for Lolland og 1 for Falster, hver paa . . . . . 15 Rbd. Sedler.

b) For den største og bedste Humlehauge, anlagt i samme Tid af Huusmænd, dog ei paa ringere Areal end ½ Skp.

Land, udsættes ligeledes 3 Præmier, nemlig 2 for Lolland og 1 for Falster, hver paa . . . . . 8 Rbd. Sedler.

3. For Hør og Hamps Dyrkning.

a) For den eller de Gaardmænd, som i Præmieaaret have besaaet i det mindste 2 Skjepper Land med Hør og Hamp, og som godtgjøre, at samme ved Præmieæskningens Indsendelse tegner til en god Høst, udsættes 3 Præmier, 2 for Lolland og 1 for Falster, hver paa . . . 15 Rbd. Sedler.

b) For den eller de Huusmænd, som i samme Tid have besaaet i det mindste ½ Skjeppe Land med Hør og Hamp, og godtgjøre hvad ovenfor er anført, udsættes ligeledes 3 Præmier, 2 for Lolland og 1 for Falster, hver paa 8 Rbd. Sedler.

4. For Frugttræer.

For Plantning, Podning eller Inoculering og Forædling af den største Mængde Frugttræer i egne og Andres Hauger udsættes en Præmie paa . . . . . 20 Rbd. Sedler.

5. For arbeidsomme Fattige.

For de Fattige, som med Fattigcommissionens Vidnesbyrd godtgjøre, at have været meest vindskibelige, og at have frembragt den største Mængde Fabricata af hvilketsomhelst Slags, udsættes 2 Præmier for hvert Herred, hver paa 5 Rbd. Sedler.

6. For Vinteraftenernes Anvendelse af Tjenestekarle til Haandarbeide.

For de Tjenestekarle, som godtgjøre, i Præmieaaret at have med stadig Flid anvendt Vinteraftenerne til at forrette et eller andet nyttigt Haandarbeide, saasom at forfærdige eller forbedre Avlingsredskaber, flette Kurve, dreie, gjøre Træskoe, snoe Reeb o. s. v., dog uden at forsømme Huusbondens Arbeide, hvis Vidnesbyrd om Troskab og Sædelighed tillige maa fremlægges, udsættes 6 Præmier, 1 for hvert Herred, hver paa 12 Rbd. Sedler.

7. For lang og troe Tjeneste.

For de Tjenestekarle eller Piger, som have tjent længst i en Tjeneste, dog ikke under 8 Aar, og foruden at fremlægge

Huusbondens Vidnesbyrd om Flittighed og Sædelighed, tillige godtgjøre, at de ere i den Stand, at de kunne gjøre Fyldest for Kost og Løn, udsættes 6 Præmier, 1 for hvert Herred hver paa . . . . . 15 Rbd. Sedler.

8. For Reeb eller Tøir af Humleranker eller Huder.

For den, som godtgjør i Præmieaaret at have forfærdiget, eller at have givet Anviisning til at forfærdige den største Mængde Reeb eller Tøire af Humleranker eller Huder, udsættes 2 Præmier, hver paa . . . . . 12 Rbd. Sedler.

* * *

Alle disse Præmieæskninger maae være forsynede med Vidnesbyrd om deres Indholds Rigtighed, i Overeensstemmelse med Lovene, af Stedets Præst og tvende andre Mænd, som maae have seet og kjendt det de bevidne. De indsendes inden August Maaneds Udgang d. A., forsaavidt de angaae Agerbruget, og inden Aarets Udgang forsaavidt de angaae nogen af de andre Gjenstande, for hvilke der er udsat Præmier, til Selskabets Commissairer, som ere: for Falsters Nørre Herred: Hr. Overkrigscommissair Stampe paa Nobøllegaard; for Falsters Søndre Herred: Hr. Justitsraad Friis til Gjedsergaard; for Musse Herred: Hr. Kammerraad Ehrenreich paa Hardenberg; for Fuglse Herred: Hr. Greve C. v. Reventlow paa Frihedsminde; for Lollands Søndre Herred: Hr. Cancellieraad Olesen i Vesterborg, og for Lollands Nørre Herred: Hr. Proprietair Friis paa Lillekjøbelevgaard. Fra Herredscommissairen sendes de, forsynede med Bedømmelse og Erklæring, inden Februar Maaneds Udgang 1824 til Selskabets Secretair, Pastor Boisen i Vesterborg; Præmieuddelingen skeer derefter i Juli Maaned s. A.

Forstanderskabet for Selskabet til Oplysningens og Industriens Fremme i Lollands-Falsters Stift, den 2den Juli 1823.

N. v. Jessen. P. O. Boisen. Richfeld.
C. Sidenius. Thorsen.

Det var, som det sees, ingen ubetydelig Sum, henved 700 Rbd. aarlig, Selskabet anvendte til at fremme de Grene af Landvæsenet, og give Agerbruget den Retning, som Bestyrelsen maa have

anseet for den nyttigste paa den Tid. Beretningerne fra den Tid skjænke imidlertid ikke dette saakaldte „Industri-Selskab" synderlig Opmærksomhed, og omtale ikke hvad det har virket; stort har det vel ikke været; thi synderlige Spoer af dets Virksomhed ere nu i det Mindste ikke kjendelige. Dette Selskab ophævedes i 1835 og et nyt dannedes under Navn af „Mariboe Amts oeconomiske Selskab", der arbeider til samme Diemed paa en noget forandret Maade, hvorom nedenstaaende Beretning vil give den bedste Oplysning. Selskabet bestod i 1841 af omtrent 150 Medlemmer (hvoriblandt kun Faa af Bondestanden), hvis ringeste aarlige Bidrag er ansat til 2 Rbd. Foruden Medlemmernes Bidrag understøttes Selskabet af den Kongl. Jordebogs-Kasse med 100 Rbd. aarlig, og med ligesaa meget af det Classenske Fideicommis. „Skjønt man maa beklage, at Interessen, især hos Bondestanden ikke er vakt for denne gavnlige Indretning og den derved sat i Stand til at virke saa udbredt som ønskedes, kan det dog ikke negtes at meget Gavnligt derved er befordret. De foranstaltede aarlige Præmieploininger have ikke lidet bidraget til at overbevise om Svingplougens Fortrinlighed og gjort dens Brug almindelig." *) Hvad Selskabet især har havt for Die, og paa hvilken Maade det har virket siden dets Stiftelse, vil sees af nedenstaaende

Beretning
om Maribo Amts oeconomiske Selskab.

I den forløbne Tid, siden Selskabet blev stiftet, har det fornemmelig virket for:

1. Forbedring i Agerbruget paa Bondergaardene ved Indførelse af en planmæssig Drivt,
2. Huusflidens, Industriens og Vindskibelighedens Fremme,
3. Udbredelse af forbedrede Agerdyrknings-Redskaber og Kornrensemaskiner,
4. Udbredelse af forædlede Huusdyr, nemlig Kvæg og Faar,
5. Huuslodders Ploining og Dyrkning af Huusmændene selv med deres Køer,

og til Opnaaelsen heraf foranstaltet følgende:

*) Kammerraad Wilhjelm.

Ad 1. Til plantmæssig og forbedret Drift af Bøndergaarde, Mergling tildeels derunder indbefattet, er der givet Forskud til Følgende:

Til Rasmus Friiss Enke og Jørgen Friis i Vindebye 50 Rbd. aarlig i 3 Aar	150 Rbd.
— Niels Frederiksen i Voldshauge aarlig i 3 Aar 30 Rbd.	90 —
— Lars Brandt i Calloe 25 Rbd. aarlig i 3 Aar	75 —
— Ole Olsen i Øster Ulslev ligeledes	75 —
— Rasmus Boesen i Skovbye 50 Rbd. aarlig i 3 Aar	150 —
— Anders Frederiksen i Nørre Vedbye ligeledes	150 —
— Andreas Pedersen i Langed 15 Rbd. aarlig i 3 Aar	45 —
— Peder Danielsen af Skjørringe Skov 35 Rbd. aarlig i 3 Aar	105 —
— Frederik Friis i Abed	60 —
— Radicke paa Elysium	50 —
Tilsammen	950 Rbd.

Disse Forskud, som alle ere udbetalte, ere de Vedkommende tilstaaede med Haab om nogen Eftergivelse i samme, forsaavidt som de dertil have viist sig fortjente, og forsaavidt som der ikke allerede er tagen Bestemmelse om Tilbagebetalingen, vil saadant, ifølge Beslutning paa Generalforsamlingen den 29de September f. A., finde Sted i Selskabets Efteraarsmøde 1841.

Ad 2. Huusflid, Industri og Vindskibelighed har Selskabet søgt at fremme:

a. ved Præmier, som ere tildeelte:

1837.

1. Sognefoged Simon Jensens Kone i Lillebrænde, 2. Gaardmand Jens Jensens Kone i Sullerup, 3. Sadelmager Jørgensens Kone i Mariboe, 4. Hørspinger Henning Jørgensens Kone i Soesmarke, 5. Skolelærer Nielsens Kone i N. Ørslev, 6. Gaard-

mand Jørgen Jørgensens Kone i Aastrup, 7. Huusmand Rasmus Hjulmands Kone i Skovlænge, for tilvirket uldent og linned Tøi, hver et Sølvbæger af Værdi 6 Rbd., tilsammen . . . 42 Rbd.

8. Huusmand Rasmus Larsens Kone i Nørre Grimmelstrup i samme Anledning . . . . . 6 —

9. Huusmand Rasmus Nielsens Kone i Nørre Vedby for Strikning . . 2 —

10. Gaardmand Jacob Johansen i Kippinge for særdeles Virksomhed, saavel i Henseende til Agerbruget, som Industri og Huusflid, en forbedret Wentzelsk Kornrensemaskine af Værdi 20 —

1838.

11. Huusmand Rasmus Nielsens Kone i Nørre Vedby for Huusflid med Spind og Strikning . . . . . 5 —

12. Peder Hansen Skræders Kone i Lillebrænde for Huusflid . . . . . 4 —

13. Skolelærer Christensens Kone i Lunde for Huusflid et Sølvbæger til Værdi 8 — 2 Mk.

14. Gaardmand Michel Rommer paa Hasseløe for at have ryddet sine Jorder for Steen og deraf opført 4,206 Alen enkelt Steengjerde om og imellem hans 7 Marker, et dito 8 — 2 —

15. Niels Hansen i Taaderup for Forfærdigelse af en Kornrensemaskine og Aftentimernes Anvendelse til andre Redskabers Forfærdigelse, et dito . . 8 — 2 —

16. a. Huusmand Lars Olsen i Ourehoved for Vindskibelighed i sit Agerbrug . . . . . 8 — = —

Lateris . . . 112 Rbd. = Mk.

	Transport . . .	112 Rbd.	Mk.
16. b.	Huusmand Joh. Bartel i Søerup for Humleavl et Sølvbæger . .	8 —	2 —
	1839.		
17.	Skolelærer Hansens Kone i Maglemer for Tilvirkning af uldent og linned Tøi, 6 Sølvspiseskeer af Værdi . .	25 —	= —
18.	Gaardmand Christen Jørgensens Kone i Klodskov for at have tilvirket 190 Alen uldent og linned Tøi . . .	6 —	= —
	1840.		
19.	Skolelærer Lund i Østofte for udbredt Kummenavl et Sølvbæger af Værdi	10 —	= —
20.	Gaardmand Hans Mortensen i Biernesse for udbredt Hør- og Kartoffelavl, en Bayleisk Ploug af Værdi .	12 —	2 —
21.	Gaardmand Jens Larsen Sveis Hustru i Bregninge for tilvirkede 693 Alen uldent og linned Tøi, et Sølvbæger af Værdi	10 —	= —
22.	Gaardmand Peder Skyttes Hustru ibid. for Tilvirkning af 750 Alen uldent og linned Tøi, ligeledes et dito	10 —	= —
23.	Hans Nielsen i Kippinge for Hørdyrkning	5 —	= —
b.	Ved Anskaffelse af en Jacqvards Væver-maskine med 1200 Blylodder, som er overdraget Væver Ungermand i Skjolstrup paa Falster, med Forpligtelse til at oplære 2 Svende i dens Brug. Maskinen har kostet Selskabet	100 —	= —
	Lateris . . .	298 Rbd.	4 Mk.

Transport . . . 298 Rbd. 4 Mk.

c. Ved i Aarene 1838, 39 og 40 at have anskaffet 10 Foustager russisk Sædehørfrøe, som kostede 168 Rbd., og som er udsolgt til 81 Rbd., saaledes at Selskabet herved har offret . . . . . 87 — ⁄ —

Tilsammen . . . 385 Rbd. 4 Mk.

Ad 3. Forbedrede Agerdyrknings-Redskaber har Selskabet søgt at indføre:

a. Ved Præmiepløininger med Svingplouge, for at gjøre disses Fortrinlighed bekjendt.

Disse Pløininger ere afholdte saaledes:

1836. Ved Fuglsang, saavel for Lolland som for Falster.
Præmiernes Beløb udgjorde . . . . . 188 Rbd.
Omkostningerne . . . . . 26 —
37 Concurrenter havde indfundet sig; ingen Præmier tilfaldt Falster.

1837. Ved Kirstineberg for hele Stiftet.
Præmierne udgjorde . . . . . 102 —
Omkostningerne . . . . . 46 —
20 Concurrenter havde indfundet sig, nemlig 5 fra Falster og 15 fra Lolland; ingen Præmie tilfaldt Falster.

1838. Ved Kirstineberg, alene for Falster.
Præmierne udgjorde . . . . . 100 —
35 Concurrenter havde indfundet sig.

— Ved Juellinge, alene for Lolland.
Præmierne udgjorde . . . . . 100 —
45 Concurrenter havde indfundet sig.
Omkostningerne for begge Præmiepløiningerne udgjorde . . . . . 38 —

1839. Ved Nøisomhed, alene for Falster.
Præmierne udgjorde . . . . . 100 —

Laveris . . . 700 Rbd.

Transport . . . 700 Rbd.
Omkostningerne . . . . . 37 —
22 Concurrenter havde indfundet sig.

1840. Ved Dalbygaarden, alene for Falster.
Præmierne udgjorde . . . . . 100 —
Omkostningerne . . . . . 52 —
25 Concurrenter havde indfundet sig.

Tilsammen . . . 889 Rbd.
Til Præmierne er af det Kongelige Landhuusholdningsselskab aarlig bidraget 100 Rbd., ialt 500 —
Og Selskabet har altsaa paa dette Foretagende anvendt . . . . . 389 Rbd.

b. Ved **Bortlodning** af forbedrede Agerdyrknings-Redskaber efter foregaaet Subskription af 3 Mk. for hvert Nr. og Tilskud af Selskabet Kasse, og der er saaledes ved Præmieploininger saavel til Selskabets Medlemmer som til Andre

1837 bortloddet: 7 Svingplouge,
1 trekantet Harve,
2 engelske dito,
1 Muldskuffe,
1 Hyppeploug,
hvis Anskaffelse
har kostet . . . 183 Rbd. 2 Mk. 4 Sk.

1838 — 12 Svingplouge
med Stobegods,
3 Ledharver,
2 engelske Harver,
hvis Anskaffelse
har kostet . . . 151 — 3 — — —

1839 — 17 amerikanske
Plouge,
2 engelske Harver,

Lateris . . . 334 Rbd. 5 Mk. 4 Sk.

Transport . . . 334 Rbd. 5 Mk. 4 Sk.
1 forbedret Led-
harve,
1 trekantet Brak-
harve,
hvis Anskaffelse
kostede . . . . . 188 — 2 — : —
1840 bortloddet: 22 Plouge,
5 Kornrensema-
skiner,
hvis Anskaffelse
kostede . . . . . 365 — 4 — : —
Tilsammen . . . 888 Rbd. 5 Mk. 4 Sk.
Af denne Sum er ved Subskrip-
tion indkommen . . . . . 702 — : — : —
Altsaa af Selskabet anvendt . . 186 Rbd. 5 Mk. 4 Sk.

Ad 4. Til Udbredelse af bedre Huusdyr er der anskaffet, bortloddet og solgt til Selskabets Medlemmer, Køer og Tyre, samt Væddere af fremmede Racer, nemlig:

1836 bortloddet: 1 Tyr af ægte Berner Race,
12 Dishley Væddere,
som kostede . . . . . 213 Rbd. 4 Mk. 6 Sk.
1837 — 4 jydske Tyre,
12 Dishley Væddere,
som kostede . . . . . 195 — 3 — 15 —
1838 — 4 jydske Tyre,
6 Dishley Væddere,
som kostede . . . . . 175 — 2 — 12 —
1839 — 4 jydske Tyre,
4 Dishley Væddere,
som kostede . . . . . 167 — 4 — 13 —
1840 — 5 jydske Tyre,
6 Dishley Væddere,
som kostede . . . . . 221 — 2 — 15 —
Lateris . . . 974 Rbd. : Mk. 13 Sk.

Transport . . . 974 Rbd. = Mk. 13 Sk.

1840 blev indkjøbt og ved offentlig Auction til Selskabets Medlemmer solgt 10 jydske Køer, som med Transport-Omkostninger og andre Udgifter kostede 408 Rbd. 1 Mk. 8 Sk.

Ved Auctionen bleve de udbragte til . 379 — 3 — = —

Igjen 28 Rbd. 4 Mk. 8 Sk.

Auctions-Omkostninger . 22 — 4 — 4 —

Altsaa anvendt af Selskabets Midler . . . ——— 51 — 2 — 12 —

Tilsammen . . . 1025 Rbd. 3 Mk. 9 Sk.

Af denne Sum er indkommen ved Subskription . . . . . 672 Rbd.

Og for 2 Tyre og 4 Vædere, som ved Lodtrækning tilfaldt det Classenske Fideicommis; men som dette skjænkede Selskabet, og bleve bortsolgte ved Auction . . 86 —

Er ——— 758 — = — = —

Selskabets Bidrag har saaledes udgjort 267 Rbd. 3 Mk. 9 Sk.

Under denne Sum er indbefattet 95 Rbd., som haves i Behold til Fordeel for fremtidige Bortlodninger, hvilket deels hidrører fra, at Omkostningerne til Kreaturernes Transport ikke hvert Aar ere, som de skulde, udredte af Selskabets Kasse, men af Subskriptionssummen, og deels af Gevinster, som ere tilfaldne Selskabet selv, men beregnede Bortlodningen til Indtægt.

Ad 5. Til Huuslodders Pløining og Dyrkning med Køer har Selskabet givet følgende Huusmænd Laan, mod Forpligtelse at tilbagebetale dem, saaledes som til sin Tid vil blive nærmere bestemt.

a. Lollands Nørre Herred:
Peder Clausen i Vester Karlebye . . . 25 Rbd.
Rasmus Pilemand i Bjerrebye . . . . 25 —

b. Fuglse Herred:
Hans Christensen i Thiersted . . . . . 25 —
Henrich Larsen i Skjelstofte . . . . . 25 —

c. Musse Herred:
Lars Hansen i Sundbye . . . . . 25 —
Rasmus Rasmussen i Thorebye . . . 25 —
Peder Skou i Nagelstie . . . . . 10 —
Christen Andersen i Soesmarke . . . . 15 —
Lars Lang i Flintinge . . . . . 15 —

d. Falsters Sønder Herred:
Peder Madsen Stange i Radbjerg . . 25 —

e. Falsters Nørre Herred:
Rasmus Nielsen i Nørre Vedbye . . . 15 —
Frederik Nielsen i Gundsemagle . . . . 17 — 3 Mk.
Lars Jensen i Torkildstrup . . . . . 17 — 3 —
Tilsammen . . . 265 Rbd. = Mk.

Selskabet har anskaffet 2 Kolleske Kornrensemaskiner, som ere hensatte, den ene hos Justitsraad Friis paa Gjersergaard, og den anden hos Gaardmand Peder Olsen Skytte i Nørre Alslev, til Afbenyttelse for Enhver som ønsker det, til sine Korn- og Sædevarers Rensning.

Ved Generalforsamlingen den 29de September 1840 blev det besluttet, at der skulde anvendes 60 Rbd. til Reiseomkostninger for en i Engvanding kyndig Mand, som skulde forskrives her til Stiftet, for at give Anviisning i denne Green af Landhusholdningen.

Om Resultatet heraf vil Underretning i sin Tid blive meddeelt af Hr. Kammerjunker Directeur Classen.

Ifølge det aflagte Regnskab for Aaret 1840 udgjorde Selskabets Beholdning ved Aarets Udgang 341 Rbd. rede Sølv og 238 Rbd. Repræs., hvoraf 241 Rbd. rede Sølv indestaae i Falsters Sparekasse som Grundfond.

Nykjøbing den 3die Juni 1841.

Gronbek,
Selskabets Secretair.

Foruden dette Selskab, hvis Virksomhed strækker sig over hele Amtet, har der dannet sig et andet mindre Selskab, under nuværende Lehnsbesidder, Kammerherre Grev **Reventlows** Indflydelse, alene for Grevskabets vestre Deel, nemlig Pederstrup og Skjeltofte Godser der virker ved Præmier. Om dette Selskab giver Landinspecteur **Møller** følgende Underretning: „Paa denne Deel af Grevskabet **Christiansæde** er oprettet et lidet oeconomisk Selskab, bestaaende meest af Godsernes Gaardmænd, hvilke mellem sig udvælge 2 Bestyrere og en Formand, hvoraf den længsttjente aarlig afgaaer og en nye, efter de fleste Stemmer, i hans Sted indtræder.

„Selskabets Virksomhed har i de sidste Aar bestaaet i at udsætte Præmier for 1) Rodfrugtavl og Rodfrugternes samt Sæds Anvendelse til Kvægfoder; 2) for største Produktion af Fedevare; 3) for Høravl, og 4) for reen Sæd paa Marken. Endelig afholdes aarlig en Præmieploining."

En omstændeligere Underretning om Vedtægterne saavelsom Præmiernes Størrelse giver nedenstaaende Bekjendtgjørelse for 1841. En lignende udstædes hvert Aar for det følgende Aars Præmier til hvert Sogn paa Godserne.

„Det oeconomiske Selskab for **Pederstrup** og **Skjeltofte** Godser har for Aaret 1841 udsat følgende Præmier for dets Medlemmer.

1. **For reen Sæd paa Marken, af Rug, Hvede og Byg:** 1ste Præmie 6 Rbd., 2den dito 4 Rbd.

   Den Præmiesøgende mælder sig til en af Selskabets Bestyrere inden Midsommer, hvorefter Kornet paa Marken vil blive belønnet.

2. For Høravl: 1ste Præmie 6 Rbd., 2den dito 4 Rbd.

Den Præmiesøgende mælder sig til en af Selskabets Bestyrere førend Hørren ruskes, hvorefter Stykket, der ei maa være mindre end 2 Skpr. Land vil blive opmaalt. Saasnart Hørren er tilberedt maa Vedkommende igjen mælde sig, forat den kan blive veiet og synet, saa tidlig, at Præmierne kan vorde uddeelte i Foraarsmødet 1842. Bedste Beskaffenhed og største Mængde paa lige stort Areal giver Adgang til Præmie, og bemærkes det, at Bedømmelsen af Hørren skeer efterat den er reensskjættet, i hvilken Tilstand den bliver veiet; Præmierne uddeles i Foraarsmødet 1842, hvor de Søgende tillige maae forevise Prøver af Hørren, saavel heglet som uheglet.

3. For Rodfrugtavl af Kartofler o. desl.: 1ste Præmie 6 Rbd. 2den dito 4 Rbd.

Den Præmiesøgende mælder sig til en af Selskabets Bestyrere naar Rodfrugterne skal optages, hvorefter Areal og Produkt vil blive opmaalt. Ikke mindre end 1 Td. Land maa være benyttet hertil, og største Produkt paa lige Areal giver Adgang til Præmier.

4. For Fodring med Korn, Kartofler og Rødder til Kvæg, Faar og Svin: 1ste Præmie 10 Rbd., 2den dito 5 Rbd.

Den Præmiesøgende mælder sig til en af Selskabets Bestyrere inden Marts Maaneds Udgang 1842, hvorefter Selskabets samtlige Bestyrere tager Besætningen i Øiesyn paa en nærmere bestemmende Dag inden 1ste Mai dernæst, og vil den eller de komme i Betragtning, som efter sin Gaards Størrelse har anvendt meest eller fodret bedst, har det største Kvæghold efter Gaardens Tilliggende, største Smørproduktion efter lige Antal Køer, og største Produkt af Fedevarer. Den Præmiesøgende maa derfor antegne hvad der anvendes og produceres.

5. For den bedst behandlede Brakmark i reen Brak, og denne bedst afgravet efter at være besaaet med Vinterkorn. Een Præmie paa 13 Rbd. 4 Mk.

Den Præmiesøgende mælder sig til en af Selskabets Bestyrere inden 24de Juni, hvorefter Selskabets samtlige Bestyrere besigtige Brakmarkerne først i August og først i October.

Den Præmiesøgendes Brakmark maa i det Hele taget være godt behandlet, da en mindre Deel af samme, eller en enkelt Mark, om han har flere i reen Brak, ei alene tages i Betragtning.

Samtlige udsatte Præmier uddeles i Foraaret 1842.

Selskabets Bestyrere ere: Landinspecteur Møller paa Skjeltofte og Gaardmændene Ole Ladefoged og Jørgen Musse Jeppesen samt Undertegnede.

Denne Bekjendtgjørelse ligger til Eftersyn hos hver af Bestyrerne.

Pederstrup den 3die Mai 1841.

Lützen.

26.

Landeiendommenes Priis. Arbeidslønnen. Binæringsveie.

Beretningerne om Prisen paa Landeiendommene lyde høist forskjellige; thi medens de ældre fra 1822—23 lyde sørgelige: „at Eiendommene ere faldne og maae endnu synke dybere under nærværende Conjuncturer," *) eller som Proprietair Thorsen udtrykker sig: „Eiendommenes Priis er falden, thi Ingen kan kjøbe af Mangel paa Penge og de svære Skatter Landmanden har at betale, da Afsætnings-Produkterne staae i intet Forhold til Landmandens nødvendige Vare-Artikler" — medens disse og flere Klager lyde fra den Tid, hedder det i de seneste Beretninger: „at Eiendommenes Priis er høi og endnu i Stigen." **) Dette er ikke fra en enkelt Egn i Landet, men overalt; thi hvor, som i største Delen af Musse Herred, „ingen Eiendomme ere, der egne sig til at komme i Handelen, eftersom Alt

*) Justitsraad Ehrenreich.

**) Provst Rosod-Ancher.

paa et Par Godser nær er Lehn og Stamhuus", yttrer Stigningen sig i Prisen paa Forpagtningerne og Indfæstningerne; disse, vedbliver Hr. Kammerraad **Friderikſen**, „ere stegne endog til det Dobbelte i de senere Aar; Landgilden forhøies sjelden. Forpagtnings-Afgiften af Hovedgaardene, der nu overdrages uden Hoveri, er stegen til omtrent samme Priis, som de før vare overdragne med Hoveri." Paa de Hardenbergske Godser er, ved de mange Bortforpagtninger, der fandt Sted i 1840, Forpagtningen omtrent 5 til 7 Rbd. af hver Td. Land, men da betales ingen Skatter, og deri er Huusmandsarbeidet betalt. Sæbyeholm, af Areal c. 780 Tdr. Land, er forpagtet bort paa 15 Aar for 400 Tdr. Hvede, 400 Tdr. Byg og 3000 Rbd.; deri ere Tienderne indbefattede, som kunne regnes til c. 200 Tdr. Byg. Gaarden har mange Huusmænd. Af Berritsgaard med Areal 680 Tdr. Land Ager 70 Tdr. Land Eng svares i Forpagtnings-Afgift 1800 Tdr. Byg; i denne Afgift er dog Hoveriet af 67 Bønder à 30 Rbd. — altsaa en Penge-Erstatning af circa 2000 Rbd. — indbefattet.*) Fra Fuglse Herred lyder Beretningen, at „det vil være tilstrækkelig bekjendt, at saavel Eiendomsprisen som Forpagtnings Afgifterne i de 5 sidste Aar ere stegne overordentlig. I Øieblikket synes det at Priserne her, i det Mindste vil holde sig paa dette høie Standpunkt." **) Fra Sønder Herred lyder Beretningen ligedan. „Landeiendommene ere her som andetsteds i de sidste 10—15 Aar stegne til det Dobbelte, og her søges stedse saavel større som mindre Steder tilkjøbs."***) I hvilket Forhold Prisen imidlertid er stegen og hvad den nu omtrent er, regnet efter Hartkorn eller Areal, derom haves ikke saa udførlige Efterretninger, som man kunde ønske. For de mindre Landeiendommes Vedkommende meddeelte Sognefoged **Hans Mikkelsen**, at en Arvefæstegaard, som i den „fattige Tid" solgtes fra 22 til 2400 Rbd., nu betaltes med 4000 Rbd. og derover. En Selveiergaard paa 7 Tdr. Hartkorn, 50 Tdr. Land, solgtes i 1823 for 2200 Rbd., en anden af lige Størrelse i 1825 for 2500 Rbd. En saadan Gaard vilde nu koste 4—5000

*) Forpagter **Fibiger**.
) DHrr. **Madsen og **Dall**.
***) Kammerraad **Wilhjelm**.

Rbd. Et Boelsted paa c. 20 Tdr. Land solgtes i 1830 for 1300 Rbd.; nu er der forgjæves budet 2700 Rbd. for det.

Hvad de større Landeiendomme, saavel Godser som store Avlsgaarde angaae, viser efterstaaende Liste Prisen ved adskillige Salg, der have fundet Sted i de sidste Aar, hvilken velvillig er meddeelt af Hr. Kammerraad, Amtsforvalter Eller i Mariboe.

	Aar.	Kjøbepriis.
Søeholdt, med Tiender, hvoraf siden Fuglse Kirketiende er bortsolgt	1832 . .	110500 Rbd.
Sæddingegaard	1833 . .	28000 —
Nakskov Ladegaard	1833 . .	56661 —
— —	1837 . .	70000 —
10 Fæstegaarde under denne Gaard, hver med Hartkorn 7 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr. $2\frac{3}{19}$ Alb., for hver Gaard	1839 . .	2500 —
I Alt blev solgt fra Nakskov Ladegaard 12 Fæstegaarde, men de 2 Gaarde havde høiere Hartkorn og bleve betalte i Forhold dertil.		
Holmgaard, Branderslev Sogn, Nørre Herred ufrit Hrtk. Ager og Eng 21. 6. 2. $\frac{1}{8}$	1836 . .	11500 —
— —	1838 . .	13900 —
Sølleſtedgaard	1836 . .	96704 —
Vilhelmshøi, Sølleſted Sogn, Sønder Herred, ufrit Hartkorn Ager og Eng 24. 7. 2. $1\frac{7}{20}$.		
Skovskyld = = = $2\frac{2}{5}$.	1837 . .	16500 —
Steensgaard (Areal omtr. 300 Tdr. Land)	1837 . .	23000 —
— — (efter Aviserne solgt i Februar	1842 . .	44000 —)
Danstedgaard i Nebbelunde Sogn, Fuglse Herred, ufrit Hovedgaardstart Ager og Eng 23. 7. 2. = Skovskyld = 6. 2. 2. contrib. Ager og Eng 13. 4. = 2.	1839 . .	30000 —
Marienberg	1839 . .	33500 —

	Aar.	Kjøbepriis.
Fritzholm,		
med Steensøe af Hartkorn Ager		
og Eng 15. 1. 3. =		
og Bartoftegaard . . 10. 3. 2. =		
Skovskyld = = 2. =	1840 . .	85000 Rbd.

Af Prisen paa de Gaarde, der ere anførte som solgte til forskjellige Tider, seer man at Stigningen har været saa betydelig, at man kunde fristes til at frygte den samme Speculationshandel med Landeiendomme, som vi have seet Exempler paa i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Fordelen ved Salgene er slet ikke at foragte; paa Nakskov Ladegaard er der, paa en Capital af c. 56000 Rbd., som efter al Sandsynlighed ikke var contant udbetalt, saaledes avanceret over 13000 Rbd. paa 4 Aar; paa Holmegaard, paa en Kjøbesum af c. 14500 Rbd. er der vundet i 2 Aar 2400 Rbd.; størst er dog Priis-Forskjellen paa Steensgaarden, der i 5 Aar i det Høieste, er gaaet nær til den dobbelte Priis.

Arbeidslønnen er der ingen stor Forskiel paa i de forskjellige Herreder; Folkelønnen anslaaes i Følge Indberetningerne om Aaret,

	for en Karl.	for en Pige.
Musse Herred . . .	fra 30 til 40 Rbd.	. . . 12 til 20 Rbd.
Fuglse — . . .	- 24 - 40 —	. . . 14 - 24 —
Sønder — . . .	- 30 - 40 —	. . . 12 - 20 —
Nørre — . . .	- 28 - 36 —	. . . 10 - 20 —

Den ringeste Løn, især for Piger, falder hos Bønderne, den høieste paa Herregaardene. Den høieste Løn for en Karl er herefter 40 Rbd., og for en Pige 24 Rbd. Regnet til Dagløn vilde dette blive for en Karl, høist $12\frac{4}{5}$ Sk. om Dagen, naar der regnes 300 Arbeidsdage i Aaret, for en Pige ligeledes høist $7\frac{2}{3}$ Sk. daglig. Dette vilde være en temmelig høi Løn for Karlene og maaske noget mere for Pigerne hele Aaret om, Kosten, Reenlighed m. v. medregnet; thi det bliver omtrent hvad der, Høsten fraregnet, gives i Dagløn, hvor Kosten gives, hvilket er det sædvanligste. Daglønnen regnes nemlig for en Mand med Kost fra 10—12 Sk. om Dagen om Vinteren, og 12—16 Sk. om Sommeren, alt med Kosten; en Kvinde omtrent det Halve. I Høstens Tid derimod 24 Sk. daglig.

Uden Kosten er Dagleien langt høiere, fra 20 til 32 Sk. om Dagen efter Aarstiden; ja den er i Nærheden af Vandholm, saalænge det meget Arbeide stod paa med Bygning paa Land og i Vand, Opmudring o. s. v. steget til 3 Mk., og derover. Dette er efter Beretningerne den almindelige Dagleie; men langt mere kan der tjenes ved Accordarbeide, og dette Arbeide kommer meer og meer i Brug. „Ved Tærskemaskinen, siger Hr. Forpagter Fibiger, kan en Mand tjene, for hele Høsten 20 Rbd., og for at grave Brakgrøfter faaer han 1¼ Sk. for Favnen." Dette er omtrent Indholdet af de indsendte Beretninger og de meddeelte mundtlige Underretninger; men det vil desuagtet ikke være af Veien, at høre den Lollandske Landmand selv fortælle om denne Sag. „For den flittige Arbeider, siger Kammerraad Friderikſen, er her immer Leilighed til Fortjeneste; den dovne kan undertiden mangle Arbeide. Arbeidslønnen for Dagleiere er 10—12 Sk. for Vinteren, 12—16 Sk. for Sommeren daglig og Kosten. Paa egen Kost 24 Sk. om Vinteren og 2 Mk. i Sommertiden, men helst arbeides paa Accord, og selv Høstarbeidet accorderes tondelandviis. Ved Accord kan fortjenes indtil 3 Mk. daglig af den flittige Arbeider. Lønnen for Tjenestekarle er fra 30 til 40 Rbd. aarlig og for Piger fra 12 til 20 Rbd. Da Tærskemaskiner ere indrettede overalt ved Hovedgaardene, tærskes nu sjelden til Punds. Bonden lader vel undertiden tærske til Punds, og i saa Fald gives hver 24 Sk. Tønden og Kosten; men som oftest tærsker han med sine Tjenestefolk."

Af den større Fortjeneste, der kan haves ved Accordarbeide, skulde man slutte, at mange Bønderkarle vilde indskrænke sig til at tage fast Tjeneste i Sommerhalvaaret, eller ganske undlade dette og ernære sig ved Accordarbeide; men herover høres ingen Klage, saa man seer, den af mange Landmænd frygtede Frihed for de ugifte Karle til at ernære sig som de bedst kan, misbruges ikke, uagtet det mislykkedes at faae dem sat under Politiets specielle Opsyn. Derimod klage adskillige Huusbønder over Tjenestekarlenes Selvraadighed og Opsætsighed og over den ringe Hengivenhed de vise. Besynderlig nok høres denne Klage oftere af Bonden end af Herremand og Forpagter, og oftest af de Bønder, der ere blevne for fornemme til at sidde i Stue og spise med deres Tjenestefolk; og af

saadanne fornemme Bønder gives der ikke faa paa Lolland, især blandt Selveierne i Nørre Herred. Der hører man ogsaa hyppig Madmoderen titulere Madame, Døttrene Jomfruer — dog kaldes Sønnerne nok endnu ikke Junkere. Man har med Rette fremhævet det som et Fortrin Bonden i Almindelighed havde fremfor Landmænd af Borgerstanden, at hans Tjenestefolk havde større Hengivenhed for ham, og som Følge heraf saae meer paa hans Bedste, fordi de optoges som Lemmer af Familien hos ham. Øster paa Landet er denne gamle Skik endnu ikke ganske aflagt, der lever Bonden i Selskab, arbeider i Selskab med sin Karl, og kan derfor vente den gammeldags Hengivenhed af ham; men det kan ikke undre Nogen, at Tjenestekarlen — der endnu betragter sig som hørende til den samme Stand som Gaardmanden — ikke viser den samme Hengivenhed mod den Bonde, der ved et fornemt Væsen fjerner ham fra sig. Disse Bønder, der sætte deres Stolthed i at efterabe Borgerstanden i Klæder, Væsen og Levemaade, maae ogsaa finde sig i at dele Skjæbne med den; de have ingen skjellig Grund til at klage, de maae, hvis de kan, søge Erstatning for den mindre Kjærlighed og Hengivenhed deres Tjenestefolk vise, i Følelsen af deres eget Værd — som „dannede Bønder".

Over Mangel paa Arbeide for Almuen klages i ingen af Beretningerne. „Arbeidsdygtige Mennesker behøve ei her at være arbeidsløse. Karlenes Løn er fra 24 til 40 Rbd. om Aaret efter deres Alder og Dygtighed; Pigernes fra 16 til 24 Rbd. I Østofte Sogn vare i 1840 følgende Fattige: 9 i første; 20 i anden og 13 i tredie Klasse; i Alt 42 i en Commune af omtrent 2000 Mennesker. Savnet af et Arbeidshuus i Amtet er føleligt, da En og Anden, der mælder sig til Forsørgelse paa Fattigvæsenet, der Selv vilde kunne tjene Noget til sit Ophold." *) Det synes i det Hele, at der er et godt Forhold mellem Arbeidere og Arbeide paa Lolland; snarest skulde man antage der var nogen Trang til Arbeidere; thi adskillige Karle fra Langeland søge hvert Aar Tjeneste paa Lolland, dog maaskee drage igjen adskillige Lolliker til andre Steder. Det er imidlertid ikke Overflødighed paa Binærings-Veie paa Lolland uden

*) Provst Rofod-Ancher.

for det egenlige Landvæsen, der drager Folk herhen; thi for Fabriker har Landet hidtil været aldeles forskaanet, naar undtages Stivelse-Fabriken ved Nystæd, der kun ernærer 5—6 Familier. Hellerikke er der synderlig at tjene ved offentlige Arbeider; da Anlægget ved Bandholm ikke varer saa længe, at det kan afgive et stadigt Bierhverv. Enkelte kunne tjene lidet ved Hjulmands-Arbeide, Tækning, Brondsætning og Sligt. Arbeidet i de mange og store Skove giver en god Fortjeneste — mange Steder efter Accord — om Vinteren; men hører, saavelsom de ovenanførte Arbeider til Landvæsenet. Derimod giver Skovene en anden, ikke uvigtig Bifortjeneste. Mange Bønder i Musse Herred kjøbe Træer i Skovene, skjærer dem i Planker og afsætte dem ved Guldborg Færge, hvor de for største Delen kjøbes af Kjøbmand Kruse i Korsøer. Denne Egn holder sig ogsaa selv med Træskoe, men forfærdiger Intet til Salg; efter det Stat. Tab. Værk forfærdiges der i Lollands fire Herreder ikkun 180 Par Træskoe til Salg om Aaret.

Noget Bierhverv kan haves af Toiers Vævning; men Antallet af Væve er ikke betydeligt, efter samme Kilde, er der nemlig paa Landet i Musse Herred 146 Væve; i Fuglse Herred 110; i Sønder Herred 108; i det frugtbare, velhavende Nørre Herred det største Antal 149. Antallet af disse Væve, hvoraf adskillige Familier ernære sig, staaer iøvrigt omtrent i det omvendte Forhold til de Væve, der alene bruges til Huusflid. Af alle disse 513 Væve er der kun 2 til Linnedvævning. Kjøbstæderne have tilsammen 71 Væve, hvoraf de 6 til Bomuld.

Af Teglbrænderier findes 6 paa hele Lolland, hvoraf de 4 i Musse Herre, nemlig i Øster-Ulslev Sogn 1) der aarlig brænder 201000 Muursteen; i Thorebye 1 med 200000 Steen; Taars 1 med 100000 Steen, og Rasted 1 med 65000 Steen, samt 5000 Tagsteen om Aaret. Disse fire Sogne have tillige de fire eneste Kalkbrænderier, som findes i Landet, og brænde resp. 350, 100, 300 og 192 Tdr. Kalk om Aaret. Af de to andre Teglbrænderier findes det ene i Fuglse Herred i Holebye Sogn med 12000 Steen, og det andet i Vesterborg Sogn, Nørre Herred, med 80000 Steen. I dette sidstnævnte Sogn er der tillige et Garveri, der forarbeider

30 Skyd. Læder om Aaret. Vi kunne ikke undlade ved dette Sogn, her at nævne en Mand Jørgen Petersen, som ved egen Sindrighed har tillært sig Uhrmagerkonsten, og nu ernærer sig ved at forfærdige Uhre som de Bornholmske. Han har ogsaa gjort Vesterborgs Kirkeuhr i Stand.

Der er en Næringsvei, man skulde formode blev drevet til nogen klækkelig Indtægt paa Lolland, da det er en Ø, nemlig Fiskeriet; men dette forholder sig ingenlunde saa, og bekræfter den Sætning, at Folk ikke gjerne gaaer fra det frugtbare Jordsmon, for at søge Erhverv paa det salte Vand, med mindre dette tilbyder endnu større Rigdomme; men det gjør i det Mindste Fiskeriet i Stranden omkring Lolland ingenlunde. Det har tilforn været af nogen Betydenhed ved Nystæd, men er nu saa godt som ophørt, hvortil Aarsagen, allerede i 1804, foregaves at være, at en Mængde Sælhunde opholdt sig deromkring, bortjagede og opaad Fiskene og fordærvede Fiskernes Garn (See Begtrup S. 664). Hvor ubetydeligt Fiskeriet er eller i alt Fald hvor lidet det drives, vil bedst sees af de Beretninger, der dog omtale det. „Som Bifortjeneste kan anføres et ringe Fiskeri for Kystbeboerne, der dog ikke drives som det kunde eller burde." *) „Beboerne ved Stranden have nogen Næring af Fiskeri, skjøndt paa en besværlig Maade, da Alt skeer ved Haandmagt. Hvad der fiskes er mest Aal." **) „Undertiden, siger Cancelliraad Olesen, fortjene Huusmænd Noget ved at stange Aal og Flynder, fange Reier o. s. v., naar de boe ved Stranden." Endelig omtale DHrr. Madsen og Dall denne Gjenstand saaledes: „Iblandt Binæringsveie, hvoraf her ingen væsentlige ere, eller i alt Fald synderlig benyttes, kunde maaskee Fiskeriet paa Kysten blive en vigtigere Gjenstand end det er; vi antage i det Mindste at dette fortjente Forsøg, som vi ikke veed tidligere ret alvorlig at have været anstillet."

Det sees heraf, at heller ikke ved Binæringsveie er det at Lolliken erhverver sig sit gode Udkomme; men dette skeer ene og alene

*) Kammerraad Friderikſen.
**) Forvalter Lützen.

ved Agerdyrkningen og navnlig ved Kornavlen. At denne, efter den almindelige Mening, bør være Landets Hovedgjenstand, vil sees af næste Afsnit.

27.

De Grene af Landvæsenet, som efter Stedforholdene især fortjene Anbefaling.

„Det synes at være stadfæstet ved Erfaring, at stærke eller lerede Jorder ikke ere saa skikkede til naturlige Græsgange, som sandede eller Uldjorder, og da Kloveren nu saa ofte slaaer feil og Vexeldriften ikke tilstrækkelig er prøvet eller erkjendt i denne side, seige og tildeels kolde Jordbund, hvoraf den største Deel af Landet bestaaer, saa skulde jeg formene, at Kornsædens Dyrkning bør være Hovedsagen, da Indtægten deraf med mere Sikkerhed kan beregnes og da det er temmeligt almindeligt, at Vintersæden, hvoraf Landmanden for største Delen bestrider sine Udgifter, afgiver ham fra 12 til 16 Fold, hvilken Fordeel Jorden vist ikke vil kunne give af Kreaturer. Desuden mangler især den almindelige Almuesmand baade den Kundskab og den Interesse for Kreaturernes Opelskning, som man finder i Fyen og Jylland, saavel hos Mandfolk som Fruentimmer. Ved flere Kreaturers Tillæg maatte Græsprodukterne forøges, og Kornudsæden, som Følge heraf, formindskes, og da den største Deel af Landet ikkun har et ringe Tillæg til Hartkornet, vilde Landmanden ved det animalske Jordbrug ikke, efter mit Skjøn og de Beregninger, jeg fra forskjellige Synspunkter har anstillet, kunne bestaae saa godt som ved det nubrugelige vegetabiliske." *) Denne her fremsatte Mening har stedse været den almindelige paa Lolland, og om Landmanden end nuomstunder er kommen til den

*) Cancellieraad Olesen.

Anskuelse, at der burde drages en større Indtægt af Kreaturholdet, og dette følgelig skjænkes en større Opmærksomhed, er det dog paa ingen Maade ved at gjøre noget Afbræk i Indtægten af Kornfrembringelserne dette menes at burde iværksættes, men ved bedre Racer, Røgt og Pleie er det, man hidtil har søgt at naae dette. „Den vegetabiliske Produktion, siger Provst Rosod-Ancher, vil stedse forblive af størst Vigtighed for en Provinds, hvor gode Enge ere saa sjeldne og Jordbunden i Almindelighed ei skikket til Græsland. Af animalsk Produktion fortjener upaatvivlelig Kvægavlen Fortrinet, dernæst Hesteopdræt; men Faareavl i det Større vil neppe nogensinde her ret lykkes. Af Kornsorterne ere Hvede, Ærter og Byg de fordeelagtigste, og Lollikens Hvede-Mark er egentlig den, af hvilken han skal udrede alle sine Afgifter. Slaaer denne feil, eller er Hveden i meget lav Priis, da er Bonden i denne Provinds at beklage. Dog have Bønderne og efterhaanden lært at skaffe sig Indtægt af Kløverfrøe, deels tidligmodent rødt, som kræver den bedste Jord, deels sildigmodent rødt, deels hvidt Kloverfrøe. Nogle, især paa Skovjorderne, producere og Reigræsfrøe; Faa endnu Thimothei-Frøe."

Man skulde mene, at om end Kornavlen i Almindelighed bedst svarede Regning, maatte Kvægavlen paa enkelte Steder, og da især i Sønder Herred, hvor der findes store Saltninger, kunne fortjene Fortrinet; men af den Mening er Landmanden paa Lolland ikke, og Grunden dertil vil kunne sees af Hr. Kammerraad Wilhjelms Ord: „De stærke Jorder afgive kun maadeligt Græs, og efter et Par Aars Udliggen dermed, frembære de af sig selv intet, men kræve ny Græssaaning. Derhos er Jordbunden, som foranført, største Delen sild og kold, Engbunden af ringe Qvalitet og i vaade Aar mange Steder udsat for Oversvømmelse, hvilket jevnlig ogsaa medfører Tab paa Kreaturer ved fremkaldte Sygdomme."

Kornavlen er altsaa den, der efter Stedforholdene ansees som den, der især fortjener Anbefaling, og af Kornarterne er igjen Hveden den, der maa lægges mest Vind paa; efter denne er Bygget det vigtigste Korn, hvorpaa følger Ærter. Andre Kornarter dyrkes i Almindelighed ikke til Salg. Den store Fordeel Meierierne andre Steder ofte afgiver, i Forbindelse med det iøinefaldende lave Trin,

paa hvilket Lolland i denne Henseende staaer, har bragt adskillige, og det af de dygtigste Landmænd til at henvende en særdeles Opmærksomhed paa denne Green af Landvæsenet, og maaskee forledet Enkelte til at antage, at en forøget Meieriebesætning og dens bedre Rogt fuldelig kunde erstatte den formindskede Indtægt af Kornavlen, der blier en Følge af at fodre stærkt med Kjærne. Man feiler neppe ved at antage, det vilde være fordeelagtigt, om Kvægbesætningen i det Hele noget forøgedes, samt at det vilde svare Regning at fodre denne bedre, om man end derved skulde blive nødt til at indskrænke Kornudsæden i en ringe Grad; det er nemlig ikke afgjort, at Kornhøsten derved vilde formindskes; thi man overseer ikke, at den stærkere Gjødskning, der vilde følge af en større Kvægbesætning, maatte have Indflydelse, ikke blot paa Græsvæxten, hvis Ringhed nu er en Følge af, at Jorderne paa Lolland i Almindelighed mangle Muld, men ogsaa paa Kornavlen, skjønt vistnok ikke i saa stort Forhold; men det vil vist neppe betale sig, at skjænke Meierierne den største Opmærksomhed, og det behøves neppe at anmærkes, at saa gavnlig og fordeelagtig Kjærnefodring til en vis Grad kan være, kan denne let overskrides, og er da til virkelig Tab. At der nu maa findes en Tendents til at begaae en Feil i denne Retning, frygte adskillige Landmænd, og hertil kunde maaske efterfølgende Yttringer sigte af DHrr. Madsen og Dall, hvis Besvarelse af den hele Gjenstand for dette Afsnit, lyde saaledes: „Skjønt vi erkjende, at Besvarelsen af dette Spørgsmaal vel kunde behøve udførligere Behandling end maaskee noget af de foregaaende, kunne vi dog her ikke give den en saadan; men indskrænke os til den Bemærkning, at ihvorvel vi antage, at ethvert godt Landbrug maa være baseret paa Forening af animalsk og vegetabilsk Produktion, skulde vi dog endnu holde fast ved den Anskuelse, at Kornproduktion i Lolland, som den i de naturlige Forhold meest begrundede, i det Hele maa gives Fortrin. Det ansees vistnok med Rette for at ville være en høist problematisk Fordeel, især under Kornpriser som disse Aars, om man vilde opfodre Sæd i saa stor Mængde, at endog Kvægbesætningen derved i betydelig Grad kunde forøges. At det derimod kan være hensigtsmæssigt, ofte nødvendigt at give Malkekoerne noget Kjærne i den Hensigt at holde dem i almindelig god og kraftig Stand er

en Sandhed, som vi med flere lollandske Landmænd tiltræde. Dette yttrer naturligviis sin gavnlige Indflydelse, uden at være kjøbt for dyrt, paa den forøgede Meieri-Indtægt, saavelsom paa selve Kornproduktionen, forsaavidt kraftige Køer levere kraftigere Gjødning. Kartofler dyrkes overalt, dog sjelden i det Store, navnlig til Malkekoernes Fodring, hvortil man ikke antager Dyrkningen lønner sig, selv om denne lykkes godt. Den Mængde, som hertil vilde udfordres, det Vandede ved denne Rodfrugt og den megen Kraft, den formodes at tage af Jorden, saavelsom den med Optagningen forbundne Vanskelighed i Forbindelse med at den ikke kan sælges, ere Aarsagerne, hvorfor Dyrkningen er indskrænket, og at Landmænd, der have anseet den nødvendig for at have et godt Kvægfoder, finde bedre Regning ved at erstatte den med Sæd. At Kvægavl almindeligviis gives Fortrin for Faareavl fremgaaer af Besvarelsen under Afsnittet om Faareavlen." Grunden til at Faareavl ikke er lønnende, er paa det tilsigtede Sted ikke den, at Jordsmonnet eller den hele Drift ikke passer for Faar; men kun at den fiinuldede Faareavl, efter de nuværende Priser paa Uld i Sammenligning med Prisen paa Meieriprodukter ikke ansees for at være fordeelagtig. Dette er altsaa en Besvarelse af denne Gjenstand forsaavidt Tidsforholdene angaae; med Hensyn til Stedforholdene ere derimod Meningerne deelte; thi Hr. Landinspecteur Møller, som antager at skjønt Kornavlen bør gives Fortrin fremfor de animalske Produkter, bør dog Kvægavl og Produktioner af Smør og Ost kunne drives noget videre end hidtil er skeet, mener derimod, at Faareavl ikke ret vil lykkes, i det Mindste der i Egnen, *) da hele Flokke døe bort om Foraaret af Faareflynder i Leveren og paafølgende Vattersot. Justitsraad Ehrenreich „kan hellerikke ansee Lolland for skikket til Faareavl. Dette Dyr elsker høie, sandige, luftige og tørre Egne; i fugtige Aar indtræffer det ikke sjelden at mangfoldige Faar døe, selv af den indenlandske Stamme. Den megen Taage, der falder tidlig om Aftenen og ligger længe om Morgenen, især langs med Hegn og paa sure Enge er dem skadelig."

*) Birket Sogn, som netop ligger der i Egnen, er den eneste bakkede, den høieste, og den mest sandede Egn paa hele Lolland.

Af en anden Mening er derimod, hvad Faarene angaae, Hr. Kammerraad **Friderikſen**, ſom dog ikke anfører Noget hvoraf man har Grund til at antage han anſeer Faareavlen ſom fordeelagtigere end enten Heſte- eller Kvægavl. „Lollands Jordbund, ſiger han, egner ſig fortrinlig til Kornavl; men det kan ei modſiges, at der bør lægges mere Vind paa animalſk Produktion, end hidtil er ſkeet; og naar undtages, at Tillæg af et paſſende Antal Heſte altid godt betaler ſig, vil Kvæg- og Faareavlen være den meſt lønnende.

„Siden Udſkiftningen er der med Hensyn til det lollandſke Klima foregaaet ſtor Forandring ved Vandets bedre Afledning, ſkjøndt heri endnu, ſom tidligere anført, ſtaaer meget tilbage at ønſke, og der kan derfor ei være Spørgsmaal om, at Faareavl jo vil kunne lykkes vel ſaa meget mere, ſom her ſjelden gives ſumpige Huller eller Moſedrag i Agerlandet, ſom Tilfældet er i de andre Provindſer og ſom er ſaa fordærveligt for Faarene i Sommerens Løb, i det de lettelig ſøge Næring paa diſſe af ſtilleſtaaende Vand og med ſkadelige Vandplanter forraadnede Steder."

Inden vi ſlutte dette Afſnit maae vi igjen vende tilbage til Juſtitsraad **Ehrenreichs** Beretning. Vi have nemlig hidtil havt for Øie, om et eller andet Forhold mellem Kornavl og Kreaturhold kunde være det fordeelagtigſte, og om det navnlig kunde betale ſig at lægge mere Vind paa Kvæg- og Faareavl — thi Heſteavlen omtales kun med det Par Ord, ſom ovenfor ere anførte af Kammerraad **Friderikſen**. Men Hr. **Ehrenreich** henvender tillige Opmærkſomheden paa Gjenſtande for Landvæſenet, ſom hidtil enten ſlet ikke eller dog kun benyttes i ſaa ringe Mængde, at de ikke kunne komme i Betragtning. Diſſe — og til dem kunne lettelig anføres adſkillige andre til Haugedyrkningen henhørende Planter — ere: „de Vækter ſom endnu maae kjøbes fra fremmede Steder d. e. Hør, Hamp, Humle, Kommen, Sennop, Svedſker, Krap, Cikorie, Tobak burde avles ſaa meget af, at Indførſel ikke behøvedes." Af alle diſſe mange Sager er kun Dyrkningen af Hør bleven af nogen Vigtighed ſiden dette blev ſkrevet. Om det vilde kunne betale ſig at dyrke de andre Vækter, og om ikke maaſkee nogle af dem kunde være lønnende for Huusmanden, fortjente formodentlig nærmere at drøftes. Det

vilde vel overhovedet være langt bedre at veilede og anspore Huusmændene til at benytte deres smaae Lodder og store Kræfter paa den meest lønnende Maade, end at gjøre det ørkesløse Forsøg, ved at indskrænke deres Frihed baade til at arbeide saalænge de ville og kunne, og til at fæste eller leie sig et Huus, med eller uden Jord, altsaa ved Tvang paa alle Maader, at gjøre dem til uafhængige og lykkelige Statsborgere.

28.

Det Særegne, der kunde tjene andre Egne til Efterfølgelse eller Advarsel.

Det mest iøiefaldende paa Lolland er den smukke Indhegning af Markerne, ikke blot mellem Naboer, men mellem hver enkelt Mark. „Denne Jordernes Indhegning og Beplantning er, efter mit Skjøn, et følgeværdigt Exempel for ethvert Landbrug, og Nytten deraf vil vist ved enhver Prøvelse langt overstige den Skade for Afgrøde, som man kan tillægge Pilenes Toppe og Rødder."*) Hertil kommer en ligelig Markinddeling, for det Meste i Forbindelse med en fast Driftsplan, i hvilken altid den rene Brak er optagen. Brakmarken behandles med megen Omhyggelighed, og i smuk Ploining med Svingploug staaer Lolliken vist over de fleste Provindsers Bønder. Han har heri saa stort Fortrin over Falstringen, at de aarlige Præmieploininger, der tilforn holdtes for begge Øernes Bønder, nu maa særskilt holdes for Lolland og Falster, fordi Falstringerne ingen Præmier kunde vinde. Ligeledes udmærke især Bønderne paa Christiansfædes Gods dem ved den ligesaa hensigtsmæssige og smukke Inddeling af Ploiejorden i Agre. „Flere Steder ere Agernes Brede

*) Cancellieraad Olesen.

kun et lille Saakast, nemlig 5 Alen, hvorved Marken faaer Udseende af en Slags Bedcultur." *)

„I Almindelighed talt, siger Provst Rosod-Ancher, ploier og behandler Lolliken sin Jord meget godt, planter hvor der er Leilighed, indkaster og indhegner alle sine Marker, holder med Strenghed over Markfreden, graver og flittig Vandet fra, vil gjerne bekoste Brak-Render, mergler gjerne, lægger efterhaanden meer og meer Vind paa renere Saasæd og paa forbedrede Avls-Redskaber. Alt dette formenes at være paa andre Egne i Riget efterlignelsesværdigt.

„Bondens svage Side er en altfor flot Levemaade, som den Fattigste, om han vil eller ikke, maa efterligne, sig selv til Ødelæggelse, da han ellers ingen Folk vilde faae til sit Arbeide. Hvede, Flesk og Brændeviin fortæres her i Bondens Huusholdning for meget af; paa enkelte Steder begyndes og med at give Folkene Kaffe i Høsten. Slig Overdaadighed bør være til Advarsel."

„Som Advarsel, siger Kammerraad Friderikſen, anføres det slette og indskrænkede Kvæghold."

Hertil kunde vel med god Grund føies den slette Behandling af Gjødningen. „Den sees endnu næsten overalt liggende i dybe med Vand opfyldte Huller, og det brune Møddingevand at flyde ned ad Gaderne. Gjødsken raadner ikke, og en Deel af Kraften flyder bort med Vandet. Uagtet Gjødskningen dog unegtelig er Fundamentet for Agerdyrkningen, synes den dog at værdiges mindst Opmærksomhed. Vel tale Skrifter om Gjødskens Formerelse ved Sommer-Staldfodring, men dens Behandling gaaer altfor lost over. Som oftest kan en Bonde ikkun gjødske ½ eller ¾ af sin Brak, kun een Gang gjødskes i en Rotation; har han 7 Marker, faaer denne Jord kun een Gang Gjødske i 14 Aar." **) I denne Ligegyldighed for en god Behandling af Møddingen kan man vel egenlig ikke beskylde Lolliken for at udmærke sig fremfor andre Provindsers Beboere; thi den samme Ligegyldighed træffer man mange andre Steder, men Tabet for Lolland bliver ligestort, og er ved det ringe Kreaturhold forholdsviis større end andre Steder.

*) Ohrr. Madsen og Dall.

**) Justitsraad Ehrenreich.

29.

Hvad der i Almindelighed anfees for at kunne gavne Lolland, med fortrinligt Hensyn til dets Localitet.

„Dette vidtomfattende Spørgsmaals fuldkomne Besvarelse kunde være Emne til en heel Afhandling, siger Justitsraad Ehrenreich. Et er det at nævne hvad der skader, saasom Bondens Vedhængen ved det Gamle, det Magelige, hans Mangel paa intellectuelle og pecuniaire Evner, Hoveri, Fæstevæsenet med de dertil sigtende Anordninger, hvilke sidste vare gode for 30—40 Aar siden; et andet er at nævne de Ting, som kan gavne. Alt kommer jo an paa hvad deraf kan ændres og udføres.

„Skal Landvæsenet gjøre forønsket Fremskridt, saa maa der vækkes mere Concurrence; det vil sige et Landvæsen for Middelstanden udenfor, inden snævre Grændser indknebne Forpagtninger. Mere Frihed til at røre sig, dette vilde være det som sikkrest førte til Maalet, men det maatte da være tilladt at forstørre Eiendommene eftersom Flid og Duelighed gav Evne til. Bondestanden er slov, deels som Følge af Fæstevæsenet, deels af hans Uforkrænkelighed, idet ingen Godseier indtaler Overtrædelser af Fæstepligter, al den Stund Fæsteren tilstaaes fri Sagførelse gjennem alle Instantser. Skal Bonden blive det han bør være, bør det tvungne Fæstevæsen ophøre. Den flittige og duelige Bonde tænker, „dersom jeg forbedrer Gaarden saa maa min Søn betale et større Fæste; samler jeg lidt Penge er Tilfældet det samme," og han har ikke Uret. Godseieren derimod bør sættes i Stand til at fravinde en efterladen og ubuelig Bonde Gaarden, før den er ødelagt."

Kammerraad Friderikſen henholder sig i Et og Alt til de Betragtninger, Hr. Ehrenreich har fremsat og hvorom nærmere siden skal tales, „dog maa jeg tilføie, siger han, at hans Anke over

Godseiernes Indskrænkning i Raadighed over sit Fæstegods er altfor overdrevet, og at Lovgivningen er ikke, eller den Tid var saa slet med Hensyn til Forholdet imellem Jorddrot og Fæster, som han udhæver. Der gives lettelig Tilladelse til at faae sammenlagt 2 Bøndergaarde, hvorved de saakaldte Mellemgaarde, som her paapeges vilde opstaae, og da ingen Landeiendom for Tiden haves for bedre Kjøb (aarlig Afgift) end Fæste, vilde saadanne Gaarde let finde Liebhavere af mere intelligente Mænd, end her findes imellem Bønderne, der ved en bedre Drift vilde kunne gavne Egnens Agerbrug ved gode Exempler. Der kan i Reglen ikke være meget at indvende imod Fæstevæsenet. Besidderen sikkres Eiendommen i sin og Kones Livstid, Eieren har ei større Sikkerhed, og Forpagteren af Hovedgaarde langt mindre. Men den største Anke kan her føres over Godseieren, der enten ikke vil eller kan indsee hvad der tjener til Gavn for ham Selv og sit Fæstegods. Han beskylder Lovgivningen for Ufuldkommenhed, klager over Indskrænkning i Eiendomsretten, anker over Bondens „Slindring", men spørger ei sig selv om han som Godseier har gjort større Fremgang i Sammenligning til sin Formand, end den nuværende Bonde i Forhold til hans. Den utidige Vedhængen ved Afbenyttelsen af Naturalhoveriet beviser noksom hvorvidt han, Godseieren, bedre forstaaer at beregne Fælleds-Interesse, end Bonden efter sit Standpunkt."

Denne Bebreidelse mod Godseierne er dog nok neppe ganske retfærdig; thi saalænge Domstolene ikke vilde anerkjende dem samme Ret og give dem samme Betryggelse for Hoveripengene som for Natural-Hoveriet, var der for meget riskeret ved at afløse dette, nu, da der er givet dem Sikkerhed for denne vigtigste Indtægt af Bøndergodset, forsvinder Hoveriet meget hurtig, og der er nu kun tre Godser paa Lolland, til hvilke det forrettes, nemlig **Aalholm, Rudbjerggaard** og **Kjærstrup**.

Vi vende atter tilbage til Justitsraad **Ehrenreichs** fremsatte Anskuelser om hvad der især kunde gavne Lollands Landvæsen. Den vigtige Sag, han varmt anbefalede, var Merglingen af Agerne, hvortil det daværende „Industri-Selskab" søgte at opmuntre ved **Præmier**, men han viser, at Øiemedet ikke kan naaes paa denne Maade, fordi de ere for smaae og for faa. „Da Præmie-Uddelingen

sjelden svarer til Hensigten, holder jeg det for bedre, at sætte den virksomme, fattige Mand i Stand til at foretage Forbedringer, end at love ham Præmier for det Arbeide hans Evne forbyder ham at udføre." Han viser dernæst hvorledes et Forskud af 150 Rbd. kunde sætte een Bonde i hvert af de 4 Herreder i Stand til at mergle Brakmarken. Da Merglingen nu er i ønskelig Fremgang paa Lolland, vende vi os til det andet Forslag:

Gjødningens bedre Behandling.

„En anden Gjenstand af lige Vigtighed er Gjødskens bedre Behandling (hvorom er talt i det foregaaende Afsnit). At Godseieren intet Middel har til at virke paa Bønderne, har jeg altfor vel erfaret her; thi uagtet der paalægges Fæstere i Fæstebrevene, at forandre deres Møddingesteder efter min Anviisning, skeer det dog ikke. At fylde de gamle og indrette et nyt Møddingsted vil omtrent koste 10—12 Rbd.

„Kunde det Kongelige Landhuusholdningsselskab anvende i nogle Aar et Par hundrede Rbd. aarlig til Mergling og Gjødningsteders bedre Indretning, vilde derved meget Godt udrettes."

Biveienes Forbedring.

„Hvad jeg, siger Provst Kofod-Ancher, anseer for især vilde kunne gavne Egnen med fortrinligt Hensyn paa dens Localitet, er dette, at Biveiene inde fra Landet, der føre fra Hovedlandeveiene, bleve fra Grunden af tilbørlig istandsatte, for at Produkterne med mindre Besværlighed kunde befordres til Markeds-Pladserne."

I Anledning af dette Forslag bør her tilføies hvad HHrr. Madsen og Dall anføre om denne Sag. „Veiene her i Landet ere nu næsten overalt ordentlig anlagte; at de dog ikke holde sig bedre, hidrører fornemmelig fra, at her ikke findes grovt og reent Gruus, hvorimod Veifylden allevegne er leeragtig i meer eller mindre Grad."

I Anledning af Fodringen med Sæd, gjøre de samme ærede Herrer denne Bemærkning: „Dersom Lyst til at fodre Kvæget med nogen Sæd skulde tiltage, vilde denne Sag — som ogsaa af andre er gjort opmærksom paa — befordres, dersom det lod sig gjøre, ved offentlig Foranstaltning, at give en almindeligere Tilladelse end nu haves til at grovte Sæden paa Hestemøller."

Afdæmning omtaler Cancellieraad **Olesen** saaledes: „For Beboerne ved Kysterne, hvor Saltvandet fra Søen indtrænger med nordvest eller østlige Vinde, at udsætte nogle Præmier i ethvert Herred, som grændser til Søen, for den fortrinligste Inddæmning, ikke alene af fornøden Fasthed og Høide, men og ved Sluse-Anlæg, at Ferskvandet uden Vanskelighed kan blive udledet."

To andre Ting henvender samme Forf. Opmærksomheden paa, og anbefaler ligeledes til at fremmes ved Præmier, som den Tid var det almindelige Middel til at søge enhver Sag bragt i Stand, nemlig:

Skov-Opelskning. „For de Beboere af specielt udskiftede Lodder, der udlægge en vis Strækning til Skov-Opelskning, besaae og beplante samme med Træsorter, gavnlige for Landmanden, og bringe samme til god Vext." Og:

Haugeanlæg. „For gode Haugers Anlæg, især med Humle, og deraf producerede største Deel."

Vi komme nu til en Sag, der i høi Grad har tiltrukken sig Landmandens Opmærksomhed paa Lolland, og vistnok ogsaa er af yderste Vigtighed, især paa et saa lavt og sidt Land, nemlig:

Vandløbenes Forbedring. Om denne Gjenstand tale tre af Indberetningerne, og indskrænke sig ikke blot til at klage over det skadelige Vand, hvilket falder saa saare menneskeligt i og strax efter et saa vaadt Aar især, som 1841 var, men angive ogsaa Midler til at ændre det Onde, hvoraf mange Egne lide — og eet godt Raad er langt mere værd end ti Klager.

„Med Hensyn til Egnens Localitet og i oeconomisk Henseende, siger Hr. Landinspecteur **Møller**, ansees det i Almindelighed for at vilde være gavnligt, om det skadelige Vands Afledning kunde skee paa en for Agerbruget mere nyttig Maade end hidtil, saaledes at Agerne paa enhver Tid af Aaret kunde holdes frie, ikke alene for staaende Vand, men ogsaa for Suurhed. Dette Gode kan alene erholdes ved Hoved-Vandafledningernes hensigtsmæssige Anlæg og Vedligeholdelse; men da Forordn. af 25de Juni 1790 befaler, at den Jordbruger, gjennem hvis Lod Vandløbet falder, skal vedligeholde det, og dette Arbeide ofte formedelst Vandløbets betydelige

Længde er ham uoverkommeligt, saa er Følgen sædvanlig, at Arbeidet enten slet ikke eller saa slet bliver udført, at det er til liden eller ingen Nytte for Nogen. Det vil derfor i mine Tanker baade være ønskeligt og billigt, at den Byrde at vedligeholde Vandløbene kunde blive fordeelt paa dem, som have Fordeel af Vedligeholdelsen. At Fordelen ikke altid tilflyder den Jordbruger, i hvis Lod Vandløbet findes, men at det ofte er ham til betydelig Skade, er let at bevise, ved at hans Jorder i vaade Sommere for største Delen ere overfyldte med Vand i flere Dage efter hinanden."

Læseren vil maaske finde, der ligger et lille Ordspil i Raisonnementet om hvem der har Fordelen af Vandet, ligesom og, at det havde været ønskeligt, Midlerne mod dette Onde havde været meer end antydede; i saa Fald vil efterstaaende Forslag af Hr. Kammerraad **Wilhjelm** mere tiltale.

„Vandafledning er for Herredet en Sag af særdeles Vigtighed, og uagtet en stor Mængde af Beboerne lider under dennes større og mindre Forfald, er det beklageligt, at der ikke af disse vises Saadant en større Velvillie og Omhue; thi imedens de idelig klage, er for en Deel Skylden dog deres egen, i det de ikke altid ere redebonne nok til at foretage, hver især, det fornødne Gravnings-Arbeide. Den Omstændighed, at Bonden oftest skal syne og udsætte paa Naboens Vandløb, ja ofte endog paa sin egen Anpart i Samme, medfører vel jævnlig at han gaaer noget for skaansomt til Værks, og det var derfor vistnok gavnligt, at den nye forventede Lovgivning om skadeligt Vands Afledning maatte give Adgang til at, i det Mindste de større Hovedvandløb af en vis Brede, kom under et strengere Opsyn, og at der til den Hensigt, aarlig paa en bestemt Tid afholdtes Syn over disse af kyndige Mænd, som ikke udelukkende skulde tages af det Sogns Beboere, igjennem hvilket Vandløbet strækker sig. Herved vilde formodenlig opnaaes, at Synsmændene bleve mere noieseende, kom ikke til at besigtige og udsætte paa egne Anparter, og ei heller behøvede at frygte deres Bymænds Uvenskab for betydelige og nødvendige Udsættelser."

Foruden disse vistnok meget forstandige Forslag til at raade Bod paa et føleligt Onde, vil man i Nedenstaaende finde nogle

materielle Midler hertil fremhævede. Man vil tillige af denne, Hr. Forvalter Lützens Fremstilling af denne Sag, faae et Begreb om Omfanget af det hele Vandafledningsvæsen. Det, denne Forf. anseer for at være af største Vigtighed, er:

„Hovedvandløbenes punktligste Vedligeholdelse.

„Her ere mange, og de falde til megen Byrde for Enkelte. Det vilde derfor være ønskeligt om denne Byrde ligeligere blev fordeelt og sat under offentlig Control; thi det er næsten uoverkommeligt for een Mand at tvinge en Snees Andre efter sig til at rette Manglerne. Her paa disse Godser (Grevskabet Christiansædes østlige Deel) ere 17 store Hovedvandløb, og det er et af de besværligste Arbeider nogen enkelt Mand kan paatage sig, at have Overopsynet med dem, og de dermed forbundne Forretninger, naar han har andre Arbeider at passe, især naar han derfor ingen Betaling erholder. Nogle Grøfter gaae endog over paa andre Godser. Maaske de større Vandløb kunde udhæves til Fordeling mellem Communerne i ethvert Sogn især.

„Vandhækkenes Beskaffenhed burde ogsaa bestemmes, da disse især lægge mange Hindringer i Veien for Vandets Løb. Her haves Exempler paa nogle meget simple, der kunde aabne sig for Vandet, og frede tilstrækkelig; de koste yderst ubetydelig og ere forfærdigede af Piletræ.

„Forøvrigt maa det bemærkes, at Grøfterne her ere i temmelig Orden; men det er unegteligt at de kunde være bedre."

Der anføres, foruden dette om Vandløbene, adskillige andre Vink om Forbedringer ved Landvæsenet; men da disse egenlig blot kunne betragtes som den ærede Forf. Anskuelser af hvad der i det Hele taget især bør haves for Øie af Landmanden med Hensyn til Jordernes Bearbeidning, Gjødskning o. s. v., kunne de neppe henhøre under dette Afsnit.

Uden Tvivl fortjente det at tages under Overveielse, om ikke en større Deel af Nakskov og Rødbye Fjorde med Fordeel kunde inddæmmes og derved vindes, om ikke til Agerjord, saa dog til store og rimeligviis frugtbare Engstrækninger. Saavidt vides skal forrige Besidder af Grevskabet Christiansæde, den for Danmarks Landvæsen

saa virksomme Statsminister Reventlow, have havt den Plan, at afdæmme enten hele Rødbye Fjord, eller dog den største Deel af den, og til den Hensigt erhvervet sig Eiendom over den Strimmel Øer, som skille Fjorden fra Havet.

Falſter.

Oversigt af Falster.

Den frugtbare og smukke Ø Falster er den næststørste af de Øer, hvoraf Nye Mariboe Amt bestaaer; den ligger mellem Møen mod Øst, hvorfra den skilles ved det lille Vand, Grønsund, og Lolland mod Vest, hvorfra den skilles ved Guldborgsund; mod Nord ligger Sjælland, omtrent i en Afstand af ½ Miil, og mod Syd skiller Østersøen den fra Tydskland, hvis nærmeste Punkt, Dasserort, kun ligger 4½ Miil fra Falsters sydligste Pynt. Landets største Udstrækning er mellem Syd og Nord, fra omtrent 54°35′ til 59′ n. B., eller c. 7 Miil fra Gjedsor Pynt til Skaaneholm; mellem Øst og Vest er Udstrækningen fra omtrent 0°24′ til 52′ v. L. f. Kjøbenhavn, eller c. 3 Miil fra Grønsund til Alstrup Strand. Øens Skikkelse er en uregelmæssig Trekant, hvis længste Side, imellem omtrent Syd og Nord, slaaer mange Bugter; hvis næstlængste fra Syd til N. N. Ø. bøier indad, og hvis korteste, mellem S. Ø. og N. V., fra Hestehoved til Vaalse Vester-Skov, danner mange Bugter i sin Bøining udad. Havet skjærer sig intet Sted saa dybt ind at det danner Fjorde, derimod findes, især paa den nordre Kyst adskillige Bugter og Noer, hvoraf nu de fleste ere afdæmmede; den smalle Odde, der udgjør Øens sydligste Deel, er i en Udstrækning af 2 Miil, mellem S. og N. deelt ved det nogle tusinde Tdr. Land store Bøtø Noer.

Falster hæver sig mere over Havet end Lolland; dets Kyster lofte sig næsten overalt over Vandet med smaae Klinter og Brinker af en Høide fra omtrent 2 til 35 Al., i Skjelbye Sogn. Skjøndt Landet i det Hele er jævnt og temmelig fladt, findes dog adskillige

bakkede Egne, især øst paa Landet, hvor ogsaa Øens høieste Punkt Søeshøi, 189 Fod høi, ligger; den næst største Høide er Bavnehøi tæt ved Nørre-Vedbye, 76 Fod høi, i den nordlige Deel af Øen; Skjelbye Bakkestrøget i Syd danner det tredie høieste Punkt omtrent 70 Fod over Havet. Imellem disse tre Punkter falder Jordsmonnet lavere og jævnt af mod Midten, stærkere naturligviis mod Stranden. Jorden er for største Delen leret eller leermuldet, dog træffes paa enkelte Steder endog meget sandede Jorder, som Bøtøe Land, ved Bregninge Bye o. fl. St.

Færskvands-Søer er der faa af paa Falster, og de der findes ere kun smaae og for det meste af ringe Dybde; de fleste ligge omtrent midt i Landet ved Skjørringe Gaard. Paa samme Strøg findes ogsaa de fleste og største Tørve Moser, hvoraf den største Strækning er omtrent paa 300 Tdr. Lands Størrelse. Fra disse Søer og Moser udspringe de fleste og største Bække; thi Aaer kunne de neppe benævnes.

Næsten hele Falsters Kyst har grundt Vand i en Afstand af omtrent ¼ Miil fra Landet, hvorpaa følger en Dybde almindelig af 3½ til 4½ Favne; paa enkelte Steder, nemlig ved Ourehoved, Sodse Hoved og Grønsund Færge er der dybt Vand tæt ved Land; Seilløbet i dette Sund har nær ved Kysten indtil 6 Favne Vand, og mindre Skibe kunne lægge an fra Grønsund Færgegaard til Hestehoved Huk; det østlige Indløb deles af Tolkengrund i tre smalle Løb af 11 Fods Dybde, kan altsaa kun passeres af 9—10′ dybtgaaende Fartøier. Til Nyekjøbing kan nordfra komme Skibe, der stikke 10′, sydfra endnu kun 8′ dybtgaaende; ved Stubbekjøbing findes dybt Vand, og Savnet af en god Skibsbroe, der længe var følt, er nu afhjulpet.

Med Skov er Landet rigelig forsynet, saa det aarlig kan udskibe en Mængde Brænde; men Skoven er ikke saa vel fordeelt, som paa Lolland. Det hele Skovareal beløber sig for Tiden til 9513 Tdr. Land, hvoraf 8523 Tdr. Land er Fredskov. Tilforn skal ¼ af Landet været skovgroet.

Falsters Fladeindhold er 8,4161 □ Miil eller 84130 Tdr. Land, hvilke efter Morvilles Beregning skulde være deelt saaledes:

Ager og Eng . . . 63,441 Tdr. L. eller omtr. 75,1 pCt.
Skov . . . . . 18,375 — — — 21,8 —
Moser . . . . . 2,325 — — — 3,7 —
Søeplan . . . . . 282 — — — 0,3 —

eller, efter Fradrag af Søeplanen 84148 Tdr. Land; men da Skovarealet i denne Oversigt er ansat næsten til det Dobbelte af det, der nu findes, og en Deel Moser i dette Aarhundrede ere blevne udtørrede, kan man vel antage, at Arealet af Ager og Eng er steget fuldt med de 8862 Tdr. Land, hvormed Skoven er formindsket; Ager og Eng kan derfor nu regnes at være 72303 Tdr. Land eller henved 86 pCt., hvorimod Skovarealet, som ovenfor anført, kun er 9513 Tdr. Land eller lidt over 11 pCt.

Landet er deelt, ved en bugtet Linie mellem N. O. og S. V., i to Herreder Nørre- og Sønder Herred; men den hele Ø udgjør under Eet, det saakaldte Falster Birk, med Amtstue i Nyekjøbing, hvorunder ogsaa Feiø Birk i Lollands Fuglse Herred for Tiden hører.

Falster har 2 Kjøbstæder, Nyekjøbing i Sønder og Stubbekjøbing i Nørre Herred, som begge ere Søestæder, samt 27 Landsogne, hvoraf de 21 have Søekyster.

I Landets Matrikel er Falster skyldsat i Hartkorn, efter det Stat. Tab. Værk:

Ager og Eng, priv. 938. 2. 2. 1½. og upriv. 7316. 2. 3. 1½.
Skovskyld — 31. = 2. 1. — 61. 5. 1. 2.
Mølleskyld — = = = = — 41. 4. = =

Det hele Ager og Engs Hartkorn er altsaa 8254 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdkr.; Skovskylden 92 Tdr. 6 Skpr., og Mølleskylden 41 Tdr. 4 Skpr. Noget anderledes er Hartkornet, efter Hr. Amtsforvalter, Kammerraad Parelius's velvillige Meddelelse; thi efter denne udgjør Hartkornet:

Ager og Eng, priv. 913. 2. 1. 2⅗. og upriv. 7296. 5. 1.
Skovskyld — 30. 5. 2¾. — 50. 5. 1.

eller Ager og Engs Hartkorn i Alt nærmest 8209 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr., samt Skovskyld 81 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. Forskjellen for forstnævnte Hartkorn er 44. 5. 3. og for sidstnævnte 11. 3. 1.

mindre efter Amtstuens Opgivelse end efter Tabel-Værkets. Igjen forskjellig fra begge ovenanførte Angivelser er den i Bruuns Stat. Tabeller, hvorefter Ager og Engs priv. og upriv. Hartkorn beløber sig til 8446 Tdr. Meget høiere er Skyldsætningen efter den nye Matrikel; thi efter den er det priv. Hartkorn steget til 1255 Tdr. 1 Skp. 1 Fdkr., og det upriv. til 7873 Tdr. 4 Skpr. = Fdkr. 1 Alb.,*) hvilket sammenholdt med det i det Stat. Tab. Værk anførte Hartkorn, er for det priv. Hartkorn 316. 6. 2. 1½ og for det upriv. 557. 1. = 2½. mere, eller en Tilvæxt for det frie Hrtk. af omtrent 33,6 pCt. og for det ufrie af 7,6 pCt.

Lægger man det Stat. Tab. Værks anførte Hartkorn til Grund, saa kommer i Gjennemsnit for hele Falster paa hver Td. Ager og Engs Hartkorn 8,7 Tdr. Land gl. M.; men regnes hele Arealet, med Undtagelse af Søeplanen, og fordeles dette ogsaa efter Skovskylden, kommer der i Gjennemsnit 10,1 Td. Land paa hver Td. Hartkorn. Falster er saaledes næst Lolland den Provinds, der har det ringeste Areal til Hartkornet, og skulde saaledes i Frugtbarhed staae kun lidt under Lolland, der har 9,9 Tdr. Land til hver Td. Hartkorn; men efter Taxationen, i Følge Forordningen af 1ste Oct. 1802, er hver Td. Land vurderet til 52 Rbd., og staaer saaledes efter denne Slags Vurdering, under Langeland med 68 Rbd., Fyen med 66 Rbd. og Lolland med 59 Rbd. Skulde ingen Forandring finde Sted i den nye Matrikel, og dette vil neppe skee i nogen betydelig Grad, vil der i Falster, paa hver Td. nyt Hartkorn, komme i Gjennemsnit 7,9 Tdr. Land Ager og Eng og paa hele Arealet 9,2 Tdr. Land, medens Lolland faaer i Gjennemsnit 10,1 Td. Land paa hver Td. nyt Hartkorn.

Det priv. Hartk. udgjør i Alt med Skovskyld . 969. 3. = 2½. deraf hører under de 2 Kjøstæder:

Nyekjøbing . . . . . 67. 4. = 1.
Stubbekjøbing . . . 35. 2. 2. =

102. 6. 2. 1.

Lateris 102. 6. 2. 1. 969. 3. = 2½.

*) Opgivelse af Kammerraad Parelius.

Transport	102. 6. 2. 1.	969. 3. = $2\frac{1}{2}$.
Præste- og Degnejord		
Ager og Eng	182. = 2. 2.	
Skovskyld	= 7. = =	
	182. 7. 2. 2.	
samt contrib. Ager		
og Engs Hartkorn .	161. 7. 1. $2\frac{1}{2}$.	285. 6. 1. =
Skovskyld	= 3. 2. 1.	
	162. 3. = $\frac{1}{2}$. *)	
Under de complette og ucomplette Hovedgaarde . . .		683. 4. 3. $2\frac{1}{2}$.

Det privilegerede Hartkorn skulde saaledes omtrent være fordeelt:

Kjøbstæderne	10 pCt.
Præste- og Degnjorder	20 —
Hovedgaarde	70 —

Hovedgaardstaxten er fordeelt mellem 7 complette Godser, der i Gjennemsnit have hver 68 Tdr. Hartkorn, samt 5 ucomplette med 38 Tdr. Hartkorn i Gjennemsnit. Af Lehn eller Stamhuse findes ingen paa Falster, og kun en ringe Deel af Hartkornet tilhører offentlige Stiftelser, naar man herunder ikke vil henføre det Classenske Fideicommisses Godser. I Alt eier offentlige Stiftelser paa Falster 834 Tdr. 5 Skpr. Hartk., hvoraf matr. Tiende-Hartk. 37 Tdr. 7 Skpr. Største Eiere af dette Hartk. er Nykjøbing Hospital med 357. 5. = $1\frac{2}{3}$. ufr. Hartk. og 4 Skpr. 1 Fdkr. Skovskyld, samt matr. Tiende-Hartk. 37. 3. 3. $2\frac{1}{4}$. Kjøbenhavns Communitets Gods er paa Falster 80. 3. = $2\frac{1}{2}$. ufr. Hartk., samt Skovskyld 2 Skpr. $1\frac{3}{4}$ Alb. De øvrige Godsers Hartkorn er følgende:

Korsløse eller Korslidse . . .	priv. Ager og Eng	89. 1. 3. 1.
	— Skovskyld . .	2. 1. 2. =
	upriv. Bøndergods	722. 5. 3. 2.
	— Skovskyld . .	8. = 1. 1.
Tiendeyd. Hartk.	1276. 1. 2. $2\frac{1}{2}$.	822. 1. 2. 1.

*) Opgivelse af Kammerraad Parelius.

Karlsfeldt	priv. Ager og Eng	65. 6. 2. 2.
	upriv. Bondergods	476. 6. 2. 2.
	— Skovskyld .	4. 2. 2. 2.
Tiendeyd. Hartk. 378. 4. = ¼.,		547. = = =
som for største Delen eies af Fæstebønderne.		
Gjedsergaard med Parcellerne		
Noisomhed og Frisenfeldt	priv. Ager og Eng	71. 1. 3. =
	— Skovskyld . .	= 1. 3. 2.
	upriv. Fæstegods .	162. 3. 3. 1.
	— Skovskyld . .	= = = 1.
	— Arvefæstegods	604. 3. = $\frac{5}{6}$.
	— Skovskyld . .	= 1. = =
Tiendeyd. Hartk. 943. 1. 3. 1.		837. 3. 2. $1\frac{5}{6}$.
Ourupgaard	frit Ager og Eng	48. = 3. =
Afbyggergaard Kringelborg	ufrit	16. 3. = 2.
	frit Skovskyld . . .	= 3. 2. 2.
	ufrit Fæstegods . .	463. 2. 2. $1\frac{1}{3}$.
	— Skovskyld . .	= 5. = $2\frac{1}{2}$.
	— Arvefæste . .	110. 2. 2. 1.
Tiendeyd. Hartk. 2267. 1. 3. 2.		639. 1. 3. $2\frac{11}{18}$.
Skjørringegaard og Dalbygaard	frit Ager og Eng .	101. 7. 3. 2.
	— Skovskyld . . .	4. 4. 2. 2.
	ufrit Fæstegods . .	528. 3. 1. ½.
	— Skovskyld . .	3. 4. 1. 1.
Tiendeyd. Hartk. 1072. 5. 2. 1.		638. 4. = $2\frac{1}{2}$.
Vennerslund	frit Ager og Eng .	51. 4. 1. $2\frac{3}{4}$.
	ufrit dito .	18. 3. 2. 2.
	— Fæstegods . .	450. 6. 3. 2.
	— Skovskyld . . .	9. 1. 1. 1.
Tiendeyd. Hartk. 943. 5. 2. 1.		530. = 1. $1\frac{3}{4}$.
Gamle Kirstineberg Ny Kirstineberg	frit Ager og Eng .	13. 4. 2. ¾.
	— Skovskyld . . .	16. 5. 1. 1.
	ufrit Fæstegods . .	229. 7. 3. ¾.
	— Skovskyld . .	1. 1. 1. 1.
Tiendeyd. Hartk. 332. 1. 2. 1.		261. 3. = ½.

De samlede Godser, som ikke høre til Hovedgaarde, ere, foruden de nævnte, der høre til offentlige Stiftelser, Hospitals- og Communitets-Godset, følgende:

Statsgjeldskassens nye Gods:

ufrit Ager og Engs Hartk.	630. 7. 2. 2.	
— Skovskyld	8. 4. 1. $2\frac{1}{2}$.	
	639. 4. = $1\frac{1}{2}$.	
Vaalse Gods*) . . . . . ufrit Ager og Eng	106. 3. 3. $\frac{1}{3}$.	
— Skovskyld . .	4. 1. 1. $2\frac{1}{2}$.	
	110. 5. 1. $\frac{1}{4}$.	
Hvededals Gods**) . . . . . frit Ager og Eng .	20. 6. 1. $\frac{1}{4}$.	
ufrit dito .	71. 4. 3. 2.	
— Skovskyld . .	= 2. = $\frac{1}{2}$.	
	92. 5. = $2\frac{3}{4}$.	
Stangerup Gods . . . . . frit Ager og Eng .	17. 4. 3. 2.	
— Skovskyld . . .	= = 2. 2.	
	17. 5. 2. 1.	
Valdnæsgaard . . . . . frit Ager og Eng .	54. 7. 1. 2.	
ufrit dito .	14. 2. 2. $1\frac{1}{2}$.	
— Skovskyld . .	= 3. = 2.	
Tiendeyd. Hartk. 21. 7. = =	69. 5. = $2\frac{1}{2}$.	

Vestensborgs Parceller, hvoraf Eiegod, Vestensborg og Christiansminde ere de største:

frit Ager og Eng .	106. 4. 3. 2.
— Skovskyld . . .	5. 1. 1. 1.
ufrit Ager og Eng	63. 1. = $2\frac{1}{2}$.
— Skovskyld . .	4. 2. 1. $\frac{1}{4}$.
	179. 1. 2. $2\frac{3}{4}$.***)

*) Af det her anførte Ager og Engs Hartkorn er 63. 6. 3. $2\frac{1}{2}$. nedlagt til Skov; det samme er Tilfældet med 2. 4. 2. $1\frac{1}{3}$ af Skovskyld, som har ligget under Bøndergodset og været ryddet og benyttet af Bønderne. Inspecteur Rosenkildes Meddelelse.

**) Har aldrig været bebygget, men er deels bortfæstet til Bønder, deels indlagt til Fredskov. Inspecteur Rosenkildes Meddelelse.

***) Til Oversigten af disse Godser er benyttet Justitsraad Friis's Beretning, samt Kammerraad Parelius's Meddelelser.

Geistlighedens Jorder have, i Følge velvillig Meddelelse af Kammerr. Parelius, følgende priv. Hartkorn og tilliggende Areal:

Skjelbye	7	Tdr.	7	Skpr.	2	Fdkr.	=	Alb. med	57 Tdr. L.
Veigerløse	10	—	4	—	2	—	1	— —	59 —
Idestrup	9	—	2	—	1	—	2	— —	58 —
Degnejord . . .	=	—	2	—	1	—	1	— —	2 —
Sønder Kirkebye .	5	—	3	—	2	—	1	— —	47 —
Karlebye	11	—	4	—	2	—	2	— —	87 —
Degnejord . . .	=	—	4	—	=	—	1	— —	4 —
Horbelov	14	—	5	—	2	—	2	— —	73 —
Degnejord . . .	=	—	6	—	=	—	2	— —	2 —
Falkerslov	6	—	5	—	1	—	1	— —	86 —
Degnejord . . .	=	—	5	—	3	—	=	— —	6 —
Aastrup	5	—	7	—	3	—	2	— —	50 —
Maglebrænde Dgnj.	=	—	1	—	3	—	=	— —	2 —
Gunslov	6	—	1	—	1	—	1	— —	44 —
Degnejord . . .	=	—	1	—	=	—	1	— —	1 —
Thorkildstrup . . .	8	—	6	—	2	—	=	— —	71 —
Degnejord . . .	=	—	1	—	1	—	=	— —	2 —
Lillebrænde	7	—	5	—	1	—	=	— —	66 —
Degnejord . . .	=	—	3	—	1	—	=	— —	2 —
Nørre Vedbye . .	9	—	1	—	3	—	1	— —	52 —
Degnejord . . .	=	—	=	—	1	—	2	— —	3 —
Nørre Alslov . . .	8	—	2	—	1	—	2	— —	110 —
Enkesæde	=	—	=	—	=	—	=	— —	4 —
Vaalse	9	—	2	—	3	—	=	— —	36 —
Degnejord . . .	=	—	6	—	3	—	=	— —	2 —
Kippinge	13	—	5	—	2	—	=	— —	74 —
Degnejord . . .	=	—	3	—	=	—	1	— —	3 —
Stadager	7	—	5	—	1	—	=	— —	46 —
Nørre Kirkebye Dgj.	=	—	2	—	=	—	1	— —	3 —
Onslov	12	—	6	—	2	—	=	— —	78 —
Degnejord . . .	=	—	1	—	=	—	2	— —	$8\frac{8}{14}$ —
Eskildstrup	13	—	2	—	3	—	=	— —	109 —
Thingsted	7	—	7	—	3	—	=	— —	87 —
	182	Tdr.	7	Skpr.	2	Fdkr.	2	Alb. med	$1334\frac{8}{14}$ Td. L.

Bøndergaardene have i Almindelighed temmelig meget Hartkorn, saa at neppe en Eiendom paa 4 Tdr. Hartkorn vil blive betragtet som en Gaard; derfor ere Eiendommene i nedenstaaende Oversigt inddeelte ikkun i 4 Klasser, hvoraf den første indeholder, ligesom Tabel-Værket, Steder, der have 8 Tdr. Hartkorn og derover; den anden Classe, Steder mellem 4 og 8 Tdr. Hartkorn; den tredie de Steder, der have under 4 Tdr. Hartkorn, og endelig den fjerde, som indbefatter de jordløse Huse. Den tredie Classe indbefatter saaledes tre Rubriker af det Stat. Tab. Værks Inddeling og slaaes her sammen under Eet, fordi disse Steder sandsynligviis, hvad de større af dem angaaer, ere fremkomne ved Udstykning af større eller egenlige Gaarde, nogle vel og ved Sammenlægning af Huuslodder. Med Hartkorn under 4 Tdr. indtil 2 Tdr. er der paa Falster ikkun 100 Steder, hvis Hartkorn er 291 Tdr. 2 Skpr., altsaa ikke fuldt 3 Tdr. i Gjennemsnit; med under 2 Tdr. til 1 Td. er der 93 Steder, hvis Hartkorn er 141 Tdr. eller omtrent 1½ Tdr. til hvert Sted; den 3die Afdeling, de Steder, der have under 1 Td. Hartkorn, er vel de egenlige Huse med Jord og indeholde 348 Steder med 152 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn, eller henved 3½ Skp. Hartkorn til hvert Sted.

De store Bøndergaarde have i Gjennemsnit omtrent 9 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn hver, de almindelige Gaarde derimod hver henved 7 Tdr. Hartkorn.

Efter Besiddelses-Vilkaarene giver nedenstaaende Tabel en Oversigt over Antallet af Gaarde, Boelsteder, Huse med og uden Jord.

	Selveiere.			Arvefæstere.			Fæstere.		
	Ant.	St.	med Hrtk.	Ant.	St.	med Hrtk.	Ant.	St.	med Hrtk.
Store Bønderg.	62	=	622. 4.	4.	=	34. 4.	73.	=	674. 5.
Almindelige Bøndergrd.	261.	=	1728. 6.	18.	=	113. 7.	534.	=	3501. 3.
Boelsteder og Huse med Jord	541.	=	584. 4.	76.	=	90. 7.	689.	=	214. 3.
Jordl. Huse	290.			3.			635.		
	1154.	m.	2935. 6.	101.	m.	239. 2.	1931.	m.	4390. 3.

Naar Hartkornet ligelig fordeles mellem alle Stederne efter Besiddelsesmaaderne hver for sig, kommer der paa hvert Selveiersted

omtrent 2 Tdr. 4 Skpr.; paa hvert Arvefæstested henved 2 Tdr. 3 Skpr.; paa hvert Fæstested omtrent 2 Tdr. 2 Skpr. Herefter skulde man antage at Jorderne, tvertimod den almindelige Mening, var meest udstykket under Godserne, men dette kan ikke udledes af ovenstaaende Liste, ligesaa lidt som det kan udfindes af Tabel-Værket, hvoraf den er uddraget, thi mange af Fæstehusene, hvorunder Leiehusene maae være indbefattede, kunne tilhøre Selveierbønder, og vist er det, at et ikke ubetydeligt Antal virkelig høre under Selveiergaarde.

Betragtes de forskjellige Steder, efter deres Størrelse, uden Hensyn til Besiddelsesmaaden, er der af:

	Steder.	Hartkorn.
Store Bøndergaarde	139. med	1331. 5.
Almindelige —	768. —	5344. 0.
Boelsteder og Huse	1306. —	889. 6.
Jordløse Huse	928.	

Det største Antal Steder er her Boelsteder og Huse med Jord, og af jordløse Huse omtrent det samme Antal som af Gaarde; Fordelingen kan vel altsaa endnu ansees for heldig i den Forudsætning, at Boelsmanden kan leve af sin Lod og at Huusmændene, hvoraf der som ovenfor er viist omtrent maa være 348, der have skyldsat Jord, kunne finde Bierhverv.

Det indbyrdes Forhold mellem de forskjellige Slags Landeiendomme er i Følge det Stat. Tab. Værks 2det H. S. XII, procentviis udtrykt, følgende:

Hovedgaarde	8,1 pCt.
Selveiergods	33,2 —
Arvefæstegods	2,9 —
Fæstegods	52,6 —
Kjøbstæder	1,2 —

Sammenlignet med andre af Kongerigets Provindser og Amter er Falsters Forhold af Hovedgaarde kun over Nørre Jylland, under Eet betragtet, der kun har 7,3 pCt. Hovedgaarde, men under Hjørring-, Randers- og Aalborg-Amt; i Selveiergods staaer det omtrent i samme Forhold som Fyen (35,9 pCt.), over Lolland, Sjælland, Langeland og Bornholm, men under Møen og Nørre Jylland baade i det Hele og amtsviis betragtet; i Arvefæstegods

staaer det omtrent som Langeland (2,7 pCt.) og Nørre Jylland (2 pCt.), over Fyen og de fleste Amter i Jylland, men under Bornholm, Sjælland, Ribe Amt, Lolland og Viborg Amt; i Fæstegods er Forholdet paa Falster kun under Langeland og Lolland, og næsten det samme som i Sjælland (52,3 pCt.), men over alle de øvrige af Kongerigets Provindser og Amter; endelig staaer det, med Hensyn til Kjøbstædjorderne, i samme Forhold som Viborg Amt, over fire andre Amter i Jylland og under fem; provindsviis betragtet staaer derimod Falster lavest.

Mølleskylden udgjør for Falster 41 Tdr. 4 Skpr., der er fordeelt mellem 29 Kornmøller, hvoraf kun een er Vandmølle, Resten Veirmøller. Desuden findes 4 Kornmøller under Kjøbstæderne. Af Valkemøller findes 3, og et lige Antal Barkmøller paa hele Falster.

Den matrikulerede Konge- og Kirketiende er lige stor, nemlig hver især 729. 1. 0. 2; derimod er der en liden Forskjel i det tiendeydende Hartkorn, hvoraf Kirketienden er 34. 4. 3. ½. større end Kongetienden; Præstetienden er igjen omtrent 302 Tdr. større end Kirketienden.

Det tiendeydende Hartkorn er:

Kongetiende	7030. 1. 2. ½.
Kirketiende	7064. 6. 1. 1.
Præstetiende	7366. 7. 0. 2½.
I Alt .	21461. 7. 0. 1.

Af det matrikulerede Tiende-Hartkorn eie Offentlige Stiftelser 37 Tdr. 7 Skpr., og af det tiendeydende eie de complette og ucomplette Godser, efter hvad der er specificeret i Beretning om dem, 7236 Tdr. 2¾ Alb.

Efter den Maade, paa hvilken Tienden oppebæres og derefter er sat i Skat, er det tiendeydende Hartkorn saaledes fordeelt:

399	Tdr.	2	Skpr.	3	Fdkr.	1	Alb.	til	4 Sk.
13790	—	3	—	=	—	=	—	-	22 —
12	—	=	—	1	—	=	—	-	5 —

4709 Tdr. = Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb. til 24 Sk.
4778 — 6 — 3 — 2 — - 26 —*)

Heraf sees, at Tiende-Eieren hellerikke paa Falster har været synderlig villig til at afstaae Tienden mod en uforanderlig Penge-afgift; men derimod meget villig til paa andre Vilkaar at bort-accordere den for bestandig; desuagtet ydes endnu forholdsviis langt mere Tiende efter Accord paa en vis Tid og især i Kjærven, paa Falster end i Lolland. Disse Tienders Værdi i Penge lader sig vel ikke med Bestemthed opgive; men det giver dog altid god Oplysning, at kjende den for et bestemt opgivet Aar, da man, ved at tage Hensyn til Aarets Beskaffenhed og Kornvarernes Priis, maa kunne slutte sig til andre Aar. For Aaret 1837 har det Stat. Tab. Værks 5te Hefte en Angivelse af de tre Tienders Værdi i Følge hvilken:

	Rbd.		Rbd. Mk.				
Konget. anslaaes til	13694	eller henved	2.	= pr. Td. tiendeyd. Hrtk.			
Kirketienden —	- 10874	— omtrent	1.	3.	—	—	—
Præstet. —	- 16734	— lidt over	2.	1.	—	—	—

Beløb af alle 3 Tiend. 41302 Rbd.

Reduceres de forskjellige Kornvarer, hvori Tienden erlægges, til Byg, i samme Forhold som er anført i Oversigten af Lolland, skulde hver Td. tiendeydende Hartkorn i Gjennemsnit give i Byg omtrent: Kongetiende 5,9 Skpr.; Kirket. 4,6 Skpr.; Præstet. 6,9 Skpr. Eller i det Hele for alle tre Tiender 17,4 Skpr., som er omtrent 2 Skpr. meer af hver Td. tiendeydende Hartkorn end Lollands, men 6,6 Skpr. mindre end Møens Tiender afgive, alt i Gjennemsnit.

Folkemængden udgjorde paa Falster den 18de Februar 1834 i Alt 19392 Mennesker, deraf boede i Kjøbstæderne 2449 og i Landsognene 16943 Mennesker. Den 1ste Februar 1801 var hele Folkemængden 15009, hvoraf de 1546 boede i Kjøbstæderne og 13463 i Landsognene; Tilvæxten er altsaa i Løbet af 33 Aar i Alt 4383 Mennesker, eller nærmest 29 pCt.; men denne Tilvæxt er ikke lige stor for Kjøbstæder og Landet; i 1801 var nemlig Folketallet:

---

*) Velvillig Meddelelse af Kammerraad Amtsforvalter Parelius.

i Nykjøbing	1079	Mennesker,	Tilvæxten 531
i Stubbekjøbing	467	—	— 372
Begge Kjøbstæder . . .	1546	Mennesker,	Tilvæxten 903

I Landsognene levede derimod 1801 13463 Mennesker, hvilket Antal i 33 Aar kun havde tiltaget med 3480 Mennesker. Falster er iøvrigt en af Danmarks stærkest befolkede Provindser, og havde i 1834 paa hver □ Miil, uden Kjøbstæderne, 2023 Mennesker og med dem 2302; staaer altsaa i Befolkning over Lolland, der omtrent har 100 Mennesker mindre paa hver □ Miil.

Efter deres Næringsveie giver nedenstaaende Liste en Oversigt af det Antal Mennesker, der i Aaret 1834 levede ved de Beskjæftigelser, der nærmest vedkomme Landvæsenet, saaledes som er oplyst ved Lollands Beskrivelse, nemlig:

Jordbrugere	9386	Mennesker eller c.	55 pCt.
Dagleiere	3249	— — c.	29 —
	12635	Mennesker eller c.	75 pCt.
Industrielle	2535	— — c.	15 —
Almisselemmer	479	— — c.	2 —
	15653	Mennesker eller c.	92 pCt.

Ogsaa paa Falster er det Antal Mennesker, der finder Næring af Søen kun ubetydeligt, efter anførte Opgivelse i 1834, ikkun 196 eller lidt over 1 pCt.; hvilket synes meget ringe paa en Ø af den Størrelse som Falster, med en Kyststrækning af omtrent 22 Miil. Ligesom ved Lolland bemærket, er der en Forskjel mellem Antallet af Almisselemmer i 1834, og det i 5te Hefte af Tab. Værket for 1837 opgivne Antal, efter Middeltal af 5 Aar; ifølge denne sidste Opgivelse er nemlig Tallet paa de Fattige ikke fuldt saa stort, og beløber sig til 99 Lemmer der stadig forsørges i Fattighuse, samt 294 udenfor dem, i Alt 393 Fattiglemmer; lægger man dertil de 40 Mennesker, der i Gjennemsnit aarlig have havt Understøttelse for en Tid, beløber det hele Antal sig 433 eller 46 færre end efter Opgivelsen i 1834. Forholdet bliver altsaa efter Beretningen i 1837 fordeelagtigere, endog uden Hensyn til at Folkemængden dog noget er tiltaget i 3 Aar. I sidstnævnte Aar beløb Tallet paa de stadig

forsorgede Mennesker sig til i Alt 406, og for en Tid til 41, eller i Alt til 447 Mennesker, eller 32 mindre end i 1834.

Ligesom paa Lolland, er Kornavlen den vigtigste Landvæsens-Gjenstand paa Falster; men af Kornarterne er igjen Ærterne, Bygget og Hveden de vigtigste. Efter samme Kilde, som Udsæden i Danske Tdr. og de almindelige Fold ere angivne for de forskjellige Kornarter for Lolland, ville vi her see Forholdet paa Falster.

	Hvede.	Rug.	Byg.	Havre.	Bælgsæd.
Udsæd .	4354 Tdr.	5039½ Tdr.	9477 Tdr.	6370 Tdr.	7244½ Tdr.
Fold . .	6⅜ —	6⅝ —	7⅛ —	6⅝ —	5⅜ —

Sogneviis svæve de opgivne Fold af Hvede: mellem 8 Fold (Onslov, Eskildstrup og Vaalse) og 4 Fold (Gjeddesbye); af Rug: 9 Fold (de samme tre Sogne, der have de fleste Fold Hvede) og 4½ Fold (Gjeddesbye); Byg: 10 Fold (Vaalse) 4½ Fold (Gjeddesbye); Havre: 9 Fold (Brarup og Onslov) og 5 Fold (Systofte, Gjeddesbye og Thingsted); Ærter: 6½ Fold (Nykjøbing Landsogn) og 3½ Fold (Systofte).

Ifølge denne Angivelse skulde der avles af de her anførte Kornarter, følgende Antal danske Tønder:

Hvede	27757 Tdr.
Rug	33267 —
Byg	67524 —
Havre	42201 —
Bælgsæd	38936 —
I Alt . .	209685 Tdr.,

som den omtrentlige aarlige Kornhøst i almindelige Aar. Lægger man hertil Høsten for Landets to Kjøbstæder nemlig efter Udsæden af:

Hvede	38 Tdr.	til 7½ Fold . . .	285 Tdr.
Rug	164 —	- 7½ — . . .	1230 —
Byg	269 —	- 8 — . . .	1352 —
Havre	146 —	- 8 — . . .	1168 —
Bælgsæd	89 —	- 6¾ — . . .	601 —
bliver Høsten aarlig . . .			4636 Tdr.,

lagte til Landsognenes, i Alt: 214321 Tdr. Korn. Lægges atter hertil det Ubetydelige af Kartofler og andre Rodvæxter, der avles paa Marken, nemlig: i Landsognene 13703 Tdr., efter en Udsæd af 1544 Tdr., og paa Kjøbstædsjorderne 1100 Tdr., efter Udsæd af 110 Tdr., i Alt 14803 Tdr., og reducerer man dette Udbytte i Forhold til 1 Tønde Korn paa hver 3 Tdr. Kartofler, saa er Rodfrugthøsten lig 4701 Tdr. Korn, og hele Falsters Høst kan altsaa i almindelige Aar anslaaes til omtrent 229022 Tdr. Korn. Denne Mængde Korn haves naturligviis ikke til aarlig Forbrug og Salg; thi fra den maa først drages det nødvendige Sædekorn, som beløber sig: for Landsognene til . . . . . 32539 Tdr.
og for Kjøbstæderne til . . . . . 606 —
33145 Tdr.

Disse Tdr. Korn fra ovenanførte Kornhøst, udgjør Overskuddet til eget Brug og Salg i Alt 181176 Tdr. af alle Slags. Regner man derimod Kartoffelhøsten med, reduceret til Korn, og derfra draget Udsæden, saa stiger det aarlige Overskud til 185326 Tdr. Korn.

Af disse forskjellige Sædarter vil der paa hvert Menneske paa Falster, efter Folketallet i 1834, komme, Udsæden fradraget, af Hvede omtrent 1 Td. 1 Skp. 3 Fdkr.; af Rug 1 Td. 4 Skpr.; af Byg 3 Tdr. = Skpr. 1¾ Fdkr.; af Bælgsæd 1 Td. 5 Skpr. 1 Fdkr. og af Kartofler 4 Skpr. 3 Fdkr. Af alle Slags Korn, med Undtagelse af Havre, men med Tillæg af Kartofler, reduceret til Korn, kommer der paa hvert Menneske 9 Tdr. 4 Skpr., altsaa omtrent 1 Td. meer end paa Lolland, uagtet Folkemængden er noget større paa Kvadratmilen paa Falster; dog dette er en temmelig usikker Maalestok. Anstiller man derimod en Sammenligning mellem disse to Hovedafdelinger af Amtet med Hensyn til Arealet af Ager og Eng, samt Brutto-Høsten, vil man finde at Falster staaer over Lolland, dette Land med Feiøe Birk har nemlig af Ager og Eng 187466 Tdr. Land og Brutto-Høst 514614 Tdr. Korn; *) Falster har 72303 Tdr. Land Ager og Eng og en Brutto-Høst af 219022 Tdr. Korn; paa hver Td. Land høstes der altsaa paa Lolland henved 2 Tdr. 6 Skpr. Korn, men paa Falster lidt over 3 Tdr.

*) Kartoflerne ere heri reducerede til Korn og lagt til.

Tager man Hartkornet til Maalestok for Forholdet, af Udsæden og Høsten, vil nedenstaaende Oversigt, taget af det Stat. Tab. Værks 5te Hefte give Oplysning herom.

Paa hver 100 Tdr. Hartkorn udgjør i Gjennemsnit **Udsæden:**

Af **Hvede** 53 Tdr., heri er Falster den 3die Provinds og har kun Møen og Lolland over sig, med Hensyn til Foldene staaer det derimod tillige under alle Sjællands Amter og Bornholm, men liigt med Aalborg og Skanderborg Amter med $6\frac{1}{4}$ Fold. Af **Rug** 62 Tdr. staaer det kun over Bornholm, der har den ringeste Udsæd heraf, og Lolland, men under alle andre Provindser og Amter; med Hensyn til Foldene kun under Lolland, Langeland, Bornholm og Kjøbenhavns Amt. Med Hensyn til **Byg** 116 Tdr., har det omtrent det samme Forhold som Lolland, men er noget under det i Fold, som er $7\frac{1}{4}$. Forholdet af **Havre** er det samme som paa Møen 78 Tdr., under alle de øvrige Amter og Provindser med Undtagelse af Lolland; i Givtighed derimod over dem alle, med Undtagelse af Langeland, Lolland og Møen. Af **Ærter** og anden **Bælgsæd** er Udsæden den næst største 89 Tdr., og staaer kun under Møen med 117 Tdr.; men Givtigheden er kun $5\frac{1}{4}$ Fold, den samme som Kjøbenhavns og Præstøe Amter, under Langeland, Fyen og Møen, men over alle andre Provindser og Amter. Af **Kartofler** har Falster det allerringeste Forhold af Udsæd, nemlig kun 19 Tdr.; derimod den største Givtighed 9 Fold, som er den samme som Thisted Amt.

Den hele Kornsæd paa 100 Tdr. Hartkorn udgjør saaledes 398 Tdr., og med Kartofler 417 Tdr., hvilket udgjør 79 eller 76 Tdr. meer end Lolland. *)

„Af samme 100 Tdr. Hartkorn udgjør Nettobeløbet af **Høsten** (efter Udsædens Fradrag) i Gjennemsnit:"

Af Hvede	278 Tdr.
- Rug	341 —
- Byg	725 —
- Havre	448 —
- Bælgsæd	378 —
	2170 Tdr. Korn.

*) Falster er den eneste Provinds i Kongeriget, for hvilken ingen Udsæd af **Boghvede** er anført.

Dertil Kartofler . . . . . 152 Tdr.

Paa hver 100 Tdr. Hartkorn høster altsaa Falster 203 Tdr. Korn meer end Lolland.

Ovenstaaende Udsigt over Udsæd og Høst angaaer kun Landsognene, i nedenstaaende Oversigt af Forholdet ved de forskjellige Kornsorter, er derimod Kjøbstædjorderne medregnede.

Af hver 100 Tdr. Korn, der saaes og høstes, er

	Udsæden	og	Høsten.
af Hvede	12,64 Tdr.	-	11,99 Tdr.
- Rug	14,98 —	-	14,84 —
- Byg	27,76 —	-	30,54 —
- Havre	18,75 —	-	19,25 —
- Bælgsæd	21,11 —	-	16,84 —
- Rodfrugter	4,76 —	-	6,54 —

De saakaldte Handelsplanter dyrkes ikke synderlig paa Falster; Dyrkningen af **Rapsen** har saa at sige været den eneste hertil hørende, indtil den nu synes at ville fortrænges af **Høravlen**.

Af **Raps** blev der i Aaret 1837 besaaet et Areal, i

Landsognene af	288 Tdr. Land	og	høstet	$1492\frac{1}{2}$	Tdr.
Kjøbstæderne -	32 —	—	- —	154	—
	320 Tdr. Land		høstet	$1646\frac{1}{2}$	Tdr. Frø,

hvilket ikke udgjør stort over 5 Tdr. paa hver Td. Land.

Høravlen, er siden 1837, tiltaget ikke ubetydelig; men var indtil det Aar temmelig indskrænket, og forholdt sig saaledes:

	Besaaet Td. Land.	Avlet Tdr. Frøe.	Lpd. uheglet Hør.
Landsognene	$249\frac{1}{2}$	$562\frac{1}{2}$	3709
Kjøbstæderne	1	$1\frac{1}{4}$	11
	$250\frac{1}{2}$	$563\frac{3}{4}$	2720

Hampavlen er for Intet at regne; der er paa hele Falster i 1837 kun besaaet $1\frac{9}{16}$ Td. Land med Hamp, hvorefter der er høstet $2\frac{9}{16}$ Td. Frøe og $16\frac{3}{4}$ Lpd. uheglet Hamp.

Vi have ovenfor seet hvorledes det forholder sig paa Falster med Udsæd og Høst af de forskjellige Kornarter, og ville nu gaae over til at betragte den anden vigtige Omstændighed derved, nemlig **Prisen** paa dem, og dertil vælges bedst Capitelstaxterne. Gjennem-

snittet af Capitelstaxterne for Nykjøbings Amtstue (herunder ligger ogsaa Feiøe Birk) var for Decennierne fra 1821 til 1830, og fra 1831 til 1840 følgende:

	Rug.		Byg.		Havre.		Hvede.		Hvide Erter.		Graa Erter.	
	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.
De første 10 Aar	3.	1.	2.	26.	1.	49.	4.	14.	3.	13.	2.	87.
De sidste 10 Aar	3.	66.	2.	75.	1.	76.	5.	4.	3.	78.	3.	22.

Det sees heraf at Middelprisen paa hver især af Kornarterne er stegen i de sidste 10 Aar, nemlig paa Rug 4 Mk. 1 Sk.; Byg 3 Mk. 1 Sk.; Havre 1 Mk. 11 Sk.; Hvede 5 Mk. 6 Sk.; Hvide Erter 4 Mk. 1 Sk. og Graa Erter 1 Mk. 15 Sk.; men man kan ikke see heraf, om ikke, i enkelte Aar, høie Priser, maaskee paa Grund af en slet Høst, kunde have foranlediget en høiere Middelpriis af de sidste 10 Aars Capitelstaxter; for de 5 Aar fra 1836 til 1840 anføres derfor den aarlige Capitelstaxt, der velvillig er meddeelt af Kammerraad Amtsforvalter Parelius:

	Rug.		Byg.		Havre.		Hvede.		Hvide Erter.		Graa Erter.	
	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.
1836	3.	74.	3.	9.	1.	73.	4.	10.	3.	45.	3.	31.
1837	3.	57.	2.	94.	1.	91.	4.	72.	4.	-	3.	39.
1838	3.	40.	2.	57.	1.	63.	3.	81.	3.	2.	2.	64.
1839	4.	44.	3.	32.	2.	9.	8.	10.	4.	25.	3.	43.
1840	3.	94.	3.	62.	2.	35.	7.	9.	4.	53.	3.	93.

I Følge det Stat. Tab. Værks 5te Hefte var Kreaturholdet i Februar 1838 følgende:

Af Heste	6847 Stkr.
Plagge og Føl	955 —
I Alt . .	7802 Stkr. i Landsognene.

Af disse Hestekreaturer kan man vel kun regne de under „Heste" anførte 6847 Stkr. som Arbeidsdyr; sammenholder man dette Antal med Høsten saavel af Kornarterne som Handelsplanterne, vil man finde at hver Arbeidsheſt har bearbeidet Jorden

til og indhøstet lidt over 31 Tdr. Sæd, og af Rodfrugter 2 Tdr., hvilket er det samme Forhold som paa Lolland.

Sammenholdt med Hartkornet kommer der:

Af alle Hestene:	Af Brugshestene:
1 paa hver 1 Td. 2 Fdkr.	1 paa hver 1 Td. 1 Skp. 3 Fdkr.

I Kjøbstæderne beløber Antallet af Hestene sig til . . . 152 Stkr.
af Plagge og Føl . . . 3 —
155 Stkr.

Disse, ligeledes sammenholdte med Kjøbstædernes Høst af de ovennævnte Sædarter, giver paa hver Hest omtrent 31 Tdr. og af Rodfrugter 7 Tdr.

Deles hele Havrehøsten, efter Fradrag af Udsæden, ligelig mellem alle Heste og Føl paa Falster (7957 Stkr.), kommer der til hver ikkun 4 Tdr. 5 Skpr., hvilket dog er 2 Skpr. meer end paa Lolland; hvorved det dog maa bemærkes, at Føllene i Almindelighed ingen Havre faae, og at man paa hele dette Amt meget bruger Ærter til Hestefoder, især i Ploietiden.

Af Kvæg har Falster, efter samme Optælling i Febr. 1838:

I Landsognene:	Køer	8809 Stkr.	
	Tyre og Stude .	275 —	
	Ungkvæg	3031 —	
			12115 Stkr.
I Kjøbstæderne:	Køer	344 Stkr.	
	Tyre og Stude .	20 —	
	Ungkvæg	11 —	
			375 —
			12490 Stkr.

Sammenholdes samtlige disse Hoveder med det hele Hartkorn, kommer der:

1 Hoved paa hver 5 Skpr. 2 Fdkr., og af store Hoveder 1 paa hver 7 Skpr. Dette er det samme Forhold, som i Lollands Nørre Herred, hvor det er fordeelagtigst.

Ved den tiltagne Udbredelse af den fiinuldede Faareavl, siden 1838, kan Optællingen i dette Aar ikke længer være saa overeensstemmende med de nuværende Forhold, som med Hensyn til de øvrige Kreaturer. Af Faar og Lam fandtes der i Februar 1838

17946 Stkr., eller 1 Faar paa hver 3 Skpr. 1 Fdkr. Hartk., og Forholdet bliver omtrent det samme ved at regne Kjøbstædernes 30 Faar og Lam med, hvorved hele Antallet paa Falster kun stiger til 17976 Stkr.

Af Sviin og Grise havde paa samme Tid:

Landsognene	4574 Stkr.
Kjøbstæderne	126 —
	4700 Stkr.

I Forhold til Hartkornet bliver det 1 Sviin paa hver 1 Td. 6 Skpr., i Forhold til Køernes Antal derimod 1 Sviin paa omtr. 2 Køer, hvilket er det samme Forhold som paa Lolland.

Med Hensyn til Biavlen staaer Falster paa samme Trin som Lolland; der fandtes i Februar 1838 af Bistader:

i Landsognene . .	1773 Stkr.,	optg. i 1837	1124 Stkr.
i Kjøbstæderne . .	22 —	— —	15 — .
	1795 Stkr.,	optg. i 1837	1139 Stkr.,

hvilket Antal, fordeelt paa alle Bøndergaarde og Huse, kun vilde give lidt over ½ Bistade til hver; ikke engang hvert Boelsted og Huus kunde faae eet Stade.

Vi forbigaae at omtale de Kongl. Skatter, som ere de samme for Falster som i andre af Kongerigets Provindser, og anmærke blot, at Skatterestancerne ere i de sidste 20 Aar for begge Birker (Falsters og Feiøe) gaaet ned fra omtrent 100,000 Rbd. til 1700 Rbd., hvilket uden Tvivl vidner om tiltagende Velstand. Derimod ville vi kaste et Blik paa et Par af de vigtigste Sogne-Afgifter: Skole- og Fattigpenge.*)

Efter Middeltal af 5 Aar indtil 1837, udredtes aarlig i Falsters Landsogne:

i Skolepenge	6699 Rbd.
i Fattigpenge	4389 —

Sammenholdes disse Afgifter med Hartkornet, baade frit og ufrit, skjøndt de som bekjendt ikke ene falde dette til Byrde, kommer der paa hver Td. Hartkorn følgende omtrentlige Beløb om Aaret:

---

*) See det Stat. Tab. Værks 5te Hefte.

Skolepenge . . . . . 4 Mk. 12½ Sk.
Fattigbidrag . . . . . 3 — 2 —

Skolebidraget er høiere end i Lolland, men Fattigbidraget derimod lidt ringere (3 Sk.) end i Lollands Sønder Herred, som har det fordeelagtigste Forhold i denne Henseende efter Hartkornet.

Fordeles disse Afgifter paa Befolkningen, som den er opgivet for Aaret 1834 for Landsognene, og undtages derfra blot Fattiglemmerne, kommer der paa ethvert Menneske:

i Skolebidrag . . . . . 2 Mk. 7 Sk.
i Fattigbidrag . . . . . 1 — 10½ —

Sammenlignet med Lolland, staaer Falster 3 Sk. høiere i Skoleafgift for hvert Menneske end i de to af Lollands Herreder, der have den forholdsviis høieste Afgift; men med Hensyn til Fattigafgiften 1½ Sk. lavere end Musse Herred, der har det ringeste Fattigbidrag efter Folketal.

Ligesom for Lolland ville vi til Slutning ogsaa for Falster opgive hvor mange Mile, der er forrettet Friægter i Aaret 1837, Hen- og Tilbageveien uberegnet:

Sognereiser . . . . . 2055 Miil.
Konge- og Amtsreiser . . . . 783 —
2838 Miil.

Dette bliver for hver 100 Tdr. Hartk., af Sognereiser 28 Miil og af Konge- og Amtsreiser 11 Miil, i Alt ikkun 39 Miil, eller for hver Td. Hartk. er der i det Aar kjørt 4680 Alen i Friægter.

1.

Jordernes Beskaffenhed.

Falster er omtrent ligesaa frugtbart, jævnt og fladt som Lolland, men ikke saa lavtliggende; thi Strandbredden taber sig ikke saaledes i Vandet, men danner næsten overalt Smaaklinter og Brinker, der

vel paa den største Strækning kun hæve sig høist ubetydelig over Havets Overflade, men paa enkelte Steder dog stige til en Høide af 12—14 Alen. Det mest bakkede Strøg findes i den østlige Deel af Landet i Aastrup, Horbelov og Falkerslov Sogne; men selv her stige Bakkerne ikke til nogen synderlig Høide*), heller ikke ere de saa steile, at de hindre Dyrkningen med almindelige Agerdyrknings-Redskaber. Mod Vest og Syd tabe disse Smaabakker sig i en jævn og siid Flade, der atter mod Nordvest hæver sig i Brarup, Kippinge og Hvedbye Sogne; men skjøndt det næsthøieste Punkt paa Falster, Bavnehøi, 76′ høi, findes i sidste Sogn, ere Bakkerne dog i det Hele taget her endnu mindre steile end i den østlige Deel af Øen. Mod Syd strækker den jævne Flade sig til Veigerløse Sogn, hvor Landet atter begynder at hæve sig, og danner en Bakkerøg, der er høist i Skjelbye Sogn og ender i Gjeddesbye Sogn med Klinten paa Øens sydligste Pynt. Som en Følge af at Landet hæver sig stærkere over Havet, har Falster ikke saa mange eller udstrakte Saltninger som Lolland; dog mangle de ikke ganske, i den sydlige Deel, øst for det store Bøtø-Nøer findes en saadan siid Landstrækning paa mange hundrede Tdr. Lands Størrelse, der jævnlig er underkastet Oversvømmelse ved Høivande; disse Saltninger kaldes Fange, hvoraf der, foruden den nysanførte største, findes nogle minde ved Tjærebye i Idestrup Sogn, Tjærebye Fang kaldet, og ved Grønsunds Færge. — Beskaffenheden eller, som man kalder det, Boniteten af Jordsmonnet er meget forskjelligt, og langt mere afvexlende end paa Lolland, dog ere de lerede Jorder de fremherskende over hele Landet, og de sandede eller stærkt sandblandede, som findes, kunne blot betragtes som Undtagelse fra Landets almindelige Beskaffenhed, som er frugtbar Leerjord. Den hyppige Afvexling af Jordsmonnet har imidlertid givet Anledning til en tilsyneladende Modsigelse i Beretningerne om Jordsmonnet, da enkelte Sogne henføres snart til den Klasse, i hvilken Leret er det almindeligste, snart til den, hvor der oftere findes en stærkere Blanding af Sand og Muld; da dette er Tilfældet, indseer man let der ingen stor Feil skeer enten

*) Den høieste Bakke paa Falster, Søeshøi, 189′ høi, findes i Falkerslov Sogn.

man antager det Ene eller det Andet. Vi ville derfor her holde os til Beretningen af Hr. Justitsraad Friis til Gjedsergaard ved Udsigten over Jordsmonnets Beskaffenhed.

„Jordbunden paa Falster bestaaer for en stor Deel af fast Leer; det øverste Lag (Madjorden) er paa flere Steder af samme Beskaffenhed som Underlaget, og ikkun ved Cultur og Blanding med Gjødning noget formildet, manglende ofte den fornødne Tilsætning af Sand for at blive løs, muldrig og frugtbar.

„Paa den sydlige, nordvestlige og nordlige Deel af Øen er Leret paa mange Steder dominerende, saasom i Sognene Skjelbye, Gjeddesbye, Stadager, Brarup, Kippinge, Vaalse, Lillebrænde, Maglebrænde, Eskildstrup og Horrebye, hvorimod Sognene Veigerløse, Idestrup, Systofte, Nørre Ørslev, Sønder-Kirkebye, Sønder-Alslev, Karlebye, Horbelev, Falkerslev, Aastrup, Thorkildstrup, Gunslev, Nørre-Alslev, Nørre-Hvedbye, Nørre-Kirkebye, Onslev og Thingsted have meget forskjelligt Jordsmon, deels dødt Skovleer, fordi en Deel af disse Sognes Jorder fordum have været bevoxet med Skov, deels sandblandet, ja endog i den Grad at dette er overveiende, som i Thingsted og Bregninge, deels Muldjord fra opdyrkede Mosehuller, hvoraf en Mængde findes midt i Landet.

„Af Hovedgaardene have Korselitse, Karlsfeldt, Vennerslund, Valdnæssegaard og Gjedsergaard de stærkeste Leerjorder, der endog paa nogle Steder mangle fornøden Sandblanding; lettere og tildeels sandede Jorder findes ved Hovedgaardene Skjørringe, Dalbye, Kirstineberg og Ourupgaard, dog ere Jorderne ved sidstnævnte i flere Aar betydelig forbedrede ved Mergling, hvorved disse endog mulig ere bragte til høiere Culturgrad og større Production end de, der have det faste ublandede Leer og hvor Sand mangler, ligesom og Muld til disses Forbedring.

„Kalkjord findes og paa flere Steder, hvilken i og for sig selv er aldeles ufrugtbar, især i tørre Sommere, anvendes derimod Kalkjord paa kold og suur Mosejord, giver en saadan Blanding et godt Resultat."

Til de bedste Kornegne henregner Begtrup: Sognene Vaalse, Kippinge, Nørre-Alslev, Gundslev, Aastrup, Horbelev, Veigerløse, Skjelbye og Gjeddesbye. Til de mere sandede nogle Byer i Skov-

egnen paa Vestkanten i Egnen af Nykjøbing, især Systofte Sogn, Maglebrænde Sogn og Haunsøe Bye i Gunslev Sogn; de skarpeste Sandjorder findes paa Bøtøe Land, ved Bregninge Bye i Horbelev Sogn, ved Næs, Ourebye og Veiringe i Aastrup Sogn. Men selv midt inde i de stærkeste Leerjorder findes ofte Pletter af Sandjorder; saaledes er dette navnlig Tilfældet i de tre meget lerede sydligste Sogne, hvor hist og her findes Pletter af Rødsand. Disse tre Sogne falde noget mere muldede mod Nord, og noget mere sandede langs med Bøtøe Noer. Paa Hasseløe, der hører til Veigerløse Sogn, er Jordsmonnet fladt og af en god sandblandet Leer med en Mængde Smaasteen, meest i den sydlige Deel. Langs med Strandbredden paa Bøtøe Land, i samme Sogn findes meget golde Sandmiler, der kun frembringe enkelte vantrevne Planter og kun kan benyttes som en ringe Faaregræsning; til denne Strækning støder en Strimmel høitliggende, meget sandet Agerjord, derpaa følger atter mod Vest en siid og sandet Strækning, der kun kan benyttes til Vaarsæd, og endelig, grændsende til Noret, gode Enge. Paa hele Bøtøe Land findes aldeles ingen Leer, saagar Leret til at kline Væggene maa hentes paa den anden Side af Noret. Sandjorden er her af en egen Beskaffenhed, sandsynligviis meget kalkholdig; thi Tangen, som af og til opkastes og som andre Steder benyttes til Gjærder, der næsten ere uforgjængelige, hensmuldre her i en meget kort Tid: „de krybe i Jorden" udtrykte Bonden Niels Cornelius sig.

Ligesom der i de lerende Jorder findes større og mindre Strækninger Sandjorder, saaledes findes ofte i Egne, hvor de mere sandede Jorder ere de herskende, ofte Leerjorder; dette er f. Ex. Tilfældet ved Næsgaard, der i det Hele har sandblandede Jorder; men strax Vesten for disse findes stærklerede Jorder, der atter afløses af mere sandede.

Underlaget er paa Falster omtrent ligesaa afvexlende som Jordskorpen, og om det gjælder den samme Regel, at Leret er det fremherskende. I hvilke Strøg dette findes (hvis den Formodning skulde være urigtig, at Gruset og Sandet kun findes pletviis) er endnu ikke oplyst; men saameget er vist, at der næsten overalt findes Mergel i Underlaget, ofte saa overlig, at det kan ploies op og derved

paa den nemmeste Maade blandes med den dyrkelige Agerjord. *) „Mergel, siger Justitsraad Friis findes næsten overalt og i Overflødighed, dog mest Leer-Mergel paa de stærke Jorder." Som almindelig Regel kan dette være rigtig; men paa flere Steder, hvor Jorderne ere stærkest lerede f. Ex. i Skjelbye Sogn, findes i Underlaget en meget kalkholdig Mergel — Muurleer kaldes den der paa Landet — der benyttes i Steden for Kalk til at hvidte Bygningerne med. Til dette Øiemed opløses den enten i koldt Vand, eller for at gjøre den mere bindende, koges den med Vandet i Bryggerkjedlen, inden den bruges. Bønderne forsikkre at den bliver mere bindende ved Kogningen. Efter Udseende er denne Kalkmergel eller Muurleer, ganske den samme som den, der findes i Nykjøbings Omegn, og hvoraf der er brændt ret god Kalk. Om denne Jordart kommer for Dagen andre Steder paa Falster, end de her nævnte Steder, vides ikke; men det er uden Tvivl ganske den samme, som findes i temmelig Mængde i Lolland paa Strøget fra Fuglsang til Saxkjøbing, og der ligeledes er benyttet til at brænde Kalk af. Rimeligviis strækker dette Lag sig under hele Falster i Flugt fra Nordøst til Sydvest, eller fra Møen til det sydøstlige Lolland; thi paa Møen findes der en lignende Jordart, Smitte kaldes den der, hvilken ligeledes bruges til Hvidtning, men der er den af Udseende ikke saa svampet som den der opgraves i det sydvestlige Falster. Chemisk vides hverken denne eller andre Jordarter paa Falster at være undersøgte, saa en fuldstændigere Underretning om dem kan desværre ikke gives her. Ønskeligt var det imidlertid om en saadan Undersøgelse af vort Jordsmon kunde finde Sted baade af Overfladen og Underlaget, i hvilket hidtil skjulte Skatte maaskee kunde opdages, thi den kunde blive mangen Landmand til stor Nytte, og oplyse mange Forhold i vort Landvæsen, hvorom vi endnu ere i det Dunkle, deriblandt rimeligviis ogsaa give os Oplysning om, hvorfor Lolland, efter den almindelige Mening, er et Hvedeland og Falster et Ærteland.

Den temmelig jævne og lerede Flade, som udgjør største Delen af Landet, der vel hæver sig godt over Havet, men ikke har noget

*) Hr. Provst Grundtvig, Sognepræst i Thorkildstrup 1822.

synderlig Fald mod Kysterne, giver Formodning om at Jorderne maae lide af skadeligt Vand, og dette har ogsaa tilforn været Tilfældet paa mange Steder. Der er heri paa den senere Tid foregaaet en høist gavnlig Forandring, hvilket i Særdeleshed skyldes den driftige og dygtige Stiftamtmand, Kammerherre Jessens Bestræbelser for at fremhjelpe det ham betroede Amt. Hvorledes Tilstanden nu er vil bedst sees af Hr. Kammerraad Stampes Beretning. „Man kan i det Hele ikke sige, at Falster lider af skadeligt Vand. Den er gjennemskaaren af omtrent 30 Bække eller Hovedvandløb, der i Aaret 1817 bleve oprensede heelt og derefter, ved Landvæsens-Commissions-Forretninger, bleve fordeelte til bestandig Vedligeholdelse mellem de paastødende Lodseiere, som tilholdes aarlig at holde Vandløbene tilbørlig oprensede af de Mænd, tildeels udenfor Bondestanden, der, i Følge Stiftamtets Anmodning og Beskikkelse, have paataget sig at føre Tilsynet med et eller flere Vandløb. De Participanter i Vandløbene, som efter Tilhold af Tilsynsmændene ikke oprense deres Deel, blive derefter anmældte for Øvrigheden og ved Tvangsmulkter tilholdte at sætte det Forsømte i forsvarlig Stand. Vandløbene ere saaledes i god Orden og kunne i Almindelighed paa 3—4 Dage befrie Landet for skadeligt Vand. Selv i indeværende regnfulde Sommer, 1841, var det meste skadelige Vand paa 3—4 Dage aldeles trukken bort. Jeg antager saaledes, at man med Sandhed kan sige, at Falster i en fortrinlig Grad er befriet for skadeligt Vand, endskjøndt Øen i det Hele er temmelig lav."

En fuldstændig og oplysende Beretning om Vandledningerne paa Falster, der have yttret deres gavnlige Indflydelse, ikke blot paa Agerdyrkningen, men ogsaa paa Veiene, der tilforn vare „om Vinteren næsten ufremkommelige" (Begtrup S. 774), findes i Nye Landoeconomiske Tidende for 1819, 1ste Binds 1ste Hefte, til hvilken vi tillade os at henvise Læseren.

Skjøndt der saaledes er gjort meget for at aflede det skadelige Vand fra Agre og Enge, og disse Foranstaltninger have havt de heldigste Følger for Landet, gives der dog hist og her nogle lavtliggende Strækninger, der undertiden lide af Vandet; det er imidlertid ikke af det ferske Vand, som ikke har tilbørligt Afløb — thi herpaa raade Vandledningerne Bod — men af det salte Vand, der ved visse

Vinde, især ved stærke Nordost Storme, sætte de side Egne omkring Botoe-Noer og de deromkring liggende Fange (Saltninger) under Vand. En saadan betydelig Vandflod indtraf i 1836, da største Delen af Botoe Land stod under Vand i tre Dage fra 21de til 26de December; man blev ikke ganske af med det overflødige Vand før ved Kyndelmisse. *) Saavel Nord som Syd for Botoe Land findes en Strækning flade og side Jorder, som stundom ere underkastede Oversvømmelse af Østersøen; derimod er det Overdrev, der tilhører Gjeddesbye, nu for største Delen beskyttet ved opførte Diger, hvormed fortsættes, saa dette Strog snart vil blive aldeles sikkret mod denne Ulempe. I det Hele taget ere alle de saakaldte Fange udsatte for den skadelige Indflydelse af Høivandet, der undertiden gjør den Skade paa Hasselven, at det fylder Tørvegravene; iøvrigt indtræffer det kun sjelden paa de Aarstider, det vilde gjøre mest Skade, nemlig Sommer og Høst, almindeligst indtræffer Høivandet om Vinteren og Foraaret, og anretter da kun liden Skade. Paa en naturlig, men just ikke gavnlig Maade bliver saaledes en stor Deel af Falsters Enge vandede, og anden Engvanding har ikke været bekjendt eller anvendt før det Classenske Fideicommisses Bestyrelse, der med saa megen Nidkjærhed søger at fremme Forbedringen i Landvæsenet, forskrev en Engvandings-Mester fra Hannover til Brug for de Landmænd, der maaskee vilde foretage Engvandingen paa deres Lodder. Da imidlertid Ingen synes at have havt Lyst til at være den Første til at bekoste en saadan Forbedring af Engene ved Overrisling, anvistes der ham en Eng paa omtrent 10 Tdr. Land i en af Korseløses Skove til et saadant Anlæg, hvoraf i 1841 omtrent 3 Tdr. Land vare færdige. Omkostningerne derved anslaaes til 100 Rbd. for hver Td. Land, hvilket synes at være temmelig dyrt; dog derom kan ikke dømmes før Virkningerne kjendes. Dette Forsøg paa en fortrinligere Engvanding er saaledes det eneste, der vides af paa Falster, hvis jævne og temmelig side Jorder ikke frembyde megen Leilighed til denne Green af Forbedring.

*) Gaardmand Niels Cornelius paa Botoe.

Ligesom skeet er i Beskrivelse af Lollands Jorder *) tilfoies her, efter samme Kilde, en Oversigt over hvert Sogns Areal, med Undtagelse af Fredskov-Arealet, samt Ansættelsen i det nye Hartkorn og hvormange Tdr. Land, der, i Gjennemsnit, gaaer paa hver Tonde af dette Hartkorn.

	Tdr. Land.	Nyt Hartk. Tdr.	Td. Land paa 1 Td. Hartk.
Sønder Herred.			
Nykjobing Sogn	1277	162	$7\frac{3}{4}$
Systofte —	1828	241	$7\frac{1}{2}$
Orslov —	1935	241	8
Horrebye —	2046	196	$10\frac{1}{4}$
Falkerslov —	3181	354	$8\frac{3}{4}$
Aastrup —	5260	650	8
Horbelov —	4654	561	$8\frac{1}{4}$
S. Kirkebye —	1788	237	$7\frac{1}{2}$
Karlebye —	1317	166	8
S. Alslov —	1337	198	$6\frac{3}{4}$
Idestrup —	5960	744	8
Veigerlose —	5637	495	$11\frac{1}{4}$
Skjelbye —	2214	292	$7\frac{1}{2}$
Gjeddesbye —	2627	278	$9\frac{1}{4}$
circa	41020	4822	$8\frac{1}{2}$
Nørre Herred.			
Stubbekjobing Sogn	519	65	8
Lillebrænde —	1455	153	$9\frac{1}{2}$
Maglebrænde —	1954	208	$9\frac{1}{4}$
Thorkildstrup —	2888	340	$8\frac{1}{2}$
Eskildstrup —	2223	258	$8\frac{1}{2}$
Thingsted —	3607	438	$8\frac{1}{4}$
Onslov —	3605	383	$9\frac{1}{4}$
Stadager —	1542	210	$7\frac{1}{4}$
Nr. Kirkebye —	1483	205	7
Brarup —	2558	337	$7\frac{1}{2}$

*) See Side 39.

	Tdr. Land.	Nyt Hartk. Tdr.	Td. Land paa 1 Td. Hartk.
Kippinge Sogn	1634	216	$7\frac{1}{2}$
Vaalse —	2276	301	$7\frac{1}{2}$
Nr. Vedbye —	3821	463	$8\frac{1}{4}$
Nr. Alslov —	2192	277	$7\frac{3}{4}$
Gundslov —	3858	445	$8\frac{1}{2}$
circa . . .	35615	4304	$8\frac{1}{4}$.

2.

Kilder. Indsøer. Vandmængdens Aftagelse. Udtørrede Søer og Havvige.

Med Vand er Falster velforsynet, og det er i det Hele af bedre Beskaffenhed end paa Lolland; men Kilderne ere ikke mange eller synderlig rige, ei heller skaffe de anden Nytte end den, at de give bedre Drikkevand end Brøndene i Almindelighed. Hvad der her tillands i Fordumsdage især gjorde Kilderne navnkundige var ikke Vandets Mængde eller dets Beskaffenhed; men den Troe, som dengang næredes om flere af dem, at de kunde helbrede for Sygdomme og Vandfør-hed. En saadan Kilde, og det en meget berømt, har Falster ved Kippinge Kirke, til hvilken syge og skrøbelige Mennesker baade fra nær og fjern, ja saagar fra Sverrig og Tydskland, gjorde Valfarter for at drikke af Vældet St. Hans-Dags-Aften; og, hvad neppe vil kunne negtes, helbrededes eller dog lindredes i deres Svaghed. At Besøget ved denne „hellige Kilde" maa have været meget talrigt kan skjønnes deraf, at Fattigblokken, som var opreist ved den, gav en Indtægt af 3 til 500 Rbd. om Aaret til Sognets Fattige.*)

*) Efter 5te Hefte af det Stat. Tab. Værk beløb Fattigbidraget sig i 1837 til 252 Rbd. i Kippinge og Brarup Sogne. Fattigblokken har altsaa kunnet give de Fattige en vederkvægende Forsørgelse, den Gang Kilden var stærk besøgt.

Denne betydelige Indtægt, som, under vort nuværende tvungne Fattigvæsen, rigtignok ikke vilde kommet de Fattige, men de Rige i Sognet tilgode, er forlængst ophørt, enten saa Aarsagen dertil er Oplysning eller Vantroe. Det maa have været i Slutningen af forrige Aarhundrede Valfarterne ophørte; thi Amtsprovst **Grundtvig** indberetter i 1822, at i de 23 Aar han har været der paa Landet har den ligget øde indtil dette Aar, da den er oprenset og paa ny gjort brugelig — „men man anseer den ikke meer for at være mineralsk."

Foruden denne Kilde findes der nogle enkelte temmelig vandrige, saasom i **Mosebye** Præstegaards Hauge, hvor der findes to Væld tæt ved hinanden; i den ene Længde af **Garnevraagaard**, i Nærheden af Grønsund; disse tre Kilder holde altid Vand. Mindre betydelige Kilder findes i Hillestrup, Idestrup Sogn o. fl. St. Ingen af disse har dog været saa meget benyttet som den der findes paa en Mark ved Gaarden **Christiansminde** ved Nyekjøbing; thi fra denne Kilde blev, „saavidt vides af Dronning **Sophie**, Kong Frederik den Andens Gemalinde, der som Enkedronning beboede det daværende Slot i Nykjøbing, anlagt en Vandledning med Render i Jorden til bemældte Kjøbstad. Denne Vandledning vedligeholdtes i en Række af Aar, og var endnu i Stand i Aaret 1821, og maaskee endog senere, og forsynede hele den nordre Ende af Byen med udmærket Vand. Nu er, saavidt mig bekjendt, Vandledningen forfalden og stoppet, maaskee paa Grund af de betydelige Bekostninger som Vedligeholdelsen af Vandrender paa ½ Miils Længde medfører." *)

Af **Indsøer** er der hverken mange eller store paa Landet; de, der findes, ligge i en Strækning fra Nord til Syd, midt ad Øen, ikke sammentrængende men i smaa Samlinger. Den nordligste af disse: Skjerne-, Barup-, Tvede- og Gaasesøen, ligge vest for Stubbekjøbing; den midterste i Falkerslov Sogn, nemlig: Melle-, Huul- og Borresøe; den sydligste Samling ligger i Skjelbye- og Gjeddesbye Sogne og kaldes Staurebye-, Skjelbye- og Slotssøe. Hverken i den østlige eller vestlige Deel af Landet findes derimod Indsøer. Af

*) Kammerraad **Stampe** til Skjørringe.

disse Søer ere Barup og Staurebye Søer de største, og indeholde hver omtrent 35 Tdr. Land; Slotssøen, den sydligste paa Gjedser-Odde, angives til 30 Tdr. Lands Størrelse.

Barup-, Tvede- og Gaase-Søe er kun af ringe Dybde, 2—3 Alen paa det dybeste, og stærk bevoxede med Siv; men de indeholde en Mængde Fisk, saasom Gjedder, Aborrer, Brasen og en stor Deel Suder, der opnaae en Størrelse af 4—6 Pd.*) Skjerne Søe, i Gunslov Sogn er riig paa Fisk, og har i tørre Sommere været Omegnens Beboere til stor Nytte som Vanding. I den midterste Samling Søer er Vandet dybt, paa enkelte Steder 20 til 30 Alen, og ligeledes meget fiskerigt, dog benyttes Fiskeriet ikke saagodt som det maaskee burde. Mølleſøe er det eneste Sted paa Falster, hvor der findes Krebs; af denne Søe tilhører de $\frac{3}{4}$ Skjørringe Gaard og den ene $\frac{1}{4}$ Selveierne i Virket Bye, som ere halvt om Huulsøe med Skjørringe Gaard, og eie Borre-, eller som den ogsaa kaldes, Virket Søe heelt.*)

Af de tre sydlige Søer er Staurebye Søe, der tilhører Gjedser-Gaard, baade den største og den fiskerigste, dog er en stor Deel af den bevoxet med Steenrør, der giver Eieren aarlig flere hundrede Traver; „naar Vandmassen er størst holder den 3 Alen, der ved tørre Sommere formindskes til 1 Alen; forøvrigt gives der forskjellige Fiske, som Gjedder, Aborrer, Karusser og Aal. Fiskeriet kan imidlertid ei ret afbenyttes formedelst den Mængde Dynd og Mudder, der findes i Søen. Foruden denne Søe findes endnu i Sognet den saakaldte Skjelbye Søe, der ikke er halv saa stor som den fornævnte og ikke holder aldeles ferst Vand, da den staaer i umiddelbar Forbindelse med Noret, som har salt Vand.“**) Det samme gjælder om Slotsøe, som ved en Rende staaer i Forbindelse med Østersøen og derfor har Brakvand. Da Fiskeriet i begge disse Søer er høist ubetydeligt og Slotssøen kun har en Dybde om Sommere af 1 Alen, og Vandet ikke kan bruges til Vanding, vilde den bedste Anvendelse af det Areal, de optage, formodentlig være at udtørre dem.

---

*) Kammerraad Stampe.

**) Justitsraad Friis.

Det kan ikke være Andet, end at Vandmassen paa Enge, i Moser og Kjær maa aftage naar Bække blive oprensede og Vandafledningerne holdes i tilbørlig Stand, og da netop dette er skeet saa fortrinlig paa Falster, er naturligviis Vandmængden aftagen; dette har neppe været til Skade for Landet, hvor der vel i meget tørre Sommere hist og her kan haves knapt med Vand; men det samme kunde gjerne være Tilfældet om end Vandet slet ikke afledtes ved Kunst, thi en tør Sommer efter en snelos Vinter vilde ikke trænge til Vandledningen for at tilveiebringe Vandmangel paa de Steder, hvor man var ligegyldig for at holde Vandingerne i god Stand. Over Vandmangel klages imidlertid ikke, skjøndt Indberetningerne ere enige i, at Vandmassen i Almindelighed mærkelig har aftaget siden Aaret 1817; men Grunden dertil søges i „de flere snefrie Vintre, som ere indtrufne, og i de varme Sommere 1818, 19, 21, 22 og 34, og i de stærke Stormvinde, som fordele og adsprede Dunsterne, og hindre disse fra at falde paa Jorden." *) Denne sidste Grund kan dog neppe ansees for den umiddelbare til Vandets Formindskelse, men i alt Fald kun som en middelbar, dersom det forholder sig saa, at Stormen adspreder Dunsterne og saaledes hindrer dem fra at nedfalde som Regn. Hidrører derimod Vandets Formindskelse fra tørre Aar, har Landet vistnok faaet tilstrækkelig Bod derfor i 1841. At Kilder skulle være udtørrede paa de senere Aar, derom er ei heller hørt nogen Klage; var dette Tilfældet, var jo vistnok Vandets Formindskelse paa een Maade til Skade; især paa de Steder hvor Drikkevandet er mindre godt og følgelig mindre sundt.

Uden at det just har været Hensigten med Oprensningen og Udvidelse af Vandledningerne, at omdanne det side Jordsmon, som henlaae i Enge og Moser til Agerland, har dette dog været en af de gavnlige Følger af dette Foretagende, og foranlediget adskillige forsætlige Udtørrelser af mange Smaamoser især i Midten af Landet. Ingen af disse ere dog af den Betydning som Udtørringen af Vestenborg Søe tæt ved Nykjøbing, der fandt Sted omtrent for 50 Aar siden, da Kronen eiede Vestenborg Gods. For at kunne lægge

*) Justitsraad Friis.

denne Søe tør, maatte en Vandmølle nedlægges, og i dens Sted opbyggedes en Veirmølle, og Renden udvides og oprenses; derved vandtes et Areal af 40 Tdr. Land, der nu, da Strandvandet ikke længer kan oversvømme det, er blevet til en fortræffelig Eng. Ved denne Udgravning bortlededes tillige meget af det skadelige Vand, som fandtes paa Vestenborg Gods, hvorved især de Kongelige Skove ved Hannenov, som laae i et fuldkomment Uføre, der gjorde en ordentlig Skovdyrkning umulig, vandt betydelig i Værdi. Men dette er ogsaa den eneste betydelige Udtørring af Søer, der har funden Sted paa Falster; derimod er der i de sidste Aar foretaget meget betydelige Arbeider af Private ved **Inddæmninger** af adskillige Havvige, hvorved der vil vindes mange hundrede Tdr. Land, naar Vandet først tilbørlig bliver bortskaffet. Som en baade mærkelig og glædelig Omstændighed ved disse Foretagender bør anmærkes, at de hverken ere satte i Værk paa offentlig Bekostning, eller af en eller anden driftig Godseier, men næsten alle, og netop de betydeligste, ved Foreninger af Bønder; thi dette viser en Driftighed og temmelig almindelig Lyst til nyttige Foretagender, man neppe skulde vente kun een Menneskealder efter at Stavnsbaandet var løst.

Det var dog ingen Bonde, men en Proprietair **Hr. Hansen** til Valnæssegaard, som gav det første Exempel paa Falster til at afdæmme Vigene — thi det mislykkede Project af Riegels i Slutningen af forrige Aarhundrede, at udtørre Bøtø-Nor, hvorom mere siden, kan ikke betragtes som et Exempel, der fristede til Efterfølgelse. Hr. Hansens Foretagende var i en mindre Stiil, men havde et heldigere Udfald; han indskrænkede sig, som første Forsøg, til at afdæmme den lille Bugt paa omtrent 50—60 Tdr. Land, som ligger syd for Gaarden, og har nu omskabt dette Areal til en god Eng, „der allerede er fri for Vand, afgiver Græsning, og om faa Aar vil kunne anvendes til Hoeslet." *)

Den næste Afdæmning, ved hvilken en Mand udenfor Bondestanden var Deeltager, fandt Sted i Aaret 1839 ved en Forening mellem nogle Bønder og Hr. **Stampe** til Skjørringe, hvorom den bedste Underretning vil gives med hans egne Ord. „En

*) Kammerraad Stampe.

Viig af Stranden, det saakaldte Sortsøe-Noer eller Vold-Noer, c. 60 Tdr. Land stor, er i Sommeren 1839 inddæmmet af et Interessentskab, bestaaende af Sortsøe Byes Gaardmænd for det Halve og mig for det andet Halve, ved en Jorddæmning med Steendossering mod Stranden, og en Klapsluse af hugne Steen. Naar først et Vandløb kan blive gravet heelt igjennem det inddigede Stykke, hvilket er absolut fornødent, da en Bæk igjennem samme skal ud i Stranden, som, indtil Vandløbet kan blive gravet, ikke har noget bestemt Løb, men overskyller hele det inddigede Terrain, vil Jordbunden, som er meget feed, snart groe op og i Tiden blive en ypperlig Eng."

Nogle Aar forinden denne Inddæmning, foretoges en lignende af nogle Bønder ved Kippinge-Vaad, som gaaer i Skjellet af Hvedbye og Kippinge Sogne. Om dette Foretagende giver Justitsraad Friis følgende Beretning: „Den virksomme Bonde Niels Hjulmand i Øster Kippinge har, i Forening med Jacob Hjulmand, Morten Pedersen, Niels Møller, Jens Johansen, Peder Kok, Johannes Johansen og Anders Børresen samme Sted, foranstaltet opført over det saakaldte Kippinge Vaad en Dæmning af Jord, Tang og Gruus i Alt 158 Favne lang, $2\frac{1}{2}$ Favne høi, og fra 2 til $3\frac{1}{3}$ Favne bred, forsynet med 2 Sluser, nemlig en af Steen og en af Planker omtrent 2 Al. i Qvadrat, med Porte for det indtrængende Vand fra Kippinge Viig, for derved at fravinde Havet 30—40 Tdr. Land." Et lille Vandløb, som falder ud i dette Vand lagde mange Hindringer i Veien for Afbenyttelsen af det vundne Jordsmon, som derfor blev altfor sumpet; ved Afdæmningen af den store Kippinge Viig, som kom i Stand 1841 vil denne Ulempe ganske afhjelpes, da det overflødige Vand vil løbe af naar Vandet udmales af den tilstødende Viig.

I Sommeren 1840 har ligeledes et Interessentskab af Gundsløv, Skovbye og Ravnsøe Byers Gaardmænd inddæmmet Skovbye-Noer, beliggende imellem disse tre Byer, hvis Vandmasse man i 1841 agtede at udtomme ved en Mølle. Dæmningen er omtrent 300 Al. lang, 4—5 Al. høi og 20 Al. bred ved Grunden, og er forsynet med en Sluse, der aabner sig for Vandet indenfra og lukkes af det udvendige Høivande. Hele Arbeidet stilledes til Licitation, og

overtoges for den ubetydelige Sum 600 Rbd.; men da det naturligviis ikke kunde udføres derfor, overtoge Lodseierne det selv. Den vundne Jord blev i 1841 opmaalt og befandtes at være lidt over 127 Tdr. Land g. M., og vil sikkerlig, dersom Vandet holdes tilbørlig borte, om nogle faa Aar blive en god Eng.

Det største Foretagende af denne Art er dog det en Deel Bønder i Omegnen af Kippinge- eller Vaalse-Vig havde Mod til at tage fat paa, nemlig Inddæmningen af dette henved 1200 Tdr. Land store Vand, uagtet efter Sigende en kyndig Digeinspecteur havde anslaaet Omkostningerne derved til 30000 Specier. Saameget har dette Værk paa ingen Maade kostet, thi da vilde vel de fleste af Lodtagerne være blevne ødelagte inden det blev færdigt. Bønderne toge dette Foretagende paa en meget fornuftig Maade; de søgte Deeltagere deri, og da 63 Actier eller Lodder vare tagne med den Bestemmelse, at ingen bestemt Priis sattes paa Lodderne, men samtlige Udgifter fordeeltes paa dem, begyndte Arbeidet, der bestod fra først af i at danne en Dæmning tvers over Gabet af Vigen. Det første Tilskud indbetaltes, saavidt vides med 10 Rbd. pr. Lod, og saa fremdeles, naar den indbetalte Sum var forbrugt; men Lodtagerne havde fortrinsviis Ret til at møde med Heste og Vogn, en dertil ansat Opsynsmand optegnede hvormange Læs Enhver især kjørte, og Betalingen derfor udbetaltes Eierne. Paa denne Maade tjente Bønderne ved Kjørsel og Arbeide en stor Deel af det indbetalte Tilskud, og havde altsaa omtrent deres udlagte Penge til det paafølgende Tilskud. Da Arbeidet foretoges i den meget vaade Sommer 1841, da der ikke var stort at bestille hele Sommeren for Hestene, fordi Brakmarken ikke kunde pløies, havde Bønderne den Fordeel at kunne, uden Forsømmelse af deres Drift, fremme Arbeidet med Hurtighed og tjene deres egne Penge ved Kjørslerne. Den 14de August var Dæmningen saavidt færdig at man kunde kjøre paa den fra den ene Side af Vigen til den anden. Den største Dybde man havde at opfylde var den saakaldte Strøm, 5 Alen dyb; men paa begge Sider af den var der meget fladt Vand. Hvad der ogsaa meget lettede Arbeidet var, at der omtrent midt i Gabet laae en temmelig høi Holm, Storholmen, der bestod af Leer; denne brugtes til at fylde den vestre Rende af Gabet, og

sparede saaledes Kjørselen med Fyld fra den østre Sides Leerklinter. Vandet i den inddæmmede Vig skal efter Bestemmelsen udtømmes ved en Mølle, der tillige skal indrettes til Grynmaling, hvortil Lodtagerne have erholdt Privilegium. En Dybde paa 5—6 Alen, omtrent midt i Vigen mener man vil blive tilbage som en Indsøe; men største Delen af dette store Areal vil rimeligviis om nogle Aar blive god Engbund, da Grunden for det Meste bestaaer af en fiin, sandblandet Leer. Paa de mod Sønden tilstødende Agre og Enge, der ere temmelig side, vil Udtørringen af denne Vig sandsynligviis ogsaa have en gavnlig Indflydelse. — Lodderne ere meget ulige fordeelte, det største Antal, en Bonde havde taget, var 9, ellers var 6, 2 eller 1 det almindeligste. Det hele Areal, der ved disse Inddæmninger er vundet fra Havet beløber sig til omtrent 1400 Tdr. Land. Dertil vil komme, eller er maaskee inden denne Beskrivelse udkommer, endnu en Inddæmning af Vigen Nord for Valnæsse Gaard paa omtrent 150 Tdr. Land, hvoraf denne Gaards Eier vil erholde det Halve, som Eier af den ene Strandbred, og Kongen den anden Halvdeel. Inddæmningerne ere, som man seer, i god Gang paa Falster, og ville rimeligviis blive fortsatte, hvis ikke atter en Række af uheldige Aar forknytter Landmanden. Hvad Beboerne omkring Bøtøe-Noer have stort Mod paa, er Udtørringen af denne store Vandflade, der, for det Meste af en ringe Dybde, indtager et Areal af nogle tusende Tdr. Land. I den Tilstand det nu er har man kun ringe Fordeel af det; Fiskeriet er ubetydeligt og Vandet udrikkeligt fordi det ved en Rende staaer i Forbindelse med Havet; kun de Kreature, der fra deres tidligste Ungdom ere blevne vante dertil tage tiltakke dermed af Mangel paa bedre Vand. Et Forsøg paa at udtørre dette Noer er ogsaa allerede gjort for henved 50 Aar siden; men det faldt meget uheldigt ud, som denne Beretning derom af Justitsraad Friis udviser.

„Af forrige Page hos Enkedronningen (Juliane Marie) Niels Ditlev Rigels blev i Aaret 1795 projecteret et Forsøg paa enten aldeles eller tildeels at udtørre bemeldte Noer, og efterat de fornødne Nivellerings-Forretninger vare foretagne erholdt han hertil et Laan af Nykjøbing Hospital, hvorved han lod grave en Canal af 8 Alens Brede fra Noret ved Marebeks Bye og indtil Nykjøbings-Fjorden

(Guldborg Sund) paa den vestlige Side af Landet. Da samme var færdig viste det sig imidlertid, at Vandet paa begge Sider af Gjedser-Odde staaer saaledes i Niveau at intet tilstrækkeligt Fald kunde skaffes tilveie, og Vandet i Noret saaledes ikke uden ved anden kunstige Midler kunde udtommes. Senere har et Par Speculantere villet finde Levebrød ved denne Entreprise, men manglede Fond, og kunde nok eiheller godtgjøre Muligheden af Projectet. Sagen er, at Distancen mellem Østersøen og bemældte Noer, paa flere Steder ikkun holder nogle faa hundrede Alen fladt Land, der ved Østersøens store Floder overskylles, og som ved Dæmninger derfor maatte sikkres, der imidlertid vilde blive altfor kostbare, da alene den ene ved Norets Udløb, Strømmen kaldet, skal efter Sigende være anslaaet til 30000 Rbd., og denne udgjør neppe $\frac{1}{4}$ af de Strækninger, som maatte afdæmmes, naar Noret skulde udtørres. Hertil kommer endnu, at en kyndig Landinspecteur, efter foretaget Undersøgelse, har yttret den Formening, at Østersøen og bemældte Noer, under Botoe Land, som ikkun bestaaer af løst Gruus i mange Alens Dybde, correspondere med hinanden under Landet, der paa flere Steder ikke er over et Par hundrede Alen bredt, hvorved al Sikkerhed mod Østersøens Paavirkning bortfalder, og hvortil endnu kommer, at det er aldeles tvivlsomt om Grunden i Noret er af den Beskaffenhed at den nogensinde vilde kunne komme til at producere noget endog af de simpleste Græsarter, da der findes Gruus i mange Alens Dybde. Det er derfor bestoværre at befrygte, at Intet nogensinde med Nytte kan fravindes Noret, der ellers kunde blive til uberegnelig Fordeel for de paagrændsende Lodseiere." Hvad her siges om Bundens Beskaffenhed stemmer ikke ganske med Begtrups Beretning derom, hvorefter „Bunden bestaaer tildeels af Blaaleer og Mudder" (See S. 783). Det bliver imidlertid en meget vigtig Sag af forvisse sig om hvorledes det egentlig forholder sig hermed, inden der kan være nogen Tale om at bortskaffe Vandet, hvilket altid vil være forbunden med betydelige Omkostning paa et saa stort Areal. I Pontoppidans Danske Atlas III 338, anføres, at der i Erik af Pommerns Tid skal have været en Rende, Bruserup Aae kaldet, sonden for Marebæk, der kunde modtage Baade med 48 Tdr. Korn, og satte Noret i Forbindelse med Guldborg Sund. Det er vel

dette Sagn, eller rettere Beretning, som skal være funden i en gammel Kirkebog, der først har givet Riegels Ideen om at bortlede Vandet af Noret ad denne Kant, da det ellers syntes rimeligere at grave eller oprense den naturlige Rende paa den østre Side ved Gjeddesbye.

3.

Clima.

Der kan ingen stor Forskjel være paa Climatet i Lolland og Falster, uden med Hensyn til Sundheden, og i denne Henseende har uden Tvivl Falster et Fortrin fremfor Lolland, paa Grund af at det ikke er fuldt saa lavtliggende og siidt, og er bedre skilt ved det overflødige Vand, der i den varme Aarstid saa let bliver skadelig for Helbreden. Hvad her kan berettes om denne Gjenstand efter de indkomne Beretninger er saare ubetydeligt, da de ikke støtte sig paa ordenlig ledede Jagttagelser. Det er især Vindene og deres forskjellige Indvirkning paa Luften og Jorden, der tildrager sig Landmandens Opmærksomhed; Varmegraden lægger han sjelden saameget Mærke til, og den kommer eiheller saaledes i Betragtning i hans almindelige Dont, naar det blot gjælder et Par Graders meer eller mindre Varme eller Kulde. „Climatet, skriver Provst **Grundtvig**, er noget forskjelligt efter Vindene, som paa længere eller kortere Tid dominere. De sydlige og sydvestlige Vinde, hvilke sædvanlig bringe fugtig Luft, have i 1822 været tørre. Østenvinden giver Tørre og Kulde samt Strandtaage fra Østersøen, som fører raa Kulde og usund Luft med sig baade for Mennesker og Vægter. *) Jøvrigt

*) Denne Strandtaage, siger Skolelærer **Thomesen**, yttrer paa Odden især skadelig Virkning paa Træfrugtavlen, naar Taagen falder paa den Tid Træerne blomstre, ligeledes skader den Ærterne under Blomstringen; gamle Folk fortælle, at hele Ærtemarker ere blevne ødelagte af Strandtaage; i de sidste 25 Aar vides dog dette ikke at være skeet.

kan Climatet ikke kaldes usundt, hvilket Beboernes liden Mortalitet beviser. Dog hersker til enkelte Tider Febre, især ved Kysterne og paa de Steder, hvor Kilder og godt Vand savnes."

En fuldstændigere Beretning om Veirligets Indflydelse paa Landvæsenet giver Justitsraad Friis. „Luftens Beskaffenhed, med Hensyn til Kulde, Varme, Regn og Torke, Storm og Luftstille, kan neppe være mærkelig forskjellig paa Falster, men vel noget ulige paa Grund af Local-Omstændigheder. Saaledes lide upaatvivlelig Sognene: Sønder-Alslov, Idestrup, Veigerløse, Skjelbye og Gjeddesbye meget mere af Osten-Vinden end den midterste og vestlige Deel af Øen. Det er ikke alene Mennesker, som føle Kulden stærkere, men de høie, kolde og lerede Jorder, som især i Skjelbye og Gjeddesbye findes, uunderkues saameget ved den kolde Østenvind, at en Ubekjendt, som der seer Vinterssæden om Foraaret, naar denne Vind har været herskende i nogen Tid, maa anse denne tildeels for tabt, hvilket dog sjelden bliver Tilfældet. Eiheller antages, at der er koldere end paa den øvrige Deel af Øen, men Kulden føles mere af Mangel paa Læe. Det samme er Tilfældet paa den nordlige Deel af Øen fra Stubbekjøbing til Valnæssegaard; hvorimod Midten og den vestlige Deel af Øen beskyttes deels af de store Skove langs med Østkysten, deels af de øvrige Skove, der findes midt i Landet. Ogsaa hæver Landet sig ikke ubetydelig fra Meelse Bye lige til Næsgaarden, og skaffer Læe for den Deel, der ligger Vesten for samme. Derimod antages, at der falder meget mere Regn, især om Sommeren, i Midten og paa den vestlige og nordlige Deel af Øen end paa den østlige og sydlige. Dette er især Tilfældet med Byger og Tordenveir, der sædvanlig reiser sig i Vesten, og af de store Skove langs Guldborgsund ledes over Nykjøbing og Midten af Landet mod Møen; dette var uomtvistelig Tilfældet i de vaade Sommere 1829 og 30, hvor Kornet i Skjelbye og Gjeddesbye Sogne blev høstet tort, medens det i meer eller mindre bedærvet Tilstand blev bjerget paa den øvrige Deel af Øen;*) denne Land-

*) Dette stemmer med hvad Skolelærer Thomesen i Skjelbye fortalte, at Bygerne trække over til Lolland og op i Falster, og afgive Regnen der, saa man jevnlig har høstet paa Odden og seet det regne stærkt i Lolland.

strimmels temmelig høie og aabne Beliggenhed, hvorved Kornet snarere kan tørres, bidrog unægtelig noget til den bedre Høst. Flere Aars Agtpaagivenhed og Erfaring har forvisset Nedskriveren om at foranførte Opgivende ikke er ugrundet. Derimod antages ikke, at der paa den sydlige Deel af Landet falder mere Snee end paa den øvrige, som man har formeent; men Aarsagen til, at den der samler sig i større Mængde paa enkelte Steder, nemlig paa de Veistrækninger og ved de Hegn, som løbe i Nord og Syd, hidrører derfra, at da Snefog almindeligviis kommer fra Østen, og Sneen ikke finder blivende Sted forinden den kommer til fornævnte Steder, samler den sig der, hvorimod der paa de aabne Marker intet findes. At den kolde og langvarige Østenvind ogsaa virker skadelig paa de Landstrog, der ere aabne og udsatte for den, er udenfor al Tvivl; da Vegetationen paa saadanne Steder er meget længere tilbage, end paa de Steder, der have Læe; men dette ligger alene i selve Vindens Skarphed, og ei i Climatet; thi i milde Foraar er Vegetationen langt fremmeligere i Nærheden af Havet end længere borte fra samme.*) Som Følge af Foranførte, og Landets høiere eller lavere Beliggenhed, bliver Jorden og ulige bekvem til Bearbeidelse, hvisaarsag Saaetiden især om Foraaret er yderst forskjellig, og differerer flere Uger, alt som Jordsmonnet er høit eller lavt, og om det er meget leret; i hvilket Tilfælde der fordres Paapasselighed, for at træffe det bekvemme Tidspunkt.

„At Climatet i det Hele skulde have forandret sig er neppe Tilfældet, da Erfaring og de Optegnelser, der haves, udvise, at der tilforn har været ligesaa milde Vintere som de sidste; eiheller er det usundere end fordum; thi de ondartede og uregelmæssige Febre, som i 1826 og 27 hjemsøgte Landet, og som baade da, og især i de paafølgende Aar bortreve mange Mennesker, yttrede sig lige saa slemme midt i Sjælland og paa mange flere Steder."

At der skulde være synderlig Forskjel mellem Climatet i Lolland og Falster kan, som sagt, neppe antages; imidlertid findes i Danske

*) En anden Følge af den sydlige Deel af Falsters aabne Beliggenhed er efter Bonden, Madsen Knudsen i Skjelbyes Angivelse den, at Vinden, og især Vestenvinden, ofte gjør Skade paa det halvmodne Korn, ved at afpidske en Deel af Kjærnen.

Atlas følgende Bemærkning. „Nogle, siges der, have iagttaget dette, at Veirliget undertiden findes meget adskilligt endogsaa paa saa kort Vei, særdeles have de fundet at i Falster sees længere og oftere Snee til Slædefore end i Lolland, hvilket uden Tvivl giver nogen mere Frost og Kulde tilkjende." Sammenholdes denne Bemærkning, der dog neppe er grundet paa nøiagtige Jagttagelser, med hvad Landinspecteur Møller mælder om Lollands Clima, skulde man antage, at Falster snarere med Hensyn til Clima lignede det sydlige Sjælland end det nærmere liggende Lolland.

4.

Udskiftning. Udstykning og dens Folger.

Om Fordelingen af Jorderne er der talt i Oversigten over Falster, saa der paa dette Sted kun bliver at omhandle den egentlige Udskiftning mellem Mand og Mand, samt Udstykningerne af de større og mindre Eiendomme. Skjøndt Udskiftningen, især hvad Ager og Eng angaaer, allerede fuldføres i Begyndelsen af dette Aarhundrede, ligger dog endnu nogle Skove og Overdrev i Fællig; men ogsaa disse kunne snart ventes deelte mellem de forskjellige Eiere. „Paa Falster, siger Begtrup, er Udskiftningen sildig begyndt, men den er og bedre udført end i Fyen og Jylland." Da den begyndte var Kongen og det Classenske Fideicommis de største Lodseiere og de Første, som tage fat paa dette i landoeconomisk Hensende meget vigtige Værk. Godseierne fulgte efter, og endelig Selveierbønderne, blandt hvilke de paa Bøtoe Land vare de sidste.

Med Hensyn til de Kongelige Godser iagttoges følgende Regler ved Udskiftningen:

1. Skovene, hvori Bønderne hidtil havde havt Fælledsgræsning bleve dem fratagne, og indtagne til Fredning.

2. For at give Bønderne den Godtgjørelse, som tilkom dem for Skovgræsningen, blev det fornødne Antal Gaarde nedlagt i hver Bye. (Dette var ganske i den Tids Aand; thi da var Løsnet: først Træer, saa Bønder.)
3. Huusmændene, som ingen Jord havde til deres Huse, bleve tildeelte 3 Tdr. Land Middeljord, imod deraf at svare en bestemt aarlig Afgift; som godtgjøres Bønderne, Jorden var fratagen.
4. For at gjøre Udskiftningen saa bekvem og nyttig som mulig, og i Særdeleshed, for at enhver Gaard kunde beholde sin Jord samlet paa eet Sted, blev fra enhver Bye det fornødne Antal Gaarde udflyttet, hvis Beboere erholdt en saa tilstrækkelig Bygningshjelp, foruden anden Lettelse i deres Afgifter, at de ikke ved denne Udflytning kunde ansees mere besværede end de Beboere, der bleve i Byen.

I Overensstemmelse med denne Plan blev paa **Vestenborg Gods** af Byerne Nørre-Ørslev, Lidstrup, Thingsted, Taaderup, Eskildstrup, Oustrup, Soerup, Stedstrup og Ønslev af i Alt 74 Gaarde, 37 udflyttede, 8 nedlagte, og 80 Huse erholdt hver 3 Tdr. Land. Paa **Hvededals Gods**, af Byerne Grimmelstrup, Nørre-Vedbye, Egelev, Riserup, Ourehoved og Nørre Alslev, i Alt 68 Gaarde, de 42 udflyttede, hvoraf de 21 Gaarde paa det omtrent 1000 Tdr. Land store Overdrev nord for Byen, 2 nedlagte og 69 Huse meddeelte Jord. Paa **Vaalse Gods**, der bestod af Vaalse Sogns 35 Gaarde, bleve de 18 udflyttede, 8 nedlagte og 30 Huse tillagte Jord. Den største Deel af Husene bleve ligeledes udflyttede paa deres Lodder.

Det Classenske Fideicommisses Godser Korselitse og Karlsfeld bleve omtrent paa samme Tid udskiftede saaledes, at af de 96 Gaarde under Korselitse Gods i Byerne Karlebye, Tunnerup, Horebye, Eged, Harbelev, Breininge, Serslev, S. Grimmelstrup, Meelse- og Nørre-Taastrup, bleve de 8 nedlagte, 1 deelt i 7 Parceller, og af de øvrige 87 Gaarde bleve de 43 udflyttede. Af de 21 Gaarde i Bønned, Skjolterup og Halskov Byer, bleve de 5 nedlagte, og af de 16 tilbageværende de 2 udflyttede. Karlsfeldt Gods bestod af 69 Gaarde, beliggende i Byerne Aastrup, Mosebye, Veiringe,

Oure og Algestrup samt Næs og Heslegaarde, heraf bleve de 10 Gaarde nedlagte, og af de 59 tilbageblivende de 30 udflyttede. Af disse Godsers 186 Gaarde, bleve saaledes 24 nedlagte og udstykkede, og 75 udflyttede. At dette Foretagende maa have kostet mange Penge, følger af sig selv; Omkostningerne angives til 33,094 Rd. 85 Sk. Courant, i hvilken Sum dog afgaaer de anordnede Præmier 6312 Rd. 48 Sk. Udskiftningen og den dermed forbundne Udflytning har saaledes kostet Fideicommisset 26782 Rd. 33 Sk. Courant. *) Paa de Kongelige Godser erholdt Udflytterne i Bygningshjelp 185 Rd., det fornødne Egetømmer frit, Muurstenene til 2—3 Mk. for 100, samt, foruden Eftergivelsen af Hoveripengene i 2 Aar, desuden Brændhjelp og $\frac{1}{3}$ af Bekostningen ved Skjelgrøfterne. Den anførte Pengehjelp blev siden forandret til 7 Rd. for Faget af Stuehuset, samt 3 Rd. for hvert Fag Udhuus.

Ved disse Udskiftninger, hvorved Omkostninger ikke ere sparede for at gjøre dem saa hensigtsmæssige som muligt, er en stor Deel af Falster, over 2500 Tdr. Hartkorn Bøndergods, eller over en tredie Deel af Landet, blevet godt udskiftet og forsynet med de fornødne Udflyttere for at kunne holde Lodderne samlede og give dem gode Figurer. Efter de samme Grundsætninger er i det Hele taget de private Godser blevne udskiftede, saa „hver Gaardmand og mindre Jordbruger har sin Jordlod for sig, hvilken paa de fleste Steder ved Hegn er adskilt fra Naboernes; mange Gaarde og Huse ere udflyttede." **) Derimod er Udskiftningen ikke saa god paa Selveier-Godset, hvorom vi ville anføre Hr. Justitsraad **Friis's** egne Ord: „Hos Selveierne, saavel de fuldkomne som ufuldkomne, er Udskiftningen derimod paa nogle Steder maadelig, fordi man altfor meget har føiet Bondens Forlangende, ikke at udflytte Gaardene, og derimod bevilget baade Ind- og Udlodder, som deels har aarsaget uregelmæssige Figurer, og deels over $\frac{1}{2}$ Fjerdingvei til Udlodderne. Dette er Tilfældet hos Arvefæsterne i Marrebæk og Rødbjerg Byer, under Gjedsergaards Gods, som vel for en Deel hidrører derfra, at Herlig-

*) Begtrups Beskrivelse af Falster S. 848.

) Provst **Grundtvig.

heds-Eieren hverken har været indvarslet til Taxations- eller selve Udskiftnings-Forretningen.

„Gjeddesbye er udskiftet saaledes, at Eierne, foruden de regelmæssige Indlodder, have fælleds Englodder samt et Overdrev af flere hundrede Tdr. Land, der afbenyttes til Græsning. Denne Udskiftningsmaade er befunden nødvendig og hensigtsmæssig, fordi en Deel af det til Græsning udlagte Jordsmon er sandigt, af slet Bonitet, og ikke kan sikkres for Oversvømmelse af Østersøen, og for at det aarlige Tab, som Østersøens Paavirkning medfører, i det den bestandig borttager flere Alen Jord, som nedfalder efterat Havet har bortskyllet og udhulet Grunden, især paa den saakaldte Gjeddeskov, der har en Høide af 10—12 Alen, hvoraf med Sikkerhed kan antages i de sidstforløbne 20 Aar at være nedfaldet over 50 Alen, et Tab man har antaget burde fordeles paa samtlige Eiere for ikke at ødelægge de Enkelte, som havde faaet deres Lodder paa denne Strækning, der omtrent vilde tilfaldet 4 à 5 Gaarde." Uagtet denne Indvending mod Udskiftningen af denne Fælledsgræsning, hvis Areal beløber sig til c. 420 Tdr. Land,*) er det ved Rentekammer-Resolutionen af 1841, overensstemmende med de fleste Lodseieres Paastand, blevet bestemt, at den skal udskiftes mellem Mand og Mand. „En stor Deel af denne Græsning vil kunne afgive godt Plovland, og for Oversvømmelse kan Frygten nu ikke være stor, da der langs med Østersøen er opført flere Diger, som skulle fortsættes og vedligeholdes af hele Gjeddesbye i Fælledskab. Udskiftningen er saaledes her, som vel overalt, meget hensigtsmæssig, og alene eensidige Betragtninger kunne fraraade den."**) Ligesom der nylig har været Strid om Udskiftningen af dette Overdrev, saaledes har der tilforn været om den hele sydlige Pynt af Falster, Gjedser Odde, i hvis, 900 Tdr. Land store Overdrev, Gjeddesbye, Skjelbye, Fiskebæk, Staurebye og Gjedsergaard vare Lodtagere. „Dette Fælledskabs Ophævelse, fortæller Begtrup, var ledsaget af saamegen Modsigelse af Lodseierne, at med sammes Deling medgik fem til sex Aar, inden det blev tilendebragt. Dette store Overdrevs Deling var for-

*) Opgivelse af Ritmester og Landinspecteur Friis.

**) Kammerraad Stampe.

nemmelig til stor Gavn for den store Selveierbye Gjeddesbye, som bekom af selve Overdrevet 412 Tdr. Land, og som dog mest stred mod dets Deling." Disse Bønder er det der nu have stredet for at faae Overdrevet udskiftet, hvorimod den nuværende Eier af Gjedsergaard, hvis Fader drev paa Udskiftningen og endelig fik den bragt i Stand, er imod den. Ved denne første Udskiftning mellem Byerne indbyrdes, fik iøvrigt Skjelbye et Areal af 238½ Tdr. Land, hvorpaa udflyttedes 2 Gaardmænd og 4 Huusmænd; Gjedsergaards Andeel beløb sig til 104 Tdr. Land fri Hovedgaardstaxt, hvorpaa opbygdes Gaarden **Frisenfeldt**; Staurebye fik ligeledes 104 Tdr. Land, hvoraf overlodes 9 Tdr. til Lodseriets og Fyrets Opbygning, paa den øvrige Deel opførtes Huse med Jordtillæg; Fiskebæks Andeel var 56½ Tdr. Land, og endelig Gjeddesbyes Andeel c. 420, som blev henliggende i Fælles indtil den nu begyndte Udskiftning.

Efterat Bøtø-Bye i Veigerløse Sogn er udskiftet, hvilket skete i Aaret 1835, findes nu ingen uudskiftede Byer paa Falster. Denne Udskiftning er skeet til Eiernes Tilfredshed, og havde med Hensyn til Figuren af Jordene ingen store Vanskeligheder; Gaardene ere udflyttede i en passende Afstand fra hinanden mellem Syd og Nord og have deres Jorder fra Stranden til Noret. Den største af denne Byes 8 Gaarde er 200 Tdr. Land, den mindste 108 Tdr. Land stor; men Jorderne ere stærk sandede og side. Derimod findes endnu nogle uudskiftede Overdrev og Skove, tilhørende Selveier-Bønder, som Tjærebye-Fang i Idestrup Sogn, Birket og Gunsemagle-Byers Skove i Falkerslev Sogn.*) Desuden eier Sognekaldet i Nykjøbing en Skov i Systofte Sogn, hvori 4 Præstebønder ere græsningsberettigede. Om denne Skovs Afhændelse fra Kaldet er indledet Handel, hvorefter Græsnings-Vederlaget specielt vil blive udskiftet mellem de Græsningsberettigede.*)

Det Stat. Tab. Værks 5te Hefte har iøvrigt følgende Opgivelser paa Jorder, der ikke ere udskiftede af Fællesskab, nemlig af **Ager og Eng**:

i Veigerløse Sogn	330 Tdr. Land	
i Brarup —	30 — —	
		330 Tdr. Land.

*) Ritmester **Friis** og Kammerraad **Stampe**.

Af Overdrev:

i Idestrup Sogn	540	Tdr. Land	
i Onslov —	50	—	—
			590 Tdr. Land.

Af Skov:

i Onslov Sogn			60 — —

Af Mose:

i Thorkildstrup Sogn	28	Tdr. Land	
i Lillebrænde —	40	—	—
i Gunslov —	7	—	—
i Nørre Vedbye —	9	—	—
i Nørre Alslov —	9	—	—
			93 — —

De uudskiftede Jorder skulde herefter beløbe sig i Alt til 1073 Tdr. Land paa hele Falster. Beretningerne melde Intet om disse Jorder med Undtagelse af Tjærebye-Fang i Idestrup Sogn, derimod anføres andre, som ikke findes i Tabel-Værket, saasom det omtalte Gjeddesbye Overdrev paa over 400 Tdr. Land.

Udstykning.

Af det Foregaaende vil sees, at Udskiftningen saavel paa de Kongelige som paa det Classenske Fideicommisses Godser er sat i Forbindelse med Udstykning af en Deel Bondergaarde, for at tillægge Huusmændene Jord, almindelig 3 til 5 Tdr. Land til hvert Huus. Paa denne Maade søgte man at gjøre Husenes Antal lige med Gaardenes; men ogsaa nogle Overdrev bleve udstykkede for at bebygges med Huse, saasom Lillebrænde Byes Overdrev paa 100 Tdr. Land, der blev deelt mellem 20, tilforn jordløse Huse. Denne Udstykning, som fulgte med Udskiftningen, var vel til stort Held for de tilforn jordløse Huse, men foraarsagede, efter Begtrup (S. 791) at Arbeidsfolkenes Antal formindskedes og at følgelig Dagleien steeg; men denne skadelige Følge for de større Gaarde maatte snart jævne sig, den gavnlige derimod, at en Deel udyrkede Jorder toges under Drift og ernærede et større Antal Kreaturer end hidtil, vedblev.

Af Hovedgaardene ere ikkun to udstykkede, og den ene af dem har vel i et Par Aarhundrede ikke været drevet som Hovedgaard,

nemlig **Stangerup**, som var en af de Godser, hvori Falster blev inddeelt i Anledning af Salget 1766. Efter første Kjøbers Kammerraad Kehlets Enkes Død kjøbte Godsets Bønder i 1786 saavel Gaard som Gods af omtrent $17\frac{1}{2}$ Tdr. fri Hovedgaardstaxt, med Areal 84 Tdr. Land, og 630 Tdr. Hartkorn Bondergods, beliggende i Byerne Stangerup, Maglebrænde, Gundsømagle, Gunslev, Sødse, Skoubye og Skjerne, for den Sum 76000 Rd. Courant, og udstykkede Hovedgaardens Jorder, som de tilforn havde i Fæste mellem sig, som Eiendom. Den anden af de udstykkede Hovedgaarde er **Vestensborg**, der stod for fri Hovedgaardstaxt omtrent 118 Tdr., med Areal af over 800 Tdr. Land. Dette Areal blev, kort efter at Kongen havde kjøbt Gaard og Gods tilbage i 1791, udstykket i fem Parceller, og forsøgt bortsolgt, hvilket dog ikkun strax lykkedes med **Hovedparcellen** paa 301 Tdr. Land, ansat til 46. 4. 1. $\frac{1}{2}$. Hartkorn, der kjøbtes af Nykjøbings Byemænd, og med Parcellen **Kallehaugemarken**, af 11 Tdr. Hartkorn og Areal omtrent 70 Tdr. Land, der kjøbtes til Hovedgaarden Nye Kirstineberg og drives under denne. Af de fire andre Parceller, hvori denne Gaard var deelt, har siden dannet sig **Christiansminde**, af Hartkorn omtrent 26 Tdr. og Areal 191 Tdr. Land; **Vestensborg og Eiegod**. Af denne store Gaard fremstod der altsaa nogle mindre, som forøgede Antallet paa Avlsgaarde af Middelstørrelse, til hvilke man overalt synes at føle Trang, da Prisen paa dem er uforholdsmæssig høi. Denne Udstykning maa vel altsaa betragtes som heldig.

Udstykning af Bondergaarde har ikke i nogen meget høi Grad funden Sted paa Falster; hvor det er skeet, er det af Selveier-Bønderne i Veigerløse, Skjelbye, Gjeddesbye, Sønder-Kirkebye, Nørre-Ørslev, Kippinge o. fl. St. *) Gavnlige Følger af disse Udstykninger omtale Beretningerne ikke; derimod yttrer Provst **Grundtvig**, at de synes at have skadet meer end gavnet. „Folkemængden er vel bleven større, men Fattigdommen er ogsaa derved mestendeels forøget. Paa Kreaturers større Tillæg har Udparcelleringen neppe havt nogen gavnlig Indflydelse." Dette er skrevet i 1822, altsaa i

*) Justitsraad **Friis**.

en meget uheldig Tid for Landmanden, da alle Frembringelserne stode lavt, og Udgifterne ikke i Forhold dertil. Hoveriet var dengang ikke afløst paa Herregaardene, og disse trængte derfor ikke til mange Dagleiere o. s. f. Naar Folkemængden under saadanne Omstændigheder tiltager, maa der altid blive en Deel arbeidsløse Mennesker, der falde Menighederne til Byrde, saa det er ikke forunderligt der klages over Folkeformerelsen i saadanne Tider. Men Justitsraad Friis skriver endnu i 1835 med Mishag om disse Udstykninger, „der have havt den naturlige Følge at Folkemængden er tiltaget til liden Baade for Communerne, men ingenlunde almindeligviis har bevirket høiere Cultur eller Kreatur-Tillæg." Da samme Forfatter imidlertid, under 26de Afsnit, fremhæver, at der snarere er Mangel end Overflødighed af arbeidsdygtige Mennesker, kan Udstykningen neppe være dreven for vidt; skulde derfor Menighederne, efter at denne havde funden Sted, være bleven endmere betynget med Fattigbidrag, maa vel Skylden snarest søges i den tvungne Fattigskat, som er et ligesaa ufeilbart Middel til at skaffe Almisselemmer tilveie, som Udstykning af Jorder til at skaffe Dagleiere.

Skulde endog Udstykningen enkelte Steder være dreven for vidt, saa kan der dog nuomstunder ikke være nogen grundet Frygt for at den skulde drives videre; thi saagar Selveieren synes ikke mere om at skille sig ved noget af sin Jordlod; „kan vi ikke leve af det Hele, kan vi mindre af det Halve" mener han nu. *) Snarere findes der nu Lyst til at tilkjøbe mere Jord, og den høie Priis, der betales for Smaalodder vil saaledes være en Fristelse for den mindre velhavende Landmand til at skille sig af med nogle Tdr. Land; men der er for Tiden ingen Udsigt til at Gaardene ville blive, saa at sige, opløste i lutter Huuslodder, om end Lovgivningen ikke forbød det. Skulde Velstanden vedblive at tiltage i et længere Tidsløb, som i de senere Aar blandt Bønderne, er der al Udsigt til at de mere velhavende ville søge at forstørre deres Gaarde ved Indkjøb af enkelte Jordlodder. En Begyndelse dermed er allerede skeet, og det blandt Huusmændene; thi af de 10 Gaarde, der ved Udskiftningen

*) Skolelærer Thomesen i Skjelbye.

af Nykjøbing Hospitals Gods, bleve udstykkede og bortarvefæstede til Huusmænd, ere nu igjen adskillige Lodder sammenlagte.

I det Hele taget kan man vel sige at Jorderne ere vel fordeelte paa Falster, da der findes Gaarde af alle Størrelser, og deriblandt et temmelig stort Antal af Middelstørrelsen paa 100 til 200 Tdr. Land. Hovedgaardene have omtrent følgende Areal:

Korseløse (Korselitse)	868	Tdr.	Land.
Skjørringe	774	—	—
Karlsfeldt	576	—	—
Ourupgaard	568	—	—
Vennerslund	487	—	—
Nye Kirstineberg	444½	—	—
Gjedsergaard	406	—	—
Dalbyegaard	356	—	—
Valdnæssegaard	339	—	—
Gamle Kirstineberg	142	—	—
Hvededal eller Grimmelstrup	268	—	—. *)

Af de mindre Gaarde har Eiegod 274½ Td. Land; Kringelborg 125 Tdr. Land; Christiansminde 191 Tdr. Land; Bjerregaard 190 Tdr. Land; Næsgaard 161 Tdr. Land; Nebøllegaard 114 Tdr. Land; Frisenfeldt 104 Tdr. Land, foruden adskillige andre, som Vestensborg, Liselund, Vilhelmsdal o. fl.

5.

De almindeligste og mest gængse Dyrkningsmaader. Varigt Græsland.

Falster er ligesom Lolland et Kornland, og Agerdyrkningen gaaer derfor fornemmelig ud paa at frembringe Korn, og deraf især

*) Af dette Areal er en Deel indtaget til Fredskov, Resten er udleiet til Godsets Bønder.

Ærter og Hvede, til hvilken Avl Jorderne i det Hele ere særdeles skikkede; derfor staaer ogsaa her Kreaturholdet tilbage og betragtes som en Bisag, uden for saavidt at det er nødvendigt til Jordens Dyrkning og til Frembringelsen af Fornødenhederne til Huusbrug, samt til den sparsomme Gjødning hvorved Agerlandet holdes i Kraft. Isteden for en stærkere Gjødning træder næsten overalt en stærk Bearbeidning af Jorden; dog kan Falstringen, hvad Ploiningen angaaer, ikke maale sig med Lolliken, hvorfor Bestyrelsen af det Landoeconomiske Selskab har funden sig foranlediget til at indrette Præmieploininger særskilt for Falstringerne.

„Paa Hovedgaardene er reen Brak almindelig, og forlængst indført. Dyrkningsmaaden er meget forskjellig, den stærkeste er det overskaarne Kobbelbrug, nemlig: 1. Brak, 2. Hvede eller Raps, 3. Ærter, 4. Byg, 5. Klover, 6. Klover, 7. Halvbrak, 8. Hvede, 9. Byg, 10. Klover, 11. Klover, 12. Havre. Hos Bonden er 4 Vangs-Driften almindelig, nemlig: Halvbrak, Hvede og Rug, Ærter, Byg og Havre." *) Begge disse Driftsmaader ere unegtelig meget udtærende, og Fortsættelsen af dem med Held i en lang Række af Aar lader sig kun forklare af store og gode Enge. Imidlertid har denne sidste Drift blandt Bønderne være den fremherskende overalt paa Landet inden Udskiftningen; men denne har mange Steder gjort en Forandring nødvendig, fordi den største Deel af Skovgræsningen eller Fælledsgræsningen bortfaldt, og Bonden altsaa blev nødt til selv at skaffe sine Kreaturer Sommerføden. Kloveren er derfor nu almindelig indført ogsaa i Bondens Drift; men endnu synes det dog, som om en altfor stor Deel af Ageren anvendes til at frembringe Korn; thi Forholdet er hos ham endnu fra $\frac{3}{5}$ til $\frac{4}{6}$, paa Herregaardene derimod almindeligviis kun den halve Agerjord som bærer Korn. „Sædvanligt dyrker Bonden sin Jord i 5—6 Dele, saaledes a) Rug eller Hvede efter Gjødning, b) Ærter, c) Byg, d) Havre, e) Brak. NB. naar han har noget Eng til Høe, og Skov- eller anden Græsning til sine Kreaturer; eller a) Rug eller Hvede efter Gjødning, b) Ærter, c) Byg, d) Klover, e) Klover, f) Brak. Nogle have 7 Marker og have saaledes enten to Bygmarker eller en

*) Justitsraad Friis.

Byg- og en Havremark." *) En saa skaansom Drift som den her anførte i sex Marker hvoraf een Heelbrak, er imidlertid endnu ikke ret almindelig; dog udbreder den sig meer og meer hvor man kun har liden Eng og Græsning, navnlig er den indført af Enkelte i Skjelbye Sogn paa denne Maade: 1. Heelbrak, 2. Hvede og lidt Rug, 3. Graa- og Hvide- eller Blaa-Ærter, 4. Byg og Havre udlagt med Klover i 2 Aar. Almindeligere er dog Inddelingen i 5 Marker, og tages da 1. Hvede og Rug, 2. Ærter (graae og hvide) 3. Byg og Havre udlagt med 4. Klover, 5. Klover og Halvbrak.**) Skolelærer Thomesen i Skjelbye har sin Jord inddeelt i 8 Slifter 1. Brakjord, 2. Hvede, 3. hvide og blaae Ærter, 4. Havre, 5. Kartofler gd., 6 Byg, 7 og 8. Klover til Slæt og Græsning. Noget af Brakmarken benyttes undertiden til Høsæd; efter denne er der høstet 12 Fold Hvede.

En anden ganske anderledes udtærende Drift i 6 Marker er den almindelige øster paa Landet; thi der tages fire Halme efter hinanden efter Halvbrak, nemlig Vintersæd, Byg, Ærter, og Havre, hvorpaa følger Klover, saaledes enten: Hvede, Ærter, Byg og Havre, eller: Hvede, Byg, Ærter, Havre. Hvor Jorderne tillade det tages i Reglen Hvede som Vintersæd, hvorpaa følger de forskjellige Slags Ærter; paa de enkelte Steder, hvor Jorderne ere saa sandede, at de ikke kunne frembære Hvede træder Rugen i dens Sted som Hovedsæden. En ganske særegen Drift herskr paa Bøtø Land, hvor Jorderne, som forhen anført, ere af forskjellig Beskaffenhed, skjøndt i det Hele meget sandede og for største Delen saa side, at Vintersæd ikke kan saaes paa denne Deel. De høiere Jorder drives derfor saaledes at de tre Aar i Rad, hver Gang efter lidt Gjødning, besaaes med Rug, hvorpaa de hvile i Græsleie, tilforn i 8 ja endog 12 Aar, nu derimod almindelig i 4—6 Aar. Den side Deel af Agerjorden brækkes til Havre, gjødes derpaa til Byg, hvorpaa følger Havre, som tromles stærkt for at jævnes tilborlig til det paafølgende Græsleie i 4—6 Aar. Undertiden gjødes til Havren

*) Provst Grundtvig.

**) Gaardmand Mads Knudsen i Skjelbye og Jens Pedersen i Sønder Ørslev.

paa Grønjorden, og derpaa igjen til det paafølgende Byg, og Jorderne give da især meget frodigt Græs i det første Aar de udlægges. Den hyppige om end ei stærke Gjødskning bliver mulig ved de store Enge, tildeels af megen god Beskaffenhed, der findes langs med Noret, hvorved disse Bønder ere i Stand til at holde en ualmindelig stor Kvægbesætning. Dette lille Strøg af Falster er da ogsaa det eneste, hvor Hovedindtægten tages af Kreaturholdet, især Køer, samt Tillæg af Heste til Salg; dog sælges ogsaa en Deel Kornvarer, af hvilke Rugen udmærker sig ved sin Meelrighed og Vægt.

Nogle bruge en Inddeling i 7 Marker, saaledes har Hr. Inspecteur Rosenkilde nu antaget følgende Drift: 1. Reenbrak, 2. Hvede, 3. Ærter, 4. Byg, 5. Havre, 6 og 7 Kløver til Slæt og Græsning. Tilforn vare denne Gaards Jorder — 50 Tdr. Land Ager og 10 Tdr. Land Eng — inddeelt i 10 Marker, som dreves efter Vexeldriftens Regler med Staldfodrings-Urter, men denne Drift er nu forandret til den anførte, som er temmelig almindelig i denne Egn af Landet, hyppig ogsaa her med den Forandring, at Bygget kommer efter Hveden og foran Ærterne, hvori hele Afvigelsen i Driften saa at sige bestaaer. En ganske anden Drift i 7 Marker har Hr. Proprietair Lange til Liegod indført, nemlig: 1) gjødet til Grønfoder (Vikker, Havre, Byg og i 1841 lidt Spergel), 2) Vintersæd (Hælvten Rug, Hælvten Hvede), 3) Kartofler $\frac{3}{4}$ og Vælgsæd (Bønner, Vikker, Ærter) $\frac{1}{4}$ Mark, 4) Byg med Rødkløver til 5) Staldfodring og lidt Slæt, Stubben afgræsset med Faar og vendt i Juli og August, besaaet med 6) Rug, 7) Havre. En saadan Dyrkning af Jorderne er meget ualmindelig paa Falster, da den er beregnet paa Sommerstaldfodring i et stort Omfang, for at kunne give Besætningen tilstrækkeligt Foder. Denne Drift nærmer sig ogsaa meest Vexeldriften, der ellers ikke vinder Bifald her; og det ikke paa Grund af Ukjendskab til den, thi Enkeltmand har hist og her drevet sin Lod efter den. Saaledes beretter Provst **Grundtvig**, at han allerede i 1822 havde drevet Thorkildstrup Præstegaards Jord under Vexeldrift; men uagtet dette Exempel og en mangeaarig Opmuntring ved Præmier af det Oeconomiske Selskab, har kun meget faa Bønder kunnet bekvemme sig til at

antage denne Driftsmaade. „Tre Bønder i Nørre Herred have i seneste Aar faaet Præmie for Vexeldrift af det Lollandsk-Falsterske Industri-Selskab. Flere indsee vel tildeels Nytten af Vexeldriften; men Mængden bliver helst ved det Gamle." *) Af samme Selskab „har Fæstebonden Jens Rasmussen i Kraghauge, under Kirstineberg Gods erholdt Præmie af 50 Rbd. i Aaret 1830, for at have drevet sin Jordlod 60 Tdr. Land stor, efter Vexeldrift og staldfodret i Sommeren 1829 5 Malkekoer og 8 Heste; merglet 5 Tdr. Land med 1500 Læs Mergel og plantet 100 Pile. Gaardmand Peder Jensen Ravn i Bønned paa det Classenske Fideicommisses Godser, har ligeledes erholdt Præmie for at have i Aaret 1834 brugt sin Jordlod af 56 Tdr. Lands Størrelse til Vexeldrift, og besaaet Brakmarkerne med Vikker, der brugtes til Staldfodring, og hvorved 8 Malkekoer og 4 Heste ere fodrede hele Sommeren. Mod Brakmarkens Anvendelse til Vikker eller Kartofler indvendes, at hvad herved vindes, tabes i de paafølgende Afgrøder, især hvad Vinterkorn og Ærter anbelanger, og det er maaskee neppe uden Grund, hvis Veiret, nemlig Regn, Solskin, Blæst o. s. v., har Indflydelse paa Jordens Frugtbarhed, da Jorden, ved Sommeren over at ligge tildækket, derved gaaer Glip af disses velgjørende Virkninger." **) Enten det nu er i Følge disse Anskuelser om Skadeligheden af Brakfrugters Dyrkning, eller efter ganske andre, der ikke ere hentede fra Veiret, saa er Vexeldrift og Brakfrugtavl ikke synderlig yndet paa Falster, skjøndt Jordmonnet og den knappe Fodring synes at skulle opmuntre til begge.

Paa Næsgaard, hvor Jordene ere af meget forskjellig Beskaffenhed, er en fra det Almindelige temmelig afvigende Drift indført. Jorderne ere inddeelte i to Marker: Østermarken, der har sandede, og Vestermarken, der har lerede Jorder. Den første af disse drives med 1. Grønjords-Havre, 2. Heelbrak gjød., 3. Rug, 4. Kartofler og lidt Vikker, 5. Byg med Hvidkløver og Thimothei Græs, hvormed Jorden ligger i 3 Aar. I Vestermarken tages ligeledes 1) Grønjords-Havre, 2) Heelbrak gd., 3) Hvede, 4) Ærter,

*) Provst Grundtvig i Thorkildstrup.

**) Justitsraad Friis.

5. Byg med Rødkløver og noget Thimothei Græs til Slæt og Græsning i 3 Aar. Paa denne Mark var tredie Aars Græsset i 1841 saa stærkt, at det maatte slaaes, og gave 5 Tdr. Land 7 Læs Høe.

Paa Hovedgaardene bruges meest den overskaarne Kobbeldrift, og som ovenfor bemærket tages ikke saa mange Kornafgrøder af Jorderne som hos Bønderne; naar nu dertil kommer, at der almindelig holdes en forholdsviis større Besætning, falder det ganske af sig selv, at der i det Hele taget maa avles bedre, og vel ogsaa mere Korn. Paa Gjedsergaard brugtes i 1841 følgende Drift: 1) Reenbrak, 2) Raps, 3) Hvede, 4) Byg, 5 og 6) Klover, 7) Brak, 8) Hvede, 9) Ærter, 10) Byg eller Havre, 11 og 12) Klover. Korseløses Agerjord er inddeelt i 11 Marker, hvoraf den ene er udlagt og drives med Vexeldrift; de andre 10 drives: 1) Heelbrak, 2) Vintersæd, 3) Ærter, 4) Byg, 5) Halvbrak, 6) Vintersæd, 7) Havre, 8) Klover, 9 og 10) Græs. Karlsfeldt har samme Forpagter og drives i 10 Marker, nemlig: 1) Heelbrak, 2) Vintersæd, 3) Ærter, 4) Byg, 5) Klover, 6) Halvbrak, 7) Vintersæd, 8) Havre, 9 og 10 Græs.

Skjørringe er inddeelt i 9 Marker og drives efter dette Sædskifte; 1) Gronjords-Havre, 2) Heelbrak, 3) Vintersæd, almindelig ⅓ Hvede og ⅔ Rug, 4) Byg og Ærter, 5) Byg efter Ærter og Havre efter Byg udlagt med Rødkløver og Thimothei Græs 1 Aar til Slæt og 3 Aar til Græsning. Dalbyegaard har samme Sædskifte, undtagen at der almindeligviis blot saaes Rug i Vintermarken og ingen Ærter. Paa begge disse Gaarde tages altsaa kun 4 Kornafgrøder, ligesaa mange Marker ligge i Græs og 1 i Brak.

Da Jordbruget paa Falster næsten udelukkende gaaer ud paa at avle Korn, følger det af sig selv, at man ikke træffer dyrkelig Jord med Forsæt henlagt til varig Græsning; dog vil dette maaskee med Tiden ikke blive ualmindeligt, dersom den tiltuldede Faareavl — hvad rigtignok for Tiden ikke er at vente — skulde udbrede sig mere. Alt hvad der findes af varigt Græsland bestaaer i Enge og de større og mindre Saltninger, der findes især paa den sydlige Kant af Landet. Disse benyttes til Græsning for alle Slags Kreaturer og ere saaledes til stor Nytte for Eierne, der derved ere i Stand til at drive en større Deel af Agerjorden med Korn. Ved

Næsgaard, hvor der findes et udmærket Stamskæferie, er det eneste Sted, hvor der er fortsætlig udlagt nogen Agerjord til stadig Græsning; men det hele Areal udgjør kun 3 Tdr. Land, udlagt i to Folde til Lammenes Græsning.

Falstringen benytter sin Brakmark, paa hvis gode Behandling han sætter megen Priis, ligesom Lolliken til at fultfode sine Faar og Gjæs paa, og vil derfor nødig til at anvende den til Brakfrugter; hvor disse dog dyrkes, tages de heller i en af Kornmarkerne eller i Klovermarken, altsaa efter samtlige de Kornafgrøder, der følge efter Gjødningen.

6.

Sommerstaldfodring.

Uagtet Sommerstaldfodring har været kjendt og hist og her indført i en lang Række af Aar, og uagtet Bondestanden egentlig Intet har imod den, er den dog ikke synderlig udbredt, og neppe saa almindelig nu som den har været blandt Landmænd udenfor Bondestanden. Allerede i Begyndelsen af dette Aarhundrede var den indført paa Nebollegaard med Meierikoerne, og omtrent paa samme Tid antog Provst Grundtvig den, og holdt ved den i mange Aar, noget der ellers er temmelig ualmindeligt. Herom udtrykker sig Beretningen saaledes: „I Thorkildstrup Præstegaard er sædvanlig den hele Besætning af Heste og Kvæg, 8 af første og 24 af sidste Slags, sommerstaldfodrede i de sidste 16 Aar, indtil Høstens Begyndelse, og ofte Høsten igjennem; og Exemplet har virket hos en Deel Bønder til Efterlignelse, men kun i det Smaa. Man har, saavidt jeg veed, Intet imod Sommerstaldfodringen; men de vigtigste Hindringer for denne ere de allerfleste Steder: a) alt for smaae, indknebne, og for lidet luftige Stalde, b) Mangel paa tilstrækkelig Foder til Strøelse." Denne sidste Hindring skulde man neppe falde

paa, hvor en saa stor Deel af Ageren bruges til Kornavl, at saa faa Kreaturer holdes. Adskillige Steder har Sommerstaldfodringen været indført, men igjen aflagt; men dog er den nu paa flere Steder mellem Bønderne i god Fremgang, vel ikke endnu med Malkekøerne, og til disse vil den neppe i Almindelighed komme til at udstrække sig, men med Hestene og Ungkvæget. Det er saaledes slet ikke noget Ualmindeligt, at Hestene holdes paa Stald indtil Høet er inde;*) ogsaa holdes ofte nogle, om ikke alle Unghoveder paa Stald til hen paa Sommeren, og fodres ligesom Hestene med Vikkehavre, hvoraf noget saaes i den Mark, der ellers ligger med Klover. Den eneste Gaard, hvor fuld Sommerstaldfodring nu vides indført og vedligeholdt, er Eiegod; her holdes hele Besætningen af 14 Heste, 80–90 Malkekøer med Tyre hele Sommeren paa Stald og fodres først med afhuggen Vintersæd, siden med Klover, Vikker m. v. I eet Aar blev her Halvdelen af Faarene, omtrent 200 Stkr., til Forsøg sommerstaldfodrede, og de stode dem bedre end de paa Marken; da dette imidlertid vilde medføre Pasning af Faarene paa to Steder, eller Spilden af Faaregræsningen, hvis alle skulde holdes paa Stald, er dermed ophørt. Paa Stalden fik Faarene Grønfoder om Dagen og Halm i Hækken om Natten.**) At holde Hestene paa Stald hele Aaret om, eller i det Mindste største Delen af Sommeren, dertil er Landmanden i det Hele temmelig villig; men mod denne Sommerstaldfodring, ene med Grønt, gjøres denne Indvending: „at Heste, der skulle arbeide strengt, ikke kunne beholde den tilbørlige Kraft, ved alene at fodres med Grønt, er uden al Tvivl, og noget løs Havre, foruden det grønne Foder vil, efter min Erfaring, være absolut fornødent naar Hestene, uden al for stor Anstrengelse, skulle kunne forrette deres Arbeide."***) Vi ville slutte dette Afsnit med Justitsraad Friis's Oversigt af denne Gjenstand. „Hidtil, siger Forfatteren, har Sommerstaldfodring hverken i det Større eller Mindre gjort betydelig Fremgang paa Falster. Paa Nebøllegaard og Vestensborg har der i flere

*) Gaardmand Mads Knudsen i Skjelbye, Jens Pedersen i Sønder Ørslev o. fl.

**) Proprietair Lange til Eiegod.

***) Kammerraad Stampe til Skjørringe.

Aar været ſtaldfodret flere Hoveder, og paa **Ourupgaard** og **Kringelborg** ligeledes flere Hoveder, der tillige om Vinteren fodredes med Kaal og Kartofler. Hos Andre udenfor Bondeſtanden, ligeſom hos Enkelte af diſſe, fodres vel en Deel af Sommeren enkelte Heſte paa Stald med Vikker og Vikkehavre; desuagtet kan Staldfodring ingenlunde antages at have nogen Fremgang. Man indvender derimod, at Brakfrugterne ikke ville trives i den Grad, at dette Arbeide lønner ſig, ſom vel tildeels hidrører derfra, at det Jordsmon, ſom dertil anvendes, ikke gjødes eller bearbeides ordentlig, og derfra mangler den Kraft-Tilſtand, ſom er abſolut nødvendig naar Brakfrugterne iſær Vikker, Klover eller Kaal ſkal lykkes og give rigelig Afgrøde; ogſaa antages, at Melken, ſom falder efter ſlig Fodring, er tynd, giver liden Fløde og endnu mindre Smør; at Kreaturerne komme i en ſygelig Tilſtand, i det diſſe, formodentlig af Mangel paa den fornødne Tilſætning af tørt Foder, lagre for meget; at Heſtene blive ſlaue og tabe Kraften, ſom vel ikke er aldeles ugrundet, men ſom maaſkee tildeels hidrører fra Maaden, hvorpaa Staldfodringen anvendes, i det man nemlig, for at vinde Tid, afhugger og hjembringer for meget af det grønne Foder paa eengang, ſaa at det ligger ſaa tykt og længe, at det bliver varmt, ja vel endog undertiden begynder at visne, inden det bydes Kreaturerne, hvilket viſſnok ikke er gavnligt for diſſe." Det ſynes ſom diſſe Indvendinger ikke ſaameget gaae ud paa at godtgjøre det Skadelige eller Mangelfulde ved Sommerſtaldfodring i ſig ſelv, ſom paa at viſe, at den, ved en urigtig Behandling ikke ſvarer til de Forventninger, man har næret om en velindrettet og fornuftig Staldfodring.

7.

Gjødnings-Midler.

Falſtringen ſætter, ligeſom Lolliken, ſin Liid til ſine gode og velbearbeidede Jorder, og er ikke meget ivrig for at ſkaffe ſig megen

Gjødning. Den der falder efter de faa Kreaturer, som holdes, slaaer langtfra ikke til, til at give Brakmarken en tilstrækkelig Gjødskning, og denne bestaaer ogsaa her fornemmelig af kun halvforraadnet Halm; da Jorderne imidlertid, som det synes, holdes i god Kraft ved dette Gjødningsmiddel, maa det vel indeholde mere Gjødske end man almindelig er villig til at antage, om man end ikke vil give Skolelærer R. Sørensen Ret i hans Paastand, et Sted i den saakaldte „Almueven": at Halm er en bedre Gjødske end den almindelige Kreaturgjødning, fordi Dyrene ikke have taget Kraften af den. Da Staldgjødningens Værdi imidlertid er almindelig anerkjendt, er det vel en Følge af gammel Slendrian, at Møddingerne behandles med en besynderlig Ligegyldighed, men ogsaa heri vil vistnok inden lang Tid skee en Forandring; thi naar Bonden først har faaet Øinene op for Virkningerne af det Møddingevand, der almindeligst løber i Gadekjæret, men ogsaa undertiden tager en anden Vei, vil han ganske anderledes holde paa hvad han har. Dette skeer efterhaanden ved en og anden Leilighed, hvorpaa vi af en Bonde hørte et ganske lærerigt Exempel: denne havde adskillige Gange anmodet sin Naboe om at dæmme lidt for hans Møddingevand, der havde Løb ned ad Vei-Grøften og flød over udenfor hans Gaard, saa der altid var følet; men da Anmodningerne ikke hjalp, tog han sig paa at skaffe det Afløb ned over en Eng, han havde tæt op til Gaarden, og dette havde Naboen naturligviis Intet imod. Da denne imidlertid en Aftenstund den paafølgende Sommer længe havde staaet og betragtet denne Eng, fik han næste Morgen tidlig, inden andre Folk var oppe, meget travlt med at øse Møddingevandet op paa den fortørrede Mødding, og har siden sørget godt for at det ikke gik til Spilde. Dette er vel i sig selv en høist ubetydelig Beretning; men den tyder dog paa at Bonden nu kan see, hvad der tilforn var skjult for hans Øine, at hans Mødding har Krav paa hans større Opmærksomhed.

At forøge Jordernes Frugtbarhed ene ved Hjælp af den større Mængde og bedre Gjødning, en Avling kan skaffe tilveie, er i Almindelighed et langsomt Foretagende; men der er som bekjendt en Genvei hertil, nemlig **Mergling**, og denne kommer nu meer og meer i Brug. Paa de fleste Herregaarde og mindre Avlsgaarde har denne Jordforbedring for længe siden været anvendt; nu er den

ogsaa kommen ret i Brug ogsaa blandt Bønderne, og er stærk i Tiltagende overalt paa Landet.

Naar tørre Sommere i de senere Aar ere indtrufne, have Bønderne benyttet Leiligheden til at oprense Dyndet af Vandingsteder; dette anføres navnlig at være skeet i Aaret 1834; dog synes Hensigten dermed just ikke at have været, at vinde Gjødske til Ageren, men kun rigeligere Vand til Kreaturerne; thi Dyndet „er paa en meget ufornuftig Maade anvendt, deels til dermed at fylde Huulheder paa Agerne, og deels henlagt i Tofter og paa saadanne Steder, som mindst trængte dertil, hvilket tydelig viser, at man almindeligviis intet Begreb har om sammes Gavnlighed, og ikke vil tage imod Veiledning; men har kun havt til Formaal, paa den letteste Maade at blive af med det. Naar Parkdynd med sand Nytte skal bruges, maa det henligge udspredt paa Jorden i det Mindste et Aars Tid, for at kunne, ved indfaldende Vinter, gjennemfryse og atter tørres, hvorved den for Vegetationen skadelige Syre tabes og Dyndet for øvrigt skjørnes og pulveriseres." *) Behandlet paa tilbørlig Maade viser Dynd sig her som andre Steder som et godt Gjødningsmiddel, hvis Virkning varer længe. Ved Næsgaard blev, ved Oprensning af en Park, 3 Tdr. Land gjødede dermed og gjorde god Virkning baade paa Græsset og Kornafgrøderne.

„Uagtet Øen er omgivet af en umaadelig Mængde Tang bruges samme dog ikke til Gjødning", skriver Justitsraad Friis; imidlertid har dog saavel denne Godseier som Forvalter Fangel paa Næsgaard gjort Forsøg med dette Gjødningsmiddel. Første har anvendt den, „deels i naturlig Tilstand, deels blandet med Jord, efterat have ligget i Bunker et Par Aar, men har ikke funden den gavnlige Virkning, som Theoretikerne forsikkre". Det bør her anmærkes, at Gjedsergaard har stærklerede Jorder. Forvalter Fangel har derimod paa Næsgaards lettere Jorder anvendt Tanggjødning som Compost med Held. Omtrent 1000 Læs Bladtang blev opkjørt Efteraar og Vinter og lagt i en Bunke omtrent 2 Alen høi indtil næste Efteraar, da den blev omlagt, og lagviis blandet med Muldjord og Gjødning af Faar og Heste, i Alt omtrent 30—40

*) Justitsraad Friis.

Læs. Efter saaledes at have henligget i 2 Aar, gav denne Bunke omtrent 200 Læs Gjødning. For at holde den reen for Ukrud, blev den det sidste Aar besaaet med Turnips, hvilke bleve meget store. Hr. **Fangel** bemærkede iøvrigt, at der paa den Mark, som var gjødet med Tangen, havde vist sig en Deel Tidsler; men vilde dog ikke, efter et saa enkeltstaaende Forsøg, paastaae de hidrørte fra Tangen. Denne Omstændighed anføres derfor blot som en Bemærkning, der stemmer med den man blandt andet vil have gjort i Raabjerg Sogn, Hjørring Amt (See dette Amts Beskrivelse af Brink Seidelin), og derfor opfordrer til Opmærksomhed.

Paa Næsgaard anvendes **Møddingevandet** umiddelbar som Gjødningsmiddel. Ved Møddingen er anbragt en Brønd, hvoraf det Vand, der ikke behøves til at holde selve Møddingen behørig fugtig, oppumpes for dermed at vande Græsgangene, paa hvilke dette Gjødningsmiddel har vist stor Virkning.

Ogsaa **Tørvaske**, blandet med **Tørvsmuld**, er paa samme Gaard benyttet af Hr. **Fangel** som Gjødning, dog kun i det Smaa. Denne Blanding blev udført paa to Smaahøie af leret Beskaffenhed, som tilforn ikke havde baaret synderligt; efterat den var nedploiet foldedes Faar derpaa i 2 3 Nætter; saavel Korn som Klover staaer siden fortrinlig godt paa disse Høie.

Et mindre heldigt Udfald havde et Forsøg med **Beenpulver**, der anvendtes paa 1 Td. Land; thi der spordes ingen Virkning deraf.

Kalk er i det Smaa ogsaa anvendt paa Kloveren; men „Forsøgene have ikke afgivet noget Resultat, da de have været for smaae," skriver Justitsraad **Friis**; i alt Fald kjendes intet afvigende Resultat, fra dem, der ere anførte under dette Afsnit i Lollands Beskrivelse; thi Kammerraad **Nyholm** paa Korselitse melder blot, den er forsøgt „med forskjelligt Held".

Grønsværens Forbrænding er ikke endnu forsøgt paa Falster, „tildeels, skriver Justitsraad **Friis**, fordi der paa Øen findes meget faa og smaa Mosestrækninger, som egne sig til at behandles paa denne Maade, da saadanne anlægges til Enge, hvis de ikke komme under Plougen." Det indsees imidlertid ikke, hvorfor man ikke, ved at indtage et lille Stykke Mose til Agerjord, kunde afbrænde

den gamle Gronsvær eller Lyng. Havde et lidet Forsøg hermed viist sig fordeelagtigt, vilde det maaskee snart ved et større godtgjøres, om de udstrakte Fange, ved Afbrænding, kunde bringes til at give et større Udbytte.

8.

Stude og Koer til Markarbeide.

De enkelte Forsøg, der ere gjorte paa at bruge Stude til Markarbeide, have saa lidet svaret til Forventningerne om Fordeelagtigheden af denne Drift, at det ikke er at vente de saa snart ville blive gjentagne. Paa Næsgaard har man brugt Stude i to Aar; men opgav det igjen „fordi Arbeidet gik for langsomt". Nebøllegaard, dengang tilhørende Hr. Stampe, var det første Sted Stude bleve brugte, siden indførtes de af Geheimeraad, Baron Selbye paa Ourupgaard. Ved Erfaring vilde man paa disse Steder overbevise sig om Fordelen af at benytte dette Dyr til Arbeide, men alle tre Steder synes man at være kommen til den modsatte Overbeviisning, i det Mindste har man opgivet denne Drift for længe siden. Imidlertid saae man dog i 1840, at en Mand mødte med et Par Stude for at tage Deel i Præmieploiningen; men det blev ikke til videre, thi da han havde ploiet et Par Omgange, tog han hjem. *)

Grunden hvorfor det ikke vil gaae med Studeploiningen, skriver Justitsraad Friis, „ligger tildeels deri, at her mangler Folk, som baade have Evne og Villie til at bruge Studene, der som bekjendt er forbundet med Vanskelighed i Egne, hvor dette Trækdyr ei almindelig bruges. Studen er temmelig lunefuld, og kan alene ved Godhed afbenyttes, og hertil kjender den Falsterske Landalmue Intet."

---

*) Skolelærer Thomesen.

Dette er en noget haard Beskyldning, der dog neppe kan være meent strengt efter Ordene; vistnok er det af ganske andre Grunde, Driften med Stude ikke har kunnet faae Fremgang paa Falster, blandt hvilke den derpaa anførte: „at Kvægracerne paa Landet almindeligviis ere altfor smaae til deraf at opdrætte Trækstude, og naar saadanne skulle anskaffes fra Jylland, vorde de for kostbare," er langt sandsynligere og hæderligere for alle Vedkommende.

Et andet og vigtigere Spørgsmaal, der imidlertid neppe endnu kan besvares fyldestgjørende, er om det virkelig betaler sig for den Huusmand, der holder to Koer, at bruge dem til Markarbeide; et Foretagende, hvortil han ved Forskud og Belønninger meget opmuntres af Mariboe Amts oeconomiske Selskab. Meget priseligt er det, at dette Selskab opmuntrer til Forsøg i denne Henseende, da Pengeopoffrelsen er saa ringe, at den ikke kan komme i synderlig Betragtning, hvis det mislykkes, og i slet ingen hvis det lykkes, derved at bringe denne Deel af Huusmands-Klassen større Velstand og Uafhængighed af Gaardmændene. Det Hestearbeide denne nu forretter for Huusmanden, betales allerede meget dyrt, enten saa Betalingen erlægges i Penge eller Arbeide, og dyrere er der al Udsigt til det efterhaanden vil blive, da Gaardmanden, siden Hoveriet næsten overalt er afløst, er alvorlig betænkt paa at formindske sit Hestehold og derimod forøge sin Kvægbesætning. Der kan saaledes snart komme den Tid da Huusmanden baade maa tigge og dyrt betale Gaardmandens Hjælp, og skjøndt man vel kan vente Billighed og Billighed hos mange Gaardmænd, er denne ikke at stole paa for en lang Tid, eller overalt at gjøre Regning paa. Ønskeligt vilde det derfor være, om Arbeidet med Koer for Huusmanden med en større Lod, og Arbeidet med Spaden for den mindre Lodseier, kunde ret komme i Gang.

Ogsaa har nu adskillige Huusmænd, ved en Understøttelse af nævnte hæderlige Selskab, taget fat paa Ploiningen med Koer, „og skal finde deres Regning derved," saasom en Udflytter af Nørre Vedbye, en anden i Veigerløse og enkelte andre Steder. Huusmand Niels Hansen af Skjelbye, ogsaa Udflytter, har ligeledes ploiet sin Lod med sine to Koer, og det gik ret godt, skjøndt noget langsomt, ½ Skp. Land ad Gangen, Formiddag og Eftermiddag; men da han skilte sig ved den ene

af Koerne og fik en anden, har han endnu (1841) ikke kunnet faae denne til at trække. Han klagede iovrigt ikke over at Koerne satte af paa Melken." *) Da Kvæget er af meget ringe Storrelse paa Falster, Jorderne derimod i Almindelighed tunge og lerede, er der større Vanskelighed at overvinde her, end mange andre Steder for Driften med Koer; det er eiheller alt Plougarbeide de kunne forrette, saa Huusmanden maa endnu søge Hestehjælp hos Bonden for at faae brækket Grønjorden. **) Skjøndt der saaledes vel vil findes mange Slags Hindringer at overvinde inden denne Sag kommer i god Gang, er der dog gjort en Begyndelse, og det er heri som i alt Andet, det første Skridt der koster. Findes det ved Erfaring, at Koerne kunne udholde Arbeidet, vil uden Tvivl en stor Deel Huusmænd følge det givne Exempel.

9.

Agerdyrknings-Redskaber.

Det er meget interessant, og giver en glædelig Oplysning om det Liv og den Driftighed, der i de seneste Aar er vaagnet paa Falster, at betragte den Forandring, som er foregaaet med Hensyn til Agerdyrknings-Redskaberne. Medens der i den første Menneskealder af dette Aarhundrede har herskt en Stilstand i denne Henseende, hvori de mange indgribende Landboeanordninger fra dette og nærmest foregaaende Tidsrum ingen Forandring har frembragt, seer man paa de sidste Aar en rask Fremgang til Indførelsen og Brugen af de forbedrede Avlsredskaber, ikke blot paa Herregaardene, hvilke her som allevegne ellers ere de første til at indføre Forbedringer, men ogsaa ved Bondergaarde. For at kunne gjøre sig denne Forandring

---

*) Kammerraad Stampe, Skolelærer Thomesen.

**) Gaardmand Mads Knudsen.

tydelig, er det nødvendigt, at see hvilke Agerdyrknings-Redskaber, der brugtes i Begyndelsen af dette Aarhundrede, samt hvorledes og naar nogen særdeles Forbedring foretoges med dem; derfor ville vi først see hvad Professor **Begtrup** skriver om denne Gjenstand. „Den falsterske Ploug, skriver han, er foer og plump, og næsten heel af Bøg. I sin Construction har denne Træploug det Særegne, at Stjærten er saaledes dannet, at Plougholderen gaaer ikke bag i Furen, men ved Siden ad den. Det har formodentlig sin Grund deri: man har fundet, at det var, i fugtige og stærke Jorder, tungt og vaadt for Karlen at gaae bag i Furen. Paa Plougen er ofte intet Langjern, thi her ploies meget uden Langjern, som og er brugeligt paa Moen. Plougskjæret stikkes i en spids Vinkel mod Jorden; denne brækkes mere op end skjæres af, hvorved Plougen gaaer tungere. Maaskee er Hensigten dermed, at den lerede Fure derved kunde ligesom brækkes itu, hvorved Harvningen lettes, da de sædvanlige Træeharver i Landet ei formaae at sønderrive en seig leret Plougfure. Plougen har Hjul, hvoraf det, som gaaer i Furen er et Par Tommer høiere end det andet. Disse i Landet sædvanlige Plouge trækkes almindelig med fire Heste. Paa **Nebøllegaard** hos Secretair **Stampe** gives af samme Plouge, men mindre og lettere gjorte end de brugelige, hvorfor han ved Saaeningen, og naar Jorden ikke er for tung, ligeledes ved Tværningen, kun bruger to Heste for Plougen, som Plougholderen selv kjører. Den engelske Ploug yndes ikke her i Landet; man finder Trækket for svært for Hestene, og Folkene ere uvillige til at bruge den.

„Bondens **Harver** ere ikke gode, sædvanlig for stive, hos Nogle bestaaende af tre lange Bulle uden Led, hos Andre af to Dele befæstede sammen med Bøiler. Harvens Tænder ere paa de forreste Rader af Træ. Alligevel Harven er saa slet, og Tromlen ei bruges, befindes dog Bondens Brakmark her i Landet at være vel behandlet; men det er en Følge af flittig Ploining og at Jorden ikke er græsbunden."

Man vil af efterfølgende, Provst **Grundtvigs** Beretning see, at det endnu i Aaret 1822 forholdt sig omtrent paa samme Viis. „**Agerdyrknings-Redskaberne** ere hos Bonden i Almindelighed de gamle fra Forfædres Tid, saasom **Træplouge** til 4 Heste, hvor-

hos Plougmanden gaaer ved Siden ad Plougen; stive Træharver med tre Bulle, hvoraf stundom een, sjelden to have Jerntænder. Svingplougen sees yderst sjelden, endog paa de større Gaarde, uagtet man vel erkjender dens Fortrinlighed, især til Brug paa de lettere Jorder. Enkelte Bønder have raffineret noget paa den sædvanlige Hjulploug og gjort den mindre, finere og lettere, anbragt Jernløb og Jernstylt, saa at de kunne pløie med 2 eller 3 Heste ret godt; de holde for, at Hjulplougen har stadigere Gang end Svingplougen. To Stykker af disse sidste, gjorte paa Christiansfæde i Lolland, have i et Par Aar været brugte hos mig, og Indbydelse til at see og prøve dem her er skeet til hele Herredet; men kun 3—4 Bønder have afbenyttet Leiligheden til at see og prøve dem, og de have ikke anskaffet sig lignende. Erstirpator med 5 Jern er brugt i et Par Aars Tid af Overkrigscommissair Stampe og mig til at saae Byg med." Denne Beretning viser kun meget ringe Forbedringer mod 20 Aar tilbage; det er kun meget Enkelte, der søge at gjøre en lille Forbedring ved de gamle Agerdyrknings-Redskaber; og omtrent paa samme Standpunkt finde vi Tilstanden i 1835 efter Justitsraad Friis's Beretning, sagtlydende: „Hos Bondestanden og flere andre Landmænd bruges den almindelige store Fire-Heste-Ploug, der foruden dens massive Bygning er saa slet construeret, at den i Ordets strengeste Forstand oproder Jorden i Steden for at gjennemarbeide og ordentlig vende den; ikkun paa nogle af Herregaardene og disses Parceller, som Korselitse, Ourupgaard og Gjedsergaard, bruges Svingplouge, deels engelske, deels eftergjorte, hvis Fortrinlighed ingenlunde kan betvivles. Paa de sidste to Aar have enkelte af Bondestanden ogsaa lagt sig efter 2-Heste-Plougen; for disses almindelige Indførelse mellem Bondestanden møder imidlertid, naar endog sammes Værd paaskjønnes, den Omstændighed, at den stedfindende Hestebesætningen er for liden og for svag til at trække en saadan Ploug; thi naar Plougmanden skal rette Plougens Gang og Jordens Bearbeidning efter Hestens Kræfter, gjøres Ondt værre. Selv har Nedskriveren ofte været Vidne til, at Plougmanden hvert Øieblik maatte lette Plougen for den mindste Gjenstand, der fordrer Kraftanstrengelse, og saaledes bedrage Jorden, og sig selv. Saasnart de til Hesteavlens Fremme og Forbedring gjorte Foranstaltninger

vise Virkning, vil 2-Hesteplougene sikkert almindelig vorde indførte, thi sammes Nytte er Bonden ingenlunde blind for, uagtet han for det Første ikkun vil vedgaae, at de ere besparende med Hensyn til Hestehold.

„Af **Harver** bruges den stive af 3 Bulle bestaaende Træharve, det sletteste af alle Agerdyrknings-Redskaber; dog hvor liden Kultur er indført, især paa ovennævnte Hovedgaarde bruges udelukkende Jern-Ledharver, Exstirpatoren, ja endog den engelske omløbende Brakharve.

„**Tromlerne** ere smaae og af Træe, og Bonden anseer disse for unyttige, uden til at jævne Jorden, for derefter bedre at kunne afmeie Sæden, hvisaarsag den næsten aldrig bruges uden til Bygsæd."

Saaledes skildres Tilstanden paa Falster med Hensyn til Agerdyrknings-Redskaberne i Aaret 1835; til denne Skildring har Hr. Kammerraad **Stampe** i 1841 knyttet følgende, for de nuværende Forhold gjældende Bemærkninger. „Svingplougene begynde nu at komme meer og meer i Gang hos Bondestanden, og bruges i det Hele uden Undtagelse paa alle Landets Hovedgaarde, deels Amerikanske af forskjellige Størrelser, deels formindskede Bailaiske, deels almindelige Engelske Plouge. Den mindre Amerikanske Ploug trækkes med Lethed endogsaa af 2 smaae Heste. Jeg antager derfor at det mere er den Vedhængen ved det Gamle, der er Bondestanden egen, som forhindrer Bonden fra at bruge Svingplougen, end Frygt for at den skulde være for tung for hans Heste, for hvilke den Falsterske Bonde almindeligviis har saare liden Omhu.

„Paa alle Landets Hovedgaarde anvendes Jern-Ledharver, og hos mangfoldige af Bønderne ogsaa. Bonden indseer tilfulde Nytten af Ledharven; men mangler som oftest Evne til at anskaffe sig den. Aldeles at fordomme Træharven bør man ikke; thi den kan være meget brugbar f. Ex. til i et løst, sandigt Jordsmon at nedharve Byg; til at nedharve Kloverfrøe. Man kan uden Undtagelse sige, at alle Landets Bønder, om de endog kun bruge stive Harver, dog have 3—4 Harvebulle med Jerntænder. Rundharving, et for Hestene saare besværligt Arbeide, hvis Nytte imidlertid neppe kan betvivles, anvendes saavidt mig bekjendt alene paa Nye-Kirstineberg og Gjedsergaard, der drives af Mecklenborgske For-

pagtere. Man indvender mod den, at dens Nytte ikke er saa overveiende fremfor Harving paa langs og tværs, at man derfor bør paalægge Hestene det saameget mere anstrengende Arbeide.

„At Tromlerne ere af Træ, kan neppe være nogen Indvending mod dem, naar de blot have den tilbørlige Størrelse; thi Tromler af Steen vilde deels være meget kostbare og deels vanskelige at bekomme af den tilbørlige Længde. At Bonden kun bruger Tromlen ved Bygsæden kan ikke paastaaes; de fleste Bønder tromle saavel deres Byg som Havre, og anvender ofte Tromlen til at pulverisere Jorden ved enhver Sæd, naar Jorden er tør og klumpet.

„Exstirpatorer og andre arbeidsbesparende Redskaber ere hidtil ei synderlig anvendte ved Landets Hovedgaarde, da disse, indtil i de seneste Aar ere drevne af Bønder ved Hoveri; men nu, da Hoveriet paa Falster næsten overalt er hævet, vil Brugen af slige Redskaber, sikkert blive indført paa Hovedgaardene." Det er, som det her siges, først naar Hovedgaardene blive befriede for at drives ved Hoveri, at man kan vente forbedrede Agerdyrknings-Redskaber almindelig indførte; og denne Bemærkning forklarer, at det kunde vare saalænge inden de Forbedringer, der næsten overalt i Danmark vare kjendte og anvendte, saa seent bleve almindelige paa Falster; thi det er fra Godseierne eller dog Eierne af de større Gaarde, som dem, der have bedst Raad til at indføre og prøve det Nye, man med Billighed kan vente Forbedringer i enhver Retning af Landvæsenet; Bonden og den mindre Jordeier bør stedse kun holde et vaaget Øie med Foretagenderne paa de veldrevne, store Gaarde, og tilegne sig de Forbedringer, der passe efter deres Forhold, og hertil hører under alle Omstændigheder de bedst byggede almindelige Agerdyrknings-Redskaber, Ploug, Harve og Tromle. Af det Foregaaende vil ogsaa sees, at Bonden nuomstunder lægger Vind paa at tilegne sig Forbedringerne i denne Henseende. Af Svingplougene er det især de Amerikanske, som komme i Brug, og ligesom Begtrup i den ovenanførte Beretning anmærker, at der ofte pløies med Hjulplougen uden Langjern, saaledes skeer det Samme ogsaa med denne Svingploug — og besynderligt nok gaaer Ploiningen endda godt. Paa det sidste Par Aar er Niels Nielsens, eller, som den ogsaa kaldes, den lille Sjællandske Ploug anskaffet af Adskillige, og vinder

særdeles Bifald. Forvalter Fangel paa Næsgaard erklærede, at der paa Gaarden vare næsten alle forbedrede Plouge blevne prøvede, men at han ingen havde funden, der saaledes forenede alle Plougens gode Egenskaber, som Niels Nielsens. Ledharven afløser, som ovenfor bemærket, nu den stive Harve ogsaa hos Bønderne, som overhovedet faae Sands for alle Slags Forbedringer, og undertiden gribe det Nye med Begjærlighed. Saaledes fremviste den, rigtignok ualmindelig tænksomme og driftige Bonde, Jens Petersen (Karethmager) i Sønder Ørslev, Fæstebonde under Nykjøbings Hospitals Gods, Red. et Redskab han havde gjort efter et lignende, som han ved et Besøg paa Møen havde seet. Det var en Slags Skarificator, nemlig en Bull med 10 Knive i en Afstand af 6½ Tom. fra hinanden, som han havde benyttet til at bearbeide saavel Brak- som Bygmarken med; den blev trukken af 2 Heste. Foruden den amerikanske Ploug og Ledharven, bruger denne driftige Bonde Tromlen og Hyppeplougen flittig til hine Jorders Bearbeidning, og Rensemaskine til sine Kornvarer, og har den Glæde at see det gode Exempel efterfulgt af adskillige andre Bønder. Længst tilbage med Hensyn til forbedrede Agerdyrknings-Redskaber er man paa de afsides liggende Steder paa Landet; saaledes findes der paa Bøtoe Land, der har 8 Gaarde, ikkun een Tromle, og Svingplougen har der, skjøndt Jorderne ere meget sandede, endnu ei fortrængt den gamle Hjulploug, og paa Hasseløen, beboet af 17 Gaardmænd, var der i 1841 ikkun een Svingploug og een Ledharve, begge tilhørende en Udflytter og dygtig Bonde Peter Kroll. Ledharven vilde de andre Bønder nok laane for at bruge; men Plougen loe de ad og meente der kunde ingen Sæd vøre efter dens Furer; de noies derfor med Glæde med deres Hjulplouge, der undertiden ere saa gammeldags at de ere heelt af Træ. Dette faldt noget stærkt i Øinene ved at komme til denne Øe ligefra Hr. Proprietair Lange til Eegod, hvor næsten alle de nyere Agerdyrknings-Redskaber, ikke blot findes, men ogsaa stadig bruges. Desuden haves der paa Gaarden en Svensk Jern-Tærskemaskine, Winstrupske og Kolleske Rensemaskiner, en Saaemaskine til alle Slags Sæd, der dog kun var benyttet det sidstafvigte Aar, men svarede saa godt til Forventningen, at Eieren agtede at vedblive med at bruge den. En saadan Samling af Redskaber, om de end

paa de større Gaarde kunne betale sig at anskaffe, er ikke at vente, neppe at ønske skulde blive almindelig blandt Bønderne; men fortjenstligt er det, at Mænd, der have Raad til at bekoste dem, ogsaa have Villie dertil; thi derved er det kun at den mindre Formuende, og navnlig Bonden, kan blive bekjendt med saadanne Redskaber, og blandt dem gjøre det Udvalg, der passer til hans Kaar og Drift.

10.

Raae eller uopdyrkede Jorder.

De udyrkede Jorder, der henlaae til Fælledsgræsning ved Byerne, ere, som forhen meldt, ved Udskiftningen og den dermed forbundne Udflytning, forlængst tagne under Dyrkning. Hvorledes man gik frem ved Opdyrkningen af disse raae Jorder, derom tie Indberetningerne, saa noget særdeles Mærkeligt har neppe funden Sted ved dette Foretagende. De fleste øde Jorder, som kunne bruges som Agerland, ere saaledes allerede under den almindelige Drift; dog kan hist og her findes „enkelte Stykker udtørrede Moser eller ryddede Stub og Krat, hvilke behandles ligesom den øvrige Jord, der optages til Dyrkning." *) Derimod henligge endnu paa den sydlige Deel af Falster store Strækninger, især meget side Jorder, der ikke kunne benyttes til Kornavl fordi de ere udsatte for jævnlige Oversvømmelser af Havet, dog findes ogsaa nogle høiere liggende Jorder paa dette Strøg, men af disse er kun Gjeddesbye Overdrev, paa omtrent 400 Tdr. Land, „der ere bevoxede med Tjørn, Levninger af en der fordum værende Skov" **), af en saadan Beskaffenhed, at dens Opdyrkning vil være lønnende; hvortil der nu er gjort Be-

*) Pastor Grundtvig.

**) Justitsraad Friis.

gyndelse ved dens Udskiftning. Fra dette Overdrev, der danner Falsters sydligste Pynt, og lige til ind i Idestrup Sogn, øst for Botoe Noer, findes den største Strækning uopdyrkede Jorder, bestaaende mest af Saltninger eller andre Enge, der i Almindelighed give meget god Græsning, og derfor neppe vilde kunne yde et større Udbytte ved at forvandles til Agerland, hvis dette end lod sig gjøre uden den store Bekostning af Diger mod Stranden paa det hele Strøg af et Par Miles Længde. Den største Deel af disse Jorder udgjør Botoe Land, hvor der dog findes nogen Agerjord af meget sandet Beskaffenhed, der bruges til Rug. Nord for Botoe Land støder man paa Saltningerne **Langøe** og **Fælledsøe** i Idestrup Sogn, hvilke begge grændse til Stranden; og vestlig i samme Sogn ligger ligeledes en Saltning, **Tjærebye Fang** kaldet.

Disse ere de vigtigste uopdyrkede Jorder, der findes paa Falster; thi vel er der mange Strækninger, eller rettere maaskee Stykker Jord, der kunde opdyrkes, og hvorpaa nu staaer Skov, der kunde afdrives, da de ere udenfor det Areal, der er bestemt til Fredskov; men da disse hidtil ere anvendte til Skovdyrkning, kunne de ikke med Rette regnes til de raae Jorder. De faa Holme, der ligge ved Falster, ere saa smaa, at de her ikke kunne komme i Betragtning; den største af dem, der maaske kunde udgjøre en Gaards Avling, er **Kalvøe**, vest for Hasseløen, til hvilken den hører, og benyttes til Græsning for en Deel af Hasseløens Køer det Meste af Sommeren.

11.

Omsorgen for god Saaesæd.

Skjøndt der fra Kjøbmandens Side ikke gives Landmanden større Opmuntring paa Falster end paa Lolland til at lægge Vind paa Frembringelse af fortrinligt Korn, er Sandsen for at skaffe sig god

og sund Saaesæd dog vakt ogsaa i denne Deel af Riget. Hertil har Skattekornet, der fordum leveredes og godtgjordes efter Vægten, bidraget meget, og Interessen for denne vigtige Green af et forbedret Landvæsen har siden den Tid været i Tiltagende. Allerede 1822 giver Provst Grundtvig et glædeligt Vidnesbyrd om Landmandens Nidkjærhed i denne Henseende: „De fleste Jordbrugere have især paa de senere Aar, da Kornafsætningen blev vanskeligere, lagt Vind paa renere og bedre Saaekorn af alle Slags, især af Hvede, Rug og Byg. Det vilde være til stor Opmuntring for Bonden at producere reen Sæd, dersom vore Kjøbmænd kun vilde gjøre mere Forskjel i Prisen for reent fremfor ureent Korn. Nogle faa Skillinger for Tønden af det Bedre mere end for det Ringere, er ingen Opmuntring, og jeg veed mangen Bonde, som har harmet sig over at see sit rene Korn kastes hos sin Kjøbmand i en ureen Dynge. Af Provstie-Rug og Hvede, som det Classenske Fideicommis for nogle Aar siden lod forskrive og uddele til Sædekorn paa Korselitse og Karlsfeldt Godser, har mangen Bonde her i Herredet siden faaet ved sine Bekjendtere renere Saaesæd." Man seer heraf, at allerede for en Snees Aar siden havde Bonden Sands for at skaffe sig bedre Sædekorn, skjøndt han endnu paa den Tid ikke bekymrede sig synderlig for andre Forbedringer i sin Dont.

Det Vidnesbyrd Justitsraad Friis giver den almindelige Landmand paa Falster i denne Henseende er just ikke meget smigrende; denne Forf. er, saavidt Red. har kunnet skjønne, altfor streng i sin Dom over Bondestanden, hvortil den der staaer paa et høiere Trin af Dannelse for det Meste er altfor villig. „Vel drager Bonden nuomstunder mere end forhen Omsorg for renere Saaesæd, men langtfra ikke med den Kraft, som han burde, og hvortil der dog er givet ham Leilighed nok. Saaledes har Lolland-Falsters Industrie-Selskab ladet hensætte overalt [hist og her] paa Landet Exemplarer af den saakaldte Kolleske Cylinder-Rensemaskine, et fortræffeligt Redskab til at rense alle Kornsorter, især Hvede og Byg paa, Rug kan blive reen, men der tabes en Deel godt Korn, da Heiren undertiden er ligesaa stor og svær som Rugen. Naar en simpel Vindharpe eller Blæsemaskine anvendes tilligemed forbemeldte, kan al Sæd blive aldeles reen. Uagtet der saaledes er givet Bonden Leilighed til,

uden Udgift, at faae reen Saaesæd, benyttes den destoværre ingenlunde som den burde, som hidrører derfra, at Kjøbmanden ikke gjør nogen væsenlig Forskjel ved Indkjøb af gode og slette Kornvarer, og der saaledes intet Opmuntrende er for Bonden til at have godt Korn. Saalænge Kornudskrivning i Afdrag paa Skatter fandt Sted, maatte Bonden af den Aarsag beflitte sig paa rene Varer, og man mærkede i denne Henseende en gavnlig Indflydelse af denne Foranstaltning; men saasnart den ophørte, forsvandt Virkningen. En paa Gjedsergaard stationeret Rensemaskine var i hine Aar uafladelig i Brug; paa de senere Aar derimod have ikkun et Par enkelte Bønder afbenyttet Samme."

Der er i ovenanførte Beretninger næsten blot talt om Rensningen af det selvavlede Korn, forsaavidt dette bruges til Saaesæd, og Bonden er ikke roest med Hensyn til den Omhu han har for paa denne Maade at tilveiebringe det bedre; men der er en anden Maade at forskaffe sig bedre Saaesæd, som ikke er omtalt, den nemlig at indføre den fra andre Lande, eller ombytte den i Landet selv indbyrdes, for at Kornet ikke, ved at dyrkes paa samme Mark, skal udarte, og i denne Henseende er saavel Herremanden som Bonden ikke hinanden ulige; hiin, som den mere velhavende, forskriver bedre Korn fra andre Lande eller Provindser; denne ombytter sit Korn for noget bedre, enten med sin Kjøbmand eller med andre Bønder. I første Fald staaer Bestyrelsen af det Classenske Fideicommis overst, da den i en lang Række af Aar har været betænkt paa at forskrive bedre Kornsorter fra andre Steder, navnlig er dette Tilfældet med Provstie-Rug, hvoraf endnu hvert tredie Aar forskrives et Partie, hvoraf en Deel ombyttes til Bønderne, fra de Gaarde, der ei ere bortforpagtede. Ligeledes har Fideicommisset Rensemaskiner staaende til fri Afbenyttelse for Godsets Bønder. Chevalier-Byg har i adskillige Aar været dyrket paa Falster, og mange Bønder have saaet det, men det aflægges nu af Adskillige fordi Kjøbmanden ikke giver mere for det end for andet Sædet Korn, og fordi det modnes noget sildigere end andet Byg. Dette Byg er dyrket længe paa Eiegod, hvor man ikke klager over den sildige Modenhed. I det Haab at faae noget ganske udmærket af denne Slags Byg, forskrev Proprietair Lange til Eiegod i 1841 en

Tønde fra Booth i Hamborg, og betalte den i dyre Domme; men af Udseende var den paa ingen Maade bedre, stod endog tilbage for den, der nogle Aar tilforn var kommen fra Lerchenborg.

Ombytning af Korn til Saaesæd er meget i Brug blandt Bønderne. Fra Skjelbye meddeles den Oplysning „at Bygget hyppig søges fra de Steder, der have ringere Jord; paa Botøe ombyttes Havren hvert tredie Aar, Bygget derimod hvert Aar fra andre Egne; men Rugen ikke, fordi den her falder overmaade vægtig og reen. Udflytter-Gaardmand Peter Kroll paa Hasseløe har i en Række af Aar fulgt den Regel, at anskaffe sig Saaesæd, og den saa god som han, uden altfor stor Vanskelighed kan, hver Gang den samme Slags Korn kommer paa samme Mark; paa denne Maade groer aldrig selvavlet Korn to Gange paa eet Stykke Jord.*) Der herskker altsaa paa ingen Maade nogen Ligegyldighed for god Saaesæd paa Falster, snarere er det vel en af de Ting, hvorfor man med Rette kan rose Landmanden i Almindelighed, at han bestræber sig for paa denne Maade at gaae frem i sin hæderlige Dont, skjøndt han ikke ved Salget af sine Kornvarer nyder den Opmuntring dertil, man var villig til at finde rimelig. Paa en anden Maade bidrager Kjøbmanden meget til at udbrede god Saaesæd blandt Bønderne, ved nemlig at ombytte Kornet for deres Kunder uden Godtgjørelse; saaledes har navnlig Kjøbmand Holst i Nykjøbing ladet enkelte Bønder fra Skjelbye Sogn faae Withington Hvede mod deres almindelig brune; ligeledes har han paa samme Vilkaar forsynet dem med de meget søgte blaae Ærter og med godt Sædebyg.**)

---

*) Mundtlige Meddelelser af Skolelærer Thomesen, Gaardmand Niels Cornelius og Gaardmand P. Kroll.

**) Skolelærer Thomesen.

12.

Mindre almindelige Sædarter, Foder- og Handelsplanter.

Hvad de egentlige Kornarter angaaer, yttrer der sig megen Lyst paa Falster til at forsøge Dyrkningen af de mindre almindelige, især er dette Tilfældet med Ærter, som her er den vigtigste Sæd; mindre Interesse har man for Handelsplanter, naar undtages Hør, hvis Dyrkning paa de senere Aar er meget tiltaget, og mindst for Foderplanter, hvoraf dog Vikker blive noget almindeligere til Staldfodring for Heste og Ungkvæg. Imidlertid har man dog tilforn lagt mere Vind paa Handels- og Foderplanter; men har, naar Hørren som sagt undtages, igjen forladt dem og henvendt Opmærksomheden paa Kornet især. I 1822 melder Provst Grundtvig: „Paa de sidste 3 Aar have Enkelte begyndt at dyrke Vinterrapsæd. Kjøbmand Wulf i Stubbekjøbing og Undertegnede have vel saaet det Meste, dog ingen af os over 2 Tdr. Land aarlig; men ikke med synderligt Held, da vore Jorder ere for lette og ringe for denne Sædart. Priserne paa denne Sæd er heller ikke opmuntrende. Af andre Foder- eller Handelsplanter dyrkes ingen, naar undtages Kartofler, hvoraf nogle Jordbrugere paa de større Gaarde dyrke noget til Kvægfoder, og nogle Bønder til deres Huusholdning. Paa Nebøllegaard og Thorkildstrup Præstegaard avles aarlig 3—400 Tdr. Kartofler*); paa sidste Sted dyrkes ogsaa aarlig en Deel Turnips og Rotabage til Kvægfoder om Vinteren. Hør og Hamp saaes af de fleste Jordbrugere, men Produktet er sjelden stort, aldrig til Salg, ofte ikke engang til eget Behov. I de to sidste Aar har Hørren især slaaet Feil næsten overalt formedelst de tørre Sommere."

*) Begtrup melder, at Capt. Hincheldey til Valdnæsgaard dyrkede i sin Brakmark 50 Tdr. Kartofler. Falsters Beskriv. S. 814.

Dyrkningen af disse Foderplanter har ikke funden Efterligning og, naar undtages lidt Kartosler, er Dyrkningen af de nævnte ophørte. Det samme er Tilfældet med Rapsæden. Af de egenlige Kornarter ere derimod adskillige nye blevne temmelig almindelige.

„Paa de senere Aar er den hvide Seelandske Hvede indført paa nogle Hovedgaarde, og roest fordi den er haardførere, bedre taaler Fugtighed og det afverlende Veir end den røde, ogsaa er den upaatvivlelig givtigere end den røde og giver mere Meel; men dette uagtet synes den ikke saa affætlig som den røde, da den efter Sigende ikke er saa god for Brænderierne, ei heller skal Straaet være saa godt for Kreaturerne som af den røde." *) At denne nye Hvedeart skulde give mere Meel end den røde modsiges af Kammerr. Stampe; den giver, yttrer han, smukkere og hvidere, men ei saa meget Meel som den brune, og fordrer stærke, lerede Jorder.

Paa det sidste Aar er der gjort Forsøg med den meget omtalte Wittington-Hvede. „Flere ere ikke ret tilfredse med den, og den skal ganske være gaaet bort i Vinteren." **) Dette klager imidlertid Propr. Lange til Eiegod ikke over; han saaede i 1838 en halv Skjeppe af denne Hvede i Rader, den gav, tvemoden, 25 Skpr., som bleve saaede i 1839 i 4 Tdr. Land, hvorefter høstedes 50 Tdr. Deraf solgtes de 25 Tdr. som Saaesæd til andre Landmænd for 12 Rbd. Tønden. I Anledning af at den er bleven anbefalet som Vaarhvede, gjorde Hr. Lange et Forsøg med ½ Skp., der saaedes i April; men den blev langtfra ikke moden.

„Af Rug dyrkes den brune almindeligviis, da der ikkun faa Steder paa Falster findes passende Rugjorder; St. Hansrug har vel været provet, men Resultatet maa ikke have været tilfredsstillende, siden man dermed er ophørt." ***) „Den saakaldte holsteenske Rug eller Provstie-Rug dyrkes meget paa Falster, ogsaa af Bønderne." ****)

Det almindeligste Byg paa Falster er det toradede; dog dyrkes enkelte Steder, f. Ex. i Skjelbye og Gjeddesbye Sogne den sex-

*) Justitsraad Friis.
**) Kammerraad Stampe.
***) Justitsraad Friis.
****) Kammerraad Stampe.

radede meget, „hvor man staaer i den urigtige Formening, at Jorderne sammesteds, der høre til de bedste og stærkeste paa Øen, ikke kunne bære toradet. Undertiden søges førstnævnte og mere end sidstnævnte, især til Malt, ja endog til Udlandet." *) Denne Beretning om at det sexradede Byg er det mest dyrkede i de nævnte Sogne, kan ikke længer betragtes som fuldkommen rigtig; thi ogsaa det toradede dyrkes der hyppigt; Skolelærer Thomesen i Skjelbye yttrede, at „Nogle" dyrke det sexradede. I denne Egn, saavelsom paa flere Steder have Adskillige lagt Vind paa Chevalier-Byg, der saaes ligesaa tykt som andet Byg; Nogle have igjen ophørt med denne Slags Byg, fordi den, efter deres Mening, bliver for sildemoden, Andre klage derimod ikke over den sildige Modenhed og vedblive med den.

Graae og hvide Ærter ere de almindelig dyrkede; men af begge Slags haves forskjellige Afarter, hvoraf nogle „store røde dyrkes paa den nordvestlige Kant af Landet, og undertiden betales med høiere Priis." *) De gule Capsærter have tilforn været meget dyrkede, men ere nu stærkt i Aftagende; det samme er Tilfældet med de tidlige hvide Ærter, de saakaldte Sommerærter, som vel høstes tidligere end de sildige, men give mindre Udbytte i Kjærne og Halm. Derimod har man i de sidste Aar begyndt at lægge Vind paa de saakaldte blaae Ærter, der give ligesaagodt i Skjeppen som de hvide, give mere Foder og betales dyrere end de hvide; de høstes mellem de almindelige tidlige hvide Ærter og de graae. **)

„Hestebønner, som i ældre Tider almindeligviis dyrkedes af Bondestanden, ere nu næsten aldeles forsømte ved uforsigtig Anvendelse af Samme; især efter slet Høst vil man ofte have sporet Sygdom blandt Hestene, især Kolik, som naturligt naar Bønner gives vaade, ja endog mugne." *) De ere dog endnu bestandig optagne i den bestemte Sædfølge paa Liegod, hvor de bredsaaes, knap 1½ Td. paa Td. Land geom., og have givet fra 6—22 Fold; de benyttes blot til Hestene, for hvem de ere et meget kraftigt Foder.

*) Justitsraad Friis.

**) Gaardmand Jens Petersen i Sønder Ørslev, Forvalter Fangel og Skolelærer Thomesen.

Af ualmindelige Havrearter har „paa Hovedgaarden Gjedsergaard den sorte skotske været brugt over 20 Aar med god Fordeel, især i Gronjord; og de anstillede Undersøgelser have fuldkommen beviist, at den som Hestefoder i det Mindste er ¼ bedre end den gule; men der hører et eget Lokale til den, naar ikke de øvrige Kornsorter af den skal besmittes, hvisaarsag den aldrig bør komme i Huus med andet Korn." *) Det synes besynderligt at denne Havre, efter saa lang en Tid at være dyrket paa Landet, ikke er mere udbredt, da dens Fordeelagtighed, efter Ovenstaaende, sees at være saa betydelig. Rimeligviis er det Frygten for at faae anden Sæd fordærvet ved den, der hindrer dens videre Udbredelse; thi det er ikke meget almindeligt at have saa meget Laderum, at man har Huus til en saadan enkelt Kornart. En anden Art Havre, Kartoffelhavren, har derimod nydt langt større Udbredelse, og er uden Tvivl den fortrinligste vi kjende, især med Hensyn til dens Vægt; den har paa Eiegod, hvor den stadig har været avlet i 12—14 Aar, naaet en Vægt af 10 Lpd. 12 Pd., efter Eierens Hr. Langes Forsikkring. Fra Næsgaard, hvor denne Havre ligeledes har været dyrket i mange Aar, er den bleven udbredt blandt Omegnens Bønder, men disse begynde at aflægge den af to Grunde, først fordi de antage den giver ikke saa mange Fold som den almindelige gule Danske, og dernæst fordi den falder saa stærkt af **) — sidste Omstændighed forklarer tilstrækkelig den første. Det bør dog erindres, at det er Skik i denne Egn at høste Havren temmelig moden, og da kan maaske Høstmaaden have nok saa megen Deel i det ringe Resultat som Havren selv.

Af Handelsplanter har Rapsæden været dyrket paa Falster; men er nu saa godt som ganske aflagt; derimod er Høravlen taget meget til paa de senere Aar. Det har paa Falster, som paa de fleste andre Steder, været Skik at saae et lille Stykke Hør til eget Brug, og paa dette Trin holdt Høravlen sig indtil paa de sidste Aar, da man har begyndt at udvide den, hist og her saaledes, at der nu kan sælges nogle Lpd. fra en Gaard. Undertiden, dog

*) Justitsraad Friis.

**) Kammerraad Stampe og Forvalter Fangel.

sjeldnere, dyrkes Horren i Brakmarken; Skolelærer Thomesen i Skjelbye har f. Ex. af og til besaaet en ringe Deel af sin Brakmark med Hør, og havt 12 Lpd. Hør og Blaar efter en halv Tondes Udsæd. En sjelden riig Afgrode havde Gaardmand Jens Pedersen i Sønder Ørslev; thi paa 3 Skpr. Land avlede han 22 Lpd. Hør og Blaar. Denne i flere Retninger udmærkede Bonde kan sælge omtrent 10 Lpd. Hør om Aaret, foruden det der spindes i hans eget Huus, og det er ikke ubetydeligt. Disse anførte Exempler paa Høravl ere ikke enestaaende Vidnesbyrd om at den er i Fremgang, og vise at den nuomstunder har faaet en saadan Udvidelse, at nogle Bønder kunne begynde at sælge noget af deres Avl. Det forholder sig nu ikke længer som Justitsraad Friis anfører, at „med Hensyn til Hør, Hamp, Kommen og Humle, Bonden kun avler til egen Fornødenhed"; thi der kunde nu anføres en Deel flere Bønder, end de efternævnte, som lægge Vind paa denne Avl. De Bønder Hr. Friis nævner ere: „Gaardmand Peter Mortensen i Maglebrænde, som paa 1½ Td. Land, i Aaret 1824, avlede 24 Lpd. Hør, hvorfor han af Lolland-Falsters Industri-Selskab blev tilstaaet en Belønning af 10 Rbd.; Gaardmand Ole Mysen i Horrebye, for, i Aaret 1824, paa ½ Td. Land at have avlet 38 Lpd. Hør, hvorfor han ligeledes af hiint Selskab fik et Sølvbæger af Værdi 10 Rbd.; Gaardmand Mikkel Hansen i Horbelev har i Aaret 1825 paa 3 Tdr. Land avlet 75 Lpd. reengjort Hør, hvorfor han ligeledes fik 15 Rbd." Med Hensyn til de andre anførte Handelsplanter staaer man derimod endnu temmelig tilbage paa Falster, i det Mindste ere de hverken skriftlig, eller mundtlig nævnte i de samlede Beretninger.

Med Hensyn til Foderurter seer det ikke bedre ud paa Falster end paa Lolland; af Kartofler dyrkes saa godt som intet paa Bønderjorderne, udenfor Haugen, og omtrent ligedan er det paa Herregaardene, hvor denne Rodfrugt ikke optages i Sædskiftet; derimod dyrkes der paa de mindre Gaarde, der drives af Folk udenfor Bondestanden, nogle Kartofler i Marken, saasom paa Eiegod og Næsgaard. Rød og hvid Kløver kunne nu ikke længer anføres blandt de mindre almindelige Foderplanter, da i det Mindste Rødkloveren nu er meget almindelig overalt; af denne dyrkes, ligesom paa

Lolland, den tidlige og sildige. For en halv Snees Aar siden maa dette ikke have været Tilfældet; thi Justitsraad Friis siger: „rød og hvid Klover og Raigræs bruges almindelig paa Herregaardene, men ikke mellem Bondestanden; Spergel derimod sjelden." Det er under Afsnittet om Sommerstaldfodringen fortalt, at adskillige Bønder nu have begyndt at dyrke Vikkehavre, som afslaaes grøn til Hestene; imidlertid er denne Foderurt ikke saa almindelig som man maaskee kunde ønske, og kan derfor anføres som noget paa Falster ualmindeligt. Af Græsarter er „Raigræsset temmelig udbredt i Nørre Alslev og Nørre Vedbye Sogne. Thimothei-Græs anvendes paa enkelte af Hovedgaardene mellem Kloveren." *)

13.

Sygdomme hos Kornet. Aarsagerne dertil. Midlerne derimod.

Skjøndt Beretningerne angaaende Sygdomme hos Kornet ikke indeholde noget særdeles Interessant, maaskee fordi Falster paa ingen Maade lider af denne Ulempe, er det dog lærerigt at erfare hvad praktiske Landmænd ogsaa i denne Provinds mene om denne vigtige Gjenstand. „I Almindelighed, skriver Provst Grundtvig, vides her ikke af Rust, Brand eller andre Sygdomme paa Kornet. Aarsagen til Rust paa Rug- og Hvede-Straaet, som vel stundom kan spores enkelt, troes at være Strandtaage eller megen Fugtighed i stille, varme Dage, naar saadan Fugtighed bliver længe hængende paa Straaet, uden at afrystes af Storm eller tørres af Solen. Brand i Hveden formodes at komme af umodent Sædekorn, eller deraf, at Hveden ikke tilbørlig er syltet eller limet med god Kalk forinden den saaes. Aldeles paalidelige Erfaringer herfor haves ikke, saavidt mig

*) Kammerraad Stampe.

er bekjendt." Af en noget anden Mening om Oprindelsen til Sygdommene hos Kornet er Justitsraad Friis. „Sjeldnere, yttres i denne Beretning, end fordum er Rust eller Brand i Kornet, og ikkun i meget fugtige Aaringer og hvor Sæden staaer indsluttet af Skove eller store Plantninger, kan dette Onde vise sig, især om Sæden tillige er saa stærk at den falder; hvilket synes at bevise, at Rusten fornemmelig fremkommer derved, at de fugtige Dunster, som opstige af Jorden efter Regn eller ved tyk og taaget Luft, der ofte endog er seig og slimet og som klæber sig fast paa Straaet, ikke hurtig nok kan tørres. Derved sættes Raad i Straaet, hvorved det hendøer og ikke kan give Kornet de fornødne Vædsker til at fuldbringe og modne Samme." — Brand menes at være en Sygdom fra Roden, der kan hidrøre fra forskjellige Aarsager, især fra slet og ufuldbaaret Sædekorn. „Naar Saadant nedlægges i Jorden, kan den foregaaende Syltning eller Beitsning, der vel snarere maa ansees som et Gjødnings- og mulig Sikkerheds-Middel mod Orme og Insekter, der angribe selve Sædekornet og dets spæde Rødder, ingenlunde sikkre for den samme paafølgende Sygdom: Brand; naar derimod godt fuldvoxet og vel modnet Sædekorn anvendes indfinder Branden sig aldrig. Man antager at Rapsædens Beitsning med Terpentinolie, som meget bruges i Udlandet, skal sikkre for Angreb af Insekter; hvorvidt dette er rigtigt vover man ikke med Vished at paastaae; imidlertid kjendes Raps, der i flere Aar er behandlet paa denne Maade og ikke har lidt af Orme; selve Jordlopperne have skaanet de unge Planter, endog i det for Rapsædens Dyrkning uheldige Aar 1834; eiheller Biller og andre skadelige Insekter i Blomsterne og Frøhusene sporedes; dog kunde det mulig hidrøre derfra, at bemeldte Raps hiint Aar var saaet i Nærheden af Havet. Temmelig afgjort er det forøvrigt, at Søeluften er særdeles velgjørende for Rapsen, hvisaarsag denne Plantes Dyrkning ikke alene lykkes fortrinlig paa Øer i Havet, endog tæt ved Vandet, men næsten aldrig feiler." Saavidt Justitsraad Friis. De Bønder med hvilke Red. talede, vare alle enige i at Rust og Brand, som tilforn vare almindelige, nu vare saa at sige ubekjendte; kun Gaardmand Jens Petersen i S. Ørslov troede at have bemærket, at en stærk Bearbeidning af Brakmarken, hvorved Jorden bliver meget

pulveriseret, giver Anledning til Rust, denne fandtes, dog ikke i nogen høi Grad, paa et Stykke Hvede efter en fortrinlig behandlet Brak, hvorimod den ikke fandtes paa den Hvede i samme Mark, der toges i Kloverstubben. Derimod klagede man over den samme Rust i Hvedekjærnen i Aaret 1840, hvorom er talt i Lollands Beskrivelse; denne Sygdom standsede da Tørreveir indtraf. I mindre Grad led Hveden 1841 af samme Sygdom, der viser sig i Vippen som et gult Støv, der gaaer over til Smaaorme, som afgnave Kjærnen i den øverste Ende. Midler til at forebygge dette Onde ere her ligesaalidt bekjendte som den oprindelige Aarsag dertil.

14.

Regler for den Grad af Modenhed Kornet bør have, naar det høstes, for at blive bedst Handelsvare eller Saaekorn.

„Uagtet Udskiftningen er tilendebragt og uagtet enhver Landbruger saaledes har Raadighed over sit eget Avlsbrug, og ikke er afhængig af sin Naboe eller Gjenboe, foretages dog Sædens Omhugning og Indhøstning efter gammel Sædvane. Naar een Bonde begynder at høste i en Bye eller Egn, tage Alle fat, uden Hensyn til det forskjellige Jordsmon og Beliggenhed, der med Hensyn til Sædens Modenhed gjør betydelig Forskjel. Faste Principer følges slet ikke, og disse mangler Bonden tildeels; saasnart Straaet er grønlig gult paabegyndes Hugningen og fortsættes da med alle Kornsorter. Der finder i denne Henseende en saare skadelig og falsk Æresstræben Sted, i det Bonden ene og alene jager efter først at blive færdig med Høsten; om Straaet er tørt og om selve Kornet har opnaaet Fasthed undersøges slet ikke, og har til Følge at Kornet, som udtørres i Laden, bliver smaat og sammenkrympet, og taber derved baade i Godhed og Udseende. Baade Hvede og Byg afhugges

undertiden saa blodt, at man med Fingeren kan trykke Kornet i Stykker, og Havren tages aldeles grøn, fordi den saaledes formenes god nok til Hestefodring. Vel indvender Bonden, at naar Kornet skal blive fuldkommen modent, affalder det deels ved Hugning og Opbindning, som ved den paa Falster brugelige Høstmaade, hvor den der samler i Kjærv gaaer og træder paa Axet, rigtignok er Tilfældet; men al denne Ulempe kunde afhjelpes, naar Bønderne vilde antage den paa Gjedsergaard, Ourupgaard og enkelte andre Steder indførte Skik, at binde Kornet lige efter Jernet, og lod samme saaledes henstaae i smaae Kjærve indtil baade Korn og Straae blev tørt og tjenligt til at tages i Huus, ved hvilken Fremgangsmaade, især i vaadt og vanskeligt Høstveir, Kornet meget lettere reddes fra Ødelæggelse og hurtigere gjøres bekvemt til at bringes i Huus. Ved stadigt Høstveir er Tilfærdigheden ikke saa stor, som naar dette er vaadt og vanskeligt; men Skaden og Tabet herved bliver herved og desto større; hertil kommer at Bonden antager, at Kornet, især Hvede og Byg, faaer smukkere Farve ved at tages tidligt. Vel er det sandt at Bygget især bliver hvidere, men endog denne Hvidhed forvisser Kjenderen om, at det er taget for tidligt og mangler Meelrighed." *) Af denne sidste Bemærkning sees, at det dog er efter Overlæg den falsterske Bonde handler ved at høste sit Korn tidligt, deels nemlig for ikke at spilde for meget ved den engang indførte Høstmaade, deels for at give sine Kornvarer den Farve, han maa antage gjør dem meest yndet og søgt af Kjøbmanden. Er dette Tilfældet handler han vistnok meget rigtig i at høste saaledes, at han kan naae den bedste Priis. Det er imidlertid ikke overalt paa Falster denne meget tidlige Høst er almindelig; paa Vestkanten af Landet, meldte Forvalter **Fangel**, er det Brug at prøve Rugen med Hatten; at høste Hveden naar Kjærnen er saa haard at den kan bides over, dog inden den bliver skjør; Bygget naar det staaer i Rødme; Havren høstes temmelig moden, hvorfor den falder meget af. Gaardmand **Jens Petersen** i S. Ørslev forklarede, at Vintersæden i hans Egn høstedes fuldmoden; og Gaardmand **Mads Knudsen** i Skjelbye, at Rugen høstes fuldmoden, Hveden lidt for-

*) Justitsraad **Friis**.

inden, Bygget i Rode og Havren noget grønagtig. Hermed stemmer hvad Provst Grundtvig siger: „Man holder for at Rugen bør være fuldkommen moden, førend den høstes; men at Hvede og Byg bør afhugges førend det bliver for modent, da begge Sorter derved skulle faae et lysere og smukkere Udseende og tillige vorde meelrigere. Dog tør jeg her ikke beraabe mig paa Erfaring."

15.

Kornvarernes Beskaffenhed. Deres Torring og Forædling.

Har man kun for Øie hvorledes det var ønskeligt at Kornvarerne skulde være beskafne, og seer hvorledes de bringes til Torvs, især af Bønderne, saa finder man dem slette; sammenligner man dem derimod med Kornvarerne som deres Beskaffenhed var tilforn, finder man dem gode. At der kan avles, og at der virkelig avles fortrinlig gode Kornvarer paa Falster, derom kan der ikke være Tvivl, Spørgsmaalet er da blot, om de i det Hele taget kunne kaldes gode, og dette er neppe Tilfældet; men herfor maa Kjøbmanden for en Deel bære Skylden, da han i Almindelighed ikke giver tilstrækkelig Opmuntring til at bringe reent og vægtigt Korn til Torvs. At Kornet imidlertid nu er bedre end fordum, er en nødvendig Følge af den Lyst, der spores overalt paa Landet, baade til at skaffe sig god Saaesæd, og til at rense den omhyggeligere. „Fra den Tid af, skriver Provst Grundtvig, da Kornpriserne begyndte saa betydelig at falde hos os, og Stubbekjøbings virksomste Kornhandler Hr. Kjøbmand (nu Agent) Bentsen begyndte at udskibe Kornvarer til Holland og England d. e. i de sidste 3—4 Aar, have Bønderne begyndt at beflitte sig paa renere Korn af alle Sorter, end forhen. Det Lolland-Falsterske Selskab til Oplysningens og Industriens Fremme lod for 3 Aar siden uddele til hvert Sogn et forbedret Kornsold, hvormed

Hvede og Byg renses meget godt, især for at hjelpe Bonden til at forskaffe sig velrenset Saaesæd. I forrige Aar er af samme Selskab anskaffet og givet til dette Herred (Nørre Herred) en Rensemaskine, forfærdiget af Snedker Kølle i Mariboe til Priis 100 Rbd. Sedl., som er til almindelig Brug; men Maskinen er hidtil ikke benyttet uden af et Par af Bondestanden. Enkelte andre Jordbrugere have ladet Saaekorn, samt udskrevet Skattekorn rense her. Maskinen renser til Fuldkommenhed Hvede, Rug og Byg, fraskiller alt Ukrudt, det undtagen, som har Størrelse med Kornet selv, saasom Heire."

I Følge denne Beretning skulde Kornet paa Falster, allerede i 1822, været af bedre Beskaffenhed end tilforn, og man skulde ikke formode at der siden den Tid er skeet Tilbagegang i denne Green af Forbedringer; at Fremgangen imidlertid ikke kan have været stor endnu i 1835, sees af Justitsraad Friis's Beretning: „Almindeligviis ere Kornvarerne hos Bondestanden paa Falster i en saa slet Tilstand, at der tabes 10 pCt. naar disse skulle blive gode Varer. Kornet er i sig selv smaat, som Følge af at reen Brak og Klover*) mangler; og da det tillige som oftest tages for tidlig, er det indkrympet, hvorved det baade taber i Vægt og Udseende; dette er især Tilfældet med Hvede og Byg, hvoraf en Deel Grædet endnu avles. Undtagelser finde Sted paa enkelte Steder, saasom paa det Classenske Fideicommisses Godser, hvor dette ved at forskrive og uddele god Saaesæd, ved en i det Hele taget bedre Cultur, ved større Fordringer ved Leverancerne, har aarsaget at bedre Kornvarer haves. Det samme er Tilfældet med Hovedgaardene. Det gaaer med Rensningen som med Sæden, denne forsømmes uagtet det Lolland-Falsterske Industri-Selskab, ved at fordele Rensnings-Maskiner omkring i Landet, har givet Vedkommende Leilighed til at faae Kornet renset, hvilket destoværre forsømmes fordi man paastaaer, at Kjøbmanden ingen væsenlig Forskjel gjør paa gode og slette Varer, og der saaledes intet Opmuntrende er for Bonden til at yde den ham givne Leilighed nogen Opmærksomhed. Det er derfor vist ikke uden

*) Med Hensyn til Kloveravlen især, er siden foregaaet Forandring til det Bedre; ualmindelig var den, efter andre paalidelige Mænds Udsigende, langt fra ikke i 1835.

Grund, at man i Udlandet klager over vore Kornvarer, og en Foranstaltning, hvorved dette Onde kunde afhjelpes vilde vistnok være en af de gavnligste i Staten, og lod sig maaskee udføre derved: at der aarlig saasnart Høsten var tilendebragt og dennes Qvalitet kunde skjønnes, ved en Commission, bestaaende af 4 Medlemmer, distriktsviis f. Ex. for 4 Sogne blev bestemt, til hvilken Vægt de forskjellige Kornsorter maatte fremstilles, saavel i Handel som Leverance, og en Mulkt tillige bestemt for den der enten kjøbte eller modtog Korn til mindre Vægt. En almindelig Norm for hele Øen vilde ikke være, hverken passende eller billig, da Kornets Vægt for en Deel beroer paa, i hvad Jordart samme er voxet; ogsaa andre locale Omstændigheder have Indflydelse herpaa, saasom høie og lave, Skov og aabne Egne." Skjøndt man desværre endnu er altfor villig til at ansee Commissioner, Politiopsyn og Mulkter, som fortræffelige Midler til at gjøre Folket, og da især den „hæderlige Bondestand" oplyst og lykkelig, vilde dette Forslag dog altfor meget gribe ind i de andre Stænders frie Virksomhed til, at man kan vente det vil finde nogen synderlig Understøttelse.

At Kornets Vægt er for ringe, er en almindelig Klage, og findes ogsaa fremsat af Justitsraad Friis i ovenanførte Beretning; men hverken denne eller andre anføre den Vægt som er almindelig i Handel og Vandel. Ved Godhed af Hr. Kjøbmand Holst i Nykjøbing, er Red. meddeelt Vægten paa Kornvarerne, som den er almindeligst; den lader sig imidlertid ikke opgive under Eet for de større og mindre Gaarde, hvilket viser, at der virkelig er en utilbørlig Forskjel mellem Beskaffenheden ogsaa af Kornprodukterne i de forskjellige Klasser af Landmænd. Opgivelsen lyder paa Korn fra Herregaardene og fra Bønderne, og er sædvanlig:

	Fra Herregaarde.	Fra Bøndergaarde.
Hvede	13 Lpd. 2 Pd.	12 Lpd. 12 Pd.
Rug	12 — 8 —	12 — 4 —
Byg	11 — 8 —	11 — 4 —
Havre	8 — 0 —	7 — 8 —

Naturligviis vil et udmærket godt Aar forhøie denne Vægt, og der falder hvert Aar Kornvarer baade af høiere og ringere Vægt; ogsaa ere der enkelte Egne, hvor en eller anden Kornart avles til en

større Fuldkommenhed; dette er navnlig, hvad Rugen angaaer, Tilfældet med Breininge Bye og Bøtøe Land, der begge frembringe den udmærket vægtig, ja den er paa sidstnævnte Sted saa vægtig, at den kan maale sig med god Hvede. En Bonde fra Bøtøe Land indgik et Væddemaal med en anden Bonde fra Veigerløse Bye om: at dennes Hvede ikke kunde holde Vægt med hiins Rug; ved at maale og veie Kornsorterne nøiagtig befandtes Vægten af Rugen at være 13 Lpd. 10 Pd. og af Hveden 13 Lpd. 6 Pd., Bøtøe-Bonden vandt altsaa paa sin Rug. *)

At ovntørre det Korn, der sælges, er ikke Brug paa Falster, og dertil er der heller ingen Opmuntring efter den liden Forskjel Kjøbmanden gjør paa vægtigt og let Korn; derimod bruge Mange, endog Bønder, at tørre det Korn, der skal til Mølle, i Ovnen, medens denne er varm endnu efter en Bagning. At Kjøbmændene ikke have havt Korntørrings-Indretninger før paa de allersidste Aar, da Agent **Bentsen** i Stubbekjøbing har anskaffet en saadan, er mere forunderligt; thi for Kjøbmanden, der afsætter sine Kornvarer efter Vægt, maa det ganske anderledes kunne betale sig baade at rense og tørre dem, end for Landmanden i Almindelighed.

Forædlingen af Kornvarerne indskrænker sig paa Falster, som næsten overalt i Landet, til Frembringelse af Gryn, Meel til Brød, samt til Brændeviin. Til Meelmaling alene ere:

4 Møller i Virksomhed, der aarlig formale 1920 Tdr. Korn.

Til Meel og Gryn:

23 Møller . . . . . 25740 — —

Til Gryn alene:

2 Møller . . . . . 160 — —

I Alt 29 Møller, der aarlig formale . . 27820 Tdr. Korn.

Brænderierne forædle en ikke ubetydelig Deel Korn aarlig, nemlig af:

	Hvede, Lpd.	Rug, Lpd.	Byg, Lpd.	Malt, Lpd.	Potter Educt til 8°
Nykjøbing	41195.	249.	386.	4928.	221003.
Stubbekjøbing . .	13343.	5111.	5332.	9047.	151092.
I Alt . . .	54538.	5360.	5718.	13975.	372095.

*) Gaardmand Niels Cornelius paa Bøtøe.

Det er altsaa i det Hele omtrent 80000 Lpd. af de forskjellige Kornvarer, der paa Falster aarlig anvendes til at frembringe Brændeviin.

16.

Produkternes Afsætning.

Til Salg indskrænker sig Landmandens Frembringelser paa Falster næsten udelukkende til Kornvarer; thi Meieriprodukter, og Fedevarer i det Hele, ere ikke synderlig Gjenstanden for hans Opmærksomhed, det samme gjælder om Kreaturer. Derimod er Uldproduktionen paa de senere Aar bleven af Vigtighed for adskillige af de større Gaardbesiddere, siden de fiinuldede Faar ere indførte fra Mecklenborg. Kjøbmanden befatter sig, ligesom paa Lolland, næsten udelukkende med Kornhandelen; ingen af dem derimod med Opkjøb af Uld og Fedevarer i det Større til Forsendelse, og paa det lave Trin Meierivæsenet staaer endnu, vilde vel denne Handel neppe kunne lønne sig. Ulden vil han eiheller befatte sig med, den forsendes derfor til Kjøbenhavns Uldmarked for Producentens egen Regning. Det er da som sagt, fornemmelig til Kornvarerne, Afsætningen til Kjøbmanden indskrænker sig, og hermed er i de senere Aar ingen Vanskelighed forbunden, da denne Slags Vare har været meget søgt. Tilforn var det imidlertid anderledes, og det er ikke uden Nytte, under heldigere Forhold, at see tilbage paa de uheldigere. „Den sædvanlige Maade, skriver Provst Grundtvig i 1822, at afsætte sit Korn paa her, er at sælge, enten til Skippere fra Ærøe og Fyen, som indtage sædvanlig deres Ladninger ved Færgestederne Guldborg og Gaabense, samt Bondebyen Sortsøe i Gunslev Sogn, eller til Stubbekjøbings (og Nykjøbings) Kjøbmænd, der modtage Kornet gjerne efter forud aftalt Betingelse fra Kjøberens Side; thi nuomstunder søger Kjøbmanden sjelden Landmanden, hvilken sædvanlig har ondt for at

blive af med sit Korn til taalelig Priis i Kjøbstaden, naar Skipperne ere borte. Priserne ere desaarsag her i Almindelighed 3, 4 ja 6 Rbmk. ringere pr. Td. end i Kjøbenhavn. Til Torvs i Stubbekjøbing kommer intet Korn, og her torves yderst sjelden nogen Slags Vare, hvortil man vel for en Deel maa søge Aarsagen i Byens Lidenhed. Denne Kjøbstæd udskiber aarlig — især ved Kjøbmand Bentsens Virksomhed i Kornhandel i de senere Aar — et meget betydeligt Qvantum Kornvarer af alle Slags, og vilde kunne udskibe mere og bekvemmere, formedelst dens saare fordeelagtige Beliggenhed, dersom den havde en Skibsbroe, til hvilken Skibene kunde lægge an og lade. Her er kun en lang uordenlig Rad svære Stene, paa hvilke man neppe kan gaae ud til de smaae Baade uden at sætte Liv og Lemmer i Vove. Kornet maa kjøres ud i Stranden — en langsom, besværlig og bekostelig Maade. Ved Sortsøe er samme Udskibnings-Maade. Ved Grønsund og Guldborg ere Færgebroer, hvortil dog de større Kornskibe ei kunne lægge." En glædelig Forandring er siden foregaaet saavel med Saxkjøbings som Nykjøbings Havnevæsen siden denne Beretning skreves, hvilket især maa tilskrives den nuværende Stiftamtmands, Kammerherre Jessens nidkjære Bestræbelser for alle Slags Forbedringer i det ham anbetroede Amt. Paa førstnævnte Sted er saaledes nu opført en Skibsbroe 245 Al. lang, ved hvilken Skibe kunne indtage Ladning lige af Vognene, der nu ikke længer behøve at kjøre ud i Stranden, og ved Nykjøbing er anlagt en god Havn, der kan optage 30 Fartøier paa c. 20 Com. Læst. Drægtighed og 9 Fods Dybgaaende.*) Men foruden disse to vigtigste Udskibnings-Steder findes paa adskillige Steder andre deels af Naturen dannede og deels ved Konst forbedrede Udskibnings-Steder, til Sidste høre: Grønsund, Guldborg og Gaabense Færgebroer, ved hvilke dog ikke dybtgaaende Fartøier kunne lade, til Første: Skibestederne ved Skjelbye og Gjedsergaard, hvor dog Skipperne ikke ere meget for at ligge formedelst de omliggende farlige Grunde, hvorfor de ikke synderlig benyttes; mod Nord ligger Dybehavn Skibested, der benyttes af Vaalse Sogns Beboere, især dog af Valdnæsse Gaard; ved Sodse eller Sortsøe er et bekvemt

*) Det Stat. Tab. Værks 5te Hefte S. 130.

Skibested, hvor der gaaer dybt Vand tæt til Stranden; ved Hasnæs paa den sydostlige Kant af Landet udskibes en Deel Brænde fra det Classenske Fidei-Commisses Skove, men da der ingen Skibsbroe findes, maa Brændet kjøres ud til de Smaafartøier, der her indtage Ladning. Der er saaledes, som man seer, egenlig Overflødighed af Skibsteder paa et saa lille Land som Falster; men de omliggende Grunde, især mellem det sydlige Falster og Lolland lægge dog betydelige Hindringer i Veien for Farten fra Nykjøbing sydefter ud i Østersøen, der kunde være af megen Vigtighed. „Efter Sagnet blev i Erik af Pommerns eller i Dronning Margrethes Tid den Deel af Guldborg Sund, der gaaer mellem Falster og Lolland, eller det saakaldte Hasselse-Gab, med store nedsænkede Steen saaledes spærret, at det kun med yderste Vanskelighed kunde befares af smaae Fartøier eller Baade, og det var derfor Gjenstand for Forfædres Ønske, at see dette Farvand ryddeliggjort, hvilket saavel var vigtigt for Nykjøbing Kjøbstads Skibsfart, som for Hovedstadens Proviantering fra holsteenske Havne under en Søekrig, da Skibene ved at passere formeldte Farvand og det mellem Sjælland og Møen, lettere kunde undgaae fjendtlige Krydsere.

„Efterat Boge-Strøm mellem Sjælland og Møen var bleven oprenset, begyndte man paa hiint Foretagende, som tidligere var anseet for at ville medføre uoverstigelige Vanskeligheder, og ved et Laan af 5000 Rbd., samt ved nogle flere Midler, Havnekassen eiede, blev det fuldført saaledes, at 7–8 Fods dybtgaaende Skibe nu kunne passere det ommeldte Farvand. Dette medførte desuden den Fordeel for Nykjøbings Havnevæsen, at en væsenlig Deel af dets Indtægter, som vare henlagte til Oprensningen og Seilbargjørelsen af Saxkjøbing Aae, kom tilbage til førstmeldte Havnevæsen, hvorved man blev sat i Stand til, ikke alene at danne en Havn ved Byens Skibsbroe, men endog til at foretage flere Forbedringer for Skibsfarten, saa at 10—11 Fods dybtgaaende Skibe, nordfra kunne anløbe, losse og lade ved Broen." *)

Der er altsaa gjort en heel Deel til Lettelse for Udskibningen af Landets Frembringelser, og disse Forbedringer have allerede havt

*) Kammerherre, Stiftamtmand Jessen.

kjendelig Indflydelse paa Kjøbstæderne; et andet ligesaa vigtigt eller maaskee endog vigtigere Middel til Lettelse for Afsætningen af Landets Frembringelser — Veiene nemlig, ere derfor paa ingen Maade forsømte, men bragte i en fortræffelig Stand. Dette er kun bleven muligt ved den fortrinlige Vandafledning, som finder Sted paa Falster; thi Jordbunden er næsten overalt flad og af leret Beskaffenhed. Udgravning har gjort det muligt at anlægge og vedligeholde de gode og faste Veie, der i alle Retninger gjennemskjære Landet og gjør Samfærdselen kort og bekvem.

Disse Landeveie ere:

„A. Hovedlandeveiene:

Mellem Nykjøbing og Gaabense Færgested, Chaussee $2\frac{3}{4}$ Miil.

Mellem Gaabense og Guldborg Færgesteder, fra Nykjøbing-Gaabense Veien til Guldborg Færgebroe, Chaussee $1\frac{1}{8}$ Miil.

„B. Mindre Landeveie:

Mellem Gaabense og Stubbekjøbing, fra Nykjøbing-Gaabense-Veien ved N. Alslov til Stubbekjøbing: Chaussee $1\frac{1}{2}$ Miil.

Mellem Nykjøbing og Gjedserodde, deels Chaussee $2\frac{1}{2}$ Miil, deels Gruusbane, lige med Chaussee at ansee, $1\frac{1}{4}$ Miil.

Mellem Stubbekjøbing og Grønsund Færgested, fra Stubbekjøbing til Nykjøbing-Grønsund-Veien ved Næsgaard, er $\frac{3}{4}$ Miil, hvoraf omtrent $\frac{3}{8}$ Miil er Chaussee, Resten Jordvei som chausseres.

Mellem Nykjøbing og Grønsund er $3\frac{5}{8}$ Miil Chaussee, med Undtagelse af $\frac{1}{4}$ Miil, som endnu ikke er grundforbedret.

Mellem Nykjøbing og Stubbekjøbing fra Hovedlandeveien ved Nykjøbing: Chaussee $2\frac{3}{4}$ Miil, med Undtagelse af $\frac{1}{8}$ Miil, der endnu ikke er grundforbedret, og $\frac{1}{4}$ Miil, som er anlagt alene med Gruusbane.

Mellem Nykjøbing og Guldborg Færgested, fra Nykjøbing-Gaabense-Veien ved Onslov til Gaabense-Guldborg-Veien ved Vilhelmsdal er $1\frac{1}{8}$ Miil.

Af denne Strækning er istandsat som Chaussee $\frac{1}{8}$ Miil, som Gruusvei c. $\frac{1}{4}$ Miil og Resten $\frac{3}{4}$ Miil vil blive grundforbedret.

Recapitulation

af fornævnte Falsterske Veie, som udviser, hvor mange Mile der ere chausserede, hvormange med Gruusbane anlagte, og hvormange der endnu (Juli 1841) ikke ere grundforbedrede.

Hovedlandeveie, chausserede	$3\frac{7}{8}$	Miil.
Mindre Landeveie, dito	$10\frac{1}{4}$	—
alene med Gruusbane anlagt	$1\frac{3}{4}$	—
uistandsat Vei	$1\frac{1}{2}$	—

Foruden hvad her er sagt om Hoved- og Mindre Landeveie er Grundforbedringsarbeiderne paa Sogne- og Biveiene i de senere Aar med roesværdig Iver udført." *)

Paa et saa lidet Land som Falster er en Strækning af 16 Mile Større Landeveie hvad der maa ansees tilstrækkeligt, og sammenholder man ovenstaaende Fortegnelse med et Landkort, vil man see at disse Veies Retning er den ønskeligste og vistnok bedst overveiede; thi det kommer her ikke saameget an paa at faae draget en Vei saa lige som mulig mellem to Endepunkter, som paa at lade saa stor Deel af Landet, uden altfor betydelige Omveie, nyde godt af de bedste Veie.

Forsaavidt Afsætningen af Produkterne beroe paa gode Udskibnings-Steder og gode Landeveie, ere Forholdene paa Falster i den ønskeligste Tilstand, og med Hensyn til Kornvarerne mangler, som oven anført, hellerikke Afsætning, „da der findes flere Kornhandlere baade i Nykjøbing og Stubbekjøbing, hvoriblandt fornemmelig maa nævnes Agent Bentsen i Stubbekjøbing, en overordenlig virksom og for Landet gavnlig Mand, der selv aarlig udskiber c. 50,000 Tdr. Korn, baade fra Falster og Lolland, og handler directe paa Udlandet, og saaledes er en virkelig Kornspekulant, der og gjør nogen Forskjel paa gode og slette Kornvarer, dog ei saa indgribende som kunde ønskes med Hensyn til disse Varers Forbedring. Ogsaa Hr. Stadshauptmand, Ridder Schultz i Nykjøbing kjøber en stor Mængde Korn, dog mest af Bondestanden, og sjelden indlader sig paa videre end Tuskhandel paa Norge, hvor man nok endnu tager tiltakke med de ringere Kornvarer. Naar forbemeldte Herrer i Forening

*) Amtsveipikor Jessen.

med de flere andre, mindre Kjøbmænd kunde blive enige om, ikke at kjøbe uden gode, afsætlige Kornvarer, saaledes som Tilfældet skal være enkelte andre Steder f. Ex. paa Langeland, vilde Kornvarerne paa et Par Aar undergaae en betydelig Forandring til det Bedre; dog under Forudsætning at Prisen forhøiedes i Forhold til Varernes Godhed. Saalænge der imidlertid blot spekuleres paa Kjøbenhavn, egne Fornødenheder og Brændeviinsbrænderier, der lade sig noie med hvad der bydes, som skal være Tilfældet, er det mere at ønske end haabe, at nogen virkelig Forandring til det Bedre vil finde Sted." *)

Det fremgaaer af denne Beretning tydelig, at der ingen Vanskelighed er nuomstunder med at blive af med Kornvarerne, og at baade de bedre og slettere Varer finde god Afsætning til Kjøbmænd og Brændeviinsbrændere; Afsætningen vilde naturligviis ikke lettes ved den attraaede større Bragen, om denne end vilde have en god Indflydelse paa at forbedre Beskaffenheden af det Korn, der føres til Torvs.

Af andre Landvæsens-Produkter finde Fedevarer let Afsætning i smaae Partier til Huusholdnings-Brug i Kjøbstæderne; Træfrugter, især Æbler og Pærer, opkjøbes af Skippere, som for det Meste gaae til Kjøbenhavn. Hør, hvoraf Dyrkningen paa de senere Aar er i god Fremgang, finder Kjøbere af Kjøbmændene, som hidtil have betalt omtrent 21 Mk. for Lpd. af uheglet, og 5 Rbd. Lpd. af heglet Hør; **) at den overflødige Hør, Bonden avler, finder villig Afsætning er naturligviis af største Vigtighed for Avlens Fremgang og Udbredelse.

Beboerne af Hasseløen afsætte deres Produkter paa en egen Maade; saavel Kornvarerne som Grønsagerne sælges for det Meste i Nykjøbing, hvortil de føres i lange, smalle Eger, der ere dannede af en eneste udhulet Bøgestamme. Disse Eger ere 8—10 Al. lange og omtrent $1\frac{1}{4}$ Al. brede, tilrundede for og agter, og fladbundede, forsynede med et lille Roesejl og styres med en Aare. Skjøndt en saadan Ege er et meget ufuldkomment Fartøi, der let kantrer og

*) Justisraad Friis.
**) Skolelærer Thomesen i Skjelbye.

er svær at bringe frem, og skjøndt den koster 60—80 Rbd., yndes den dog meget paa Øen, uagtet man ikke ved Andet at sige til dens Roes, end at den er særdeles skikket til at ligge og slides paa Steenbunden, og at den er stærk og varig. Naar man skal have Heste og Vogn med i disse Eger for at kjøre om til Markederne paa Lolland, bindes to af dem sammen, Hestene sættes med Frembenene i den ene og Bagbenene i den anden Ege, Vognene sættes ligeledes paa tværs, og man roer da over Vandet. Det koster megen Tid og Arbeide at tildanne en saadan Ege; thi den sænkes i Vandet i 2 Aar, for at blive fast i Træet, som ellers let vilde revne, og Udhuulningen koster meget Arbeide, saa det er ikke at undres over, man holder „Hulegilde", naar et saadant Værk er lykkelig tilende, med Dands og Lystighed.

17.

Øvre. Markfred. Hegn.

„Til at hegne viser Falstringen, ligesom Lollænderen, megen Lyst, og hver Mand har sin udskiftede Lod indkastet, ligesom og hver Vang for sig," siger allerede Begtrup, og det er saa langt fra at Lysten til at hegne og frede om Markerne er aftaget, at man snarere kunde have Anledning til at klage over, at der paa Falster, ligesom paa Lolland, hegnes for meget; thi ikke nok med, at der findes forsvarligt Udhegn, bestaaende af en Grøftvold, beplantet med Piil eller Poppel og desuden forsynet med et Vindegjerde, er hver Mark, og den er ofte kun af et lidet Areal, almindeligviis paa samme Maade indhegnet. Til Plantning paa Grøftvoldene bruges især forskjellige Slags Piil og den canadiske Poppel eller saakaldte Graapiil; men adskillige Steder findes ogsaa Tjørn, Hassel og Blommer anvendt til Hegn. Dette er den almindelige Hegningsmaade; men paa den østlige Kant af Landet, hvor der findes en Deel Steen, benyttes

disse deels til sædvanlige Steengjerder med opkastet Jordvold, deels til de saakaldte Kniplings-Gjerder, der bestaae af løse Steen, der lægges ovenpaa hinanden, de store nederst og de mindste øverst, og baade frede meget godt, fordi alle Slags Kreaturer ere bange for at komme dem nær, og ere nemme at holde vedlige. Dette Strøg af Landet er forsvarligt, men ikke saa stærkt indhegnet som andensteds. Den mindst fredede Deel af Landet er Gjeddesbye Sogn i Syd og Vedbye Sogn Nord paa Øen; her ere baade færre Hegn opreiste, og findes langt mindre Plantning end ellers paa Falster, og i disse to Sogne holdes Kreaturerne efter Høsten ikke saa omhyggelig hver paa Sit, som andre Steder. Paa Hasselø, og maaskee ved enkelte andre Byer findes Tang anvendt til Gjerder, ligeledes findes paa denne Ø en Deel Steengjerder af Flintesteen, hvoraf der er en Mængde paa Markerne, som saaledes benyttes paa en gavnlig Maade. Justitsraad Friis's nedenstaaende Beretning om Markfred kan, om den end i 1835 maaskee var en fuldkommen rigtig Skildring af Tilstanden i denne Henseende paa Falster, neppe nu ansees derfor. „Omendskjøndt, skriver han, man ikke kan sige, at denne for Landbruget vigtige Gjenstand ydes den Opmærksomhed, samme fortjener, er det dog uden for al Tvivl, at samme paa de seneste Aar meer og meer indsees, og vil vist om faa Aar aldeles være indført. Vel gives der endnu Steder, hvor Avret aldeles opgives, saasom i Gjeddesbye Sogn og flere Steder, men almindeligviis skeer dette dog ei mere i det Mindste af Princip. Hvor hverken Staldfodring eller Klover bruges, og hvor Bonden ikke har Græsning, der er værd at frede, og som Følge heraf eiheller forsvarligt Hegn, — kan der ikke fredes." — Dette kan altsammen være meget rigtigt; men det skjønnes ikke at det passer paa Forholdene som de nu ere paa Falster, hvor den Reisende snarere vil stemme med Kammerraad Stampe i at „Hegnsvæsenet er paa Falster i fortrinlig Orden, og maaskee Gjeddesbye Sogn er det eneste Sted, hvor Avret opgives."

Da hver Mark er indelukket med forsvarligt Hegn, bruges mange Steder ikke Toir til Kreaturerne, men de græsse løst paa den dem bestemte Mark; for imidlertid end mere at sikkre sig mod at de skulde bryde gjennem Hegnet, bruge Bønderne paa nogle

Steder at give Koerne et Slags Aag paa, der hænges om Halsen, hindrer dem ikke i at græsse, men gjør Modstand naar de ville bryde paa det levende Hegn. For at spare Græsningen, der almindeligviis ikke er overflodig, bruge Mange at toire indtil Høsten er endt, hvorpaa der vogtes, og er man meget noieseende med at holde Kreaturerne hver paa sit Eget.

18.

Kvægavl. Meierier.

Det Falsterske Kvæg er meget smaat, og af en vantreven Bygning, som Følge af den slette Regt det nyder baade Vinter og Sommer. Man kan dog neppe paastaae at Koen i Forhold til Størrelsen og især Fodringen malker slet, det Modsatte er vel snarere Tilfældet, hellerikke er Melken tynd eller mager. Ved paa Eiegod Gaard at maale en Koe af Landets Race og af almindelig Størrelse, tillagt og kjøbt af en Bonde, som staldfodredes med Vikker og var ved godt Huld, befandtes de forskjellige Maal at være følgende: **Høiden** over Bovene 3′ 10″; **Længden** fra Hornene til Rumpen 6′ 7″; **Omfang om Hjertet** 5′ 3″, om **Bugen** 7′ 3″, om **Lysken** 5′ 10″; **Vidden** mellem Hofteknoklerne 1′ 2″. Det var en Koe, som i ingen Henseende udmærkede sig fremfor andre Koer, og valgtes til at maales fordi den var tillagt af en Bonde, og, saavidt man kunde erfare, af Landets ublandede Art. Efter Opgivende af Slagtermester **Hylleſen** i Nykjøbing opnaaer en Goldkoe, der er fedet hos Brændeviinsbrænderen, en Vægt af 14 til 20 Lpd.; den høieste Vægt kommer sandsynligviis paa Hoveder af fremmede Racer, hvoraf adskillige, som vi siden ville see, ere indførte paa Falster. Kjødet er fiintrevlet og saftfuldt, og Racen ansætter hurtig Kjød og Fedt. Det største Hoved, tillagt paa Falster, denne Slagter har slagtet, var en Stud, kjøbt paa Ourupgaard af holsteensk Race, som veiede

i Kjød 60 Lpd., Tælle 8 Lpd., Huden omtrent 7 Lpd. — Hvorledes det Falsterske Kvæg er som Malkekvæg er ikke let at afgjøre med Visshed, fordi man hidtil kun har meget faa, nøiagtig anstillede Forsøg i denne Henseende.

Kammerraad Nyholm, Forpagter paa Korselose og Karlsfeldt, regner af sit Hollænderi, bestaaende deels af Jydske, deels af den ældre Faurholmske Race, omtrent 60 Pd. Smør om Aaret af hver Koe, og antager den almindelige Regel, at 7 Kander Melk giver 1 Pd. Smør. Antager man at Koen malker i 300 Dage, skulde det blive $2\frac{4}{5}$ Pot Melk om Dagen hele Aaret om. Men 8—9 Uger er vel den korteste Tid Koen staaer gold; blandt Bønderne regnes 8 til 16 Uger af Aaret. Hos Gaardmand Mads Knudsen i Skjelbye, malkede hans 5 Køer, hvoraf den ene havde kælvet for 3 Uger siden, de øvrige 4 i Foraaret, den 1ste August 1841, 50 Potter Melk. Køerne stode toirede paa Vikker. En Huusmand i samme Sogn har i adskillige Aar havt 5 Pd. Smør om Ugen, i den bedste Græsningstid, af sin lille Falsterske Koe. Skolelærer Clausen i Staurebye sælger om Sommeren, af sine 2 Køer, 8 Pd. Smør om Ugen, foruden hvad der bruges i Huusholdningen. Skolelærer Thomesen i Skjelbye regner om Sommeren 4 Pd. Smør af hver af sine 3 Køer. Disse Køer faae lidt Kjærne om Vinteren. Paa Bøtøe, hvor Bonden tager sin meste Indtægt af Meieriet, gav 18 Køer, tilhørende Gaardmand Niels Cornelius, en af de første Dage af August 1841, i 3 Malkninger 104 Potter Melk, altsaa henved 6 Potter af hver Koe om Dagen. Hver fjerde Dag kjærnedes 1 Lpd. Smør, eller 416 Potter Melk gav 16 Pd. Smør, som er 26 Potter Melk paa 1 Pd. Smør. Efter dette Udbytte skulde man antage Melken for meget tynd; vilde man antage det samme Forhold mellem Melk og Smør ved den Huusmandskoe, der giver 5 Pd. Smør om Ugen, maatte den malke henved 19 Potter daglig, hvilket er urimeligt at vente af en lille Huusmandskoe. Til Oplysning om hvad en Koe, ved god Rogt, omtrent kan frembringe af Smør kan endnu anføres, at Hospitalsforstander Grønbek af 4 Køer af Landets Race, hvoraf den ene dog var falden efter en Berner Tyr, havde i Juni Maaned 1841, foruden hvad der brugtes i Huusholdningen af Melk og Flode, 3 Lpd. 6 Pd. Smør eller

12 Pd. 9 Lod om Ugen, som for hver Koe bliver lidt over 3 Pd. Den ene af disse Koer havde kælvet ved Juletid, den anden i April og de to øvrige i Mai Maaned. Græsningen var særdeles god gammel Agergræs. Det er altid meget misligt at gjøre en Beregning over Indtægten af en Koe naar en ubestemt Deel Melk og Flode anføres forlods forbrugt til Husholdningen; men det giver dog nogen mere Oplysning end slet ingen, at man veed en Koe giver i det Mindste over 3 Pd. Smør om Ugen i den bedste Græsningstid. Regner man, at hver af disse Koer gav ½ Pd. Smør om Dagen, og at 14 Potter Melk frembringer 1 Pd. Smør, skulde Koen i den bedste Sommertid malke 7 Potter om Dagen.

Kun eet Exempel kan anføres paa Forholdet mellem Sødmelk og Ost, og dette skyldes Hr. Proprietair Langes velvillige Meddelelse. Paa Liegod sommerstaldfodredes 80—90 Falsterske, Jydske og Fyenske Koer, af hvilke Melken sælges til Nykjøbing, da Gaarden ligger saa nær denne Bye, at Folk kan lade den afhente derfra. Prisen paa Flode er 16 Sk. Potten og paa Sødmelk 5—6 Sk. Kanden; det ansees for fordeelagtigst at afsætte Melken, og kun den der ikke saaledes kan sælges gjøres til Sveitser-Ost. Af 100 Potter Sødmelk erholdes 17 Pd. to Maaneder gammel Ost, som finder villig Afsætning i Nykjøbing til 14 Sk. Pundet. Forholdet mellem Melken og Osten er, at henved 6 (noiagtig $5\frac{5}{17}$) Potter Sød-Melk giver 1 Pd. Ost. Da det er forskjellige Arter Kvæg, der holdes paa denne Gaard, giver dette Resultat ingen synderlig Oplysning om den Falsterske Koe; men viser blot hvorvidt det kan betale sig, at anvende den Melk, der paa Falster frembringes ved Staldfodring med Klover og Vikker, til Sveitser-Ost; og dette maa i høi Grad være Tilfældet, efter de anførte Priser paa Melken og Osten. 100 Potter Sødmelk à 5 Sk. Kanden, giver 2 Rbd. 3 Mk. 10 Sk.; (til 6 Sk. Kanden 3 Rbd. 12 Sk.); anvendt til Ost vil samme Mængde Melk give 17 Pd. to Maaneder gammel Ost til 14 Sk., eller 2 Rbd. 2 Mk. 14 Sk., men da Ostevallen skummes og giver af c. 40 Potter 1 Pd meget simpelt Smør, der neppe kan regnes til meer end 1 Mk. Pundet, vil de 100 Potter Melk, efter at Osten er uddraget give omtrent 2 Pd. Smør = 2 Mk. Indtægten af Melken, anvendt til Ost, vil altsaa blive

i Alt 2 Rbd. 4 Mk. 14 Sk., samt Valle til Svinene; hvorimod der kommer til Udgift: Løben, Salt, Brændsel og to Maaneders Rente af 2 Rbd. 3 Mk. 10 Sk. eller 3 Rbd. 12 Sk. Omkostningerne ved Arbeidslønnen vil derimod ved Østlavningen ikke være større, og neppe saa stor, som ved at holde et Menneske til at udmaale Melken potteviis hele Dagen. Kan man antage, at Vallen betaler de nævnte Omkostninger ved Østlavningen, har man paa 100 Potter Melk, ad 2½ Sk. Potten, 30 Sk. mere ved at anvende dem til Øst, men derimod 20 Sk. mindre, naar man faaer 3 Sk. for hver Pot Sødmelk. Efter denne Beregning skulde der ikke være saa stor Fordeel, som man almindeligviis antager, ved at sælge Melken i raa Tilstand.

Af de faa indkomne Beretninger omtaler Justitsraad Friis omstændeligst denne Gjenstand, men giver just heller ikke herom nogen synderlig fordeelagtig Skildring. „Med Kvægavlen er det hos Bondestanden i Almindelighed saare maadelig bevendt, baade med Hensyn til Antal af Hoveder og Race, og naar undtages det Classenske Fideicommisses Godser beløber Antallet af Kvægs-Hoveder sig almindeligviis her paa Falster ikkun omtrent til eet Hoved pr. Td. Hartkorn; derimod holdes flere Heste og Faar. Dertil kommer endnu, at de Racer, som haves, ere meget slette, smaae og med skiæve, spatfulde Been. Aarsagen til det ringe Kvæghold imod Hestene maa fornemmelig hidrøre derfra, at da alt Jordsmon bringes under Plougen, og man fordum slet ikke lagde sig efter Klover eller andre Græsarter, og den store, plumpe falsterske Ploug ei kunde trækkes uden af 4 ja 6 Heste, efter Jordens Beskaffenhed og Aarstiden, maatte man absolut skaffe Føde til disse og desaarsag forsømme Kvæget, der desuden ved den Sultføde, som gaves baade Sommer og Vinter, udartede og blev Aar for Aar ringere. Vel kan det antages, at Kvæget hos Bondestanden nu er bedre og bedre holdt end fordum, men det er desuagtet afgjort, at der langtfra ikke offres Kvægavlen den Opmærksomhed, som den fortjener. Der gives Eiendoms-Bønder, som endnu aarlig maae kiøbe Smør istedenfor at afsætte. Vel gives der enkelte Steder, hvor Kvægholdet er større paa Grund af locale Omstændigheder, nemlig Græsninger, som ikke kunne drages under Plougen f. Ex. paa Vatø-Land, hvor

en Bonde holder 20 Hoveder og derover, men hvor han neppe avler mere Korn end han fortærer, og holder sine Kreaturer saa slet, at disse ikkun give en høist simpel Afgift, fordi Græsningen er maadelig og forsættes, uagtet en saadan Bonde paa 6 Tdr. Hartkorn har henved 200 Tdr. Land, hvis Aarsag og Kreaturerne ere magre og vanskelig lade sig føde, hvilket og tildeels hidrører derfra at passende Skiftegræs ei haves. Ogsaa Gjeddesbye holder paa sit Overdrev en Deel Kvæg til Salg, men som almindeligviis eiheller er i god Stand, af Mangel paa rigtig Anvendelse af Græsningen. Derimod gives paa Hovedgaardene godt Kvæg af forskjellige Racer, som engelsk, sveitsersk, holsteensk og jydsk.

„Paa Skjørringegaard og Dalbyegaard haves et ypperligt Hollænderi bestaaende af 200 Hoveder tildeels holsteensk Race; paa Ourupgaard 227, deels sveitserske og jydske Koer; paa Kirstineberg 150 Stkr.; paa Gjedsergaard et lige Antal af jydsk Race og paa Vennerslund c. 200 Hoveder.

„At Vexeldrift og Staldfodring kunde forøge Kvægbesætningen hos Bonden og de mindre Landbrugere til det dobbelte Antal, er uden for al Tvivl og beviisligt, saaledes har en Fæstebonde i Bonned paa Falster paa 6 Tdr. Hartkorn, ved Vexeldrift og Staldfodring 14—15 Hoveder; men Sligt hører til de sjeldne Tilfælde her,*) og vil der sikkert hengaae en Række af Aar inden Kvægholdet vil blive betydelig forøget, da Bonden anseer Kornafgrøden for en langt sikkrere Indtægtskilde end Kreaturerne; ogsaa vil Afsætning af Kreaturer, naar disse betydelig tiltage, møde en Deel Vanskelighed, deels fordi ingen Concurrence af Liebhavere finder Sted og Udførselen over Færgestederne, der ingenlunde ere bekvemt dertil indrettede, hindre Samme."

Af de Meddelelser Dyrlæge Nielsen paa Korseløse giver i 1841 om Beskaffenheden af det Falsterske Kvæg, kan ikke skjønnes andet, end at det langtfra ikke vises den Opmærksomhed hos Bonden

*) Allerede i 1822 beretter Provst Grundtvig, at han paa Thorkildstrup Præstegaards Avling, 70 Tdr. Land middelmaadig Jord, holdt 24 Hoveder, hvoraf 16 Malkekoer; „dog kunde disse ikke holdes uden Sommerstaldfodring."

i Almindelighed, det vistnok fortjener, og som det uden Tvivl vilde være fordeelagtig at yde det. „Tyre og Koer, siger han, hos Bondestanden her paa Landet ere i Almindelighed kun smaae og af slet Bygning, skjøndt der er sørget for deres Forbedring ved forædlede Tyre fra Herregaardene og ved Industri-Selskabets Medvirkning. Aarsagen til at Kvæget er smaat og sletbygget ligger vel for en Deel i Racen selv, der kunde forbedres ved større og af Kroppen bedre sluttede Tyre og Koer; men tillige kan vel den slette Græsning, som Kvæget i Almindelighed har her, især om Forsommeren, da man ofte seer dem græsse paa Fælleder og Brakmarker, hvor der mangen Gang neppe er Græsstraae at see, indtil enten Høet eller Rugen er indhøstet. — Denne Sultfode kan vel siges at være Aarsag til at Kalvene ei faae nogen Vext eller Uddannelse, men blive smaae som Tyre og Koer." Af en saadan Opdrætnings-Maade kan man ikke slutte sig til noget fortrinligt Kvæg eller til nogen synderlig Indtægt deraf. Dog begynder Interessen for at forbedre og forøge sit Kvæg ogsaa hos Bonden at tiltage; det er ovenfor anført, at Enkelte ikke skye at offre lidt Kjærne om Vinteren til deres Koer, og er dette end hidtil et meget sjeldent Tilfælde, viser det dog en tilforn ukjendt Omhu for disse Dyr. Den nærmeste Følge af denne vil blive, at Bonden offrer dem noget bedre Græsning; thi den der ikke skaaner sit Korn, vil mindre skaane sit Græs, og faaer man først Greb paa at behandle og fodre sit Kvæg bedre, vil det efterhaanden blive større og bedre i alle Maader. Forbedringer af Kvæget ved Tyre af forædlede ja endog udmærkede Racer vil ikke føre til Noget, saalænge Fodringen og Røgten i det Hele forsømmes; og man gjør vel i at mindes det gamle Ord, at det er af Tanden Koen malker. Der hvor man har begyndt at vise Kvægholdet større Opmærksomhed, har denne for det Meste ogsaa udstrakt sig til Behandlingen af Melken. Det almindelige Sted at hensætte den til at bære Flode er paa Hylderne under Loftet i Stuen; der staaer den saalænge indtil Floden er saa tyk som man mener den kan blive, og der bliver den tillige vel belagt med Støv, gjennemtrukken af Tobaksrøg og alle Slags Uddunstninger; af dette Stof, som samles sammen i flere Dage til man har nok til en Kjærning, kan ikke ventes synderlig reent eller velsmagende Smør. Prisen derpaa

staaer dog temmelig høi; thi almindeligviis er den $\frac{2}{3}$ af Prisen paa Herregaards-Smør. Skjøndt denne Behandlingsmaade af Melken endnu er den almindelige, er der dog enkelte Bønder, som have indrettet egne Melkestuer, og erkjende den store Fordeel deraf. Gaardmand Jens Petersen i S. Ørslev har f. Ex. indrettet en Melkekjælder; hos ham behandles Melk og Smør med en udmærket Reenlighed, og herved frembringes et Meieriprodukt, der om Sommeren kan sættes ved Siden af Herregaardenes.

Hvor Sandsen er vakt for en bedre Behandling af Kvæget, hvor det fodres og passes med Omhyggelighed, først der kan man som sagt vente heldige Følger af Forædlingen ved indførte bedre Racer. Mangel paa passende Nøgt er vel den sande Grund til at det Classenske Fideicommisses Bestræbelser for at forbedre Kvægracen hos Bønderne hidtil saa lidet har frugtet. En medvirkende Aarsag dertil har vel ogsaa det uheldige Valg af de Kvægracer, der benyttedes hertil, været, nemlig Devonshire- og Sveitser-Kvæget. Om disse Kvægracer og deres Anvendelse til Forædlingen af det Falsterske Kvæg, meddeler Hr. Forvalter Fangel paa Næsgaard følgende Oplysning:

„I Aaret 1826 gjordes Indkjøb af Engelsk Kvæg fra Nord Devonshire her til Næsgaard for at faae en udmærket Race til Tillæg, og for at forbedre Landets Race ved Parring med Tyren. Dette Kvæg udmærkede sig i Særdeleshed ved sin smukke Form og Bygning, vare alle uden Undtagelse mørkerøde med lyse Dienhaar og uden nogensomhelst Aftegning. Ved flere Aars Erfaring opdagedes, at denne Race ikke var god til at malke, ligesaa lidt som den Race, der fremkom ved Parring med Tyren, egnede sig til godt Malkekvæg; derimod vare de bedre til Fedning, da de i høi Grad vare trivlige. Da Hensigten med dette Kvæg ikke opnaaedes, og det ogsaa var meer end almindelig tilbøielig til Lungesyge, blev denne Race aldeles afslagt her paa Gaarden og ganske afskaffet. Derpaa kjøbte Directionen 10 Stkr. Sveitser-Koer af Justitsraad Nielsen paa Sophienborg, en Gaard i Nærheden af Frederiksborg Stutteri, tilligemed en Tyr. Disse Kreaturer vare meget store og i det Hele meget smukke, af alle Slags Lød. De udmærkede dem især ved deres Rolighed og Tamhed, vare meget trivlige og havde indtil 100 Lpd. Vægt i levende Live. Disse svarede ikke heller til

Hensigten, og vare ikke heller gode Malkekoer, malkede sletikke bedre end Landets Race, og bleve, da de i flere Aar vare forsøgte og da de i Følge deres Størrelse udkrævede ikke ubetydelig mere Foder, solgte og slagtede. Blandingen af denne Slags Tyre og Landets Koer var i det Hele bedre, og gav en smuk og ret god Melkerace, dog egnede den sig mest til Slagtekvæg."

Af begge disse fremmede Racer findes endnu enkelte Koer hist og her paa Herregaardene; men man har ikke hørt noget til at de have havt nogen kjendelig Indflydelse paa Forbedringen af den indfødte Race. I Efteraaret 1841 fik det Classenske Fideicommis en Airshire Tyr, der efter Sigende skal have kostet 300 Rbd., vil Afkommet af den kun nogenlunde svare til det store Rye, denne Race har erhvervet sig som Malkekvæg i Skotland og England, er disse Penge sikkerlig meget fordeelagtig anvendte. Det skal være det Oeconomiske Selskabs Hensigt at lade et Antal Jydske Koer aarlig springe af denne Tyr og fordele dem ved Lodtrækning mellem Selskabets Medlemmer, for saaledes at udbrede forbedret Kvæg i hele Amtet. Hertil vil man vel snart komme efter, at een Tyr og aarlig en Snees Koer vil være utilstrækkeligt, og fordi een Tyr ikke vil være i Stand til at forbedre et heelt Amts forkvaklede Kvægrace, vil man maaskee snart høre ymte om, at der ikke er Noget at vente af Forædlingen ved selv det bedste fremmede Blod; der vil dog vel ogsaa findes de Landmænd, der ville være saa forstandige ikke at vente, at hele Forbedrings-Sagen er afgjort med at faae et Par Kalve af blandede Racer, af hvilke saagar ingen har hjemme paa Landet, til Forædling af sin Kvæg-Besætning; men ville indsee, at en almindelig Forædling kun kan faae Fremgang, og det endda langsomt nok, ved et omhyggeligt Udvalg blandt de bedste Hoveder, og ved stadig Opmærksomhed paa Tillægets Fodring og hele Regt. Det er som sagt paa Jydske Koer, at man vil begrunde en nye og forædlet Race paa Lolland og Falster; for at vente særdeles Held heraf maa det antages, at man forud har forvisset sig om, at denne Race passer fortrinlig til dette Amts Jordsmon o. s. v., hvorvidt dette er grundet paa anstillede sammenlignende Forsøg vides ikke; men det er imidlertid den Race, der nu for Tiden er den mest søgte og yndede paa Falster, og af denne haves enkelte Meierier;

navnlig har Pastor Rosen i Vaalse en smuk Besætning Jydsk Kvæg, hvormed ogsaa Valdnæsse-Gaards Besætning søges forbedret, ogsaa til Fuglsang paa Lolland er der kommet Kvæg af denne Stamme.

19.

Hesteavlen.

Hesteavlen har Falstringen tilforn ikke skjænket synderlig Opmærksomhed, og det staaer sig med den paa Falster omtrent som paa Lolland. Hvad der i en længere Række af Aar er gjort for at fremhjelpe den skyldes næsten udelukkende Bestyrelsen af det Classenske Fideicommis; først paa de senere Aar er det andre Godseiere synlig have skjænket denne Green af Landvæsenet nogen Opmærksomhed. Hestene ere som paa Lolland smaae, men særdeles arbeidsdygtige og noisomme, og derfor kan Landmanden fodre en temmelig stor Hestebesætning; paa at indskrænke det store Antal og paa at opdrætte større Heste henvender han nuomstunder mere Opmærksomhed. „Endskjøndt, siger Dyrlæge Nielsen i sin velvillige Meddelelse, Hesteavlen i 20 Aar, jeg har opholdt mig her paa Landet, er meget forbedret, deels ved gode Stodhingste fra det Kongelige Stutteri, deels ved de af det Classenske Fideicommis holdte danske Hingste, og senere der holdte Fuldblods- og Halvblods-Heste, kan vel ikke nægtes, at den endnu hos Bondestanden, for en stor Deel staaer tilbage for andre Egne her i Danmark. Aarsagen hertil troer jeg for en Deel ligger i et urigtigt Forhold af Hoppen til Hingsten, da Bønderne i Almindelighed ei kjende, eller gjøre sig Umage for at kjende de arvelige Feil ved Hingst og Hoppe af egen Avl, men ofte bruge dem til Avl, uden at tage Hensyn til disse Feil, der arte til Afkommet; for en Deel ligger Aarsagen i en altfor daarlig Fodring og Reenholdelse, tilligemed for strengt Arbeide for den

drægtige Hoppe, der vistnok maa have en skadelig Indflydelse paa Fosterets Uddannelse i Moderliv. Under Follets Opdræt, skades det ved at Følhoppen bruges for meget til Arbeide og faaer for liden Kjærne, saa den som oftest er mager og ei kan give Follet den fornødne nærende Melk. Den slemme Vane hos en Deel af Bondestanden, at Follet skal følge med Moderen ved Arbeidet til Plougs, Landeveiarbeide og andre Kjørsler, og derved trættes for meget, troer jeg hellerikke kan være uden skadelig Indflydelse. Naar Follet tages fra Hoppen faaer det derimod som oftest ingen Bevægelse i det andet Aar, bekommer heller ingen Reenholdelse, da det næsten aldrig bliver striglet og børstet, saa det som oftest er besat med Ureenlighed. I det tredie Aar bliver det ofte anvendt til for strengt Arbeide, der giver Anledning til at det bliver lille af Vært, er udsat for at det bliver krogrygget, karpelændet, kroghaset, kalveknæet, samt besat med de forskjellige Spat- og Gallearter. Disse ere og de almindeligste Feil blandt Hestene her."

Naar en Hesteart ved en saadan Behandling kan vedligeholde saa mange gode Egenskaber som Arbeidshest, som dem den falsterske Hest besidder, kan der neppe være nogen Tvivl om, at den, ved et bedre Udvalg af Tillægsdyr og ved en bedre Rogt og Fodring i Opværten, maatte kunne blive ligesaa god som nogen af vore bedre Racer. Indførelsen af de bedre Agerdyrknings-Redskaber, især Svingplougen, og Afslosningen af Hoveriet, har bidraget meget til at overbevise Bonden om, at han kan nøies med et mindre Antal Heste end tilforn, og at et ringere Antal velholdte Heste er ham til større Nytte end flere sletholdte. Derfor er nu Hesteavlen i Aftagende med Hensyn til Antallet, men i Tiltagende i Størrelse. Bonden, der før var ligegyldig for hvilken Hingst han fik til at bedække sin Hoppe, begynder nu at søge til dem, der holde store og gode Hingste, selv om de skulde betale hvad de kalde meget høie Springpenge. Adskillige erkjende at disse ere velanvendte; saaledes yttrede Gaardmand Niels Cornelius paa Botoe, hvor forholdsviis mange Heste tillægges, at han vel kunde faae sine Hopper bedækkede frit hos en af sine Naboer, „men han havde ikke Raad dertil"; thi Omkostningerne meente han vare for ham ligestore ved at opdrætte Follet efter en god og en slet Hingst, men Prisen paa Plagen,

naar den skulde sælges, var ikke den samme. For en Plag af hans Tillæg paa 3 Aar var han budet 110 Rbd., men han stod paa en høiere Priis. Om denne Plag gav han en Beretning, der vidner om hvor stor Indflydelse Indbildningskraften hos Følhoppen kan have paa Fosteret. Da Hoppen var begjærlig, og han som sagt ikke havde Raad til at søge til sine Naboers flette Hingste, reed han den til Ourupgaard, hvor den daværende Forpagter Mackeprang holdt en bruun og en rød Hingst til Bedækning for 5 Rbd. Hoppen; da han kom til Gaarden var en Dreng, som skulde ride Ærinde, netop i Færd med at sidde op paa den brune Hingst, som naturligviis blev urolig og vilde søge hen til Hoppen. Denne blev imidlertid trukken ind i Gaarden og strax efter bedækket af den røde Hingst, falden paa Korseløse efter en rød Hingst af det Frederiksborgske Stutteri. Hoppen følede et bruunt Føl, der af Lod og Bygning ganske lignede den brune Hingst.

Almindeligt er det vel ingenlunde endnu, at Bonden er villig til at betale høie Springpenge; men det er allerede Tegn paa en større Interesse for Hesteavlen, at Enkelte hellere betale dem, for en god Hingst, end lade Hoppen bedække for Intet af en slet eller maadelig. Da det først er paa de sidste Aar Opmærksomheden for Hesteavlens Vigtighed kan siges at være vakt, kan man ikke vente, mange Bønder allerede skulde ville koste usædvanlig meget paa den; derfor er der ogsaa saavidt vides kun een Bonde paa Falster, Rasmus Frederiksen i Radbjerg, der har befattet sig med at stille Heste til Bæddeløb. Han var saa heldig at vinde en Priis paa den Kjøbenhavnske Bane i 1840; men da han, uvidende om de forandrede Bestemmelser, drog dertil i 1841, forbødes det ham at stille sin Hest til Bondeløbet, der kun var for Beboere af Sjællands og Fyens Stifter. Ogsaa for denne Bonde bleve de idelige Forandringer i vore Bæddeløbs Indretning til et føleligt Tab; der er overhovedet al Udsigt til, at denne Indretning først vinder Fasthed i Bestemmelserne, naar Ingen, eller i det Mindste ingen Landmand mere bekymrer sig om den, eller er Deeltager deri.

Hvor meget Hesteavlen har vunden i Interesse og Fremskridt i de allersidste Aar, vil man allerede kunne skjønne ved at sammenholde ovenstaaende Bemærkninger med efterfølgende af Justitsraad

Friis fra 1835: „Naar undtages de Foranstaltninger, som ved det Classenske Fideicommisses gavnlige Virksomhed, allerede ere føiede til Hesteracernes Forbedring mellem Bønderne paa Fæstegodserne, i det Fideicommisset deels har kjøbt, og deels modtaget til Brug fra det Kongelige Stutteri i Frederiksborg Hingste af passende Størrelse, og derved i det Mindste bevirket, at Hestene have vundet Noget i Størrelse, er Hesteavlen hos Bonden saa forsømt som muligt. Hvad der, med Hensyn til Bondestanden, var rigtigst, var at Racerne bleve noget større, ei under 10 Qvarteer, og dette vil neppe lykkes paa Falster med mindre der kunde anskaffes gode Jydske Hingste og Hopper af denne Størrelse og passende Bygning; men hvorfra skal Pengene til disse komme? Bondestanden er i Almindelighed altfor forknyt og altfor ligegyldig til ved egen Hjelp at foretage Noget. Ved Anskaffelsen af en Hingst og nogle faa Hopper i ethvert Sogn, vilde Racen paa faa Aar modtage den forønskede Forbedring.

„Til Vognheste og store Racers Forbedring er der paa det sidste Par Aar ved Selskabet til Hesteavlens Fremme virket paa en formeentlig gavnlig Maade ved Indførelse af forædlede Blodheste, saaledes har det Classenske Fideicommis anskaffet en Fuldblodshingst, deels til eget Brug og deels til Bedækninger for Enhver, der ønsker saadanne, og hvoraf Selskabet, aarlig afkjøbe en Deel, som forloddes imellem dets Medlemmer; og hvilken Foranstaltning lover et heldigt Resultat for Fremtiden, uagtet det ingenlunde drives med den Kraft det kunde, af Mangel paa passende Tillægshopper, som man krymper sig ved at anskaffe. Endvidere har bemeldte Selskab allerede indkjøbt og forloddet imellem dets Medlemmer nogle Halvblods Foler og Føl, indkjøbte deels paa Augustenborg, deels af eget Tillæg og agter fremdeles paa samme Maade at virke til Udbredelse af det ædlere Blod."

Ved disse Foranstaltninger ere forædlede Heste blevne temmelig udbredte paa Falster i de sidste Aar, og Tillægget af dem kan vel i det Hele taget antages at være i Tiltagende Bønderne have ingen Fordom mod disse Heste, men de sætte ikke Fuldblodet høiere end deres egen Race. Enkelte, som have Føl efter Fuldblodshingsten Cigar, tilhørende det Classenske Fideicommis, bruge dem til Avl;

Bonden Rasmus Fredriksen i Radbjerg holder, foruden en sort Hingst, falden efter en Hingst af det Frederiksborgske Stutteri, der bedækker for 2 Rbd., endnu en Halvblods Stodhingst efter Cigar, der bedækker til 5 Rbd. Hoppen; dog er denne, som endnu er ung, ikke saameget søgt som hiin, efter hvilken der er faldet mange gode Heste; maaskee kan den høiere Bedækningspriis være en medvirkende Aarsag, hvorfor Halvblodshingsten ikke bliver saameget brugt. At det nu ikke længer betragtes som en Byrde at holde Hingst, sees allerede af anførte Priser paa de Springpenge, en Bonde kan erholde, og Forpagteren paa Gjedsergaard har derfor, fra sit Fædreneland Mecklenborg, hentet en Halvblodshingst, der ankom om Foraaret 1841, og samme Aar bedækkede en halv Snees Hopper til 8 Rbd. Stk. Det er en over 10 Qv. 4 Tom. stor, stærkbygget, rod Hingst, der, efter Bygningen at domme, maa kunne have gavnlig Indflydelse paa Hesteavlen, ved at bringes til Hopper af passende god Bygning og Størrelse, thi meget store Hingste give sjelden et velbygget Afkom af meget smaae Hopper. Føllene falde, hos Bonden, almindeligviis i April og Mai Maaneder; om deres Røgt og øvrige Behandling er ovenfor talt, hvorved dog maa anmærkes, at den kun er beskreven som den er hos de Fleste; den bedre oplyste Bonde giver, især paa de senere Aar, sit Hestetillæg bedre Pleie.

Om Brugbarheden af Halvblodsbestene ere Meningerne deelte, saavelsom om Fordelen ved fortrinsviis at tillægge dem. En af Falsters dygtigste Landmænd og største Hesteopdrættere, Kammerraad Nyeholm, Forpagter paa Korseløse og Carlsfeldt, yttrer sig saaledes om denne Gjenstand: „Tillæg af Halvblod har jeg brugt meget og anseet som en Indtægt; men da Priserne nu ere faldne, og jeg ikke kan opfode Halvblod til samme Priis som simple Heste, har jeg standset noget, især da min Erfaring har lært mig, at Halvblod, for Ploug, ikke kan arbeide paa samme Foder som vor gamle Race." Forvalter Fangel paa Næsgaard mener derimod, støttende sig paa sin Erfaring, at naar Heste fodres som de bør i den strenge Arbeidstid med godt Kjærnefoder, arbeide Halvblodsbestene bedre end de uædle, og at de altsaa ere fordeelagtigere end de uædle Heste ogsaa som Arbeidsdyr. Der er egentlig slet ingen Modsætning i disse Meninger; thi Spørgsmaalet dreier sig, som man seer, om en

ganske anden Sag, nemlig om Fodringen: om stærkere og følgelig kostbarere Foder, anvendt paa større og arbeidsdygtigere, altsaa ogsaa dyrere Heste, eller ringere Foder, anvendt paa mindre gode Heste er det Fordeelagtigste. Dette er et meget vigtigt Spørgsmaal, hvorom Meningerne maae være forskjellige efter Forholdene paa de forskjellige Steder, Tider og den hele Drift.

20.

Faareavlen.

Skjøndt Falster ved sin høiere Beliggenhed over Havet og ved sine i det Hele mindre flade og side Jorder synes at være bedre skikket til Faareavl end Lolland, har denne dog ikke været dreven med større Opmærksomhed. Faarene behandles tværtimod med samme Ligegyldighed her som hist, nære sig om Vinteren paa Rug- og Ærtehalm, og sulte om Sommeren paa Brakmarken med sammenbundne Been, ligesom paa Lolland. Det er kun en haardfør og noisom Art Faar, der kan taale en saadan Behandling, og i denne Henseende staaer den vistnok over de fleste andre Racer, hvormed de Falsterske Faar paa de senere Aar ere blevne forædlede. De Faar, man nu holder for at være af Landets oprindelige Art, ere deels kullede, deels hornede, hvilke sidste Nogle antage for at være de haardføreste; i Størrelse og øvrige Egenskaber ere de eens; „de ere, skriver Justitsraad Friis, af den almindelige danske, spidshalede Slags, med kort, stiv og grov Uld." Faarene give i hver Klipning, i Almindelighed 1½ til 2 Pd. Uld, et Lam om Efteraaret 1 Pd.;*) Andre regne noget mindre nemlig 3 Pd. i to Klipninger som det høieste. Meget frugtbar er Racen ikke, og giver oftere eet end to Lam, hvoraf Stk. i Løbet af Sommeren sælges til en Vægt af 20 til 28 Pd. for 2—3 Rbd.;

*) Dyrlæge Nielsen.

Blandingerne af de indførte engelske Faar med Bondens almindelige betales med 4—5 Rbd., og opnaae en Vægt af 2 Lpd. og derover. „Jeg har, beretter Dyrlæge Nielsen, kjøbt Lam efter Dishley-Væddere, faldne efter almindelige Bondefaar, der om Efteraaret ved Slagtning have givet 2 Lpd. Kjød og derover, 3 Pd. Uld og en 4 Pd. Tælle."

Det første Foretagende til at forædle Faarene paa Falster var Skæferiet paa Parcelgaarden Christiansminde ved Nykjøbing, der for Kongelig Regning anlagdes i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Faarene til dette Skæferi kom fra Steengaarden ved Kjøbenhavn og vare af Spansk Race.*) Dette Skæferi bestod ikke i ret mange Aar, men „maatte nedlægges fordi det ikke svarede Regning", siger Justitsraad Friis; paa nogle Steder sporedes dog i 1822 en Blanding af denne Race, som gav en ret god, skjøndt ikke meget fiin Uld.**) Derimod, siger samme Beretning, „have Mange en Blanding af engelske eller femerske Faar, som forhen har været holdt paa Vennerslund, hvor denne Blanding endnu vedligeholdes, skjøndt udartet." Muligt er det, at de kullede Faar, man nu træffer, stamme fra disse femerske Faar, i saa Fald har denne Race ikke bidraget til Forædlingen, da de kullede Faar nu ikke ansees for at være bedre end de hornede, som formodenlig ere de oprindelige.

En ganske anden Indflydelse har de to engelske Faarearter havt, det Classenske Fideicommisses Bestyrelse har indført, skjøndt ogsaa disse vilde i Tidens Længde tabe sig i den gamle Race, dersom der ikke var sørget for at holde en reen Stamme af hver især, og dersom man ikke havde behandlet de indførte Racer bedre end de indfødte. Om disse engelske Faar giver Forvalter Fangel følgende Beretning: „Samme Gang det engelske Kvæg indførtes, anskaffede Directionen to forskjellige Slags Faar her til Næsgaard fra England; den ene kaldtes Dishley-, den anden Southdowns-Racen. Faarene af den sidste havde sorte Been og Ansigt, og Ulden havde en Deel Lighed med den grovere Sort spansk Uld. Kjødet var ogsaa meget velsmagende og fedt, derimod var Uldens egenlige Værd ikke af stor

*) Begtrups Beskrivelse af Falster.
**) Provst Grundtvig.

Betydenhed, da den baade var for fiin og for grov, og Blandingen med denne Slags Vædder var mindre god. Da denne Race her i flere Aar var forsøgt, blev den afskaffet, da den ikke svarede til sin Hensigt, hverken i reen Race eller ved Blanding.

„Dishley-Racen er af temmelig Størrelse, og i det Hele en **udmærket** Race, baade som reen og som Blanding. Denne Race bør egentlig kun klippes een Gang om Aaret, Ulden behandles da som Kjæmmeuld. Vi have havt den indtil 9 Tom. Længde, og giver da et Faar en 5—6 Pd. Uld; Vædder have's, som give 9 Pd. Uld aarlig. Den kan ogsaa godt klippes to Gange om Aaret, og er da i Henseende til Uldens Beskaffenhed at betragte som Landets Race. Dishley-Racen er udmærket til Blanding og giver en stor, feed og uldrig Race, især i 3die og 4de Generation. Den har stiftet **megen Nytte**, og har udbredt sig over hele Landet, og overalt funden almindeligt Bifald. Dishleyerne ere temmelig graadige og fordre, naar de skal naae deres fulde Vært og Størrelse, en **god og kraftig Græsning**, og **godt Høe og Kløver om Vinteren.** Da Næsgaards Jorder ere lette og mere skikkede til Merinos-Faar, er Dishley-Skæferiet bleven flyttet til Bjerregaard to Miil herfra, hvor Racen stedse holdes reen, og en 70—80 Stkr. Moderfaar holdes der bestandig til Tillæg."

Det er meget sandsynligt, at denne Faareart ganske vil ombanne den nuværende; thi den udbredes stærkt baade paa Herre- og Bøndergaardene, og, hvad der er af Vigtighed, Afkommet fodres og behandles med større Omhu end den indfødte Art. Om Skæferier af disse Faar siger Justitsraad **Friis**, at de lykkes godt, „især hvad Dishley-Racen sig anbelanger, og disse Racer udbredes over Falster, Lolland og Sjælland, og søges meget ved de aarlige Auctioner. Vædderlam ¾ Aar gamle betales indtil 20 Rbd. Stykket. Disse Racer (Southdownerne og Dishleyerne) ere baade kjød- og uldrige, da et saadant Faar aarlig kan afgive indtil 7 Pd. Uld, der er betalt med 4 Mark pr. Pd.; dog er Dishley-Racen rigere paa Uld end Southdowns, ligesom ogsaa temmelig frugtbare, da de overhovedet aarlig have meer end et Lam." Paa Korselosegaard holder Kammerraad **Nyeholm**, foruden et Skæferi af Merinofaar paa 900 Stkr., et andet bestaaende af en Blanding af Dishleyvædder

med danske Faar, paa 400 Stkr., hvoraf alle de Lam, der kunne undværes finde villige Kjøbere til en Priis af 5 Rbd. Stk., og gaae for største Delen til Præstoe Amt.

Faareavlen er saaledes i god Fremgang paa Falster hvad den grovuldede Art angaaer, som er den eneste der passer for den mindre Landmand, der ikke kan befatte sig med et egenligt Skæferi. Men ogsaa de fiinuldede Faar ere paa de sidste Aar indførte, og Skæferier af dem ere anlagte i det Store paa nogle af Herregaardene. Herom melder Justitsraad Friis Følgende: „I det sidstforløbne Aar (1834) er, ved Bortforpagtningen af Hovedgaardene Kirstineberg og Gjedsergaard til Mecklenborgere, indført Merinos-Faar af 1ste og 2den Klasse, omtrent 14—1500 Stkr. Moderfaar, hvorved denne Industrigreen, hvorpaa hine Forpagtninger tildeels ere baserede, sandsynlig, hvis Faarene kan taale Græsningen og Klimatet, vil have et for Land og Rige heldigt Sving. Efter de af vedkommende Eiere meddeelte Oplysninger kan et saadant Faar aarlig afgive indtil 6 Pd. Uld, der hidtil er betalt med 44—48 Sk. Courant, omtrent ¾ Specie. Som Middeltal skal man med Sikkerhed kunne regne 3 Pd. Uld pr. Faar, altsaa aarlig Indtægt pr. Faar i det Mindste 2¼ Specie, foruden selve Kjødet; naar hertil kommer at 8 Faar med Sikkerhed kan græsses og fodres for 1 Koe, og at Gjødningen af Faar, især paa de kolde, lerede Jorder, er langt fordeelagtigere og mere velgjørende end Kvæggjødning (?), synes Fordelen af Faareavl i det Hele taget at være indlysende. Det kommer blot an paa, ved Mergling og Gjødning at skille Græsningen ved den Fugtighed, som den kolde Leer afgiver, og derved at kunne conservere Faarene."

Det vilde upaatvivlelig være meget fordeelagtigt at faae udbragt 36 Rbd. om Aaret af een Koes Foder og Græsning; men det synes som om saavel Uldproduct som Uldpriis er temmelig høit regnet. Antager man 1 Rbd. pr. Pd. Uld, og det er vel nu omstunder en meget god Priis, vil Ulden af de 8 Faar, der holdes paa hver Koe, endog antaget til 3 Pd. pr. Faar, kun give 24 Rbd., og Fordelen ved Faareavlen er da ingenlunde større end ved et godt Meieri, naar Producterne ere i den Priis de have været i de sidste Aar. Imidlertid maa man antage, at Merino-Faareavlen betaler sig paa Falster, thi den er, siden Mecklenborgerne ere komne til Landet, til-

taget; saaledes holdes der nu paa Korselosegaard et fortrinligt Skæferi paa 900 Stkr. Faar og Bæder, hvis Uld betales noget høiere end Mecklenborgernes paa Falster, og som Aar for Aar gaaer frem til større Fuldkommenhed, fordi Eieren ikke skyer saadanne Bekostninger, som betale sig. Det er især ved et fornuftigt Valg og Indkjøb af Bæddere fra Stamskæferiet paa Næsgaard — maaskee det bedste Skæferi i Danmark — at det paa Korselosegaard er gaaet saameget frem; Forvalter Fangels Beretning derom fortjener derfor særdeles Opmærksomhed. Efterat Southdowns-Faarene vare solgte og Dishleyerne forflyttede til Bjerregaard, „har Directionen skaffet her til Gaarden et Skæferi af udmærkede Merinos-Faar, som stamme fra Sachsen. Disse ere alle meget fine og tillige temmelig store, og have vi omtrent aarlig havt 2½ Pd. vasket Uld paa Moderfaaret og 3 Pd. paa Bæder, som sidste Aar (1840) ved Markedet i Kjøbenhavn blev betalt med 92 Sk. pr. Pd. Skæferiet er stedse blevet bedre ved Indkjøb af Bæddere af Thaers bekjendte udmærkede Skæferi, og ved den aarlige Classificering af den i Uldkjendskab bekjendte Kammerraad Michelsen har det tydelig vist sig, at Skæferiet har tiltaget i Fiinhed. Herfra er i de senere Aar solgt ikke faa Bæddere aarlig til Skæferier i Danmark, og dette Skæferi svarer i det Hele godt til sin Bestemmelse, svarer ogsaa god Regning, da denne Race er meget nøisom baade paa Foder og Græs. Sidste Sommer 1840 græssedes her 470 Faar, Bæddere og Bæder, indtil Høesletten var forbi, paa 22 Tdr. Land.

„Om Vinteren er Fodringen indrettet efter de forskjellige Afdelinger, som Skæferiet er inddeelt i, nemlig: de Faar, der læmme i December Maaned; de der læmme i August; de unge Faar, Gimmere kaldet; de unge Bæddere og de gamle Bæddere, samt Bæderne. Disse sidste faae hele Vinteren daglig kun 3 Gange Rug- eller Hvedehalm og een Gang enten Skovho eller Ærtehalm, og derved staae de dem meget godt. De gamle Bæddere, nemlig 2-aaringerne, som ere til Salg, faae 2 smaae Foder Kartofler daglig, og iøvrigt det samme Foder. Moderfaarene, som læmme i August, fodres som Bæderne, med Undtagelse af et Foder Havrehalm i Stedet for Rughalm. Moderfaarene, som læmme i December, faae 2 Gange Høe og Kartofler, beregnet til 2 Pd. Kartofler til

hvert Faar, 1 Gang Hvidklover og 1 Gang Ærte- eller Havrehalm; saaledes fodres ogsaa de unge Gimmere og Væddere. Korn bruges ikke i Skæferiet, naar undtages enkelte gamle og enkelte syge Faar. Naar de unge Lam ere 8—10 Dage gamle tages de fra Moderen og sættes i Aflukke for dem selv, hvorfra de en 6 Gange daglig indlukkes til Moderen for at patte, og tages de, saasnart de have pattet, øieblikkelig fra igjen. Paa denne Maade har Faaret Roligheed til at æde, men faaer aldrig, som ellers er temmelig gjængs i de spanske Skæferier, Peltsen paa Faarene ødelagt ved Lammenes Trinen, eller Ulden udsat for at ædes af Lammene, og æde Lammene Uld, er Aarsagen at Lammet ikke tidlig nok er taget fra Faaret. Ingen Forandring i Faarets Foder foretages fordi det faaer Lam; thi skeer dette, bliver Melken for feed, og Lammet udsættes for den farlige Sygdom, Stivkrampe. Derfor fodres Moderfaaret stærkest, for at det kan have eens Kraft. Hellerikke med det øvrige Skæferi bliver der, uden i Sygdomstilfælde, gjort Afvexling i Fodringen; thi Forandring fra slet Foder til stærkt Foder bliver, naar det bruges i nogen Tid, kjendt paa Ulden ved en Affats, og derved taber Ulden meget i Syn og Værdi.

„Den eneste Kuur jeg med Held har brugt for Stivkrampe, efter at have brugt mange andre Kure uden Nytte, er Indgnidning med temmelig stærk Kampferspiritus paa de stive Lemmer, og det to Gange daglig; ¼ Time efterat Lammet er indgnedet med Spiritussen, saa den først har skummet og er bleven tør, lader jeg det gnide ganske hedt med stiv Rughalm. Paa denne Maade har jeg frelst mange Lam. Denne Kuur har jeg nu med Held brugt her i Skæferiet i 12 Aar. Lammet maae da den første Dag have en Klysteer, og gjerne de to næste Dage ogsaa. Moderen gives imellem en Saltsteen at slikke paa, for at tynde hendes Melk.

„Prisen paa de Væddere, her hidtil have været solgte til Brug i andre Skæferier, har været 100, 80, 60, 50, og 30 Rbd. er den gjængse Priis, som iøvrigt retter sig efter Vædderens Godhed.

„Faarestaldene ere indrettede saaledes, at Faarene efter eget Behag, naar Veiret er godt, kan gaae ud i den frie Luft i dertil udenfor Husene indrettede Folde. Staldene holdes altid luftige og ere lyse og bekvemt indrettede. Havren de faae er knuset paa en dertil

anskaffet Knusemaskine, og Kartoflerne skjæres ligeledes itu paa en dertil indrettet Maskine, der er saaledes beskaffen, at jeg paa 5 Minutter kan skjære 1 Td. Kartofler. Af alle Foderhækker vi have, anseer jeg den runde Hække for den bedste, efter den er der forfærdiget Hækker baade paa Sjælland, Lolland og Møen; de ere omtrent 2 Alen i Gjennemsnit og saa høie at Faarene ikke kunne naae at æde oven af dem; der er $1\frac{3}{4}$ Tomme imellem hver Spole i Hækken, Spolerne ere $1\frac{1}{4}$ Al. høie og staae paa $\frac{1}{2}$ Al. høi Fod."

Justitsraad **Friis** angiver Antallet paa de spanske Faar i Aaret 1834 til 14—1500 Stkr., fordeelte paa de to Hovedgaarde Gjedsergaard og Kirstineberg; men dette Antal er siden meget tiltaget, saa at der, ifølge det Stat. Tab. Værk, i Februar 1838 befandtes at være paa Falster i Alt 2711 Stkr. af denne Race, og i dette Tal er ikke regnet Skæferiet paa Næsgaard, der bestaaer af henved 500 Faarkreaturer; for Sønder Alslev Sogn, hvori Korseløsegaard ligger, anføres 369 Stkr.; men paa denne Gaard holdes nu en Faareflok af denne Race paa 900 Stkr. foruden en anden af forædlede Faar ved Dishley-Bæddere paa 400 Stkr.*) Antallet af Merinos-Faarene maa altsaa nu være meget større end anførte c. 2700 Stkr. Foruden Rubriken for disse forædlede Faar har Tab. Værket en anden Rubrik for Faar, forædlede ved engelsk eller anden Race, efter hvilken Antallet paa denne Slags Faar skulde være 2441 Stkr.; men ogsaa dette Antal maa nu være meget betydelig større, da Dishley-Racen netop paa de allersidste Aar har udbredt sig stærkest og er bleven meget søgt ogsaa af Bønderne.

Det eneste Exempel paa Faars Sommerstaldfodring er omtalt under 6te Afsnit; paa Faarefoldning haves, saavidt vides, ogsaa kun eet Exempel, som Provst **Grundtvig** omtaler med disse Ord: „Faarefoldning bruges nu, saavidt jeg veed, intetsteds. I en Deel Aar har jeg brugt denne her ved Præstegaarden medens jeg holdt større Faareflok."

*) Efter Kammerraad **Nyeholms** Opgivende holdtes der i 1841 paa denne Hovedgaard i Alt 1300 Faar og Lam; efter det Stat. Tab. Værk var der i hele Sognet i Februar 1838 ikkun 573 Stkr. og i Juni 1837, 671 Stkr., dette er en meget betydelig Tilvæxt paa 4 Aar.

21.

Haugevæsenet.

Naar man undtager Veigerløse Sogn og en Deel af Skjelbye Sogn, staaer det sig med Dyrkningen af Kjøkkenurter paa Falster omtrent som paa Lolland; derimod avles der forholdsviis mere Træfrugt end paa Lolland.

Den almindelige Størrelse af Bøndernes Hauger er et Par Skpr. Land; Adskillige have dem dog noget større. Grønkaal er den Urt, der findes i enhver Hauge; men hyppig findes ogsaa af andre Kjøkkenurter, især Kartofler og Gulerødder saameget som behøves til Huusholdningen; de fleste Bønder kjøbe Løg, Gulerødder o. s. v. af Beboerne paa Hasselø, „hvilke hvert Aar kjøre Landet rundt med disse Haugesager, eller og sælge dem paa Nykjøbing Efteraars-Marked. Kjøbmændene lade sædvanlig Amager-Hvidkaal retournere med deres Skibe fra Kjøbenhavn og udsælge den til Bønderne." *) Med Hensyn til Dyrkningen af Kjøkkenurter seer man altsaa, Falster ikke hæver sig over de andre Provindser, og staaer følgelig ikke synderlig heit; men man vilde formodentlig feile ved at antage det for en Mangel ved Jordbruget hos Falsters Bønder, at selv de mere Driftige og Velhavende blandt dem ikke lægge Vind paa at avle de Urter, de selv forbruge. Denne Betragtning støtter sig almindeligviis paa den Mening, at Bonden bør, saavidt mulig, selv frembringe Alt det han bruger, og den understøttes af Kjøbstædfolks Betragtning af Landlivet, til hvis Behageligheder hører en smuk, veldyrket Hauge, forsynet med alle Slags Blomster, Frugter og Urter. Men betænker man, at en saadan Hauge kræver megen Gjødning og Arbeide, og at Bonden, som kun bruger ubetydelig af Kjøkkenurter, med Undtagelse af Kaal og Kartofler, for største Delen maatte anvende disse Sager til sine Svin, for dog at faae nogen

*) Provst Grundtvig.

Nytte af dem, vil man finde det ganske i sin Orden, at han hellere kjøber det Lidet, han heraf bruger, af Folk, der ere kyndigere i denne Green af Jordbruget, end giver sig af med at avle dem selv. Det er derfor ikke altid et Beviis paa Ligegyldighed for Haugevæsenet, at man ikke finder en velforsynet og veldyrket Kjøkkenhauge hos Bønder; hvad Falstringen angaaer kan man, uagtet denne Mangel, snarere paastaae han har Sands for sin Hauge, og gjerne seer, at Fruentimmerne pynte op i den med mange smukke Blomster, ligesom han ogsaa selv gjerne planter og pleier Frugttræer; disse og Blomster findes derfor næsten i enhver Bondes Hauge.

Det er især paa Hasselse under Veigerløse Sogn, Dyrkningen af Kjøkkenurter er af nogen Betydenhed og udgjør en vigtig Indtægtskilde for Bønderne der; imidlertid er den egentlige Hauge ikke større end andre Steder paa Falster, ja Frugthaugen er maaskee endog mindre; thi Urterne dyrkes, ligesom paa Amager, i en indhegnet Tofte af 2—4 Skpr. Lands Størrelse. Det er især Gulerødder og Rødløg man her lægger Vind paa, dernæst Persille, Rødbeder og Kartofler, samt lidt Sennep og Peberrod. Jorden gjødes hvert andet Aar med gammel vel sammenbrændt Staldgjødning, og tages da første Aar Gulerødder, andet Aar Løg som Hovedafgrøde. Hele Tosten behandles med Spaden.

Mere udbredt og af større Betydenhed end Urtedyrkningen er **Træfrugtavlen** i Almindelighed blandt Bønderne, skjønt især med Hensyn til Beskaffenheden af Frugten ikke ganske som man kunde ønske den; det er nemlig for det Meste kun simple Arter, Træerne frembære. Æbler, Pærer og Blommer ere de Frugter, som almindeligst findes, og deraf avles næsten hvert Aar saa meget, at en Deel kan sælges til Skippere, der føre den til Kjøbenhavn, en Deel tørres til Huusbrug og Salg, og i frugtbarere Aar presses en Mængde til Most, som ikke sælges, men benyttes i Huset istedet for Øl. Paa hvilkensomhelst af disse Maader Frugten benyttes vilde Fordelen blive større dersom Frugten var bedre. Dette vil den efterhaanden blive paa det Classenske Fideicommisses Godser; thi ogsaa denne Green af Landvæsenet har Bestyrelsen skjænket sin Opmærksomhed, og allerede spores gavnlige Følger deraf. De Tomter, der fremkom i Byerne ved Udflytningen, bleve overalt paa Godset an-

vendte til Anlæg af Abildgaarde, som nu baade give Besidderne en god Indtægt, og Byerne et indtagende Udseende. Ogsaa ved at holde en Gartner, der passer Planteskolen paa Korseløsegaard, hvorfra Bønder og Huusmænd forsynes med gode Frugttræer, virker Bestyrelsen meget til Frugtavlens Fremgang paa hele Landet; thi ikke blot Godsets Beboere erholde Træer herfra, men ogsaa Andre kunne her faae dem tilkjøbs for billig Priis. Efterhaanden som Bonden kommer til Indsigt af den Fordeel, den bedre Frugt vilde give ham, er der ved denne Planteskole givet ham Leilighed til uden stor Bekostning og Ulelighed at skaffe sig Træer af bedre Art. Enkelte Byer, der ikke ligge under Fideicommisset, udmærke sig ogsaa ved gode Frugthauger, saaledes har „Byen Kraghauge ved Nykjøbing særdeles gode Frugttræhauger. Anledningen dertil skal være, at denne Byes Huusmænd gik i Arbeide i den kongelige Slotshauge ved Nykjøbing, medens der var Slot, og ere derved blevne bekjendte med Frugttrækulturen. I Byen Klodskov ved Guldborg Sund gives ypperlige Svedskeblommer, hvoraf en Deel sælges i Omegnen, og mange tørres og sælges til Kjøbmændene, som siges igjen at sælge dem for Kathrineblommer, de og skal ligne i Smagen." *) Denne Slags Blommer er nok iøvrigt ikke eiendommelige for denne Bye, men findes uden Tvivl udbredt overalt paa Falster saavelsom paa Møen og i det sydlige Sjælland, og fortjener sikkert større Opmærksomhed end den hidtil er skjænket; tørrede ere de, om end ikke fuld saa gode som de franske Blommer, dog langt bedre end de Svedsker, vi faae fra Tydskland. Det kan maaskee her ikke være af Veien at gjøre opmærksom paa, at det ikke vilde være til vor Skade om vi lagde os lidt mere efter at faae Underretning om hvad vi have, og at benytte det vi have noget bedre end hidtil; thi uden Tvivl vilde vi derved kunne skaffe mange flere Mennesker ærligt Levebrød.

Foruden Bestyrelsen af det Classenske Fideicommis har især det Lolland-Falsterske Industriselskab søgt, ved Belønninger, at opmuntre Bønder og Huusmænd til at fremme Haugevæsenet. Herom giver Justitsraad **Friis** følgende Beretning: „Iblandt de enkelte

*) Begtrups Beskrivelse af Falster S. 810.

Bønder som have viist Interesse for Haugeanlæg og Frugttræers Plantning, nævnes her Peder Pedersen i Nørre Vedbye, som i Aaret 1823 beviste at have plantet i sin Hauge 283 Frugttræer, der bare god Frugt, foruden en Deel andre nyttige Træer, og derfor af det Lolland-Falsterske Industriselskab erholdt en Belønning af 20 Rbd. Sedler; Muurmester Levring ved Korselidse, der af ufrugtbar Mosejord har dannet en Hauge, hvor han har opelsket 101 gode Frugttræer og 200 Stkr. Ribs- og Stikkelsbær-Buske, hvorfor han af Industriselskabet fik en Belønning af 13 Rbd.; Parcelliſt Poul Nielsen i Lommelov, Falsters Nørreherred, der har plantet og opelsket 400 Blommetræer, 60 Kirsebærtræer, 14 Asketræer og 500 Popler, hvorfor han i Aaret 1827 fik af benævnte Selskab 5 Rbd.; Gaardmand Jens Larsen i Bregninge, der har plantet og opelsket 300 Frugttræer, hvorfor han fik af ovennævnte Selskab et Sølvbæger til Værdi 20 Rbd.; Gaardmand Peter Andersen i Egebjerg, der har anlagt 2 Hauger og opelsket 90 Frugttræer, tilligemed en stor Deel andre Træer, der tildeels ere af Kjærner, og hvorfor han af oftnævnte Selskab blev tildeelt et Sølvbæger af Værdie 12 Rbd. 3 Mk." Den betydelige Forskjel der er paa Værdien af de Pengebelønninger, dette Selskab har uddeelt, og som ikke staaer i noget Forhold til den anførte Plantning, tyder paa at der maa være taget særdeles Hensyn til Beskaffenheden af de Træer, der ere satte, da det neppe er troligt, man har taget særdeles Hensyn til om det var en Gaardmand eller Huusmand, der hæderlig udmærkede sig.

Forholdene paa Falster synes at egne sig til Humleavl; men denne er næsten ganske forsømt; i Byerne findes vel for det Meste en lille med Ukrud begroet Humlehauge, hvoraf der neppe avles til Husets Forsyning; mange Bønder maae kjøbe den fornødne Humle. Ogsaa denne Green af Haugevæsenet har det nu ophævede Industriselskab ydet nogen Opmuntring, „saaledes har Skolelærer Jacobsen i Gunslov paa Falster anlagt ved sin Skole en Humlehauge af 1 Skp. Lands Størrelse, hvor han det første Aar avlede 2 Lpd. 12 Pd. Humle, og blev af hiint Selskab tilkjendt 8 Rbd.; Huusmand Hans Nielsen i Vedbye, der paa ½ Skp. Land har avlet 2 Lpd. tørret Humle i Aaret 1827; Huusmand Hans Meier i Eskild-

strup avlede i Aaret 1826 paa ½ Skp. Land i sin Hauge 3 Lpd. Humle. Disse smaae Anlæg vise nokſom hvorledes Humleavlen i det Hele er forsømt, hvorfor Bønderne ogsaa maae kjøbe Humlen hos Kjøbmændene til høie Priser." *)

De indkomne Beretninger give ingen Oplysning om, hvorvidt Haugevæsenet i det Hele kan siges at være i Fremgang, dog synes dette at være Tilfældet; thi hist og her nedsætte sig Gartnere, som søge Erhverv ved Haugedyrkningen, saaledes har en Gartner Meyer ved Stubbekjøbing i de sidste Aar sendt Urtefrø og Georginer til Forhandling i Kjøbenhavn; en anden Haugemand har nedsat sig i Skjelbye, hvor han finder nogen Beskjæftigelse med at anlægge Haugerne bedre for Bønderne, beskjære Træerne o. s. v.**) Stænderdeputeret, Brændeviinsbrænder Sidenius paa Prindsholm, tæt ved Nykjøbing, har stor Fortjeneste af Haugevæsenet; han har anlagt en Hauge paa omtrent 7 Tdr. Lands Størrelse, dyrker alle Slags Kjøkkenurter til Salg, har en Planteskole af Frugttræer og Buske, der passes med Omhyggelighed, og hvoraf han sælger ikke ganske Ubetydeligt. I denne Hauge har Eieren frembragt adskillige nye og gode Slags Stikkelsbær, og viser i det Hele en saa levende Sands for hele Haugevæsenet, og skal have saa stor Indtægt af sin Hauge, at hans Exempel uden Tvivl vil opmuntre Flere til at lægge mere Vind paa Haugedyrkningen, der uden Tvivl kunde blive af stor Vigtighed, især for den mindre Lodseier.

Blandt Lysthauger udmærker sig Hr. Pastor, Professor Smiths Hauge i Mosebye paa samme Maade paa Falster, som Grev Rabens ved Aalholm paa Lolland, ved en stor Samling af sjeldne, fremmede og indenlandske Vexter.

---

*) Justitsraad Friis.

**) Skolelærer Thomesen i Skjelbye.

22.

Skove. Plantninger. Torvemoser.

Skovene paa Falster ere forholdsviis af samme Udstrækning som paa Lolland; men de ere ikke fuldt saa godt fordeelte, thi den hele sydlige Deel af Landet har ikkun meget ubetydelig Skov, saa at det Brændsel, der skal kjøbes, maa hentes 2—3 Mile borte. Den største samlede Skovstrækning ligger øst paa Landet, langs Østersøens Kyst og tilhører det Classenske Fideicommis; store Skove findes ogsaa ved Guldborg Sund og midt i Landet; enkelte mindre paa den nordlige Kant; de fire sydligste Sogne Gjeddesbye, Skjelbye, Veigerløse og Idestrup, have derimod kun meget lidt Skov; paa den østlige Kyst, fra Korseløses Hovedskov til Gjedser Fyr, en Udstrækning af fulde 3 Miil, findes aldeles ingen Skov, naar undtages en liden Granplantning og et Tjornekrat tæt ved Fyret.

I Følge det Stat. Tab. Værks 2det Hefte udgjør hele Skovarealet paa Falster:

Private Skove	7013 Tdr. Land.
Kongelige Skove, under Vestensborgs, Hvededals og Vaalse Forstdistricter	2500 — —
Hele Skovarealet	9513 Tdr. Land.

Om de Kongelige Skove giver samme Værk følgende nærmere Oplysning:

	Bevoxet Areal. Hrdb.	Hrdb. og Mose. Mose.	Udyrkeligt Areal som skal cultiv.	Embedsj. Veie, Gjerder.	Moser, Søer,	Summa.
	Tdr. Land.	Tdr. Land.	Tdr. Land.	Tdr. Land.	Tdr. Land.	Tdr. Land.
Vestensborg	921.	157.	158.	115.	51.	1402.
Hvededal og Vaalse	821.	10.	140.	67.	60.	1098.
	1742.	167.	298.	182.	111.	2500.

En saadan Oversigt over det dyrkede og udyrkede, dyrkelige og udyrkelige haves desværre endnu ikke for de private Skove; men dette Savn vil uden Tvivl fyldestgjørende blive afhjulpet ved Hr. Bergsøes Statistik. Af det 1ste Hefte af dette Værk er følgende Antegnelse over Fredskovarealet i de forskjellige Sogne taget:

I Nørre Herred:

Maglebrænde Sogn . .	48 Tdr. L.		N. Kirkebye Sogn	123 Tdr. L.	
Thorkildstrup — . .	173 —		Brarup —	34 —	
Eskildstrup — . .	397 —		Vaalse —	663 —	
Thingsted — . .	828 —		Nørre Vedbye —	250 —	
Onslev — . .	348 —		Nørre Alslev —	235 —	
Stadager — . .	394 —		Gundslev —	61 —	
				3554 Tdr. L.	

I Sønder Herred:

Nykjøbing Sogn . .	320 Tdr. L.		S. Kirkebye Sogn	44 Tdr. L.	
Systofte — . .	584 —		Karlebye —	220 —	
Falkerslev — . .	576 —		S. Alslev —	630 —	
Aastrup — . .	1254 —		Idestrup —	513 —	
Horbelev — . .	769 —		Skjelbye —	58 —	
				4968 Tdr. L.	

Af Falsters 29 Sogne mangler altsaa kun følgende 7 Fredskovsareal, nemlig: Stubbekjøbing, Lillebrænde, Kippinge, Ørslev, Horrebye, Veigerløse og Gjeddesbye. Det hele Fredskovsareal er efter denne Angivelse 8522 Tdr. Land, eller 991 Tdr. Land mindre end Tabelværkets Skovareal; Forskjellen mellem den virkelige Skov og den Jord, der for bestandig er udlagt til Skov, er altsaa forholdsviis meget mindre end paa Lolland.

Største Skoveier paa Falster er det Classenske Fideicommis, der har en samlet Skovstrækning af omtrent 3300 Tdr. Land, nemlig:

Hovedskoven	736 Tdr. Land
Mellemskoven	1103 — —
Østerskoven	1524 — —
	3363 Tdr. Land. *)

*) Begtrup Falsters Beskrivelse S. 841.

Den næststørste er Kronen, hvis Skovareal efter Begtrup er noget mindre end det af Tabelværket anførte, nemlig paa

Vestenborgs Gods:	Søndre Koehauge . .	$165\frac{1}{14}$	Tdr. Land
	Store Bangsebroe . .	$71\frac{9}{14}$	— —
	Lille — . .	$114\frac{10}{14}$	— —
	Soerup Skov	$170\frac{1}{14}$	— —
	Oustrup —	$230\frac{11}{14}$	— —
	Hanenov —	$472\frac{2}{14}$	— —
	Onslov —	$52\frac{10}{14}$	— —
		$1278\frac{8}{14}$	Tdr. Land.

Dette hele Areal var allerede, ifølge Begtrup, indfredet, med Undtagelse af Onslov Skov.

Hvededals Gods havde indfredede Skove:

Nørre Alslov Storskov og Østerskov . . .	$160\frac{5}{14}$	Tdr. Land
Ourehoved Skov	$249\frac{13}{14}$	— —
Vester Skov paa Nørre Vedbye Mark . .	$72\frac{1}{14}$	— —
	$383\frac{1}{14}$	Tdr. Land.

Vaalse Gods Skove ligeledes indfredede:

Kilde- og Vester-Skov	$355\frac{5}{14}$	Tdr. Land
Redse Skov	$300\frac{2}{14}$	— —
	$656\frac{3}{14}$	Tdr. Land.

Af de private Skove under Godserne har „Skjørringegaard lidt over 600 Tdr. Land; Vennerslund sikkert 8 til 900 Tdr. Land;“*) „Ourupgaard 500 Tdr. Land, og Gjedsergaard 240 Tdr. Land.“**) Denne Gaards Skove ere: Lindeskov paa 170 Tdr. Land, Fiskebek og Smaariis Skove, hver paa 30 Tdr. Land.***) „Desuden har adskillige Selveierbyer ikke ubetydelige Skovstrækninger, saasom: Ravnsoe, Skovbye, Marrebek, Alstrup, Skjerne, Sortsoe, Stangerup, Virket og Gunsoemagle.“ (Justitsraad Friis og Kammerraad Stampe).

Høiskoven paa Falster er for største Delen Bøg, hvoriblandt staae mange Egetræer; dette er især Tilfældet med de østlige og

*) Kammerraad Stampe.

**) Justitsraad Friis.

***) Mundtlig Angivelse af Forvalter Fibiger paa Gjedsergaard.

midterste Skove; af de nordlige og vestlige bestaae nogle fornemmelig af Eeg. Korselöses Skove bestaae af Bög, Eeg, Aunbög og Ask; hertil er kommet ikke ubetydelige Plantninger af Naaletræer, især Gran og Fyr, hvilket ogsaa er Tilfældet, saavel med nogle af de Kongelige Skove: Hanenov og Nørre Alslov, hvoraf en Deel er over 40 Aar gammel, som i en af Skjørringe Gaards Skove, Kvindet kaldet, hvor der findes en Granskov, frembragt ved Besaaening, der er imellem 30 og 40 Aar gammel. *)

„For Skovenes Conservation og Forbedring, skriver Vegtrup, er kun lidet gjort, naar jeg undtager de kongelige Skove. De Fleste lade Kreaturerne og Vildtet fri Adgang til deres Skove. Paa Frøbesaaening og Udplantning er kun lidet tænkt. Imidlertid synes det at Exemplet med de kongelige Skoves forstmæssige Behandling har virket. Man sporer adskillige smaae Forsög, og der er vakt Interesse for den Sag. Blandt Selveierne fortjener Ravnsbye at nævnes som den, der har med megen Kjærlighed og Omhu fredet sin Skovpart, da de övrige Selveiere have ved Græsning og utidig Hugst ödelagt deres. Paa en omhyggelig udtænkt Anvendelse af en liden Skov giver Secretair Stampe til Nebollegaard et lærerigt Exempel. Ved Gaarden ligger en liden Skov paa 8 Tdr. Land, bevoxet med Eeg og Hassel, hvoraf sælges aarlig Baandkjeppe og Tækkekjeppe for 70—80 Rbd., Omkostningerne fradragne. De Kjeppe, som ei sælges paa Stedet, blive af en Mand, som er hele Aaret dermed beskjæftiget, gjorte i Baand og solgte i Kjöbenhavn. I de andre smaae Skove græsses ikke, og den unge Opvext viser sig frodig. Desuden udplanter Eieren paa de aabne Pladser unge Ege og canadisk Poppel, hvor de gamle Træer ikke kan henkaste deres Frøe. Hos enkelte Udflyttere paa Kongens Gods seer man kjærlig Omhu for Kratskovs Fredning og Opelskning til Storskov, og sammes Anvendelse til Lystskov og Frugttræers Opelskning."

Om det nu ene er Exemplet ved de kongelige Skove, eller Sands for en ordenlig Skovdyrkning, som har bevirket den Forandring, der er foregaaet med Behandlingen af de private Skove, lader sig naturligviis ikke afgjöre; men at der nu vises, og allerede

*) Kammerraad Stampe.

i en lang Række af Aar er viist den samme Orden og forstmæssige Behandling af de private som af de kongelige Skove er nok neppe nogen Tvivl underkastet. Allerede de Plantninger, der ovenfor ere anførte, vidne om, at de private Eiere ikke længe ere blevne tilbage for de offentlige Foranstaltninger. Dette vidner Provst **Grundtvig** allerede for en Snees Aar siden at være Tilfældet. Hans Beretning om denne Gjenstand lyder saaledes: „Brændeved og Gavntræ kan endnu aarlig faaes til Fornødenhed, deels i de kongelige Skove, der forhen hørte til Vestensborg, Hvededals og Vaalse Godser, og hvor der gjerne hvert Aar holdes Auctioner, deels hos Godseierne paa Skjørringe, Vennerslund og Kirstineberg, [samt det Classenske Fideicommisses Godser] hvilke Alle i Almindelighed overlade deres Bønder noget Træ til Gavntømmer og Brændsel, enten gratis som Udviisning, eller for Betaling. Nyere Skovanlæg i det Store end de, som existere i de benævnte kongelige Skove og deels alt ere flere Aar gamle, deels aarlig fortsættes, kjender jeg ikke. Men Godseierne holde i Almindelighed deres Skove i god Fred, og der gives paa de fleste Steder i disse herlig ung Opvæxt; hvilket ogsaa er Tilfældet hos de mindre Skoveiere, saasom Proprietair **Freuchen** paa Liselund, Proprietair **Holm** paa Boderupgaard, Kammerjunker **Thestrup** paa Valdnæssegaard, **Dahlstrøm** paa Holgershaab, hvilke alle have Skov til egen Fornødenhed, men ikke synderlig til Salg." En forstmæssig Behandling af Skovene er nu ligesaa almindelig paa Falster som paa Lolland, og har naturligviis den samme Følge, at de Aar for Aar stige i Værdi. Særdeles har Bestyrelsen af det Classenske Fideicommis udmærket sig ved bekostelige Arbeider med at afgrave det skadelige Vand, hvoraf enkelte Dele af Skovene lede; men der er neppe nogen Tvivl om at disse Omkostninger rigelig erstattes ved Træernes bedre Vext og sundere Ved. Disse Skove bleve i Begyndelsen af dette Aarhundrede af Forstinspecteur **Brüel** taxerede til at indeholde 70000 Favne Brænde; efter den betydelige Skovning, der har funden Sted og endnu fortsættes — som man paastaaer til Gavn for Skoven og dens forstmæssige Drift — maa dette Quantum nu være meget mindsket. Hasselœbeboerne see med Bekymring paa denne Skovning, og frygte for ikke længer at kunne

faae Vogetræer af behørig Størrelse til deres Eger; hidtil have de især faaet Træer til dem fra disse herlige Skove.

Paa Grund af den Mængde Skov, der findes paa Falster og den stærke Beplantning af Grøftvolde, ere Smaaplantninger af vilde Træer ikke nogen stor Nødvendighed for Landet i Almindelighed; for de sydligste Sogne vilde de derimod være til stor Nytte; men findes ikke der. „Egenlige Plantager paa 2, 3, 4 Skpr. Land til Gavntræe og Brændsel træffes yderst sjelden, skriver Provst Grundtvig; her ved Præstegaarden er et Areal af omtrent den sidste Størrelse, for det Meste i min Tid beplantet med Pil af flere Arter, Ask, Elle, Hassel, Kastanie, Birk o. fl., som afgiver nu aarlig de fornødne Humlestager, Tækkekjeppe, Baandstager, Kurvevidier, saa og Gjerdsel og noget til Brændsel. Ogsaa er ved Gundslev Præstegaard en Plantage af Hassel paa omtrent ½ Td. Lands Størrelse, anlagt for nogle og tyve Aar siden af afgangne Provst Blicher, som vedligeholdes og afgiver aarlig Fordeel. Ligeledes ved Onslev Præstegaard en Hasselund, anlagt af Stedets Præst Hr. Dalhoff, for en Deel Aar siden, paa et Par Skpr. Lands Størrelse, i god Vext og Fred." Mindre tilfredsstillende er Justitsraad Friis's Beretning ogsaa herom: „Sluttede Skovplantninger af flere Tdr. eller Skpr. Land finde almindeligviis ikke Sted udenfor de samlede Skove, hvor Culturen bevirker samme; derimod plantes en overordenlig Mængde Pil og Poppel paa Hegnsvoldene, saa at Falster, naar samme fra et Punkt kunde overses, maatte see ud som en Skov. Enkelte Undtagelser gives vel, f. Ex. Skjelbye og Gjeddesbye Sogne, hvoraf sidstnævnte nu aldeles mangler Skov, uagtet dette fordum paa den sydligste Pynt har havt 15 til 1600 Tdr. Land Egeskov; hvor Gjedsergaards Eier nu søger at etablere en Naaleskov paa et Areal af 60 Tdr. Land, som tegner til at lykkes, uagtet Beliggenheden mod Havet paa den østlige og sydlige Side noget hindrer dens raske Fremgang i Vext. Uagtet Falster saaledes ikke mangler Skove, skulde man dog være af den Formening, at den af Grev Holstein til Holsteinborg lagte Plan til smaae Skovlodders Anlæg paa enhver Gaardlod vilde i Tiden være af uberegnelig Nytte, saavel for Staten som Eierne. Om saadanne blot indskrænkedes til 1 Td. Land, vilde dette betale Korn-

afgroden mange Gange. Selv har Nedskriveren forsøgt at overtale flere Bønder hertil, men uagtet disse ikke ere blinde for Nytten, er det dog umuligt at vække Lysten, som for en Deel hidrører af Frygt for Forskud — og den indbildte Mangel eller rettere Tabet af et saadant Stykke Jord."

Med Tørvemoser er Falster bedre forsynet end Lolland. De fleste og bedste ere beliggende i Midten af Landet; „foruden den meget store Horrebye Tørvemose (omtrent 288 Tdr. Land stor og tilhørende det Classenske Fideicommis), findes i Omegnen af Skjørringe Gaard megen Torv. Saaledes hører til Skjørringe Gaard og Gods Tørvemoser af en 300 Tdr. Lands Størrelse, nemlig den saakaldte Skjørringe-Tørvemose, Sullerup-Tørvemose, Falkerslov Mose, Taske Tørvemose, og paa mange af Bøndernes Lodder paa bemeldte Gods findes Torv i Overflødighed.

„Til Gaarden Liselund ved Stubekjøbing hører Fjenstrup Mose, der er en 30 Tdr. Land stor; til Maglebrænde Bye hører en Tørvemose paa en 20—30 Tdr. Land; endvidere har Stangerup Bye en Tørvemose, og ligeledes Byerne Birket, Gundsemagle og Eskildstrup temmelig betydelige Tørvemoser.

„Birket Byes Mose, en Kongen tilhørende Mose, og Skjørtinge Gaards store Tørvemose udgjøre en Strækning af 250 til 300 Tdr. Land.

„Den nordre, søndre og vestre Deel af Landet er vel mere blottet for Tørvemoser, dog findes ogsaa saadanne paa Vennerslunds Gods paa den vestlige Side af Falster f. Ex. ved Byerne Klodskov og Lundbye." *)

Aldeles blottet for Torv skal derimod de sydligste Sogne være, saa den maa hentes fra Midten af Landet, altsaa et Par Miles Vei; derfor betragtes den i disse Sogne næsten som en Luxusgjenstand, saa hver Bonde i denne Egn kun henter 1—2 Læs om Aaret fra Horrebye Lyng; **) denne Mose har „hidtil afgivet megen Torv, som nu er stillet i Bero, skriver Justitsraad Friis, formedelst den Mængde Brændsel Fideicommissets Skove afgive, som hindre

*) Kammerraad Stampe.

**) Gaardmand Mads Knudsen i Skjelbye.

Afsætningen af Torven." Efter Sigende skal der paa Landets sydligste Pynt, i det derværende Tjørnekrat findes en liden Torvemose, der dog hidtil aldrig har været brugt.

23.

Huusflid.

Skjøndt Falster ikke kan sammenligne sig med adskillige Egne af Jylland og Fyen i Henseende til Huusflidens Frembringelser, kan man dog ingenlunde sige, at Huusfliden staaer paa noget lavt Trin; tager man derimod Hensyn til det lysende Exempel paa udmærket huuslig Driftighed, Falstringerne havde for Die i en Række af 22 Aar i Kong Frederik den Andens Enkedronning Sophie, som havde Falster til Livgeding, og beboede Nykjøbing Slot fra 1589 til sin Død 1631, saa vil det forundre Mange, at ikke netop Falster fremfor noget andet Landskab i Danmark udmærker sig ved en fortrinlig Huusflid. Om denne Dronning siger Pontoppidan (Danske Atlas B. 3): „Hun var en Enke af det Sind som Dorcas, fuld af gode Gjerninger, riig i Gud og, hvad sjelden er, tillige riig paa timelig Formue, hvilket bedst kjendes ved at hun efterlod sig en Skat, som særdeles i de Dage var usædvanlig stor, endogsaa i de høieste Huse, nemlig 20 Tdr. Guld, til lige Deling imellem hendes Søn Christian den Fjerde og hans tvende Søstre. Hendes Huuslighed, Ordenlighed og Lyst til at arbeide selv, saavel som at sætte Andre i Arbeide var saa stor, at hun end ikke vilde fritage sine adelige Damer fra deres visse Dags-Gjerning. Men hvad der, næst en tarvelig Hofholdning, gjorde meget til hendes Rigdom, var vel dette, at hun i Nykjøbing holdt nogle hundrede Fabrikanters Hænder i bestandig Arbeide." Smaafolk ville gjerne efterligne de Store, og man skulde derfor troe Huusfliden i de sidste 200 Aar maatte staae paa et høit Trin mellem Høie og Lave, men det gjør den, i Følge de indkomne

Beretninger ikke, i det Mindste i dette Aarhundrede. „Naar man, skriver Provst Grundtvig, herunder forstaaer Tilberedelse af Uld og Hør til Vadmel, Lærreder og noget Hvergarn, samt Strikning af Strømper og Vanter og Fruentimmer-Troier, alt til eget Forbrug, da tør jeg vel paastaae, at Huusflid neppe er borte fra nogen Bondefamilie, blandt Huusmænd saavelsom Gaardmænd. Men til Salg forarbeides ikke synderligt, i det Mindste ikke til Handel. Ogsaa maa man tilstaae, at de allerfleste Familier udenfor Bondestanden, baade i Kjøbstaden og paa Landet, ere Huusfliden hengivne, dog ligeledes meest til eget Forbrug."

Noget anderledes udtrykker Justitsraad Friis sig om Huusfliden, men Resultatet er omtrent det Samme, skjøndt han siger: „Huusfliden er ingenlunde i den Fremgang, der er ønskelig, og i mange Egne af Landet er den saa at sige aldeles forsømt, og indskrænker sig til at tilvirke de for en Bondefamilie almindeligste og nødvendigste Klædningsstykker, samt Huusgeraad. Enkelte Undtagelser finde ogsaa her Sted, saaledes har Gaardmand Peder Stranges Kone i Grimmelstrup i Aaret 1829 tilvirket af Linned 360 Al. Tøi, og i Aaret 1830 274 Al. af Hamp og Hør, avlet paa Gaardens Jorder; hvorfor hun blev af Lolland-Falsters Industri-Selskab tilkjendt en Belønning af 16 Rbd. Sedler. Gaardmand Morten Nielsens Kone i Brarup har i Aaret 1830, af hjemmeavlet Hør og Uld ladet væve 282 Al. forskjelligt Tøi, hvorfor hun blev af hiint Selskab tilkjendt 8 Rbd. Gaardkone Johanne Pedersdatter i Mosebye har, ved hendes Datters og Tjenestepiges Hjelp, i Vinterne 1832 og 33 spundet Hør og Blaar, som for største Delen var avlet paa Gaardens Lod, 530 Al. Lærred, hvorfor hun ogsaa tilkjendtes en Præmie af 20 Rbd. Gaardkone Sophie Magdalene Nielsdatter i Sønder-Vedbye har i Aaret 1831 og 32 forfærdiget 175 Al. forskjelligt Tøi, og 1833 ligeledes 171, samt 1834, 275 Al., baade Linned og Uldent, avlet paa Gaarden, hvorfor hun ligeledes blev tilkjendt en Belønning af 20 Rbd. Gaardkone Sidsel Hansdatter i Maglebrænde har i Aaret 1833 forfærdiget 187 Al. Tøi, og 1834, 258 Al. af forskjellige Slags, saavel Linned som Uldent, avlet ved Gaarden, og er derfor tilkjendt 2 Sølvspiseskeer af Værdi 10 Rbd. Huuskone Kirsten Christians-

datter i Horbelov har af 8 Lpd. reenskjættet Hør, der i Aaret 1833 blev avlet efter $2\frac{3}{4}$ Skpr. Udsæd paa Lodden, og som hun selv har spunden, tilvirket 238 Al. forskjelligt Tøi, hvorfor hun blev tilkjendt en Præmie af 12 Rbd. Disse enkelte Exempler oplyse hvad Huusfliden kunde være, naar den almindeligviis drives med Kraft; men uagtet disse ingenlunde ere de eneste paa Øen,*) maa Huusfliden dog i det Hele taget ansees som forsømt. Hvad her af Tøier er tilvirket er ikkun til eget Forbrug og ingenlunde til Handel. Denne Industrigreen slumrer og bliver neppe vakt saalænge det er muligt for Bondestanden at tage sine Udgifter alene af sin Kornproduction, og saalænge Hamp og Hørsæden ikke anderledes fremmes end hidtil. Det eneste Middel til at fremme og opmuntre denne Industrigreen var vistnok, enten offentlige Markeder, eller og Selskaber dannedes, som kunde afkjøbe slige Fabricata til antagelige Priser; var Aanden først vakt og Vedkommende overbeviste om at det lønnede Umagen at drive denne Næringsvei, vilde Lysten snart vækkes til Gavn for Landalmuen." Foruden dette Middel, som den hæderlige Forf. anseer som det eneste, men som formeentlig vilde blive Lemmerne af et saadant Selskab temmelig kostbart, naar Prisen paa Huusflidens Frembringelser skulde være saa „antagelige," at de skulde lokke Folk, der drive fortrinlig frugtbare Jorder til at befatte sig med at drive Tilvirkning af uldne og linnede Tøier som „Næringsvei," anfører Provst **Grundtvig** et Par Midler, der uden at være saa kostbare, sandsynligviis vilde virke gavnligt paa Huusflidens Frembringelser. „Skulde, siger denne Forf., Huusfliden gaae videre

*) Red. kan ikke undlade, som et Beviis paa at de anførte Exempler ikke ere de eneste, at nævne Fæstegaardmand **Jens Petersen** i S. Ørslev. Denne i alle Retninger driftige og tænksomme Landmand har selv bygget sig en veldannet Hamborgervogn, til hvilken Overtræk og Snore til de udstoppede Agestole ere forfærdigede af hans Kone og Døttre; han forfærdiger ligeledes selv sine forskjellige Avlsredskaber. I Foraaret 1841 er i denne Gaard leveret Spind af Hør og Uld til 300 Al. Tøi. Om Vinteraftener spinde Fruentimmerne, og Mandfolkene slaae Reeb, skjære Træskeer o. desl., saa der ikke kjøbes det Mindste af Tøir, Seilgarn og Sligt; men Alt gjøres i Huset. Denne Driftighed begynder at finde Efterligning i Byen.

end til egen Forsyning, og afgive Handelsvarer, da maatte her vel tænkes paa:

„a) Oprettelse af Spindeskoler for Bønderpiger paa Landet og Borgerdøttre i Kjøbstaden; thi uagtet Nogle spinde ret godt, er de Flestes Arbeide dog maadeligt, førend de vorde ældre og selv faae Huus og Hjem; ved saadan Indretning kunde bedre Rokke vorde kjendte og indførte.

„b) Ret duelige Vævere d. e. saadanne, som havde lært Haandværket hos dygtige Mestere, og som med vel indrettede Redskaber kunde forfærdige godt Arbeide. Vistnok har baade Stubbekjøbing og Landet nogle ret flinke Vævere, som forfærdige smukt og stærkt Dreiel, Lærred, Vadmel og Hvergarn; men til Uldvæveri ere deres Væve næsten alle for smalle og deres Arbeidsstuer meget indskrænkede.

„Linnedvæveri blev imidlertid nok det vigtigste, thi til store Faareflokke at holde har Landet ingen Græsgange, da Faar uden Tvivl holdes bedst der, hvor de kunne gaae løse paa høie Steder. Uld vilde altsaa neppe her kunne forskaffes i Mængde.*) Derimod ere de fleste af Landets Jorder af den Bonitet, at Hør og Hamp her godt maatte kunne dyrkes, hvilket ogsaa enkelte Steders Produkter viser. Men Bonden forstaaer i Almindelighed ikke at saae Hør paa passende Jorder, og endnu mindre rigtig at behandle den. Maaskee Præmiers Udsættelse kunde virke noget til Dyrkning af disse Vækster. En saakaldet Hørmand — eller rettere en Mand, som skal have lært Omgangsmaaden med Hørren i Fyen — og boer i dette Lands Sønderherred, har hos et Par Bønder i mit Annex saaet Hør i dette Aar til Hælvten, og denne Hør var meget god; men hans Lærepenge synes for høie.

„Til Huusflid bør man vel ogsaa henregne dette, at hos mangen Bonde snoes de fleste Reeb, som bruges til Tøir og Tømmer o. s. v.,

*) Ved de Skæferier, som paa den sidste Tid ere indrettede paa Falster, er ingen Forandring foregaaet med Hensyn til Frembringelse af den Uld, der kan være Gjenstand for Behandling ved Huusflid; thi som bekjendt er Merino-Ulden kun skikket til Brug i Fabrikker, og om dem er her ikke Talen. Red.

samt flettes Kurve, og fuldføres flere lignende Arbeider til huuslig Fornødenhed."

En Huusflid, som den her skildrede kan vel ikke kaldes udmærket, men heller ikke stemples som slet; thi Bonden forsyner sig i Almindelighed selv med det Nødvendige af Uldent og Linned; Mange have Kister og Senge fulde deraf, og kunde godt undvære en god Deel deraf, men har til Lykke Raad til at beholde det. Man kan her, som vel de fleste Steder i Danmark, antage, at Bonden og især hans Hustrue gjerne beholder Alt hvad der frembringes ved Husets Flid, og kun skiller sig ved noget deraf naar han tvinges dertil af Noden; derfor er det i Reglen kun den Fattige, der har Noget af sin Huusflids Frembringelse til Salg.

24.

Udmærkede Landmænd.

Om udmærkede Agerdyrkere paa Falster melder Beretningerne Følgende til de forskjellige Tider, de ere forfattede. Provst **Grundtvig** skriver herom i 1822: „Af de større Godseiere, her i Herredet boende, er Kammerraad **Grandjean** til Vennerslund, saavidt jeg veed, en meget kyndig og driftig Landmand. Af mindre Gaardeiere fortjener at nævnes Overkrigscommissair **Stampe** paa Nebøllegaard, **Dahlstrøm** paa Holgershaab og **Freuchen** paa Liselund, der alle dyrke deres Jord godt og hensigtsmæssigt. Den sidste har især anvendt store Bekostninger paa sin, for faa Aar siden af nye opbygte Gaards Jorder, der modtoges af ham for det Meste i raa Tilstand, til et velordnet Avlsbrug, ved at inddele Markerne i passende Lodder, sætte Steengjerder og Diger, grave Grofter, plante levende Hegn, frede Skov m. v.; men beklageligt er det, at denne Mand ikke kan høste tilbørlig Løn for anvendte Bekostninger og daglig Flid, da Tids-Omstændighederne, forbundne med svære Skatter, trykke ham,

som saa mange Flere, særdeles. Pastor Heimth i Tanderup tør jeg ogsaa nævne som kyndig og driftig Landmand. Blandt Bønder gives saare mange tænkende og flittige Agerdyrkere; og jeg tør imellem disse nævne tre, som i de senere Aar ere blevne belønnede af Industri-Selskabet i Lolland-Falsters Stift for Flid i Agerbrug og Sommerstaldfodring, nemlig: Gaardmændene Peder Væver i Maglebrænde, Hans Sommer i Øster Kippinge og Rasmus Jørgensen i Vaalse, hvilke alle have, til meer eller mindre Fuldkommenhed, indført hos sig Vexeldrift og Sommerstaldfodring, lagt Vind paa Humleavl, Frugttræers Plantning m. v."

Justitsraad Friis nævner i 1835 blandt udmærkede Agerdyrkere: „Eieren af Hovedgaarden Ourupgaard Hs. Excellence Geheime-Conferentsraad de Selbye har Hovedgaardens Jorder inddeelt i 11 Marker, hvoraf 1 aarlig mergles og drives i følgende Orden: 1ste Aar Heelbrak, 2det Raps og Vintersæd, 3die Vintersæd eller Raps og Byg, 4de Byg og Havre, 5te Klover til Slæt, 6te til Slæt og Græsning, 7de Græsning, 8de Græsning og $\frac{1}{2}$ i Halvbrak, 9de Græsning og $\frac{1}{2}$ med Korn, 10de Havre. 80 Tdr. Land i Vexeldrift, hvorved 64 Hoveder aldeles staldfodres indtil efter Høsten, saaledes at $\frac{1}{6}$ af Marken gjødes og bærer Brakfrugter, $\frac{1}{6}$ Byg, $\frac{1}{6}$ Klover til Staldfodring, $\frac{1}{6}$ Bælgfrugter, $\frac{1}{6}$ Grønfoder gjødet til Staldfodring, $\frac{1}{6}$ Vintersæd.

„Parcellen Kringelborg og nogle Jorder paa Nykjøbings Mark (samme Eier) drives med Vexeldrift og fuldstændig Sommerstaldfodring, nemlig 1ste Aar Grønfoder (gjødet), 2det Vintersæd, 3die Ærter, 4de Brakfrugter (gjødet), 5te Byg, 6te Klover, 7de Korn eller Bælgfrugter. Eieren af Parcellen Vestensborg Herr Kammerherre, Stiftamtmand v. Jessen, hvis Tilliggende udgjør omtrent Agerland 76 Tdr. 5 Skpr., Eng 2 Tdr. 4 Skpr. og Andeel i Vestensborg Søe 13 Tdr. Land, der anvendes til Høe og Rørslæt; har inddeelt Agerjorden i 17 Marker, hvoraf de 14 drives i følgende Orden, nemlig: 2 til Brak, som gjødes, 2 til Raps, 2 til Hvede med Klover, 2 Klover, 2 Hvede, 2 Kartofler, der gjødes, 2 Byg; de 3 andre, nærmest Gaarden, bruges udelukkende til Grønfoder, hvormed staldfodres hele Sommeren 30 Malkekøer. Eieren af Boderupgaard Hr. Nissen, der i Aaret 1831 kjøbte denne Eiendom

i meget daarlig Forfatning, med omblæst Ladebygning, har i sin Eiendomstid aldeles forandret Inddelingen af Markerne, saaledes at Agerjorden, 140 Tdr. Land, er inddeelt i 8 Dele, der drives i følgende Orden: 1ste Aar Havre, 2det Brak, 3die Raps eller Brakfrugter, 4de Vintersæd, 5te Brakfrugter, 6te Byg, udlagt med Klover, 7de Klover, 8de Klover. Ved denne Drift, der understøttes af Mergling og Staldfodring græsses og staldfodres allerede 40 Kvægshoveder, 12 Heste, 14 Faar. Naar Omgang med Mergling og Staldfodring har fundet Sted, formener Eieren at kunne føde flere Kreaturer, og behøver ikkun 8 Heste."

25.

Landoeconomiske Selskaber.

Om det Landoeconomiske Selskab for hele Stiftet er, ogsaa for Falsters Vedkommende, talt i Lollands Beskrivelse S. 176, hvortil henvises.

26.

Landeiendommenes Priis. Arbeidslønnen. Binæringsveie.

Ved Kong Frederik den Andens Enkedronning Sophies Død 1631 blev Kronen saa godt som ene Eier af Falster Land; thi de faa Herregaarde, Adelen eiede dengang denne Dronning modtog Nykjøbing Lehn som Livgeding, havde hun efterhaanden tilkjøbt sig, saa det

kun var Nykjøbing Hospital og Communitetet i Kjøbenhavn, der foruden Kronen vare Godseiere paa Falster. Stor Pengeværdi havde imidletid Landet ikke dengang efter Pengenes nuværende Værdi; thi efter Pontoppidan (D. A. 3 D. 376) vare de aarlige Indkomster af Nykjøbing Lehn i Aaret 1644 ikkun 17979 Rd. 43 Sk. Species, nemlig: i Penge 1435 Rd., Hvede 1 Læst 5½ Skpr., Rug og Meel 7 Læster 5½ Pd., Byg 159 Læster 5½ Pd., Havre 2270 Tdr., Ærter 7 Pd. 1 Fdkr., Bønner 13 Skpr., Smør 2½ Læst, Køer 43 Stkr., Svin 58 Stkr., Faar og Lam 666 Stkr., Gjæs 537 Stkr., Høns 1667 Stkr., Æg 69 Oel, Aal 1 Fd. 75 Snese, Fodernød 56 Stkr., Høe og Græs 123 Læs, Veigler 9400, Humle 5 Skpr., Skaanegarn 10 Stkr. Imidlertid var Indkomsten dog meget større end omtrent et Aarhundrede derefter; thi de tre Hovedgaarde, hvori dette Krongods var deelt, indbragte, med fuldt Hoveri og Tiender, ved Bortforpagtning, som udløb 1ste Mai 1767, ikkun følgende ringe Summer:

Nørre Ladegaard,	107 Tdr. H. A. og E., Skfk. 6. 7.	1994 Rd.
Korsløsegaard	113. 3. 1.	1670 —
Skjørringe	108. 2. 1. 2., Skfk. 4. 4. 2. 2.	1255 —
		4919 Rd. C.

„Kongen havde som Proprietair ikke fulde 5000 Rd. i Forpagtning af disse trende Hovedgaarde, som vare i Besiddelse af Landets frie Hovedgaards Tart, dets Konge- og Kirketiender, og hvortil blev gjort Hoveri af næsten hele Landets Bønder. Disse Indtægter medginge for største Delen til Reparationer paa Hovedgaardenes Bygninger, Kirker m. v.“*)

Det hele Kongelige Gods paa Falster blev derfor inddeelt i 10 compl. Godser og bortsolgt ved Auctioner, som holdtes paa Nykjøbing Slot fra 9de til 12te September 1766. Af Kjøbesummen blev, ifølge Conditionerne, Halvdelen at udbetale paafølgende December og Juni Terminer, Resten blev uopsigelig indestaaende paa 1ste Prioritet i Gaard og Gods mod 4 pCt. aarlig Rente. Ved disse Auctioner erholdtes følgende Priser:

*) Begtrups Beskrivelse af Falster S. 766.

		Hvdgrdtaxt og Bondergods.	Høieste Bud.
1.	Nørre Ladegaard, senere kaldet Vestensborg, med	711. 7. 2. 1.	53000 Rd. C.
2.	Korsløsegaard eller Corselitse	715. = 3. 2.	61000 —
3.	Skjørringegaard	698. 4. 1. 1.	44500 —
4.	Ourupgaard	489. 2. 3. =	30000 —
5.	Staurebyegaard, nu Gjedsergaard	643. 1. = 1.	39000 —
6.	Stangerupgaard	520. 3. 2. 2.	26000 —
7.	Klodskovgaard, nu Vennerslund	596. 4. 3. 1.	35500 —
8.	Egensegaard, nu Valnæsegaard	619. 2. 3. 2½.	34000 —
9.	Grimmelstrupgaard, nu Hvededal	547. 4. 1. 1.	32000 —
10.	Kongens Stubbekjøbings Jorder, nu Carlsfeldt	510. 3. 1. 1⅝.	41200 —

For alle 10 Godser Hrtk. = 6052. 3. 3. 1½. 396200 Rd. C.,*) eller i Rbpenge omtrent 634000 Rbd. Selv efter nuværende Priser paa Landeiendomme var dette en meget ringe Priis, kun lidt over 100 Rbd. for hver Td. Hartkorn frit og ufrit.

Foruden det Bondergods, der var lagt til Hovedgaardene, solgtes en Deel til Selveiendom og betaltes meget forskjelligt efter det Tilliggende af Jord, der laae til Hartkornet, samt den Skov der stod paa Gaardenes Jorder; saaledes betaltes f. Ex. hver Td. Hartkorn i Alstrup Bye med 40 Rd. C., Gjeddesbye med 50 Rd., Veigerløse Bye med 59 Rd., Botoe med 66 Rd., Hasselse med 80 Rd., Idestrup med 100–120 Rd., Bruntofte Bye med 140 Rd., Skolterup med 162 Rd. og Bønned med 174 Rd. Endog de høieste af disse Priser vilde nuomstunder ikke være meget over hvad en Tønde Land vilde koste.

Hele Kjøbesummen af det Falsterske Gods d. e. hele Falster — med Undtagelse af Kjøbenhavns Communitets Gods omtr. 80 Tdr.

*) Begtrups Beskrivelse af Falster S. 770.

og Nykjøbings Hospitals Gods omtrent 358 Tdr. Hartkorn med Idestrup Kirketiende, af tiendeydende Hartkorn omtrent 644 Tdr. — beløb sig med Konge og Kirketiender til 609045 Rd. 58 Sk. Courant.

„Værdien af dette Jordegods, siger **Begtrup** i 1806, er siden 1766, da Kongen solgte det, stegen i vore Tider, ved en bedre oeconomisk Administration, til en fer, syv til otte Gange høiere Værdi. Den Td. Hartkorn Bøndergods, som paa Auctionen blev solgt for 50 Rd., bliver nu betalt med 400 Rd., og Tiender i samme Forhold. De Classenske Fideicommis-Godser Korsløse og Karlsfeldt bleve paa den Kongelige Auction betalt med 102200 Rd., foruden noget tilkjøbt Bøndergods samt Tiender;*) disse Godser vilde i vore Dage, ved en nye foretagen Auction blive betalte med 8 Tønder Guld og derover, og i samme Forhold de øvrige Godser."

Da dette blev skrevet vare Landeiendommene vel omtrent i de høieste Priser, de nogensinde have været; ganske anderledes lyde Efterretningerne 16 Aar derefter. „Landeiendommes Priis, skriver **Provst Grundtvig** i 1822, er desværre i Falden paa de sidste 4—5 Aar, mere og mere; og det maa saaledes nødvendig blive, saalænge de lave Kornpriser staae i saa stort Misforhold til Skatter og andre Udgifter, til Kjøbmandsvarer og de Fornødenheder, som Landmanden ikke selv kan frembringe. Yderst faa Landmænd formaae at anvende Noget paa deres Landeiendommes Forbedring; godt og vel om de kunne holde disse nogenlunde vedlige, saa at de ikke altfor meget forfalde. Med Kjøbstad-Eiendommene gaaer det ikke bedre, her er ogsaa Velstanden i Tilbagegang, fordi Handelen er livløs, og Trykket af Skatter, Told og Consumtion føles."

Omtrent af samme Indhold er følgende Beretning af Justitsraad **Friis** endog i 1835, skjøndt Forholdene allerede den Gang meget havde forbedret sig. „Da al Handel med Landeiendomme paa de senere Aar, især ved uforholdsmæssige lave Kornpriser, for Landmanden trykkende Tider, saa at sige er standset, er det vanskeligt,

*) De have med alt Til- og Underliggende: Gaarde, Tiender o. s. v. kostet 144310 Rd. 5 Mk. 15 Sk. Courant.

bestemt at opgive om Landeiendommene ere i Stigen eller Falden; enkelte Tilfælde, hvorved Eiendomme enten ere betalte med meget høi Priis, eller ved tvunget Salg saa at sige givet bort, afgive intet tilforladeligt Resultat; saaledes er det mig bekjendt at enkelte Tønder Land for kort siden ere betalte indtil med 200 Rbd. her paa Landet, medens andre af lige Godhed ikke engang med Bygninger, Besætning og Inventarium almindeligviis betales med ¼, og naar dette skeer kan Kjøberen endda ikke have over 2 pCt. af sine Penge, derfor kjøbes eiheller af Andre end Saadanne, som ved Arv eller Giftermaal komme i Besiddelse af Capitaler; thi ved Laan ere saadanne ikke at erhverve. Sammenholdes de stedfindende Priser paa Landeiendomme med dem, som i Aarene fra 1800 til 1820 gaves, ere Landeiendommene betydelig dalede i Prisen, og man kan desaarsag vel med Føie antage, at disses Priser for Tiden ingenlunde ere i Stigen. Hvad her er sagt om de mindre Landeiendomme maa end mere være gjældende for de større, saasom Capitaler i Samme ikke ere at erholde saalænge saa mange anbringes i Kongelige Papirer, og Produkt-Priserne ei heller ere høiere og destomindre tillokkende." Der kunde, som Enhver let vil kunne skjønne, være Adskilligt at indvende mod de Grunde, som her findes anførte for den Sætning, at Landeiendommene ei ere i Stigen; det synes saaledes netop at være et Beviis paa høie Priser, at man end ikke kan have 2 pCt. af sine Penge, ved at anbringe dem i Landeiendomme, naar den almindelige Rentefod er 4 pCt. Det være som det vil hermed i 1835, saa var det i 1841 en afgjort Sag, at Landeiendommene vare i stærk Stigen i Prisen, og det i den Grad, at man antog Kjøberne vilde have Vanskelighed ved at udbringe 4 pCt. af Kjøbesummen.

Af de faa complette Godser paa Falster, tilhørende Private, har i en lang Række Aar ikkun eet skiftet Eier, nemlig **Ourupgaard**, staaende for frit Hartkorn 48 Tdr. og ufrit under Kringelborg 16 Tdr.; Fæstegods 463 Tdr., Arvefæstegods 110 Tdr., samt tiendeydende Hartkorn 2267 Tdr.; hvilken Eiendom i 1840 solgtes for 310000 Rbd.; i Kjøbet fulgte et Kornpakhuus, beliggende i Nykjøbing. Af mindre Eiendomme ere derimod paa den sidste Tid adskillige solgte til meget høiere Priser end der i mange Aar er givet,

saaledes solgtes i 1841 en Gaard i Nørreherred paa 8 Tdr. Hartkorn for 7000 Rbd.; men til denne var Konge- og Kirketienden indkjøbt. For en Gaard med dette Hartkorn kan Prisen nu omtr. regnes til 5000 Rbd., dog er høiere Priser ikke ualmindelige; for en Gaard paa imellem 5 og 6 Tdr. Hartkorn i Skjelbye Sogn er s. A. forgjæves budet 5200 Rbd. Gaarden Elisaboe, under det nye Kongelige Gods, af ufrit Ager og Engs Hartkorn 12. 0. 3. 2 og Skovskyld 2 Skpr. $2\frac{3}{8}$ Fdkr., samt 3 Huse, i Alt med Areal af omtrent 122 Tdr. Land, og Besætning samt Inventar af 8 Heste, 3 Vogne, 4 Plouge, 4 Harver og 1 Tromle, tilligemed fornødne Sæde- og Fødekorn solgtes ved Auction den 18de November 1841 for 10000 Rbd. Tienden af 5. 2. 3. 2. tiendeydende Hartkorn fulgte i Kjøbet. Dyrest betales uden Tvivl Huse med smaae Lodder, for et saadant med 3 Tdr. Land, der i 1835 eller 36 blev kjøbt for 200 Rbd., blev der i 1841 forgjæves budet 600 Rbd., skjøndt hverken Huus eller Lod var i nogen fortrinlig Tilstand.

Folkelønnen har ikke saaledes forandret sig paa den sidste Snees Aar som Eiendommenes Priis; „en Tjenestekarls aarlige Løn er sædvanlig 30 Rbd. Sedler, en Drengs 12—16 Rbd., en Piges 16—20 Rbd. Hos de fleste Bønder gives noget Lærred og Vadmel istedet for noget af Lønnen, saa og sædvanlig $\frac{1}{4}$ Skp. Hørsæd og et Faar fødet og græsset med sin Afgrøde, hvorved Lønnen i Penge da gjerne bliver nogle faa Rbd. mindre. **Arbeidslønnen** har i seneste Tid været: om Sommeren 10—12 Sk. Rbtegn daglig til en Mand og 8 Sk. til en Kone, foruden Kosten, der fast altid gives paa Landet. I Kjøbstaden gives gjerne noget mere. Om Vinteren faaer en Mand sædvanlig 8 Sk. og en Kone 6 Sk. Tegn daglig, samt Kosten." *) I 1835 angiver Justitsraad Friis „Arbeidslønnen paa Landet omtrent daglig for et Mandfolk med Kost om Sommeren til 16—20 Sk., om Vinteren 12 Sk.; for Fruentimmerne noget mindre. Gives ei Kost, betales omtrent det Dobbelte. Den aarlige Løn hos Bonden er for en Karl 20—25 Rbd., for en Pige 12—15 Rbd., foruden Vadmel, Fodtøi, Lærred eller Hørsæd. Paa de store Gaarde derimod fordrer en Avlskarl

*) Provst Grundtvig.

40—50 Rbd., og en simpel Karl 30 Rbd., en Pige fra 16—20 Rbd. og undertiden nogle Agrements, som f. Ex. at maatte gaae til Gilde $\frac{1}{6}$ af Aaret." Noget ringere angiver, blandt Andre, Forvalter Fangel den aarlige Folkelon til nuomstunder, nemlig: paa de større Gaarde en Karl 30 Rbd., en Pige 18—20 Rbd. og undertiden $\frac{1}{4}$ Skp. Hørsæd; hos Bonden: en Karl fra 20—30 Rbd., en Pige 10—12 Rbd.; men dertil kommer forskjellige Deputater af Skoe, Lærred til en Skjorte, Faar at græsse og føde, Hørsæd. Gaardmand Mads Knudsen i Skjelbye angiver Folkelønnen saaledes: for en Karl om Aaret 20—22 Rbd. samt 1—2 Faar græsset og fødet; en Dreng 10—12 Rbd.; en Pige 8—10 Rbd., samt 1—2 Faar, $\frac{1}{2}$ Skp. Hørsæd saaet og rensет, og 1 Gaas, hvert Tyende desuden 1 Par Skoe om Aaret. Dagleien om Sommeren angiver han fra 8 Sk. til 1 Mk. samt Kosten. For hele Kornhøsten tinges en Huusmand saaledes at han faaer, foruden Kosten i Høstdagene, 2 Tdr. Korn af alle Sorter, samt 1 Pd. Smør, 1 Brød og lidt Flesk. Bonden viser her, som vel næsten overalt, at han heller betaler noget mere naar dette kan skee ved Gaardens Frembringelser, end med rede Penge.

Skjøndt Folkelønnen af Navn er den samme nu som for en Snees Aar siden, har den dog i Virkeligheden forandret sig en Deel, saavel til Huusbondens som Tyendets Fordeel, deels ved at den nu staaer i et bedre Forhold til Prisen paa Landets Frembringelser, hvorved Bonden har Fordeel, deels ved at Sedler og Tegn nu staae i samme Værdi som Sølv, hvad de ikke gjorde i 1822.

Om arbeidsløse Mennesker giver Justitsraad Friis følgende Beretning: „De gastriske Sygdomme og Febere, som i en Deel Aar, især 1826, 27 og 28, ja og senere, have raset her paa Landet, have bortrykket mange Mennesker og derved paa flere Steder blottet Landet for arbeidende Hænder, endog i den Grad, at man har seet sig nødsaget til at indkalde Folk fra andre Provindser især fra Jylland og Møen,*) fra hvilket sidste Sted endog flere Familier

*) De mecklenborgske og andre tydske Landmænd, der paa de senere Aar have nedsat sig paa Falster, især som Forpagtere af store Gaarde,

ere etablerede her paa Landet. Det kan desaarsag med Foie antages, at Ingen, som vil arbeide og tjene, dertil mangler Leilighed, men maaskee nok, at der kan gives Flere, som ikke gide været over selv at tjene Opholdet, men heller lade sig fode af Communen; ja Savnet af Tjenestekarle er endog foleligt, især hvor Selveiendom og Udparcellering finder Sted, fordi de unge Karle gifte sig saasnart de kan faae Tag over Hovedet, uden Hensyn til om de kan ernære sig og Familie, i det Haab, at naar dette ikke er Tilfældet, maae Fattigkasserne gjøre det. Intet Sted ere disse Byrder større end hvor Udparcelleringen ret er lykket, som afgiver det Resultat, at derved vel er vundet flere tærende, men færre nærende Mennesker." Hertil knytter i 1841 Kammerraad **Stampe** den Bemærkning: „Mangel paa Tjenestefolk spores nu aldeles ikke her paa Falster, og herfor vil formodentlig endnu mindre i Tiden være Grund til Frygt, da Bønderne paa de fleste Godser ere blevne frie for Hoveriet, og desaarsag ikke trænge til saamange Tjenestefolk som forhen."

Binæringsveie. „Den vigtigste Erhverskilde, som Landets Beliggenhed tilbyder, nemlig **Fiskeri**, afbenyttes ingenlunde som den kunde og burde; af egenlige Fiskerier, gives paa Øen ikkun eet eneste nemlig Hasnæs ved Østersøen paa Kørsløse Gods, hvor 19 Huusmands-Familier ere etablerede, som foruden 1½ Tdr. Land Jord, skulde leve af Fiskeri og Brændeudførsel. Fordum fangedes her en Deel Sild og Torsk, men paa de seneste Aaringer er enten Fiskeriet aftaget eller forsømt, da der nu ingenlunde fanges i den Mængde som fordum. Ved Ulslov Bye, i Idestrup Sogn, har og været

---

have efterhaanden indført adskillige af deres Landsmænd. Saalænge det kun er som Forpagtere og Tyende, Fremmede hjemsøge os, kan der ikke være stort at sige derimod, thi de kunne neppe blive Forsørgelse berettigede; en anden Sag er det, at adskillige af dem blive Eiere; thi da have de, efter vor nuværende Lovgivning, Ret til at bortfæste Gaarde og Huse, til deres Landsmænd, hvilken Ret de vistnok ogsaa ville benytte til Skade for den **Danske** Bondestand. Venderne have altid havt god Lyst til vore frugtbare Øer; med Vaaben lykkedes det dem ikke at tage dem fra det danske Folk, maaskee vil det lykkes dem bedre at tage dem efterhaanden med Penge.

Red.

fanget en Mænde Sild i Bundgarn, samt Torsk og Hornfisk, ligesaa og ved Gjeddesbye, men dette er og aftaget, og ingen af Stederne drives Fiskeriet mere som Næringsvei, men ikkun som Liebhaveri i den gode Aarstid; saaledes fanges endnu hvert Foraar ved Gjeddesbye Aborrer i uhyre Mængde, da een eneste Baad har i en Nat kunnet tage indtil 1800 store Aborrer, som i Legetiden samles ved Norets Udløb i den saakaldte Strøm; men dette Fiskerie vedvarer ikkun 14 Dage ad 3 Uger. Desuden fanges og nogle Sild og Torsk, samt paa andre Tider i Noret Aal, Gjedder og Pigvarer; alle disse Fisk tages med Vaad og Drivgarn; men Ingen lever som Fisker alene, eller sysselsætter sig dermed det hele Aar.

„I Skjelbye og Veigerløse Sogn fanges og en Deel Aal, ligesom ved Kjøbstæderne Nykjøbing og Stubbekjøbing. Ved forstnævnte Sted fanges og hele Sommeren gode Flyndere og nogle faa Torsk. Ved Vaalse og Kippinge tages og Aal og Flynder, samt paa Nordkysten af Landet, men desuagtet finde dog nogle Baadeiere Levebrød ved at hente levende Torsk fra Beltet og Fyen, som hele Aaret igjennem udsælges ved Nykjøbing, og ere temmelig dyre, da der tages fra 3 til 6 Sk. for Pundet efter Aarstiden." *)

Fiskeriet har tilforn været meget vigtigere ved Falsters, især sydlige Kyster end det nu er, det er ikke rimeligt at Ligegyldighed er Grunden til at der nu fanges mindre, snarere er det nok Tilfældet at Fisk af alle Slags falde i ringere Mængde. Imidlertid kunde Fiskeriet vistnok endnu være en vigtig Erhverskilde, dersom det dreves med bedre Redskaber og mere Vedholdenhed; men dertil kræves, at det ikke er Landmænd, der driver det som et Bierhverv, men Fiskere, som ene skulle leve deraf. For at drive Sildefiskeriet med mere Kraft har der dannet sig et Selskab i Nykjøbing, som har anskaffet sig de nødvendige Garn og i nogle Aar fisket med Held ved den vestlige Kyst af Gjedserodde.

Det kan vel egentlig ikke kaldes et Bierhverv, den Fortjeneste en Deel Huusmænd har ved Landets betydelige Skove ved **Skovning, Plantning** o. s. v., thi Forstvæsenet er en Green af Landvæsenet; det anføres imidlertid som en saadan i Beretningerne.

*) Justitsraad Friis.

„I de senere Aar er Forarbeidelsen af Træskoe bleven en Næringsvei for Mange, som — oplærte af et Par Jyder, der efter Krigen som Afskedigede bosatte sig her — nu levere disse smukkere og lettere, end de tilforn havdes; hvorved ogsaa Folk udenfor Bondestanden paa adskillige Steder paa Landet have faaet Lyst til at bruge dette ligesaa besparende som varme Fodtøi, især om Vinteren." *)

Tegl- og Kalkbrænderierne ved Korsløse og Nykjøbing give ligeledes nogle Arbeidere Bifortjeneste. „Forresten er Agerbruget og hvad Arbeider dette fører med sig den fornemste Syssel." *)

27.

De Grene af Landvæsenet, som efter Stedforholdene især fortjene Anbefaling.

Forholdene ere paa Falster ikke saa afvigende fra dem paa Lolland, at noget Særegent synes at kunne anføres under dette Afsnit; thi skjøndt Jordsmonnets Beskaffenhed gjør Hveden til Hovedsæden paa Lolland, som Ærterne paa Falster, gjør denne Omstændighed ingen væsenlig Forskjel i dets Betydning som fortrinlig skikket til at frembringe Korn. Af de indkomne Beretninger, der ere forfattede til Tider, der vare høist afvigende fra hinanden med Hensyn især til Priserne paa Kornvarerne, ville vi først anføre Provst Grundtvigs Ord, nedskrevne i 1822: „For Øieblikket er det vanskeligt at afgjøre hvilke Dele af Landbruget især fortjene Anbefaling. Betragter man Jordernes Bonitet i Almindelighed, da synes disse bedre skikkede til Kornavl, end til at holde Kreaturer paa. Men da Kornpriserne bleve saa ringe, formeente Mange at kunne gjøre sig større Fordeel ved at tillægge en Deel Kreaturer. Dette har imidlertid havt til

*) Provst Grundtvig.

Følge, at i Særdeleshed Kvæg, Svin og Faar ere i meget lav Priis. At opdrætte Heste synes hellerikke at kunne betale sig formedelst de lave Priser, saameget mere som Racen er liden og søges ikke meget. Af Vækter kunne uden Tvivl med meest Fordeel dyrkes:

a) af Sæd; de sædvanlige Kornsorter af Ærter, Hvede, Rug, Byg og Havre, efter Jordernes Beskaffenhed.
b) til Foder; Kløver, Raigræs og Vikker, samt Vikkehavre; vist ogsaa Kartofler.
c) til Handel; Humle, Kommen, samt Tobak, Hør og Hamp, naar Omgangsmaaden med disse 3 Slags bedre kjendtes i Almindelighed. Ogsaa Rapsæd kunde dyrkes, naar den kunde afsættes til en Priis, der kunde svare Regning f. Ex. dobbelt imod Hvede."

I Aaret 1835 yttrer Justitsraad Friis sig saaledes om denne Gjenstand: „Neppe kan det være tvivlsomt, at Falster almindeligviis trænger til mere forædlede Kreaturer af Heste, Kvæg og Faar, end Den for Tiden er i Besiddelse af. Unegtelig har det Classenske Fideicommis, ved dets Bestræbelser og Opoffrelser for at forædle Racer af Kreaturer gavnlig virket til sammes Udbredelse, men da Bonden sjelden hverken kan taale noget Offer eller vil yde noget Saadant, om han endog kunde, har Fideicommissets Foranstaltninger ikkun virket paa dets Godser, hvor Bonden uden Opoffrelse har kunnet profitere, og udenfor samme ere alle foranførte Racer af Kreaturer maadelige. *)

„Formedelst Landets totale (?) Mangel paa Enge og gode naturlige Græsgange, egner dette sig neppe fortrinlig til nogen enkelt Sort Kraturs Opdræt, men vistnok til at alle, Tid efter anden, modtage en saadan Forædling, at den Tid var tænkelig, hvori bedre Kreaturer gives, end de stedfindende.

„For Tiden synes forædlede Faar at vække megen Opmærksomhed; dersom imidlertid Mergling af saadanne Jorder, hvorpaa Faarene skal fodres, er, som paastaaes, absolut Nødvendighed for at

*) Det er i de foregaaende Afsnit bemærket, at dette ikke længer ganske forholder sig saaledes. Red.

skille Græsningen ved den Syre, som det lerede Underlag aarsager, hører der vistnok megen Tid og mange Prøver til forinden dette bliver almindeligt iblandt Bondestanden. At Klover, Kartofler, Hør og Hamp dyrkedes med langt mere Kraft end hidtil, vilde sikkert være meget gavnligt for Landet."

28.

Det Særegne, der kunde tjene andre Egne til Efterfølgelse eller Advarsel.

Fra Falster anføres intet Særdeles, som kunde anprises til Efterfølgelse for andre Egne; dog synes den fortrinlige Indhegning af Jorderne og den deraf følgende Markfred, som det har tilfælles med Lolland, at burde nævnes her. „At angive noget Følgeværdigt og Gavnligt for andre Enge, seer Nedskriveren (Justitsraad Friis) sig destoværre ikke i Stand til, saameget mindre som han antager, efter den Kundskab han har til Landbruget i Almindelighed paa Falster, at det i mange Dele staaer langt tilbage for det paa Nabo-Øen Lolland, især hvad Ploining, Harvning og selv Kornets Beskaffenhed sig anbelanger; ogsaa ere Agerdyrknings-Redskaberne, Plouge, Harver, Tromler blandt Bondestanden paa Falster langt slettere end de i Lolland brugende. Den store plumpe Firehestesploug, den stive, tildeels Træharve og smaae Tromler, som Intet udrette, findes almindeligviis iblandt Bondestanden. Ogsaa troer han med Føie at kunne advare mod den her paa Landet stedfindende Skik, at saae Ærterne saa tidlig, at disse meget ofte nedsoles i Jorden; dette er nemlig almindeligviis et antaget Princip imellem Bondestanden, at om end Vandet løber i Furerne efter Plougen, skader dette ikke alene ikke Ærtesæden, men endog gavner den kommende Afgrøde. Derfor antager Nedskriveren, at Ærtesæden saa ofte mislykkes paa Falster, fordi Sæden ikke alene nedlægges i ubekvem Jord, men

ogsaa for tidlig. Selv har han i over 20 Aar fulgt det modsatte Princip, og ikke saaet inden Jorden var aldeles bekvem, og da han aldrig i dette Tidsrum har havt noget Uheld med Ærteafgrøden, troer han med god Grund, at kunne anbefale denne Fremgangsmaade, og advare mod den modsatte. Vel er det muligt, at den tidlige Ærtesæd, som almindelig antaget, giver en rigere Afgrøde, men det er vistnok under den Betingelse, at Jorden er bekvem; ogsaa aarsager den tidlige Sæd, at de unge Ærter, ved den Tørke, som næsten hvert Aar fra Midten af Mai Maaned til henimod St. Hansdag indtræffer, i al for lang Tid maae vegetere, og Rødderne derved lide saa meget, og naar betimeligt Veir med Regn og Varme indtræffer, disse da ere saa udtørrede, at dette ingen synderlig Virkning mere medfører, især naar Ærterne ere nedlagte i vaadt og tildeels heelt leret Jordsmon, der ved Blæst og Tørre bliver som et Loe-Gulv." Skulde den tidlige Ærtesæd i Almindelighed have saa skadelige Følger, som de her skildrede, maatte den sikkerlig kunne anføres som et Exempel til Advarsel; man seer imidlertid af det Anførte, at Bonden handler ikke heri blot af Slendrian, men har den antagelige Grund til den tidlige Sæd, at han faaer en rigere Afgrøde, men skulde det være Tilfældet, at Ærterne hyppig mislykkes ved denne Skik, var det dog af Vigtighed for ham at aflægge den og antage en, der i en lang Række af Aar, aldrig har været forbunden med „noget Uheld med Ærteafgrøden."

Provst **Grundtvig** anfører en anden advarende Ufuldkommenhed ved Falstringens Landvæsen: „Bonden, siger han, holder efter min Formening for faa Kreaturer af Kvæg og for mange Heste; thi 8 ad 10 Heste er et upassende Forhold imod et lige Antal Kvægstykker, og dette er ikke sjelden Forholdet; ja paa sine Steder er endog Kvægets Antal endnu mindre. Bonden undskylder sig med det meget Arbeide, hvortil Heste skal bruges. Men naar disse vare af større og bedre Race i Almindelighed, vilde Antallet kunne formindskes og dog udrette det fornødne Arbeide baade til Jordens Dyrkning og Reiser, da de kunde fødes desbedre. Bonden vilde maaskee ogsaa derved lære at omgaaes sine Heste noget omhyggeligere og skaane dem for meget Arbeide, de nu maae forrette, i det Mindste unde

dem en Frihedsdag om Ugen, den de nu sjelden have. Thi Søndagen, som burde være ogsaa Lastdyrenes Frihedsdag, bruges af Mange til Ploining for Huusmænd paa disses Lodder, og til at kjøre Korn til Kjøbstaden m. v. Det Sidste er især en Uorden, som ei burde finde Sted, ogsaa for Menneskenes Skyld, som derved misbruge Søndagen som Helligdag. Ingen kunde vel bedre hæve denne Kjøbstædfart og deraf følgende Handel og Vandel, Værtshuus-Besøg m. v., som deraf følger til Skade for Pungen og Moraliteten — uagtet denne sidste ikke i Almindelighed kan anklages hos Bonden heromkring — end Kjøbmændene, naar disse vel at mærke kunde blive enige om ikke at handle, kjøbe og sælge om Søn- og Helligdage. Men den kjære Fordeel vinder her Seier over den Lyst, som dog vist mange af disse ogsaa have til en Frihedsdag om Ugen for sig selv og deres Folk." Denne her omtalte Søndagshandel er intet Særegent for Falster, men er nok Skik de fleste Steder i Danmark, og har neppe sin Rod i en Drift til med uafbrudt virksom Daad at bruge Livet.

Ved at gjennemlæse de foregaaende Afsnit vil man iøvrigt foruden det her anførte; finde Adskilligt, der kunde tjene til Advarsel eller Efterligning, saaledes vil man bemærke en større Lyst til Haugevæsenet end paa de fleste andre Steder i Danmark, ligesom en tiltagende Omhyggelighed for at skaffe sig godt Sædekorn m. m.

29.

Hvad der i Almindelighed anfees for at kunne gavne Falster, med fortrinligt Hensyn til dets Localitet.

„Naar undtages, skriver Justitsraad Friis, at flere Egne her paa Øen særdeles godt ere beliggende til at afbenytte Fiskeri i Havet, som omgiver Øen, og som paa intet Sted drives med Kraft, ikke

engang som Binæringsvei, formodenlig af Ukyndighed og Ligegyldighed; er det vanskeligt at bestemme noget særegent Gavnligt paa Grund af Localiteten. Derimod trænger hele Øen, som forhen er anført, til bedre Saaesæd, bedre Kreaturer, bedre Agerdyrknings-Redskaber, ligesom ogsaa til mere Sands for Huusflid." Hertil kan føies hvad samme Forf. har anført i 1822. Efterat have vidtløftigere yttret sig over de samme Gjenstande omtrent paa samme Maade, slutter han saaledes: „Endnu maa jeg bemærke, at smaae Skoves Anlæg paa Bøndernes Lodder i Skjelbye og Gjeddesbye Sogne vilde være af særdeles Vigtighed for denne Egns Beboere, ikke alene for det Træ, derved kunde erhverves, men især for det Læe, samme, hensigtsmæssig anbragte, kunde yde denne aabne Landtunge, der aldeles er udsat saavel for Østen- som Vesten-Vinden, der aldeles borttærer den Smule Saft, som Vinter-Vædsken efterlader i Jorden, ei at tale om den Indflydelse, som Træernes Uddunstning, som bekjendt har paa Vegetationen. Og naar en saadan Skovlod indskrænkede sig til 1 ad 2 Tdr. Land for en heel Gaard, vilde dette Jordsmons Afgivelse i Tiden rigelig erstattes." Det kunde dog maaskee være tvivlsomt om saadanne Skovanlæg vilde betale sig paa saa gode Jorder som de der findes almindelig paa Gjedserodde; og det synes snarere at en noget stærkere Beplantning paa Grøftvoldene bedre vilde skaffe Læe for de herskende Vinde; men det er mange Steder meget vanskeligt at faae Træer til at voxe paa den vestlige Strækning af det Bakkestrøg, som danner denne Odde. *)

Et Foretagende, der meget beskjæftiger Folks Tanker i samme Egn er Udtørringen af Botøe-Noer, enten aldeles eller dog tildeels, og det kan neppe feile, hvis de Inddigninger, der have fundet Sted nord paa Landet, svare god Fordeel, at Bønderne omkring Noret forene sig til et lignende Foretagende i det Mindste med en Deel af Botøe-Noer. For Beboerne af Botøe Land er der en særdeles Opfordring til at ønske en saadan Afdæmning; thi deres almindelige Vei, saavel til Kirke som Kjøbstæd falder ad et Vaad i dette Noer, der ofte er ufremkommeligt formedelst Høivande eller Jis, de maae da gjøre en lang Omvei ad Elkenøre, hvilken ligeledes ofte er meget

*) Gaardmand Mads Knudsen i Skjelbye.

besværlig. Ved at anlægge en Vase af omtrent 5—600 Alens Længde der hvor nu Vaaddet falder, vilde Veien til alle Tider være fremkommelig og en ikke ubetydelig Deel af Noret vilde med det Samme være afdæmmet.*) Kunde nu Havvandet tillige forhindres fra at trænge ind over Langøe, vilde Vandet, i den afdæmmede Deel af Noret, snart blive aldeles ferst, hvorved der vilde fremkomme en stærkere Grøde fra Bunden, som i Løbet af en kortere eller længere Række af Aar, vilde omdanne flere hundrede Tdr. Land til god Eng, uden synderlig Folkehjelp. Til dette Foretagende have Bøtøe-Bønder selv ikke Penge nok, og at sætte sig i Gjeld for at faae det udført, dertil ville de formodenlig være for kloge, allerhelst det nok blev Idestrup Sogn, der fik Broderparten af det afdæmmede Vandsted; vilde derimod dette Sogns Beboere og Nykjøbing Hospital, som Eier af Langøe og Fællesøe, forene sig med Bøtøemænd, vilde dette Foretagende vistnok ikke være uoverkommeligt. Naar man undtager dette store Noer, er der, efter de betydelige Inddigninger, der paa de sidste Aar ere iværksatte, ikke synderlig mere at vinde fra Vandet; enkelte Steder er dette dog endnu Tilfældet, saaledes anfører Forvalter Fangel, at Næsnoret, ved Næsbye i Aastrup Sogn, kunde afdæmmes og udtørres ved en Dæmning af 2—300 Alens Længde paa det Smalleste, hvorved vilde vindes 170 Tdr. Land; men her er saa dybt Mudder, at Arbeidet vilde blive temmelig bekosteligt, længere ude vilde Dæmningen lettere kunde anlægges, men der vilde den tillige blive en Deel længere, derimod vilde tillige Bredesøe, omtrent 10 Tdr. Land blive afdæmmet.

Provst Grundtvig besvarede for en Snees Aar siden det Spørgsmaal, hvad der ansees i Almindelighed at kunne gavne Egnen, saaledes:

„Hertil troer jeg at kunde regne:

a) Et Slags offentlig foranstaltet og nøiagtigt Opsyn med Korn, som udskibes til Bortførsel og Forhandling, at dette var reent og godt, saa at det ikke i Handelen skulde staae tilbage for andre Landes.

---

*) Gaardmand Niels Cornelius paa Bøtøe.

b) Et bedre Udskibnings-Sted ved Kjøbstaden Stubbekjøbing, hvor en ordenlig Skibsbroe burde anlægges, Havnen opmuddres og indrettes, hvortil her er naturligt Anlæg.

c) Opmuntring for Fiskerierne, som næsten slet ikke benyttes, uagtet Havet, som omgiver os, tilvisse baade har spiselige Fiskearter og Sælhunde, der kunde afgive Tran m. v."

Af disse gavnlige Foranstaltninger er det første Punkt paa gode Veie til at opfyldes, uden det Offentliges Tilsyn og Formynderskab; det andet er aldeles opfyldt ved Regjeringens Understøttelse, saa det egentlig kun er det tredie Punkt, til hvis Iværksættelse endnu Intet er gjort.

Med samme høiærværdige Forfatter ville vi sluttelig bemærke: „Adskilligt kunde her vel endnu fortjene at anføres under denne Post, men som vel ogsaa og især passede sig for flere Egne, og derfor udelades i den Forvisning, at Mænd, begavede med større Indsigt, og mere Erfaring ei ville forglemme at iværksætte det."

Af Samlingen: "Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i økonomisk Henseende. Foranstaltet, efter kongelig Befaling, ved Landhusholdnings-Selskabet", er udkommet:

Første Stykke, Veile Amt, beskrevet af Kammerraad C. Dalgas. 1826. 6 Mark.

Andet Stykke, Randers Amt, af J. C. Hald, Selskabets Secretair. 1827. 6 Mk.

Tredie Stykke, Aarhuus Amt, af Professor Bredsdorff. 4 Mk.

Fjerde Stykke, Hjøring Amt, af Etatsraad og Amtsforvalter Brinck-Seidelin. 1828. 9 Mk.

Femte Stykke, Ribe Amt, af Kammerraad C. Dalgas. 1830. 6 Mk.

Sjette Stykke, Frederiksborg Amt, af Justitsraad Sarauw. 1831. 12 Mk.

Syvende Stykke, Aalborg Amt, af C. Christensen, Overkrigskommissair. 1832. 4 Mk.

Ottende Stykke, Ringkjøbing Amt, af J. C. Hald, Selskabets Secretair. 1833. 8 Mk.

Niende Stykke, Svendborg Amt, af Kammerraad C. Dalgas. 1837. 12 Mk.

Tiende Stykke, Bornholms Amt, og Christiansø, af Etatsraad Fred. Thaarup. 1839. 12 Mk.

Kjøbenhavns, Viborg og Præstøe Amters Beskrivelser kunne i dette Aar ventes færdige fra Pressen.